שמריהו נעמיראווסקי

מיינע זכרונות

(טיפן פון אמאליקער אלטער חיים)

ערשטער באנד

ארויסגעגעבן דורכן מחבר — פאריז 1958

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

מיטן דאָזיקן בוך הייליקט דער מחבר
דעם אָנדענק פון זיין ברודער
י ע ק ב נ ע מ י ר א ָ ו ו ס ק י ז"ל
אומגעקומען אויף דעפֿאָרטאַציע
אין די נאַצישע טויט־לאַגערן.

מיין ליבע טייערע מאַמע,

דו האָסט דיין גאַנצן לעבן געווידמעט מיר, דיין עלטערן זון. דיינע אַלע געדאַנקען זענען געווען מיך צו זען אויף אַ הויכער שטופע. איך וויים נישט צי מיר איז געלונגען דיין ווילן צו דערפילן, אָבער מיר וויל זיך, מיט מיין קליינעם ווערק, מיט מיינע שאַפונגען דיר באַדאַנקן. זאָל דאָס בוך מיינם, ווי אַ מאַנומענט, דיין ליבן פאָר מיר נאָמען פאַראייביקן.

אנשטאָט א פאָרוואָרט

זעענדיק, ווי אונזער יונגער דור גייט אַוועק פון אונז, און הויבט אָן נישט צו וויסן און נישט צו פאַרשטיין אַ יידיש וואָרט און אַ יידישן אות, האָט זיך מיר בפירוש געוואָלט שרייבן מיינע זכרונות מיט לאָטיניש אותיות... ווייל לייענען אין יידיש וועט דאָך די יוגנט אונזערע נישט קענען, אָבער פאַרשטיין — וועט זי אפשר יאָ. זייער אַפּשטאַמונג איז דאָך פון עלטערן, וועלכע רעדן נאָך ביזן היינטיקן טאָג יידיש.

מיינע פרוינט, אָבער, האָבן מיר געראָטן צו בלייבן בייַ די אַלטע יידישע אותיות.

איך טו עס מיינע פרוינט צוליב, זייענדיק אָבער טיף איבערצייגט, אַז איך „זינדיק" דערמיט קענן אונזער היינטיקער יוגנט...

דער מחבר

יענקל דער רויטער

יענקל דער רויטער איז געווען אַ ייד אַן עושר. געהאַט אַ סך הייזער, אַ סך געשעפטן, געווען רייך. יענקל דער רויטער איז געווען אַ הויבער, אַ ברייטבייגערדיקער, אַ פּולבלוטיקער. אַ גרויס גראָב פּנים, מיט אַ גרויסער, לאַנגער רויטער באָרד. צווישן אויגן וויי שפּילקעס. אַז ער פלעגט אויף אימיצן קוקן, פלעגט זיך דאָכטן, אַז זיי שטעכן דורך און דורך. אַ גרויסע נאָז, אַ רויטע, אַ לאַנגע מיט אַ "האָרב" אין מיטן, וועלכע ער פלעגט אָפט ווישן מיט זיין רויטער אַפּאשילע. פלעגט ליב האָבן אומעטום צו זאָגן א דעה. אַז ער פלעגט ווערן אין כעס, פלעגט ער זיך פאַרכלינען און גישט קענען אַרויסרעדן אַן אייניק וואָרט. די צונג זיינע, פלעגט זיך ערגעץ פאַרפלאַנטען, און ער פלעגט, ווי אין אַ ספּאַזמע, שרייען, אַז ער איז אַ "דאָם", וואָס עס פלעגט באַדייטן, אז ער איז דער עושר פונעם שטעטל...

יענקל דער רויטער איז אפילו געווען אַ מנדב... איין זאַך אָבער פלעגט אים מאַכן אָפּטמאָל קראַנק. ער האָט געהאַט, גישט פּאַר קיינעם געדאַכט, אויף דעם קאָפּ אַ שחין..., וועלכן ער פלעגט צו= דעקן מיט זיין פּלושענער יאַרמולקע, וועלכע פלעגט זיך שפּענדיק אַרויסזען פון אונטער דעם גרויסן קאַסקעט. פּאות האָט ער גישט געמראָגן, ווייל דער קאָפּ זייענער איז געווען אַ בלויזער שחין... ער האָט גישט געהאַט קיין האָר, וועלכע זאָלן קענען צודעקן זיין בלויזן שחין, אָדער כאָטש פּאַרריען אַ פּאה.

יענקל דער רויטער האָט געמראָגן אַ לאַנגע שוואַרצע קאַפּאָטע און אַ פּאָר גרויסע שטיוול, וועלכע פלעגן באַהאַלטן זיינע הויזן.

די שמאָט האָט געווויסט פון זיין שחין און פלעגט אים רופן. "יענקל דער פּאַרך". אַז אימיצער פלעגט זאָגן "יענקל דער רויטער", האָט מען גישט געווויסט וועמען מען מיינט און פּין וועמען מען רעדט... מען האָט נעמוזט צוגעבן "דער פּאַרך". קיינער, אַ חוץ זיין וויב זלאָטע, האָט זיין שחין גישט געזען. אָבער דער עולם אין שטעטל האָט נאָנץ גוט געווויסט, אז יענקל דער רויטער האָט אַ שחין אויפן קאָפּ און פלעגט אים רופן: "יענקל דער פּאַרך".

אַזוי האָט אונזער יענקל דער רויטער געלעבט, נעפירט זיינע געשעפטן, בפירוש גרויסע געשעפטן. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט ער גישט נאָר געפילט, נאָר נאָנץ גוט געווויסט, אַז ער האָט אַ שחין אויפן קאָפּ און דער עולם אין שטעטל רופט אים: "יענקל דער פּאַרך"... יענקל דער רויטער האָט גישט איין מאָל געלייט גרויס עגמת נפש און פלעגט אפילו אין האַרצן מראָגן אַ גרויס כעס... ביז עס איז אים מיאוס געוואָרן און ער האָט זיך געזאָגט,

אז ער מוז אַ סוף מאַכן; יאָ ס'מוז נעמען אַ סוף. געלט האָט ער גענוג, און ער וועט דעם עולם פונעם שטעמל קויפן. מיט געלט קען מען אַלץ מאַכן, אפילו פון שוואַרץ — וויים...

ער האָט איבערגעדרעט מיט זיין געפרייַ וויב זלאָטע, אז כדי זיך צו באַפרייען פון אָט דעם שרעקלעכן און מיאוסן נאָמען "פּאַרך", וועט ער מאַכן ביי זיך, אין זיינע גרויסע באַקוועמע דירות, אַ לעקער און בראָנפן און וועט פאַרבעטן דעם עולם פונעם שטעטל...

זלאָטע, דאָס וויב זיינס, האָט אויסגעפוצט די חדרים, באַשטעקט די גרויסע טישן מיט וויסע טישטעכער, אַרויפגעשטעלט פאַרשידענע גרויסע מאַרמן און שטראַדלען, אַ סך, אַ סך בראָנפן און פאַרשידענע וויינען. דער עולם וועט זיך ביי אים נישט אָפּגאַרן; ער וועט האָבן דעם שיינעם, אמתן טרונק...

יענקל דער רויטער איז אַוועק אין שול און, נאָך קריאת התורה, האָט ער באַפוילן וועלוולען דעם שמש אויסצורופן, אז ער, יענקל דער רויטער, פאַרבעט דעם עולם צו זיך אויף אַ לעקער און בראָנפן.

וועלוול דער שמש, אַ קלייַנטשיקער, אַ מאָגערער, האָט ליב געהאַט צו קלאַפּן אין טיש און מודיע זיין די בעלי בתים זייַנע. סיי פון אַ שלום זכר, סיי פון א בן זכר, אָדער גאָר פון אַ ברית, און אפילו פון אַ לעקער און בראָנפן... וועלוול דער שמש האָט נישט פיינט געהאַט דעם "לחיים", און דאָס מאָל, כאָטש עס איז נאָר געווען פאַר מוסף, האָט ער שוין דעם "לחיים" אַ פּאָר מאָל געמאַכט, און די צונג זייַנע האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביסל צו פאַרטשעפּן... ער איז אַרויף אויף דעם בעלעמער, אַ קלאַפּ געטאָן מיט זיין פויסט אין טיש און אַ געשריי געטאָן: "רבותי, יענקל פּאַ... פּאַ... רד... ע... ". ער האָט אָפּגעאָטעמט, און אַ בלאָסער, אַ דערשראָקענער, אָנגעהויבן: "איר... איר... מייַ... יענקל דער רויטער האָט דאָס פאַרגעניגן אייַנצולאַדן צו זיך דעם עולם, דאָס הייסט די חשובע בעלי בתים, אויף אַ לעקער און בראָנפן... שמראָדלען, פלאָדנס, לעקער, וויין און בראָנפן וועט נישט פעלן... אַלץ וועט זיין צו דער זאַט..."

די בעלי בתים פון דער שול האָבן נישט פיינט געהאַט זיך צו אונטערהאַלטן און פּראָווען אַ שמחהלע, בפרט ביי יענקל דעם פאַרך. קיינער האָט אָבער נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס פלוצים. זאָל עס זיין אַ ברית, אַ כנסמאָל, אָדער גאָר אַ חתונה? זיי האָבן אָבער גאַנץ גוט געוווסט, אז זיי וועלן זיך ביי זלאָטען, יענקלס וויב, נישט אָפּנאַרן, וויל א בריה איז זי געווען אַ גרויסע. זיי האָבן אָבער אויך געוווסט, אז זלאָטע איז, לא עלינו, אַ בעזדיעטע און קיין קינדער האָט זי מיט יענקלען נישט געהאַט. דאָך, זענען זיי אַלע, מיט אַ גרויסער שמחה, אַוועק צו יענקלען דעם רויטן.

קומענדיק צו יענקלן, האָט דער עולם געפראָפּן שיינע טישן, צוגעוריימט מיט אַלעם גומן. וויין האָט זיך פשוט געגאָסן פון די עמערס, און דער עולם האָט געמאַכט יענעם "לחיים". ביז... זיי זענען כמעט אַלע געפאַלן פון די פיס...

וועז יענקל דער רויטער האָט דערזען, אַז דער עולם איז שוין "פֿיד עכעם", שיכור, מאַנצע און קלאַפּט אין די הענט, זינגט דעם "ליהודים היתה אורה" און דער ששון ושמכה איז גרויס, האָט ער פֿלוצים אַ געשריי געטאָן:

— רבותי, איך האָב אייך איינגעלאַדן און פֿאַרבעטן צו מיר און, ווי איר זעט, גישט אָפּגענאַרט. וויין, בראָנפן און לעקער, וויפל איר ווילט, וויפל נאָר אייער נשמה גלוסט.

בשעת מעשה האָט ער אַרויסגעשיט פון אַ גרויסן בייטל זילבערנע און גאָלדענע מטבעות, זאָגנדיק צום עולם, אַז דאָס איז פֿאַר זיי, פֿאַר זייער ליבע געסט...

— נעמט וויפל איר ווילט, עס איז פֿאַר אייך, נאָר מיט אײַן תנאי: רופט מיך נישט מער יענקל פֿאַרך, נאָר — יענקל דער רויטער, אַזוי ווי איך בין פֿאַרשריבן אין דער מעטריקע מיינער... פֿרייליכע און מאַנצנדיקע, האָבן אים די בעלי בתים נעגעבן דאָס וואָרט גישט צו רופן אים מער "יענקל פֿאַרך".

דער עולם איז אַרויס פון שמוב און, מאַנצנדיק איבער די גאַסן, געקלאַפּט אין די הענט און געזונגען: "רבותי, פון היינט אַן מאָר מען מער גישט רופן "יענקל פֿאַרך"... מען דאַרף גישט רופן "יענקל פֿאַרך".

אַזוי האָבן זיי אַרומגעמאַנצט איבער דעם שטעטל און געזונגען און געשריגן, אַז מען דאַרף גישט רופן "יענקל פֿאַרך"... אין שטעטל איז געווען פרייליכער און דער עולם האָט זיך בפירוש משמח געווען לכבוד יענקל דעם רויטן, דעם פֿאַרכעוואַטן גניד...

רב שלומהלע

רב שלומהלע איז געווען אַ גרויסער בן תורה, אָבער נאָר אַ גרעסערער קבצן. אַ שטיקל ברויט פלעגט זיין אין זיין הויז נאָר אַ גרויסער, אָבער נישט אָפטער נאָסט. אַליין אַ לאָדיזשענער, שמענ־ דיק מיט דעם צעבראָסטענט העמד און צעקנעפלטער, נאָר ריינער, לאַנגער שווארצער קאַפאָטע, וועלכע פלעג אויף אים "שוויטען" און העגען פון די שמאָלע אַקסלען זיינע ביז די פיס. אַ מאָגערער אַ מיטלווקסיקער, אַן אויסגעאָרטער. אַ שיין לאַנג פנים, אַן אוים־ געצויגענס, אַ מאָגערס, מיט צוויי שוואַרצע, טרויעריקע גרויסע אויגן. אַ גרויסער הויבער שטערן מיט אָפּגעשוירעגע, ביז צום קאָפּ, האָר. צוויי קורצע, געדרייטע פּאות און אַ לאַנגע, ברייטע, שוואַרצע מיט זילבערנע פעדים באָרד.

אויף דעם קאָפּ זיינעם, ביים מוח, דאָס אָרט פון דעם "של ראש", כמעט ראַזירט, כדי דער "של ראש" זאָל זיין וואָס נעמטער: "ועל הראש נגד המוח". ביים זאָגן דעם "וארשתיך" פלעג רב שלומהלע אויפהויבן זיינע אויגן צו גאָט; דאָס פּנים זיינס פלעגט ווערן באַגייסטערט אזוי ווי ער זאָל רעדן מיט גאָט אַליין.

רב שלומהלע איז נאָר געווען אַ יונגערמאַן אין די בליענדיקע יאָרן, אַ פערציקער. ער פלעגט יערן מאָג גאַנץ פרי אַוועקלויפן אין בית המדרש, כדי אָפּראַוועגען אויף שנעל, מיט דעם ערשטן מנין, און ווען עס איז געווען אַ יאָרציים — כאָפּן אַ לחיים מיט אַ שמיקל לעקער, ווינטשן אַז די נשמה זאָל האָבן אַן עליה. און דערנאָך, באַלד אַוועקלויפן אין מאַרק זוכן אַ ביסל פּרנסה...

נאָר מיטאָג, אַ מידער, אַמאָל אפילו אַ דערשלאָגענער פון זיין שווערער פּרנסה, פלעגט ער אַריין אין בית המדרש, זיך אַנידער זעצן „אונטער דער הייסער רובע" און מיט זיינע חברים לערנען אַ בלאַט גמרא. די רובע פלעגט זיין היים, און אונזער רב שלומהלע פלעגט זיך דערוואַרעמען זיינע דערפרוירענע ביינער. און אפשר מאַקע זיין נשמה. מען פלעגט לערנען און חקירן, זאָגן אַ פּשטל וויי די אמתע גרויסע משכילים. מען פלעגט זיין אַזוי פאַר־ ברענט אין די חקירות, אַז מען פלעגט פאַרגעסן אין עסן, אין דער מידקייט און אפילו אין דייבער און קינדער...

דאָס שטעפל לאָדיזשען איז געווען ווי אַלע אַנדערע יידישע שטעטלעך. עטלעכע מנינים יידן, אַ שול, אַ מקווה, אַ רב, אַ שוחט, אַ מוהל, אַ בעל תקוע, אַ חזן און אַ שמש... געווען אַן אָרעם שמעטל, אָבער דאָס לעבן האָט אין שטעטל נעקאָכט. מען פלעגט זיך ווי די ביינען אין אַ פאַרשפּאַרטן קעסטל „קאָכן", זוכן פּרנסה, לויפן און יאָגן זיך נאָר אַ פאַרדינסטל, נאָר אַ שמיקל ברויט. צי פלעגט מען די גאַנצע וואָך עסן, צי ניין, אָבער שבת פלעגט

זיין אַ ייִד, פיש און אַ שפּיקל פֿליישׁ מיט מייערן צימעס. די זמירות פֿלענן זיין באַגייסטערטע, אפֿילו צוגעפֿאַסקעט מיט די הענט. עס פֿלעגט אפֿילו אָפּטמאָל זיין אַ קריגעריי צוליב נבואית, אָבער אין שמעטל פֿלעגט זיך רודערן...

אין לאָדיזשען איז אויך געווען אַ „חברה קדישא" און אַ „לינת הצדק". און אונזער רב שלומהלע איז געווען אין דיי בריידע גזעזלע, שאָפּטן זייער אַן אָנגעזעענער מיטגליד. ער פֿלעגט כמעט זיין גאַנצע צייט פֿאַרבראַכט אָט דער אַרבעט אין דיי בריידע גזעזלשאָפּטן. צי איז געווען פּרנסה, צי ניין, אָבער די אַרבעט אין די גזעזלשאָפּטן פֿלעגט זיך טון מיט באַגייסטערונג. די אַרבעט אין די בריידע גזעזלשאָפּטן פֿלעגט זיין צעמייַלט צווישן די מיטגלידער. ווער ביי אַ קראַנקן אָפּזיצן גאַנצע טעג און נעכט... ווער, לא עלינו, ביי אַ מת... זיצן מיט דעם תהלים־בוך די גאַנצע צייט בין דער קבורה; ווער מיט דער מהרה, און ווער מאַקע מיט דער פּושקע, נאָכגייענדיק דעם ברמין און שרייען „צדקה תציל ממוות". און אַרבעט האָט, ברוך השם, אין שמעטל נישט געפֿעלט...

אַזוי פֿלענן זיך ציען טעג און נעכט, און אפֿילו וואָכן, ביי די לאָדיזשענער. מען פֿלעגט זיין צופֿרידן און לויבן דעם אויבערשטן פֿאַר זיין חסד. דער „אחד" ביי דער „קריאת שמע" פֿלעגט אויסגעשריגן ווערן מיט אַ דריי נאַרנדיקן „שלשלת"... און ביי דער מלווה מלכה פֿלעגט זיין גאַנץ פּריי־לער; מען פֿלעגט זינגען און אפֿילו כאָפּן אַ מענטש לכּבוד השם יתברך... די הבדלה פֿלעגט זיין בציבור אין די סעודה פֿלעגט זיך ענדיקן מיט אַ גוטער און פּוילער וואָך, אויף אַלע יידן...

די וואָך פֿלעגט זיך אָנהויבן מיט אירע זאָרגן און לויפֿערייען נאָך אַ שמיקל ברויט. די „לינת הצדק" און די „חברה קדישא" פֿלענן אָפּהיטן מיט באַגייסטערונג זייער אַרבעט, אַז חס ושלום קיינער פון די גויטבאַדערפטיקע זאָל נישט בלייבן עלנד.

מרעפט זיך איין מאָל אַזאַ פּאַל: אין שמעטל לאָדיזשען איז געשטאָרבן דער גניד רב ישעיה, און די חברה קדישא, ווי זייער שטייגער איז געווען, האָבן נישט געווואָלט מקבר זיין דעם נפטר, ביז די יורשים זיינע וועלן נישט באַצאָלן דאָס וואָס זיי פֿאָדערן. מען האָלט אין דינגען זיך, און דער נפטר בלייבט דערווייל מחוץ דער קבורה... אין שמעטל לאָדיזשען, ווי איבעראַל אין די קליינע שטעטלעך, ביי יידן בני רחמנים, פֿלעגט זיין דער מנהג נישט מאַכן קיין לאַנגע ישיעות, ווי להבדל ביי די גויים, אָדער היינט אפֿילו ביי די יידן אין דער גאָרער וועלט... לאָזן דעם נפטר ליגן אַ פֿאָר טעג, ביז ער וועט זיך אויף דער וועלט „אָפּקילן". אין שמעטל לאָדיזשען פֿלעגט מען דעם מת אַראָפּכאַפּן פון בעט עס זאָלן אים „די פּעדערן נישט שטעכן", אַניידער ליגן אויף דער ערד מיט די פּנים צו דער טיר, מטהר זיין אויף גיך, אויבערלאָנדיק אַ נאַנצע „קאָליושע" מיט וואַסער – כאָטש דערטרונק זיך – און „אייִדע" צום קבר. און ביז דער נפטר פֿלעגט זיך „רייניקן" פון דער וועלט, פֿלעגט שוין דער קבר זיין פֿאַרטיק. אָבער איצט, דאָ ביי רב ישעיה דעם גניד, האָט מען זיך געהאַלטן אין דינגען; מען האָט

זיך נישט געאיילט... ביז עס האָט זיך אַריינגעשלעפט אין דער נאַכט, אין דער טיפער פינצטערער נאַכט. און דער נפטר האָט געמוזט בלייבן אויף דעם צוויישן טאָג. די קרקע איז אָבער נעווען שוין פאַרטיק, און אין שטעטל לאָריזשען איז געוואָרן א „ויצעקו", א געפילדער : געוואלד, דער קבר איז לידיק, אַליין, אָן דעם מת... עס איז א חילול השם... דער רבונו של עולם וועט זיין אונצופריד; ער וועט, חס ושלום, אַראָפשיקן א שטראָף, א מגיפה אויף דעם ציבור... אין שטעטל רעשט זיך, איינער באַשולדיקט דעם צווייטן. נאָט וויסט, וואָס פאַר אַן אומגליק עס וועט קומען אויף דעם שטעטל. די גזרה פון דעם בורא השמים קען זיין אַן אונברחמנות־דיקע... מען וויסט נישט וואָס צו טון; מען קען זיך קיין עצה נישט געבן. עס איז שפעט אין דער נאַכט, פינצטער – כאָטש צעברעך זיך דעם קאָפּ... מען האָט אפילו מורא צו טראָכטן אויף דעם בית עולם צו גיין... אָבער די קרקע שטייט לידיק, געוואָלד... געוואָלד... יידן, וואָס האָט איר געטון מיט אייערע מעשים אין עקשנות? דערפירט צו אַזאַ אומגליק... וואָס האָט איר געמאַכט? א שרעק אויף דעם שטעטל, נאָט וועט אונז נישט מוחל זיין... וואר וויסט וואָס פאַר א שטראָף, נאָטס שטראָף, וואַרט אויף דעם שטעטל... וואָס טוט מען? וואָס פאַר אַן עצה גיט מען זיך?... די קרקע איז אַליין... מען שרייט, מען פילדערט, מען וויינט, מען לויפט אין בית המדרש, צום רב... מען זאָגט תהלים, על חטא, מען קלאָגט, די יללה איז גרויס. אַלע זענען איבערַאַשט, דער־שראָקענע. אין דרויסן איז חושך־פינצטער. מ׳האָט מורא זיך צו רירן פון אָרט... מען איז פאַרצווייפלט, א שרעק...

און אין אָט דעם שרעקלעכן מאָמענט, הויבט זיך אויף אונזער רב שלומהלע, פאַרגלאָצט די אויגן צום רבונו של עולם, זאָגט אַפּ א פאָר קאַפּיטלעך תהלים און איז מבשר דעם עולם, אז ער נייט אויף דעם בית עולם, דערווייל דעם נפטר פאַרטרעטן. דער עולם וועט נאָך מער דערשראָקן. זאָל ער, חס ושלום, נישט זיין דער קרבן... דאָס וויב זיינס, שרה, אַן אמתע צנועה, א יראת שמים, ברעכט די העכט, רייסט זיך די האָר פון קאָפּ. זי ציטערט מיט אַלע אירע חושים פאַר שלומהלע, אָבער עס העלפט נישט קיין שום געבעט, געווײן, קיין שום געשרייַ. רב שלומהלע נעמט מיט זיך א גמרא, א בענקל מיט א סטענדער און א חלב׳ענע ליכט.. און לויפט אַוועק אויף דעם בית עולם. דער עולם איז איבערַאַשט. דערשראָקן. נאָט וויסט וואָס עס קאָן מיט אים פאַסירן... ער איז דאָך א צדיק; אַליין זיך איינשטעלן זיין לעבן... אָבער קיינער זאָגט נישט ניין. מען צעפירט מיט די העכט... רב שלומהלע אַליין בײַ נאַכט צווישן מתים, אויף דעם הייליקן אָרט... אָבער מען האָט מורא צו זאָגן יאָ, אָדער ניין... נאָט, שמאַרקער נאָט פון דיין פאָלק, האָב רחמנות אויף אַלע, אויף אונז... רבונו של עולם, העלף אונז, רחמנא ליצלן...

רב שלומהלע קומט אויף דעם הייליקן אָרט, גייט צו מיט זיבערע טריט צום קבר, שטעלט אַריין אין דער לויפיקער קרקע דאָס בענקל מיט דעם סטענדער, קריכט אַריין אין אויסגעגראָבע־

נעם קבר, ציגרט אָן דאָם ליכט, זעצט זיך אַנידער אויף דעם בענקל, עפנט די גמרא און הויבט אָן מיט אַ ניגון צו לערנען אַ פּאַסיק קאַפּיטל; פּאַרטיפט זיך און פאַרגעסט, אַז ער איז אויף דעם בית עולם, אין אַ קבר. ער לערנט אויפן קול, מיט ברען, מיט גלויבן, מיט געבעט, באַגייסטערט.

די נאַכט איז אַריבער ווי אין אַ חלום. ער איז זיבער, אַז דער ליבער, דער גרויסער גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב איז מיט אים... און אין גרויסן פרימאָרגן, ווען דער עולם מיט דעם נפטר קומען צו מיט גרויס שרעק צו דער קרקע, פאַרוווונדערטע קוקן זיי אויף רב שלומהלע ווי ער זיצט אַ פאַרטיפטער אין דער גמרא. רב שלומהלע רייסט זיך קוים אָפּ פון דער גמרא, און דערזעענדיק דעם עולם, זאָגט ער, אַז ער האָט קיינמאָל אַזוי געשמאַק נישט געלערנט, מיט אַזעלכע הויכע און ריינע געדאַנקען... ער האָט געפילט ווי דער רבונו של עולם איז געווען מיט אים... אוי, גרויסער גאָט, אַ בעל רחמים... ער איז שטענדיק מיט זיינע גלויבער, מיט זיינע הערלעכע גלויבער; ער פאַרלאָזט זיי נישט אין אַן עת צרה. און אים, רב שלומהלע, אוודאי און אוודאי נישט.

דער שם פון רב שלומהלען איז געוואָרן גרויס, און די סביבה אַרום האָט נאָר געדרעט וועגן אים, וועגן זיין אויפטו און האָט אים געקרוינט מיט דעם נאָמען : דער הייליקער און גרויסער צדיק... ער איז געווען שוין נישט נאָר אַ בן־תורה, נאָר מאַקע אַ גרויסער צדיק, ווייל ער, רב שלומהלע, האָט באַוויזן, אַז דער גלויבן איז פיל שטאַרקער און גרעסער ווי די מורא.

ישראליקל דער חזן

ישראליקל איז געווען אַ חזן. נישט פון די גרויסע, אַזוי, אַ קליין חזנדל, ווי אַם מיסטן. דערצו, אָן אַ שטימע און אָן קענ־טעניש. דערפאַר אָבער איז ער געווען אַ שוטה, און גאָר פון די גרויסע. דאָס שפּרוכוואָרט :„חזנים זענען נאַראָנים" איז געווען פאַר אים, ווי פאַר קיינעם.

אַז ער, ישראליקל, פלעגט שטיין בייַם עמוד און דאַוונען, פלעגט איר האָבן דאָס געפיל, דעם איינדרוק, אַז עס שטייט פאַר אייך אַ ציג און מעקעט... די שטימע זיינע איז געווען עפּעס אַזאַ מאָדנע, וואָס הערנדיק אים, פלעגט איר נישט־ווילנדיק באַקומען דאָס געפיל פון אַ רחמנות אויף אים, און עס פלעגט אייך קיצלען, ווי צום לאַכן

ישראליקל, אַ מיטלווקסיקער, אַ מאָגערער, כמעט אַן אויסגע־דאַרטער, אַן אויסגעטרוקנטער, מיט צוויי לאַנגע הענט, אָפט אויף דעם רוקן זיינעם. אַ פּנים אַ נראָבס, אַ נאָריש, אַ לאַנגע נאָז און צוויי אויסגעבליאַקעוועטע, בלויע, נאָריש־לאַכנדיקע אויגן. אַ בערדל אַ ראַסיאָווע, אַ געגרייזלטעס, ווי ביי אַן אמת ציגעלע... כאָטש נעם עס ביים שפּיץ און צי עס, און מאַך עס צו מעקן... דער קאָפּ זיינער אַ גרויסער, נישט געקעמטער, מיט נידעריק אָפּ־געשוירענע האָר, און ביי דער זייט, לעבן די אויערן זיינע, צוויי, ווי פאַרפּפרוירענע, פאַרדרייטע פּאות. שטענדיק אָנגעטאָן אין זיין לאַנגער, שמוציקער שוואַרצער קאַפּאָטע.

ישראליקל אַליין איז געווען פון אַ באַלעבאַטישער משפּחה. נישט קיין רייכע, און נישט קיין אָרעמע. אַזוי, קליינע סוחרימלער, וועלכע האָבן געהאַנדלט מיט שפּאַליר־פּאַפּיר. דער מאַמע זיינער, ר' משה, אַ קליינטשיקער, אַ דיקער, מיט אַ פּנים פון אַ חסיד, מיט אַ גרויסער רויטער באָרד און צוויי גרויסע, ווי פלעשלער, פּאות, איז געווען אַ פרומער פאַנאַטישער ייד. ער פלעגט כמעט זיין נאָנץ לעבן פאַרבראַנגן אין בית המדרש. דער עולם הזה האָט אים נאָר וויניק אינטערעסירט. די נאָנצע ברויז־געבערין איז געווען זיין וויב – ישראליקס מומער – מרים. אַ גרויסע דיקע ייִדענע, שמענדיק מיט די הענט אירע אין פאַפּיר. אַ גרויס פּנים מיט צוויי גרויסע, שוואַרצע, „סוחרישע" אויגן. און אַ מויל – אַ פּולם מיט צונג. רעדן און דינגען זיך מיט אירע קליענטן איז געווען ממש איר לעבן, דאָס בעסטע פאַרגענגען אירס... מרים, ישראליקס מאַמע, האָט בפירוש איר נאָנץ לעבן געהלומט צו מאַכן פון איר זון יש־ראליקל אַ סוחר, אַ מענטש גלייך מיט אַלע. ישראליקל אָבער שטענדיק ארומ־ליבערשט געזונגען... נאָר נישט געוואָלט טון, נאָר שטענדיק ארומ־

געגאַנגען מיט די הענט אויף דעם רוקן און געזונגען... געוואָרן אַ משורר ביי אַ חזן, אַזאַ קאַליקע ווי ער אַליין.

אין אַ שיינעם מאָג, פירט די מאַמע זיינע, מרים, ישראליקן צו דער חופּה, און אונזער ישראליק האָט אין אַ מזלדיקער שעה חתונה און ווערט אַ פאַמיליע־מענטש. טון – טוט ער וויטער נאָר־נישט, נאָר ער זינגט און זינגט... דערפאַר אָבער ווערט ער גיך אַ טאַטע...

די ווייב זיינע באַסיע, אַ יוננע און מאָגערע, מיט א בלאַכ פּנים און גרויסע דערשראָקענע וויסע אויגן, הויבט באַלד נאָך דער חתונה, כשטעגר העולם, צו קינדלען – און קינדלט אָן אויפהער... אונזער ישראליק, זינגנדיק, ווערט גאָר אין אַ קורצער צייט אַ טאַטע פון עמלעכע קינדער, וועלכע „זינגען" אויך טאָג און נאַכט נאָר נאָר אַנדערע גיגונים, גינונים פון הונגער...

די שפּילע באַסיע, די ווייב זיינע, שרייט: פּרנסה... פּרנסה... און אונזער ישראליק, נישט־ווילנדיק, מוז אַנהויבן צו טראַכטן וועגן פּרנסה. מען דאַרף דאָס ווייב מיט די קינדערלעך נערן, אָנטון. קליידן... און אונזער ישראליק פאַרטראַכט זיך... ווייל דאָס נעשרייט פון די קינדערלעך און טאָקע זיין ווייב באַסיע, שרייען שוין העכער ווי ער זינגט... זייער שפּיטע איז די ריכטיקע: עסן... עסן... איז שפּאָט אָבער, ווו ער איז געבוירן און אויפגעוואַקסן, קען ער צו גאָרנישט קומען. דער עולם קען אים נאָענט גוט פאַר אַ גרויסן „פאַרטאַטש", אפילו פאַר אַ משוגענעם... אָבער נאָענט ווייניק, נאָר ווייט פון צו זיין אַ חזן. נישטאָ פון וואָס צו רעדן; ער וועט נישט ווערן קיין חזן אין דער אייגענער שפּאָט...

אונזער ישראליק לאָזט זיך אַוועק אין דער גרויסער וועלט. ווו מען קען אים נישט... נראָד קיין אָדעם, אין דער שטאָט פין נגינה... דאָרט וועט ער מיט נאָטם הילף ווערן אַ מענטש... עפּעס די שטאָט פון די גרויסע חזנים... מינקאָווסקי, ראָזומני... און די שטענדיקע אימאַליגענישע אָפּערע... אָבער אין אָדעם דרייט ער זיך אָרום ביי די גרויסע שיינע וועגן. ער האָט נישט ווו דעם נאָרישן קאָפּ זיינעם אַוועקצולייגן. ער דרייט זיך אויף די גרויסע בריקן נאָסן און שמאַרבט פּשוט פון הונגער. צופעליק באַקענט ער זיך, כמעט אויף דער גאַס, מיט אַ דורכגיענדיקער פרוי, אַן אַלטע געוויסע זינגערין, אַ לערערין פון מוזיק, וועלכע נעמט אים, פאַר רחמנות צו זיך. זי וויזט אים און לערנט אים זינגען. זי גיט זיך די גרעסטע מי פון אים עפּעס צו מאַכן, אָבער... ער איז טוט אויף דער עברי... זי איז אַ רוסישע קריסטין און פאַרשפּייט נאָר איר אייגענע שפּראַך – רוסיש. זי הויבט אָן מיט אים צו לערנען אויך רוסיש, אָבער דער קאָפּ זיינער איז געבוירן צו קליין און די צונג זיינע איז, לא עלינו, ווי אויף צו להכעים נאָך שפּומפּיקער...

ענדלעך, נאָך גרויסער מי, לערנט ער זיך אוים אַ פּאָר לידער אויף רוסיש און הויבט אָן „זינגען" די געניאַלע אַריע פון דער גרויסער אָפּערע „יעווגעני אָניעגין" – „לענסקי, פּאַרוואָס מאַנצט דו נישט?" אָבער די עברי זיינע איז שטומפּיק, און די ווונדערבאַרע טשייקאָווסקי־מוזיק ווערט ביי אים, אין זיין אויסשפּראַך און מיט

זיין אַקצענט, אַ נאַלדפאַדען־לידל... מיט דעם אמתן חדרישן ניגון פון „מנוחה ושמחה". די לערערין זיינע גיט זיך די גרעסטע מי כדי פון אים עפּעס צו מאַכן, אָבער... אַ נעכטיקער מאָג. געבוירן צו קריכן – קען אונזער ישראליקל נישט פליען... און ער קריכט, קריכט, דראַפּעט זיך אויף די וועגע, סיי אין זיין וויסטן לעבן, און נאָר מער, אין זיין חזנישן זינגען...

די לערערין זיינע שטופּט אים געפּריי, מיט גרויס נעדולד. זי שמופּט אים, ווי אַ גומע געטרייע מוטער שמופּט איר קינד אין וויגעלע. זיין וויגעלע איז אָבער פאַרנליוועדט און שמייס אויף דעם זעלבן אָרט און ריבט זיך נישט, כאָטש שריי געוואַלט... די לערערין זיינע, די אַלטע גומע הערלעבע פרוי, וויסט אַז ער הונגערט. פּרי־בירט אים אַרויפּצירן צו אירע גומע באַקאַנטע אין פאַרשידענע יידישע הייזער, רייבט הייזער, וועלכע נעמען אים ביי זיך אויף פאַר רח־מנות און גיבן אים אָפּט אַ מיטאָג, אַ שטיקל ברויט. אָבער, וועז ער עפּנט דאָס מויל זיינס, כאָפּט זיי אָן אַ מוראדיק געלעכטער. אַ שרעק און אַ רחמנות אויף אים. און זיי קוקען אויף אים ווי אויף אַ פאַרלוירענעם מענטשן. ישראליקל אין אָבער צו נאַריש צו פאַרשטיין זיין אייגענע מראָגרעיע. און ער זינגט, ער קאָקעטירט אפילו מיט זיין „זינגען" און אין אַ שיינעם מאָג הייבט ער זיך אָן צו חברען מיט דער דינסט מאַטיע, וועלכע דינט ביי זיינע נעמטע־געבער. מאַטיע די דינסט איז אַ יונגע חנוודיקע גרושה, אַ קלוגע, אָן אָדעסער „ממזיר". זי מאַכט פון אים חוזק, לאַכט אים אויס, אָבער ישראליקלס קאָפּ איז צו קליין צו פאַרשטיין די לצנותן וואָס מאַטיע די דינסט טרייבט מיט אים. און ער הויבט אָן צו וועלן פרעבער: זאָגט איר, אַז ער וויל מיט איר חתונה האָבן, פאַרגעסנדיק אין זיין וויב מיט די קינדערלעך... ער „ראַמאַנטי־זירט" מיט איר, זינגט איר זיינע ציגענע לידער פון ליבע, וו אַ ריכטיקער „אָניגין"... ער טראַכט נישט פון זיינע קינדערלעך, וועלכע הונגערן. ער איז ביי זיך שוין פאַרטיק צו שמעלן מיט מאַטיע דער דינסט אַ חופּה, אָבער מאַטיע די דינסט לאַכט פון אים און, עגדלעך, האַלט זי נישט אויס און דערציילט אירע באַלעבאַטים, אַז דער „אידיאָט" טשעפּעט זיך צו איר און לאָזט זי נישט רוען. זי איז שוין מיר פון זיין זינגען, פון זיינע שטיתערייען.

די באַלעבאַטים, די געסט־געבער, דערווייסנדיק זיך פון יש־ראליקלס מעשים, פון מ׳שטיינס געזאָגטן „ראָמאָן" מיט מאַטיע דער דינסט זייערער, חויבן אָן צו מוסרן אים און זאָגן אונזער ישראליקלען מוסר. ישראליקל ווי אַן אידיאָט, נאַיוו אין נאַריש, ענטפּערט פּשוט רייגע ריבורים, אַז ער איז וויס פון זיין היים, ער איז אין דער פרעמד און אַ חזן מאָר נישט זיין „גע ונד", אָן אַ וויב. ער וואַלט בפירוש אַהיים געפאָרן צו זיין וויב און קינדערלעך, אָבער ער האָט נישט קיין גראָשן אויף הוצאות זיך צוריקצוקערן אַ היים. די געסט־געבער זיינע מאַכן אים אַ פּאָר גראָשן אויף דער רייזע, כדי אים פאָר רחמנות מער נישט זען ביי זיך. און שיקן אים אָפּ „לחר עזוז"...

אונזער ישראליקל קומט אַהיים צו זיין וויב, אין זיין נעבורט־

שמאָם, אַ ניי־געבוירענער חזן פון אָדעסער „קאָנסערוואַטאָריע". דורך פאַרשידענע פּראָמעקציעס ביי עטלעכע שול־גבאים באַקומט ער פּאַר רחמנות, ענדלעך אַ שטעלע אַלס חזן אין אַ בית מדרש, און וועדט, אין אַ מזלדיקער שעה, חזן. די גבאים זיינע מאַכן דעם אָנשטאָנד פון צופרידענע און וויזן דעם עולם, אַז זיי קוועלן פון זיינע תפילות. דער עולם, אָבער, לאַכט פון זיין ציגענער, מעקע־דיקער שטימע, פון זיין דאַוונען. ער קען אפילו נישט גוט די עברה פון די תפילות, ער פאַרשטייט נישט וואָס ער דאַוונט. די פּרש המילות זענען אים פרעמד; ער רייסט דעם נאָרגל זיינעם אַן רחמנות, און מעקעט ווי אַן אמתע ציג... די פּראָמעזשירנדיקע גבאים זיינע קוועלן פון אים און רייבן זיך די הענט זייערע פון גרויס שמחה און תענוג. גאָט אַליין האָט אים זיי צוגעשיקט... און זיי שרייען: „אוי זינגט ער... צוקער זים... ווי קיינער. פּשוט אַ מחיה, אַ באַלזאַם צעגיסט זיך איבער דער נשמה וועו מען הערט אים דאַוונען... דער אמתער שליח ציבור". און דער עולם לאַכט און לאַכט...

אין שול וועדט פרייַלעך. עס שאַפן זיך צוויי קענזיטיקע צדדים: וועד פאַר ישראַליקען, און וועד קענן. מען קריגט זיך צווישן זיך, מען שלאָגט זיך און אין שול רעשט זיך. ישראַליקל איז חזן און „קאַטשעט זיך" מיט זיין ציגענער שטימע, און דאָס בערדל זיינט, דאָס ציגענע, שאָקלט זיך און מאַכט מע... ע... די צייט לויפט, די באַלעבאַטים קריגן זיך צווישן זיך און אין שול איז שטענדיק פרייַלעך... די באַלעבאַטים שרייען: „ענענג", אָבער די פּראָמעזשירנדיקע גבאים לעקן די פינגער פון אים, פון זיינע תפילות, פון זיין מעקן. אַנשטאָט תפילות הערט מען דעם רעשיקן „אַ רוח אין דיין מאַטענם מאַטען אַריין", און ישראַליקל אונזערער איז געווארן די „וועדער", דער העלד פון די שול־רייסעריען. די גאַם איז שטענדיק פול מיט נעשרייען: ישראַליקל... ישראַליקל...

אין אַ שיינעם פרימאָרגן שטאָרבט פון אַ צוויימער שול אַ געוויסער בעל הבית, אַן עסקן, אַן אָנגענזענע פּערזאָן: און ווי אַ זעלכן – טראָגט מען דעם נפטר פון איין בית המדרש אין צווייטן. מען גיט דעם נפטר אָפּ דעם גרויסן און לעצטן כבוד, מיט רעדעם, וואָ מלאת. דער עולם פון די שולן, פון דער גאַם, באַגלייט דעם נפטר מיט גרויס כבוד צו זיין אייביקער רו. דער שמש קלאַפט אין דער פושקע און שרייט אויפן קול מיט אַ וויינענדיקער און ציטערנדיקער הייזעריקער שטימע: „צדקה תציל ממוות" דער עולם גייט מיט אַראָפּגענלאָזענע קעפּ און מרויערדיקע פנימער. מען פילט אַז ס'איז עפּעס אַן עסקן, און דער עולם וועדט וואָס מערער. מען באַגלייט דעם נפטר מיט גרויס דרך ארץ. ענדלעך, דערנענטערט מען זיך צו דער שול, ווו אונזער ישראַליקל איז חזן. מען טראָגט דעם נפטר אַריין אין בית המדרש און מען שטעלט עפּעס דעם ארון מיט דעם נפטר אויף דעם באַלעמער, און מען וואַרט, אַז דער חזן פון דער שול, ישראַליקל, זאָל מאַכן די מלא. אָבער ישראַליקל איז נישטאָ, און דער עולם שטייט ווי אַ פאַרוווונדערטער און וויסט נישט וואָס ס'איז נעשען. ענדלעך, כאַפּט זיך דער עולם אויף ווי

פון אַ שלאָף, ווי פון אַ בייזן חלום. עס ווערט אַ געפילדער. אַ געשרי, אַ סקאַנדאַל... וווּ איז דער חזן? עפּעס אַזאַ העזה, ווו איז דער חזן? ווו איז ישראלקל? וואָס הייסט... וואָס הייסט?... דער עולם טומלט, שרייט: אַ העזה פון אַ בעל תפילה, פון אַ גראָבן יונג, פון אַן עם הארץ... די קעגנער שרייען און פּילדערן: מען זידלט דעם חזן, די גבאים... אָט, אָט וועלן פּליען פּעטש... די פּראָטעזשירנדע גבאים פּאַרלירן זיך פון בזיון. מען לויפט אַרום ווי פאַרסמעט מייז... מען זוכט איבעראַל אונזער ישראלקל, דעם חזן...

ענדלעך ברענגט מען אים, כמעט מיט געוואַלד, אָט דעם, מ'שפּיינט געזאָגט, חזן. ישראלקל שטייט, ווי אַ נאַרישע ציג, ביי דער שול־וואַנט. דער עולם אַ מידער, אַ ברויגעזער, אַ וויילדער, ווער פון שאַנדע, ווער פון כעס. דער עולם שרייט מיט כעס: „ישראלקל, גראָבער יונג, מאַך שוין ענדלעך אַ מלא! עס איז דאָך קיין דרך ארץ סיי פאַר דעם נפטר, סיי פאַר דעם, שטייענדיקן נעבן נפטר, עולם. אָבער אונזער ישראלקל רירט זיך נישט פון אָרט און קלאַפּט מיט זיינע לאַנגע פּיס, ווי אַ ציג, אין די שפּיינער פון די שול־וואַנט, און מאַכט זיך „געפּיינערט", גלייך ווי נישט אים מיינט מען... דער סקאַנדאַל ווערט נאָך שטאַרקער. מען שרייט, מען זידלט אים. מען מאַכט אים מיט דער בלאָטע גלייך, אָבער ישראלקלס מויל איז פאַרשלאָסן אויף צען שטאַרקע שלעסער.

עס ווערט אַן אמתער טומל: דער נפטר, דער נפטר... אַזאַ גראָבער יונג... אַזאַ נעמיינהייט פון אַ חזן... דער נפטר... וואָס הייסט? אַ בזיון, אַ שאַנדע, אַ העזה... אָט, אָט וועלן פּליען פּעטש אויף ישראלקלען, אויף די פאַרטיידיקער, די אים פּראָטעזשירנדיקע גבאים...

עס ווערט שפּעט, כמעט פינצטער. מען וועט נישט קענען דעם נפטר צו קבורה ברענגן. עס רעשט זיך... ישראלקלס קעגנער שרייען צו די פּראָטעזשירנדע גבאים: „אַ שיינער חזן, ווו האָסט איר אים אויסגעזוכט? אַזאַ יאָר אויף אייך מיט אים צוזאַמען!" די פּראָטעזשירנדע גבאים זענען אין אַ גרויסער קאָנפוזיע. זיי האָבן קיינמאָל נישט געטראַכט, אַז דער שוטה ישראלקל זאָל אַזוי ווייט אַוועק אין זיינע „שטותים". זיי דערנענטערן זיך מיט שנעלע טריט. פאַרשעמטע, צו ישראלקלען, און רב זלמן, דער בעל טאַקסע, דער הויפּט־פּראָטעזשירנדער, מוט אַ קריץ מיט די ציין זיינע און גיט אַ נעשריי: „געניג ישראלקל מיט דיינע שטותעריין! מאַך אַ מלא און האַלט נישט אויף דעם נפטר מיט דעם עולם!"

ישראלקל עפּנט דאָס מויל זיינס, נאָר אַנשטאָט דער געוווּנטשענער מלא, טוט ער אַ נאַרישן, גראָבויגנישן נעשריי, אַז ער וועט די מלא נישט מאַכן, ווייל ער איז נישט מחויב צו מאַכן מלאות פּרעמדע בעלי בתים... ער מאכט נאָר מלאות זייערע בעלי בתים. זאָלן זיי נאָר שטאַרבן – וועט ער זיי די מלאות מאַכן מיט גרויס פאַרנעניגן...

רב נאָל סקאַטליאַר

אין דער רוסישער אוקראַינע, אין דער פּאָלעסיער גובערניע, געפינט זיך אַ שטאָט מיט דעם נאָמען וויניצאַ. די שטאָט שניידט דורך דער טייך בוג, וועלכער פליסט ווייט ווייט אַרויס דער שטאָט. פּין פּאַרשידענע געגנטן קומט מען אַהער, זומער, זיך באָדן אין טייך בוג. מען זאָגט, אַז די מעדיצינער האָבן געפונען, אַז דער טייך איז געזונט פאַר אייניקע קראַנקע. און מען באָדט זיך...

די שטאָט וויניצאַ איז זייער אַ שיינע, פול מיט גרינס און אַ סך צעוואַקסענע איבער דער שטאָט ביימער. אַרום דער געגנט איז פאַרנאַנען גישט וויניק וועלדער. די שטאָט וויניצאַ איז אַ באַרימטע אין די לופט אירע איז זייער אַ געזונטע. וועג איר קומט פון דער גרויסער שטאָט, האָט איר דעם פולן איינדרוק, אַז איר געפינט זיך אין דער שוויץ. וועג דער זומער קומט, פאָרן זיך צוזאַמען פון איבעראַל פּאַרשידענע מענטשן, מיט זייערע משפּחות, כאַפּן לופט און זיך אָפּרוען פון זייערע טאָג־טעגלעכע דאגות און צרות... איר באגעגנט דאָ טוריסטן פון פּעמערסבורג, קיעוו און אפילו פון מאָסקווע. צווישן זיי קענט איר געפינען באַנקירן, אַדוואָקאַטן, געלערנטע, שרייבער און אפילו מעדיצינער. מען דינגט זיך אָפּ אין דער גענגט, בייַ אַ פּויער, אַ „באַטע“ און מען רוט זיך אויס פון דער גרויסער ענגאַימטישער וועלט. דער צוזאַמענפאָר אין זומער איז אַזוי גרויס אַז איר מיינט, אַז איר זענט אין דעם רייכסטן און ערשטקלאַסיקסטן קורארט. זומער, והאָט איר אויך דאָ דעם בעסטן טעאַטער, ווייל די בעסטע שוישפּילער פון די גרעסטע טעאַטערן קומען אַהער זיך אָפּרוען און פּאַרברענגן, בפירוש, זייערע גאַנצע פרייע טעג אויף דעם מייך, אין די שיפלעך, מיט דער וועגדקע אין דער האנט – צו באַפּן פיש... און מאָקע אַרויספאָרן מיט דעם שיפל צו אַ פּויער, וועלכער־ווויגט אויף דעם ברעג, און צו דערקווייקן זיך מיט אַ ביסל אמתער רוסישער סמעטענע, מיט אַן אמת פּויעריש שמיקל שוואַרץ ברויט, אויסטרינקן אַ פּאָר גלעזער פרישע מילך, קוקנדוק ווי די פּויערטע מעלקט די קו. האָם אַלץ מאַכט זיי אַלע אַריבער אין דעם, בפירוש, פאַרכישופטן און פאַעטישן אַרט...

די שטאָט וויניצאַ איז אַ גרויסע פּראָווינץ־ און אינדוסטריע־שטאָט; צייַלט אַן ערך פון פערציק טויזנט איינוווינער, פון וועלכע כמעט די העלפט איז אַ יידישע. עס זענען פאַראַן צווישן די איינ־ווויגער יידן אַ סך גבירים, נגידים, אָבער נאָך מער קבצנים. די באַשעפטיקונג פון די איינוווינער איז אַ פאַרשידענע, אָבער די יידן פירן אַם מייסטן מסחר. אין שטאָט זענען דאָ אַ היפש ביסל פאַבריק־אַנטן מיט זייערע, בפירוש, זייער גרויסע פאַבריקן, ווי צינק, האָלץ־

זענערייַ, שיר, ליטיענע, מילן און אַ גרויסע „מאַסלאַאַיניע" – אַ בויכל־פאַבריק, און אַ סך, אַ סך אַנדערע, נאָר אין אַ קלענערן מאַסשטאַב.. אַ חוץ דעם זענען פאַראַן פאַרשידענע גרויסע געשעפטן וויי: פּעלצהענדלער, מאַנופאַקטוריסטן, זאָלזאַזניקעס, שאַרניקער א.א. אָט די אַלע געשעפטן זענען כמעט בייַ די יידן אין די הענט.

די שטאָט וויניצאַ איז אויך באַקאַנט מיט דעם משוגעס־הויז. וועלכעס איז ספּעציעל איבערגעפירט פון ערגעץ־וווּ צוליב דער וואונדערבאַרער לופט. דאָס הויז איז אויסגעבויט אַרויס דער שטאָט, ווי אַ נעבעדיק מיט אַ סך קווארטאַלן, מיט פאַרשידענע אַלייען און אַרומגערינגלט מיט אַ גרויסן וואַלד. אין דער קליניק געפינען זיך פאַרשידענע קראַנקע, שוועדע קראַנקע, פון דער גאַנצער וועלט. מען זאָגט אפילו, אַז אַ סך פון די קראַנקע זענען געווארן גענעזן זיך צוריקגענומען צו זייערע באַשעפטיקונגען. די דאָזיקע קליניק האָט אַ וועלט־שם, וויל מען זאָגט, אַז אין דער קליניק זענען פאַראַנען די גרעסטע און די בעסטע ספּעציאַליסטן פון דער וועלט. די דאָזיקע קליניק האָט איר אינגן ברויט; שטייט נישט וויט פון דעם מייך בונ, וועלכער ציט זיך פון דער שטאָט וויט, וויט אין דער נענגנט. און די טוריסטן כאַפּן אָפּטמאָל אַ „קאַטאַשאַע" מיט די שיפלעך צו זען די וווּנדערבאַרע קליניק, די חולים אין איר און די גרויסע זאָלן מיט אירע אינעווייניקסטע אינטערעסאַנטע אינסטרומענטן און מאַשינען – עלעקטריש און אַזוי נערופענע „פאַראַווע" בעדער – וועלכע זענען, ווי מ'זאָגט, ספּעציעל פאַר נערוון־קראַנקע.

נישט וויט אַרויס דער שטאָט, אין דער זעלבער נענגט, איז אויך פאַראַן אַ דערפל מיטן נאָמען וויטניצאַ, וועלכעס איז זייער באַרימט מיט דעם קבר פון דעם גרויסן מעדיצינער פיראָגאָף, דער פאַטער פון דער רוסישער מעדיצין און כירורגיע. ער איז באַערדיקט איז דעם פּראַכטפולן פּאַרק פון זיין אייגענער „ימעני", פאַקט וויטניצאַ. אין אַ ספּעציעלן, פאַר אים נעמאַכטן „סקליפּ", מיט אַ גרוים גלאָז באַדעקט, און ווער עס קומט אין שטאָט וויניצאַ, געפינט פאַר זיין חוב אים צו באַזוכן.

אין דער דאָזיקער שטאָט וויניצאַ האָט געווינט אַ ייד אַ נגיד מיט דעם נאָמען רב נאָדל סקאַלייאַר. אַ ייד מיט אַ שיינעם הדרת־פּנים פון אַ נביר, מיט אַ שיינער, בריייטער און לאַנגער גראָער באָרד, שטענדיק אונגעמאַן אין זיין לאַנגער שוואַרצער קאַפאָטע, מיט די הויכע ביז די קניעס שטיוול, און אויף דעם קאָפּ זיינעם מיט דעם שוואַרצן קאַסקעט. ער איז געווען רייך און געווען דער בעל הבית פון דער אייניקער אין דער נענגט גרויסער בויכל־פאַבריק. רב נאָדל סקאַלייאַר האָט געהאַט אַן אייניקע דירה מיט גרויסע קאַמערן, וועלכע זענען שטענדיק געווען איבערפולט ביז דעם דאַך מיט זעק, אָנגעשטאָפּט און אָנגעפּאַקטע מיט קערנדלעך „סיעמעטש־קעס", פון וועלכע ער פלעגט ארויספּרעמן זיין בויכל. און בויכל האָט, ברוך השם, קיינמאָל נישט געפעלט... פון „קאַרטן" האָט מען דענסמאָל נישט געוווסט, קיין אַנונג געהאַט... די „מאַסלאַבוינע"

האָט געאַרבעט אַ גאַנצן, און רב נאָדל סקאָטליאַר האָט געמאַכט די אמתע „קאָפּיקע".

רב נאָדל סקאָטליאַר איז געווען אויך אַ קהלה־מענטש, זיך מישן שטענדיק אין די קהלישע געשעפטן. געווען אַ בן־העיר, אַ „מאַטע" פון דער שטאָט. און מאָמער איז ער, חס ושלום, אויף אימיצן ברוגז געווארן, פלעגט ער דעם „פאַרזינדיקטן" פאַרשרייבן ביי זיך אין זײַן „ספר הזכרונות", און ווען איינער פון זײַנע „שונאים" פלעגט שטאַרבן – פלעגט זיך רב נאָדל סקאָטליאַר מיט אים „אָפּ־רעכענען" ביי דער קבורה.

רב נאָדל סקאָטליאַר איז געווען אַ מימנליד פון די „חברה קדישא" און פלעגט פֿשוט נישט לאָזן זײַן „קרבן" מקבר זײַן, ביז מען פלעגט מוזן באַצאָלן אַזוי פיל, וויפל רב נאָדל סקאָטליאַר האָט געפֿאַדערט. עס פלעגט נישט העלפן קיין שום „חי וקיים"... דער עולם אין שטאָט האָט אים גוט געקענט און פלעגט זיך פאַר אים היטן און אים נישט דערצערנען. ביי זיך אָבער אין הארצן, טיף, טיף פלעגט דער עולם זײַן שנאה צו רב נאָדל סקאָטליאַר טיף באַהאַלטן, אָפּטמאָל ביי זיך געטראַכט, אַז דער „מאָנ" וועט קומען און רב נאָדל סקאָטליאַר וועט דאַרפן דערפאַר באַצאָלן, און בפירוש מיט גרויסע פּראָצענטן... דער עולם האָט אפילו שטילערהייט נע־חלומט פון רב נאָדל סקאָטליאַרס טויט, כדי זיך קענען מיט אים „אָפּרעכענען"... רב נאָדל סקאָטליאַר פלעגט ליב האָבן אויך צו מון אַ טובה, לייען אַ נמילת חסד ווען אימיצער האָט נויטיק גע־דאַרפט; זעלבסטפֿאַרשטענדלעך מיט אַ גרויסער „עיסקה", אָבער די טובה פלעגט דאָך זײַן אַ טובה...

רב נאָדל סקאָטליאַר האָט געהאט קינדער: עטלעכע טעכטער און זין. די זין האָבן שוין געהאט זייערע ווייבער, אפילו קינדער. די טעכטער — מענער, אָבער אַלע זענען זיי געווען אָפּהענגיק פון זייער פאָטער, רב נאָדל סקאָטליאַר. די קינדער זענען אַלע געווען באַשעפּטיקט און זיך באַטייליקט ביים פאָטער זייערן אין זיינע ge־שעפטן. זיי פלעגן באַקומען, יעדער פון זיי, געוויסע „שבירות", אלם חודש־געהאַלט צום לעבן, וויל דער קאָסירער איז דאָך געווען דער פאָטער רב נאָדל סקאָטליאַר, אַ יד אַ הארמער אין מסחר, אַ שוערער, און דערצו נאָך א זייער, זייער קאַרגער... ער האָט דאָס געלט זיינס געהאַלטן מיט זיינע ביידע הענט, און עס איז נישט געווען דער מענטש, וועלכער האָט געקענט ביי אים עפּעס אַרויסרייסן די קינדער זיינע האָבן דאָס געפילט אפילו צו שטאַרק, שטענדיק מיט אים זיך געקריגט, געשריגן, געווייגט, אַז זיי האָבן נישט גענוג צום לעבן, אָבער רב נאָדל סקאָטליאַר פלעגט נישט ענטפערן און דאָס געלט זיינס געהאַלטן נאָך שטאַרקער און נישט אַרויסגעלאָזט פון זיינע הענט. ער איז געווען קאַרג וי קיינער, געפירט זיין חשבון, און די קינדער זיינע האָבן מיט אים נאָרנישט געקענט מאַכן. זייער ווייבער האָט נישט געהאַלפן. רב נאָדל סקאָטליאַר איז געווען אַן איינגעשפּאַרטער און ווען די קינדער זיינע פלעגן צו אים קומען און ווייגען, פלעגט ער מיט אַ גרויסן קרעכץ זיי ענטפערן: „אוי קינדער מיינע, וואָס זאָל איך אייך זאָגן... אייך, מיינע קינדער, איז

דאָך בעסער ווי מיר, אייער טאַטען... איר האָט מיר, גאָדלען, פאַר
אַ טאַטען אין ער, גאָדל, האָט זיי פאַר קינדער, וועלכע האָבן כיי
וועמען צו נעמען... אָבער ער? – ער האָט נישט גאָדלען פאַר אַ
טאַטען...

רב גאָדל סקאָמליאַר האָט אויך געהאַט אַ ווייב, בייַלע, אַ בריימ־
אין דיקע יידענע. אַמאָל געווען אַ יפת תואר... נעלעבט האָט זי מיט
איר מאַן, רב גאָדל סקאָמליאַר, זייער גוט. נאָר, אַז עס פלעגט
קומען זיין ווייב בייַלע צו געבן אין מאַרק עפעס איינקויפן, פלעגט
זיך שטענדיק אָנהויבן אַ סקאַנדאַל, אַ מראָגעדיע און אַ קריגערייַ.
זי, בייַלע, פלעגט שרייַען אַז עס איז איר ווייניק, אַז ער גיט איר
נישט נענוג, ווייל דער יקרית איז גרויס. אָלץ איז טייער, מיט נאָלד
גלייך, און זי קען נישט אויסקומען מיט דעם, ווָאם רב גאָדל,
הער מאַן אירער, גיט איר. זי דאַרף קויפן פלייש, אַ שמיקל פיש.
עס גייט דאָך דער ליבער שבת, מען דאַרף אַ פּאָר אייער, אַ הינדל.
אַ קאַרטאָפל, אַ מייער, אַ ציבעלע, אַ רעטיך, אַ נענדזן לעבערל,
אַ פּאָר הינער־פיסלער אויף אַ פּיצייע, און כאָטש אַ ביסל עסיק...
נו, ווי קען זי מיט דעם געלט, ווָאם ער גיט איר מ'שמיינט געוואָגט,
אויסקומען? כאָטש גיי אין די הייזער און מאַך אַ נדבה... זי וועט
זיך דעהרגענגען, דאָס לעבן אירם נעמען... זי האָט שוין מער קיין
כוח נישט שטענדיק מיט אים זיך אַרומצוריייסן. רב גאָדל האָט זיך
נישט ווייסדיק געמאַכט, געבליבן ביי זיינעם, געגעבן וואָס ווייניקער,
כאָטש ער אַליין פלעגט נאָרנישט פיינט האָבן גוט צו פאַרבייסן.
נעמען אַ גוט שנאַפּל מיט אַ שיין שטיקל שטרודל, וואָשן זיך
און עסן אַ שטיקל שיין געפילטן קאַרפּ אָדער העכט, און מאַקע
לכבד שבת האָבן צום טיש אַ געפילט העלדזל אָדער אַ טשולנט־
קישקע מיט אַ סך שמאַלץ און, בפירוש, מאַקע אַ גוטע פאַרשירט־
מילץ און... ערשט דערנאָך פאַרבייסן מיט אַ שיינעם טשולנט־קוגל.
בפרט נאָר, וועו די קינדער זיינע פלעגן זיך אַלע צוזאַמענקומען.
זיין ווייב בייַלע איז געווען שטענדיק אויף אים אויפנעטראָגן און,
ווען זי פלעגט ווערן אין כעס אויף אים, פלעגט זי אים שרייען:
„וואָס זשא, דו מיינסט, אַז דאָס געלט וועסטו מיט זיך אויף יענער
וועלט מיטנעמען? האָסטו געזען אַזויגס?... עסן – האָט ער, קיין
עין הרע, נישט פיינט... מראָג אים צו דאָס בעסטע, דאָס טעלערל
פון הימל... נאָר אַז עס קומט צום געלט – מאַכט ער זיך געפּגרם..“
רב גאָדל סקאָמליאַר פלעגט זיך נאָנץ שיין אויסלאָכן פון זיין ווייב,
מאַכן אַ לצנות, אָבער געלט – לא מיט אַ ספּאָדיק... נישט ענגעבן.
און אָט אַזוי האָט רב גאָדל סקאָמליאַר זיין נאָנץ לעבן פאַרברענגט
אין „קאָפן“ דאָס געלט מיט דער שטאַרקער האַנט. געוואָרן אַלט,
אָבער שפענדיק די ביימ זיינע געהאַלטן אויף זיינע קינדער און
זיין ווייב בייַלע.

ביו... אין אַ שיינעם מאָג ווערט ער, גאָדל, פלוצים „נישט
מיט אַלעמען“. ער האָט זיך מיטאַמאָל דערפילט עפעס נישט גוט.
ער איז קראַנק געוואָרן, געהוסט, און מאַקע געמוזט בכבודו ובעצמו
זיך לייגן אין בעט. געפילט זיך פון מאָג צו מאָג ערגער און שוואַכער.
אָבער אַ רופא, אַ מומחה אָדער אַ דאָקטער, האָט ער נישט געוואָלט

רופן. נישט, חס ושלום, ווײַל ער איז געווען אַ קענגער אָדער נישט געגלויבט אין די רפואות, נאָר פֿשוט דערפֿאַר, וואָס ער האָט געוווסט, אַז ער וועט מוזן דעם מעדיצינער באַצאָלן אַוויפֿל און אַזוי־פֿיל – ווײַל קיין דינגן זיך מיט דעם מעדיצינער וועט נישט העלפֿן. רב נאָדל סקאָטליאַר איז אָבער וואָס אַמאָל געווארן שוואַכער. ער האָט נישט געקענט שוין פון בעט אַראָפֿגיין. ער האָט שוין קיין ברירה נישט געהאַט... דאָס ווייב זיינט, בייַלע, האָט אָנגעהויבן צו שרייַען און ווײַנען. די קינדער האָבן גוט געקענט דאָס עקשנות פון זייער פֿאָטער, דאָך האָבן זיי מיטגעהאָלפֿן דער מאַמען און, עגדלער, האָט מען געפֿונען ביי רב נאָדל סקאָטליאַר, אַז ער וואָל דעם מעדי־צינער רופן. קיין גרויסן חשק האָט ער נישט און עס דאַרף דאָך עפּעס קאָסטן... דער דאָקטאָר וועט זיך אומזיסט נישט מטריח זיין... אָבער פילנדיק זיך וואָס אַמאָל ערגער, האָט ער דאָך געהייסן דעם דאָקטאָר ברענגן. ער האָט שוין געמוזט צום דאָקטאָר אָנקומען...

דער דאָקטאָר איז געקומען צו רב נאָדלען, וועלכן ער האָט גוט געקענט און געוווסט פון זיין קאַרגשאַפט. אַריין אין צימער צום קראַנקן, געזאָגט אים אַ פרייַנדלעכן, מיט אַ גרויסן שמייכל, „גוט מאָרגן", אויסגעפרעגט וואו און וואָס עס טוט אים וויי, אַרויסגענומען זיינע מעדיצינישע אינסטרומענטן, וועלכע ער האָט שטענדיק מיט זיך געהאַלטן, און אים גוט אויסגעהערט, אויסגעקלאַפּט מיט די פינגער גוט אומעטום באַטראַכט, דערנאָך פּאַמעלעך צוריק צעגויסן געלייגט זיינע אינסטרומענטן, זיך אַ ווייַע פּאַרטראַכט, און רב נאָדלען שמייכל, נאָר ערנסט, מיט אַ געמאַכטן רחמנות, נישט אַן אַ נקמה, אַרויסגעזאָגט דעם ריינעם אמת, אַז ער, רב נאָדל, איז געפֿערלעך קראַנק. ער, דער אַרצט, זעט נישט, מיט וואָס ער קען אים העלפֿן. די קרענק זיינע איז, לייַדער גאָטעס, אַ פֿאַרלאָזמע און דערצו איז ער, רב נאָדל, אַן עלטערער מענטש, און ער, דער דאָקטער. געפינט, אַז ער דאַרף אפילו קיין שום רעצעפּט אים פֿאַרשרייבן. קענענדיק גוט רב נאָדלען, האָט ער ווי אויך צו לחכעים איבער־געהזרט. אפילו באַטאָנט, אַז עס איז צו שפּעט... אַז ער, דער חולה, מוז שטאַרבן... די שעהן זיינע זענען געצייַלט... יאָ, נישט קיין מעט, נאָר טאַקע שעהן... „צו שפּעט, רב נאָדל, צו שפּעט"!... דער דאָק־טער האָט, ווי געווייַנלעך, באַקומען פֿאַר זיין וויזיט און איז אַוועק פון דעם חולה.

רב נאָדל סקאָטליאַר האָט שמאַרק חרטה געהאַט אויף דער־גאַנצער מעשה; איבערגעחזרט דעם ווייב זיינעם בייַלע, מיט אַ גרויסן זיפֿץ און קרעכץ, אַז ער האָט אַרויסגעוואָרפן אין דער בלאָטע עטלעכע רובל... נאָר פֿאַרפאַלן... יאָ, ער האָט געטון אַ נאַרישקייט, אַ גרויס נאַרישקייט; געהערט דאָס ווייב זיינם... אוי, די וויבער.. מיט זייערע געפֿילדערייַען... אוי, אוי, – און געמאַכט בשעת מעשה אַ פּאָר לצנות, סיי פון דעם ווייב און סיי פון דעם דאָקטער מיט דעם נאַרישן זיינעם וויזיט.

— כע, אפילו אים קיין רעצעפּט נישט פֿאַרשריבן... אויך מיר אַ דאָקטער... אַבי געלט וויסט ער צו נעמען; און נעמען – נעמט ער ווי אַ בלינד פערד... אָן שום רחמנות. ניין, מער וועט ער שוין

זיין בייַלע נישט הערן! מער וועט זי בייַ אים אזעלכעס, אזעלכע זאַכן נישט פּועלן! כע, אַ דאָקטער, אַ שמאָקטער, אוון מיין קאָפּ. אַבי אַ פּאָר רובל אַהויסגעווארפן אין דער בלאָטע.

רב גאָדל סקאָטלייאַר האָט אויסגעשפּיגן פּאַר כעס און אַ געשרי נעמען, אַזוי מיט כוח: „פּאָ זאָל ער ווערן!“ רב גאָדל סקאָטלייאַר איז געווען אַ מענטש מיט אַ כאַראַקטער און ער האָט צו זיך אַליין ווי גערעדט: „ניין, ניין, ער וועט זיך נישט דערשרעקן עפּעס פּאַר אַ רופא... זאָל אים דער שוואַרצער יאָר נעמען!“ כע, כע, אויך מיר אַ דאָקטער...

פּלוצים, אָבער, האָט ער אַ צימער געטון און מיטאַמאָל זיך דערפּילט זייער, זייער שלעכט. ער האָט עפּעס מיטאַמאָל דערפּילט. ווי די כוחות זיינע לאָזן זיך אים אוים... ער איז בלאַס געוואָרן איז אַ שוויים האָט באַדעקט דאָס פּנים זיינס. ער פּילט זיך זייער שוואַך, שלעכט, אָבער דאָך זיך נישט פּאַרלוירן. אַ טראָכט געטון און מיט זיין גראָען קאָפּ אַ שאָקל געטון... און אַזוי רואיק, לאַכנדיק, אַ זאָג געטון צו זיין ווייב בייַלע, וועלכע איז געשטאַנען נעבן אים בייַם בעט אַ דערשראָקענע און בלאַסע, מיט טרערן אין די אויגן:

— ווער וויסט?... כע, כע... אפשר איז דאָס אַן אמת, אַז איך שמאַרב?... ווייסט אים דער מייווי! כע, כע... יאָ, סוף כל אדם למות... אפשר, אַפשר מאַקע איז מיין צייט אויך נעקומען? בייַלע, אפשר אַן אמת... כע, כע... אפשר וועסטו די קינדער צו מיר רופן... עס איז דאָך קינדער... כע, כע, דער דאָקטער האָט מיר געגעבן עטלעכע שעה צייט... לאָמיך זיך כאַטש מיט זיי, מיט די קינדער, געזעגענען... און טאַקע זיך אַ ביסל אַדורכרעדן... עס איז דאָך קינדער...

בייַלע, אַ ציטערנדיקע, אַ דערשלאָגענע, איז אַריין אין דער קיך און געהייסן דער דינסט זלאַטע, באַלד ווי מעגלעך, די קינדער צונויפרופן. זלאַטע די דינסטמויד, אַ גראָבע, אַ געזונטע, מיט צוויי גרויסע פּאַרשמירטע פּון דער אַרבעט הענט, מיט אַ צעפּאַטלאַטן קאָפּ האָר, איז אַוועק, מיט שרעק, די קינדער צוזאַמענרופן. ווען די קינדער זענען אַרייַנגעקומען, צעמומלטע, דערשראָקענע — עס איז דאָך אַ מאַטע, אַ שלעכטער מאַטע, אָבער אַ טאַטע...

די קינדער האָבן שוין געריידט מיט דעם דאָקטער און געוואוסט פּון אַלעמען, פּון דער זייער שלעכטער בשורה. האָט רב גאָדל מיט אַ גרויס לצנות און דאָך מיט אַ טיפן קרעכץ צו די קינדער זייַנע אַ רעדע געהאַלטן, ווי אַ וויזוי:

— הערט, מיינע קינדער, דער דאָקטער, ימח שמו, האָט מיך מייאוש געווען. ווי אַ גוי, אפילו קיין רעצעפּט נישט פּאַרשריבן... געזאָגט פּשוט ווי אַ דראָפּס-גוי, אַז איך שמאַרב... כע, ווייסט אים דער טייוול. איך ווייס... אפשר, אפשר... איז דאָך זיין אמת. כ'ווייס, אפשר, אַז איך שטאַרב... כע, איך בין דאָך אַ מענטש ווי אַלע... האָב איך אייך געהייסן קומען, כדי איך זאָל זיך מיט אייך, מיינע קינדער, געזעגענען און זיך מאַקע מיט אייך אַ ביסל אַ דורכרעדן...

די קינדער זענען געזעסן ווי פּאַרחלושטע. עס איז דאָך אַ מאַטע, אַ שלעכטער מאַטע... אָבער אַ טאַטע... דאָס ווייב בייַלע האָט בגנבה

אַ טרער געלאָזן, פֿאַרדעקנדיק זיך מיט איר גרויסן טוך פונעם קאָפּ אירן.

רב נאָדל סקאָטלער, הוספנדיק און אָפּשפּייענדיק זיך אַ ביסל האָט מיט אַ טיפֿן קרעכץ אָנגעהויבן ווייטער צו די זיצנדיקע בײַם בעט קינדער צו רעדן :

— ווײַס איך... הערט גוט אויס... איך ווײס, אַז מיינע שעהן זענען אפֿשר געצייַלטע. אַזוי האָט דער דאָקטער־שמאָקטער געפּסקנט און מיך פֿאַראורטייַלט. איך ווײס, אַז מיינע שונאים, און טאַקע די פון דער חברה קדישא, ווארטן אויף מיין טויט. אפֿשר טאַקע, בתוכם, דער דאָזיקער דאָקטער אויך... כדי זיי זאָלן בײַ אייך קענען פֿאָדערן וואָס מער פֿאַר מיין קבורה און טאַקע זיך מיט מיר קענען בײַ מיין קבורה אָפּרעכענען... זיי וועלן מן הסתם. יאָ, איך בין זיכער, זיי וועלן בײַ אייך פֿאָדערן אַ גרויסע סומע פֿאַר מיין קבורה. זיי וועלן זיך דערמאָנען, איך בין זיכער, אין דעם פֿאַל יעקב מענדל דער עושר, דער בעזדיטניק, וועלכער איז נישט געבראַכט געוואָרן צו קבורה, ביז די אלמנה זיינע מיט די יורשים האָבן נישט באַצאָלט דאָס, וואָס ער האָט אַלס פֿרעזידענט פון דער חברה קדישא געפֿאָדערט. ער, נאָדל סקאָטלײַאר, געדענקט דאָס זייער גוט. יאָ, יאָ... און זיי וועלן אין מיר זיך נוקם זיין, די נקמה נעמען. אַזוֹאָ, מיינע קינדער, זאָג איך אייך, איר זאָלט זיך נישט לאָזן פון זיי, פון דער חברה באַרויבן, זיך נישט אונטערגעבן, זיך נישט פון זיי באַייגנפֿלוסן, זיך נישט הרגענען, אפילו וען זיי וועלן מיך לאָזן אַ וואַך צייט לינגן... און איר הערט, איך באַשווער אייך, אַז איר זאָלט זיי אַ פֿרומה נישט געבן. כע, כע... אָ, ער נאָדל קען זיי זייער גוט... מיינע קינדער, איר דאַרפט ווײסן, אַז דאָס וועלט האָט א גרויסע, זייער אַ גרויסע וועלט – בפרט וען מען דאַרף עס. ניין, ניין, מיינע קינדער – און דערביי האָט רב נאָדל סקאָטלײַאר געמאַכט נאָר אַ פּאָר לצנות און שפּאָס – און בשעת מעשה איז ער פֿלוצים געוואָרן ערנסט, זייער ערנסט, און אָנגעהויבן מיט אַ זייער ערנסטער שטימע צו רעדן צו זיינע קינדער :

— הערט, מיינע קינדער, וואָס איך וועל אייך זאָגן... איר זענט דאָך מיינע קינדער, מיינע אייניציקע יורשים, מיינע קינדער, מײַ בלוט און פֿלייש... – און בשעת מעשה ווידער אַ שרעקלעכן הוסט געפֿון און הויך, זייער הויך, מיט אַ פּעסטער שטימע אַ זאָג געפֿון :

— ווי איר זעט, און אפשר פילט איר עס שוין, אַז מיינע שעהן זענען, ווי דער דאָקטקער האָט מיר געזאָגט, זענען געצייַלטע... איך שטאַרב... כע, כע... אַזוֹאָ, הערט מיך גוט אויס. איר ווייסט. מיינע קינדער, אַז איך בין געגוג רייך. די אייַ־פֿאַבריק איז, ווי איר ווייסט, אַ שמאַלץ־גרוב... אַ פֿאַרמעגן, וואָס מראָנט שיין, זייער אַ שיינעם רווח. די דירות מיינע, און אַ חוץ דעם האָב איך נישט ווייניק אין דער קאַסע מיינער במוזמנים... דאָס אַלץ בלייבט פֿאר אייך, מיינע קינדער, מיינע אייניציקע יורשים. איר ווייסט זייער גוט, אַז איר האָט שטענדיק באַדאַרפט וואָס מערער געלט, ווייל וויפֿל איר האָב אייך געגעבן איז פֿאַר אייך געווען צו ווייניק... און, אָט איצט, איז

געקומען די שעה, וואן אַלץ גייט אַריבער צו אייך, מיינע קינדער יאָ, אין אייערע הענט...

רב גאָדל האָט זיך ביי די וואַרטער ווידער שטאַרק פאַרהוסט אויסגעשפּיגן, שוואר אָפּגעסאָפּעט און דערנאָך ווייטער געזאָגט:

— דאָך, מיינע יורשים, מוזט איר וואַרטן... יאָ, געדולד האָבן נאָך אַ פּאָר שעה... און אפשר מאַקע אַ ביסל מערער. כע, כע. ווער ווייסט ווייל עס קען נאָך מיין קרענק זיך שלעפּן... כע, כע.. בין איך וועל מיינע אָרעמע פּים אויסציען... כע, און מיינע אויגן צומאַכן... כע, ווייס איך... אפשר מאַקע נאָך אַ פּאָר שעה, און אפשר געצייטע שעהן.. אַ קרענק קען אַמאָל דויערן מער ווי מען רעכנט... און אפילו דער רופא זאָל אויך זיך טועה זיין... יאָ, אַלץ קען זיין... און דערפאַר ווייל איך איך אַ קאָמערציעלע קאָמבינאַציע פּאַרלייגן... זעלבסטפאַרשטענדלעך אויב איר ווילט... מיין, אייער ירושה... כע, כע... אויב איר ווילט, קענט איר זי באַקומען אַ ביסל פּריער... ס'הייסט, וואָס פּריער... אפילו באַלד, נאָך ביי מיין לעבן. אָבער... כע, כע... מיט אַ קליין שטיקעלע תנאי. יאָ, די ירושה אייערע קענט איר באַלד, אפילו שוין באַקומען, אָבער די פּראָצענטן פּאַר דער צייט וועט איר מיר דאַרפן אַראָפּגעבן פון דער ירושה אייערער, וואָס באַטראַכט אייך גוט... עס בלייבט אייך אין בעסטן פאַל דאָך נאָך אַ פּאָר שעה צו וואַרטן... זאָגט, צי איר זענט מסכים מיט מיין אָט דעם פּאַרשלאָג... איך מיין, ס'הייסט וועדליג מיין מיינונג, איז דאָס פּאַר אייך אַ זעלטן גוט געשעפט... באַמראַכט אייך גוט און זאָגט מיר... אויב יאָ – האָט איר שוין דאָ אויפן אָרט דעם חשבון אייערן... יאָ, עס באַטרעפט בפירוש אַזויפיל און אַזויפיל... דאָס הייסט די פּראָצענטן פון אייער ירושה וואָס וואַרט אויף אייך און וועלכע איך וויל ביי אייך נאָך ביי מיין לעבן אַראָפּגעמען... אָבער איין זאַך וויל איך פון אייך, מיינע קינדער, בעטן... אַז איר זאָלט אין אייער מאַמען בייַ נישט פאַרגעסן. זי איז עגוואן אַ הייליקע נשמה... יאָ, אַ זייער גוטע צו מיר. אפילו אָפּטמאָל געווען פון מיר אומצופריידן, אָבער דאָך אַ טייערע נשמה.. אַ געטרייע...

ביי די וועדטער האָט רב גאָדל סקאָטליאַר פּלוצים זיך פאַרכלינגעט, פאַרוואָרפן מיט זיין גרויסן קאָפּ און אַרויסגעלאָזט זיין לעצטן אָטעם. די נשמה איז אַוועק, נישט דערוואַרטנדיק זיך אויף די געוואָנטשענע פּאָר אים פּראָצענטן... ער האָט אומדערוואַרט פאַר זיך אויסגעאָטעט מיט זיין נשמה... ער איז לינגעלעבן אַן אויסגעצויגענער אויף זיין בעט מיט די גאַנץ ברייטע און אָפענע אויגן זיינע ווי אַ פאַרוונדערטער פון דעם וואָס איז מיט אים געשען זיין גאָנצע נשמה איז אויסגעלאָשן אויף אייביק, און פאַר זיינע יורשים איז געבליבן נאָר זיינע גרויסע גאָנצע אויגן צוצומאַכן. רב גאָדל סקאָטליאַר איז אַוועק פון זיי, פון די חברה קדישא מיט אירע חשבונות, און איבערהויפּט פון דער אמתער וועלט...

מען האָט נישט לאַנג וואַרפנדיק צווויסן געגעבן די חברה שמשים, וועלכע באַשעפטיקן זיך מיט די נפטרים. אַרייַנקומענדיק אין שטוב פון דעם פאַרשטאָרבענעם, האָבן זיי בפירוש מיט אַ באַזונ־

דערן „טעם" אַראָפּגעכאַפּט דעם נפטר, רב נאָדל סקאָטלײַאַר, פֿון זײַן בעט און אַנידערגעלײגט אויף דער פֿאָדלאָגע מיט די פּיס זײַנע צו דער טיר. אונטערגעלײגט אונטער אים אַ ביסל שטרוי צו קאָפּנס – דאָס איינציקע וואָס איז אים געבליבן פון זײַן גופֿם... די קינדער זײַנע, די מעכטער און די וויב זײַנע בײַלע, האָבן זיך אַלע אַרום דעם מת אויף דער פֿאָדלאָגע אויסגעזעצט און באַוויינט מיט הײסע און ביטערע טערערן זייער געלעבטן טאַטעלן און מאַן, רב נאָדל סקאָטלײַאַר. אויסשרייענדיק און זינגענדיק אויסגערעכנט זײַנע אַלע גוטע מעלות און מידות. דער ניגון פון זייער געוויין איז געווען עפּעס אַזאַ מאָדנער, וואָס האָט באַזונדערס אויפמערקזאַם געמאַכט אַלע אַריינקומענדיקע. די קינדער האָבן בשעת מעשה פֿאַרגעסן אַז די אַלע יסורים, וועלכע זיי האָבן בײַ זיין לעבן אויסגעשטאַנען... דער עולם אין שטאָט, דערוויסנדיק זיך אַז נאָדל סקאָטלײַאַר, דער „מאַטע" פון דער שטאָט און פון דער גאַנצער געמיינדע איז געשטאָרבן האָט זיך באַלד צוזאַמענגעקליבן און זיך „גענושקעט" און געמאַכט דעם „חשבון" זייערן, וויפֿל מען דאַרף נעמען פֿאַר דער קבורה דערמאָנענדיק זיך זייער גוט אין זײַנע „מעשים" פֿאַר אנדערע.. זיי זענען בפירוש געקומען מיט אים, רב נאָדל סקאָטלײַאַר, זייער גיפּטיקן „שונא" זיך „אָפּרעכענען"... וועז זיי האָבן געזען און געהערט די קולות און דאָס געוויין פון די קינדער און דער וויב בײַלע. וועלכע באַוויינענדיק מיט „ריטשקעם" טערערן דעם מיערן נפטר זיערן, האָבן געבראָכן די הענט פֿאַר גרויסע יסורים, אויסשרייענדיק מיט אַ ניגון זײַנע טייערע מעלות – „האָט אײַנער פון די חברה קדישא שטיל־ערהייט אַ זאָג געפון צו דעם צוויימן זײַנעם חבר.

— אוי, זיי וויינען נעבעך נישט אומזיסט... מיט זייערע קראָקאָ־דילן־טערערן – און אפשר מאַקע מיט אמתע טערערן – פֿאַרוואָס ער, רב נאָדל סקאָטלײַאַר, איז נישט געשטאָרבן פריער מיט אַ פֿאָר יאָר.

גרשון דער שדכן

גרשון איז געווען אַ שדכן. אַ שדכן אַ „ממזר". אַ קלוגער, אַ דורכגעמאַכטער, פון די אמתע שדכנים. אַלײן אַ הויכער, אַ לאַנגער, אַן אויסגעצויגענער, אַ מאָגערער, אַ דאַרער מיט צוויי לאַנגע אויסגעמרוקנטע הענט. אַ גרויסער שטערן, אפילו שוין מיט קלײנע קנייטשן; אַ גרויסער קאָפּ מיט שוואַרצע אונטערגעשוירענע האָר. אַ פּנים, וואָס זאָגט עדות פון גרויסע לײדן; אַ ראַזירטער מיט אַ קלײן שפּיציק בערדל, אַ „שפּאַנקע". צוויי טיף אַרײַנגעגראָבענע אין קאָפּ וויסע אָפּגעבליאָקעוועטע אויגן, אײַנגעפּאַלענע מאָגערע צוויי באַקן. שטענדיק אַ הונגעריקער, אָן אַ פּרוטה אין דער קעשענע זײַנער...

גרשון דער שדכן האָט געהאַט אַ ווייב אַ קלײניטשקע, אַ חנעוודיקע, מיט צוויי קלוגע טרויעריקע אויגן. זיסל, דאָס ווייב זײַנס, האָט אים געשענקט צוויי קינדער: אַ יינגל מיט אַ מיידל. אַלע צוזאַמען אָבער פלעגן זיי הונגערן. די ווייב זײַנע זיסל פלעגט אים שטענדיק טרייבן פון שטוב עפּעס צו פאַרדינען. אונזער גרשון, אַ גרויסער שלימזל, פלעגט שטענדיק זײַן צייט פאַרברענגן כמעט אויף דער גאַס... זוכנדיק אַ „פאַרדינסטל", אָבער אונזער גרשון, בײַ זײַן גאַנצער חכמה, איז געווען, לא עליונו, אַן אונפּאַראיקער עפּעס צו פאַרדינען. ער האָט כמעט זײַן צייט פאַרברענגט אויף דער גאַס, דערציילנדיק פאַרשידענע מעשׂות און ווערטלעך. אָ, דערצו איז ער געווען אַ גרויסער קינסטלער. אַז ער פלעגט דערזען אויף דער גאַס אַ באַקאַנטן, פלעגט זײַן בײַ אים דאָס ערשטע וואָרט: „גיב אַ פּאָפּיראָס און באַרג מיר אַ פּאָר גראָשן, ווײַל מײַן פּלוניתע האָט נישט מיט וואָס צו גיין אין מאַרק אַריין"... און אַזוי פלעגט זיך אונזער גרשון דער שדכן אַרומדרייען גאַנצע טעג און נעכט זוכנדיק אַ „פּרנסהלע": אַ חתן אָדער אַ כלה.

אַז אונזער גרשון פלעגט דערזען אַן בן־עיר, פלעגט ער אַנהויבן מיט אַ לצנות, מיט אַ ווערטל, פאַרלייגנדיק דעם אָדער יענעם שידוך, און גישט לאַנג וואַרטנדיק, פלעגט ער פאָדערן באַלד אַ פּאָר גראָשן אויף „מאַרקעס"... מען דאַרף ברויז שרייבן און די פּאָסט ווײַל פון גאַרנישט וויסן... צום סוף פלעגט אונזער גרשון אויסלאָזן מיט אַ נעבעדיקן „שמייכל־נעבעט", אים אַ דריי רובל־פּאָפּירל צו געבן. ער פלעגט אַזוי לאַנג דערציילן זיינע ווערטלעך. ביז עס פלעגן אים געלונגען דאָך „אַרײַנכאַפּן" אַ גמילת חסד, אָדער כאָטש אויף אַ „מאַרקע", כדי צו פאַרלייגן אַ חתן אָדער אַ כלה, ווײַל אַ שידוך ווערט נישט געבוירן אין איין טאָג...

— איר וויסט – פלעגט אונזער גרשון דער שדכן צוגעבן מיט

אַ פּאַרבאַרגענעם שמייכל – אַז נאָט העלפּט מיר און איך שכּעל שוין מיט גרויסער מי צונויף אַ שידוך, לאַזט זיך ערשט דערגאָר אויס אַ „בוידעם", וויל וויי איר וויסט, איז אַ שידוך צו מאַכן וי צונויפשטעלן פיר פאַרשידענע וועגט, וועלכע ענדיקן זיך כמעט שטענדיק מיט אַ בוידעם... אוי, עס איז אַ שוועריע פּרנסה... וויל אָפּט מוז מען קליידן דעם רב אין די קליידער פון דעם וואַסער־פּירער און פאַרקערט, דעם וואַסער־פּירער אין די מלבושים פון דעם רב..

אין אַ שיינעם פרימאָרגן, וען אונזער גרשון דער שדכן איז געשטאַנען אויף דער גאַס וי אין געהאַקטע ווונדן, וען עס האָט אים געגריבלט דער הונגער און נאָך טיפער די זאָרג, אַז ער האָט נישט צו געבן דעם וויב זיינעם אַ פּאָר גראַשן אין מאַרק אַריין און די קינדערלעך זיינע זיצן אין שטוב הונגעריקע – האָט ער פּלוצים באַמערקט אויף דער גאַס דעם אָנגעקומענעם פון דעם שכנישן שטעטל, דעם גביר רב יוסל, אַ רייכן יידן.

רב יוסל איז געווען אַ גרויסער סוחר, אַ בריימער, אַ הויכגעוואַקסענער, מיט אַ שיינעם הדרת פּנים; אַ שיינע שוואַרצע־גראָי לאָנגע באָרד; געקליידעט אין אַ לאַנגער, שוואַרצער קאַפּאָטע. אונזער גרשון איז באַלד לעבן אים אויסגעוואַקסן מיט דעם בריימס שלום עליכם און דערצו נאָך מיט אַ וועלט, אַ שמייכל, אַזוי וי אונזער גרשון קען. רב יוסל דער נגיד האָט זייער גוט געקענט אונזער גרשון דעם שדכן, און אַן שום ישועות, נישט לאַנג וואַרטנדיק, אַ זאַג געטון צו גרשון דעם שדכן:

— הער אויס, גרשון, איך וויל אַ שידוך טון מיט מיין בן יחיד. וויין אַ קוגיע און געפּין מיר אויף שנעל אַ שידוך, אָבער אַ לייטישן, וויי מיר שמייס אָן, און טאַקע מיט אַ שיינעם נדן... מיין בן יחיד איז אַ יונגער שיינער בחור, אַ משכיל, קען שיין לערנען אַ „תוספתל" איז בייַ אים דאָס גרינגסטע... אמת, ער איז אַ ביסל אפּילו קליין פאַר זיין עלטער, אַ קליין־ווויקסיקער און מאַגערער, אָבער אַ גרויסער משכיל. איך גיב אים אַ שיינעם נדן, אָבער איך וויל פאַר אים אַ שיין מיידל, אַ יפת תואר, אַ געבילדעטע און מאַקע פון אַ שיינער משפּחה, וויי עס פאַסט פאַר רב יוסל דעם נגיד... און בפירוש מיט אַ שיינעם נדן... גרשון, טו גוט אַ מראַכט וועגן דעם און נעם זיך פלייסיק צו דער אַרבעט. דו קענסט מיר און וויסט, אַז אין שדכנות וועט קיין מניעה נישט זיין.

אונזער גרשון דער שדכן האָט אויף אַ וויילע זיך פאַרטראַכט, אַ פינקל געטון מיט זיין לינקן אויג – אַזוי וי זיין שטייגער איז געווען אין אזעלכע פאַלן – אַרויסגענומען פון זיין קעשענע דאָס קליינע ביכעלע – דאָס „בורא נפשתל", וויי ער פלענט עס אָנרופן – אַדורכגעבלעטערט אויף שנעל און אַ זאַג געטון צו רב יוסל דעם נגיד:

— יאָ, רב יוסל, איך האָב פאַר אייך אַ גרויסאַרטיקן שידוך, און טאַקע מיט יענעם נדן... אַ יפת תואר, פאַר אייער זון ממש צוגעפאַסט. אַ שיינע, אַ געזונטע, אַ קלוגע, אפּילו אַ מוזיקערין... זי שפּילט פּיאָנע... עס איז אַ פאַרגענגין זי צו הערן. זי ווען אייער זון געפּעלן... איך בין זיכער ווי מיר האָבן איצט טאָג. און די

משפּחה – נאָר אַזוינס און אַזעלעכס... איך גלויב, אַז עס וועט זיין דער אמתער, דער פּאַסנדער, מהשמים שידוך... אָבער איך מיז אָנשרייבן און זיך אָנפרעגן. דערווייל גיט מיר עפּעס אויף דער האַנט, ווייל ווי איר וויסט, מוז מען אַ מאַרקע קויפֿן, און די פּאָסט ביי אונז איז אַ שלעכטע... זי ווייל נישט געבן אויף קרעדיט...

רב יוסל דער נגיד האָט מיט אַ שמייכל אַ קוק געטון אויף גרשון דעם שדכן און, מיט אַ ברייטן מתנת־יד, אַרײַנגעשטופּט אין דער האַנט פון גרשון דעם שדכן אַ שיינע מטבע, צוגעבנדיק, אַז גרשון זאָל נישט שלאָפֿן און דאָס מאַכן אויף שנעל. גרשון, אַ גליקלעכער און פרייַלעכער, קוועטשנדיק די מטבע, האָט פּאַר פרייד אַ טאַנץ געטון, אַ פינקל געטון מיט זיין לינקן אויג... און דעם נגיד רב יוסל פּאַרזיכערט, אַז עס וועט זיין „אַל רייט“.... אונזער גרשון פלעגט שטענדיק ליב האָבן אין אַזעלכע מאָמענטן אַ זאָג טון אַ וואָרט, וואָס קיינער האָט נישט פֿאַרשטאַנען. מיט דעם פלעגט ער וויזן די „מחותנים“, אַז ער איז נישט אַבי ווער, אַז ער איז פון די וועלט־שדכנים...

אַ וואָך שפּעטער, באַקומט אונזער רב יוסל דער נגיד פון גרשון דעם שדכן אַ בריוו, אַז עס „קלאַפּט“... אַז דער חתן דאַרף אַרויס־פאָרן צום באַן, וועלכער איז אַ פּאָר מייל ווייטער פונעם שטעטל, כדי זיך צו באַגעגענען מיט דער כלה, דעם און דעם מאַג און שעה, אויף דעם און דער סטאַציע. רב יוסל דער נגיד איז אַ צופרידענער כמעט אַ גליקלעכער. ער פֿאַרפוצט דעם חתן, דעם בן־יחיד זיינעם יצחקל אין אַ שיינער קאַפּאָטקע‌לע מיט אַ שיין וויים העמד, מיט אַ שיינעם קראַוואַט, און מען פּאַרט צום באַן. יצחקל, אַ שיין יונג בחורל מיט צוויי קליינע וואָנצילעך און צוויי קליינע שמאָלע אייגע־לער, אַ קליין שטערנדל מיט אַ שוואַרצן רונדן הוט, אַ פּאַרקעמטער. אַ קליין געווקסיקער – ביז נאָר אַ קליינשיקער, כמעט ווי אַ קאַרליק, כאָטש לאָז אים אונטער דעם טיש שפּאַצירן – אין דער באַגלייטונג פון דעם שדכן גרשון, קומט אויף דער באַשטעלטער סטאַציע, וווּ די כלה דאַרף מיט דעם צוג אָנקומען.

מען וואַרט... אָט, אָט... קומט דער צוג. אונזער גרשון דער־שדכן רייבט זיך פּאָר פרייד די הענט זיינע; עס „בייסט“ אים אַזוי די „לאָגיע“... ער איז ביי זיך זיכער, אַז דער שידוך וועט „קלאַפּן“ און ער וועט „כאַפּן“ יענץ פאַרדינסט...

דער חתן יצחקל כאָפּט דערווייל אַ ציטער. עס קלאַפּט אין אים אַ צאָן אויף אַ צאָן, עס וואַרפט כמעט מיט אים, אָבער מען וואַרט מיט געדולד. גרשון דער שדכן מאַכט אים אַ ביסל לאַכנדיק מיט אַ פּאָר זיינע וועלטלעך, און מען וואַרט... גרשון דער שדכן גיט צו דעם חתן מוט – ער איז דאָך רב יוסל דעם נגידס אַ בן־יחיד. ביי יצחקלן וועלט אַ ביסל אויף דער נשמה פרייַלעכער.

ענדלעך טוט דער גלאָק אויף דער סטאַציע אַ קלונג. דער שוויי־צער פון באַן רופט אויס מיט אַ קלינגנדיקער און צעצוינענער שטימע :„פּאָיזד פּריבליזשאַעטסיא“ – אַכטונג, דער צוג דערנעע־מערט זיך, אַכטונג... דער צוג, דער צוג... דאָס פּובליקום אויף דעם פּערָאָן שפּרענגט זיך אָן און וואַרט, וועל אויף פרייַנט און וועל אויף

באַקאַנטע. אונזער חתן יצחק מיט גרשון דעם שדכן שטרענגן זיך נאָר מער אָן ווי אַלע אַנדערע. דער צוג, אַ לאַנגער, אַ שמוביקער און שוואַרצער פון רויך שטעלט זיך אָפּ, און דאָס פובליקום דער־ נענטערט זיך צום צוג. די רייזנדע באַווייזן זיך אין די פענצטער, מאַכן מיט די הענט דורך די פענצטער. אויף די טרעפּ פון די וואַגאָנעס באַווייזן זיך די פּאַסאַזשירן און צווישן זיי – די דערוואַר־ טעטע כלה. גרשון קען זי און באַגריסט זי פון ווייטנס. דער חתן יצחק שטייט ביי דער זייט אַ ביסל אַ בלאַסער, אַ דערשראָקענער... די כלה באַווייזט זיך אויף די טרעפּ פון וואַגאָן נענטער. אַ גרויס־ געוואַקסענע, אַ בריימע, אַ דיקע, מיט צוויי שיינע גרויסע ברוסטן, וועלכע זאָגן עדות פון אַ צוקונפטיקער מוטער. אַ שיין חנעוודיק פּנים מיט צוויי גרויסע, שיינע שוואַרצע, קלוגע אויגן. אַ שיינער קאָפּ בלאָנדע האָר, אַ ליכטיקע געשטאַלט, אַ פרייַלעכע מיט אַ שמאָלצן שמייכל אויף די ליפּן. זי גייט אראָפּ פון די טרעפּ פון וואַגאָן און דערנענטערט זיך צו אונזער גרשון דעם שדכן, וועלכער באַגריסט זי, און נישט לאַנג וואַרטנדיק, שטעלט ער פאָר אוזער חתנדל יצחקלען, וועלכער שווייגט ווי אַ שטומער. אונזער גרשון באַגריסט די כלה זייער האַרציק, מיט שטאַרקע וואַרעמע וועדמער. די כלה אָבער טוט מיט אירע שארפּע אויגן אַ קוק אויף יצחקלן דעם חתן, דערנענטערט זיך צו אים, און אַנשטאָט צו זאָגן עפּעס, נעמט זי אָן דעם חתן יצחקלן מיט אירע לאַנגע פינגער ביי דער באַק זייַנער, און קנאַפּנדיק די באַק זייַנע, זאָגט זי מיט אַ בריימן שמייכל צו גרשון דעם שדכן:

— אַזוי, אַזוי, אַזאַ קליין יינגעלע און ווילל שוין אויך אַ וויב... נייַן, רב גרשון, זאָל דער חתן אייערער נאָך אַ ביסל אויסוואַקסן... יאָ, אויסוואַקסן...

נישט לאַנג וואַרטנדיק, האָט זיך די כלה אַ דריי געטון מיט איר בריימן און דיקן רוקן צום חתן יצחקלן, און, אָן אַ זיי געזונט, שנעל אַרויף צוריק אויף די טרעפּ פון שטייענדיקן וואַגאָן... דער לאַקאַמאָטיוו האָט אַ שמאַרקן שארפּן פייף געטון און אַוועק ווי אַ געשפּענסטער. דער חתן יצחקל און גרשון דער שדכן זענען שפּיין געבליבן ווי פאַרטשאַרעמט, נישט פאַרשטאַנען וואָס עס האָט מיט זיי פאַסירט. איז דאָס נעווען אַ חלום, אָדער וואָס?... זיי האָבן זיך נישט געקענט רירן פון אָרט, זיי זענען געשטאַנען ווי פאַרגליווערטע. אונזער גרשון דער שדכן האָט געמאַכט מיט זיין האַנט און צו זיך אַליין געזאָגט:

— נעהאַט כמעט אין דער האַנט אזא שיין, אזא זיכערן פאַר־ דינסטל, און עס איז אַרויס ווי אַ פיינעלע אין דער לופט... פון די פּיר וועגט איז געווען דער אמתער בוידעם...

סטריזשעווקע

סטריזשעווקע איז געווען גאָר גאָר א פיצינקעל שטעטעלע מיט קוים אַ מנין יידן. דאָס שטעטעלע איז געלעגן אויף אַ פריין פוי אַלע זייטן פעלד. די איינוווינער זענען מייסטנס געווען די פּויערים פון די דערפער, וועלכע האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטעלע סטריזשעווקע. נאָר אין אַן אייגציקן, קליין פאַרשטופטן ווינקעלע, האָבן זיך באַזעצט דאָס כיסל יידן. געהאַט האָבן זיי אַ שוחט, אַ רב און אפילו אַ מוהל. דער רב איז אפילו געווען אַ גאַסט־גנב, געזאָגט פאַלשע עדות, געמאַכט אַ פאַלשן בוררת, פאַר געלט געפּסקנט דעם, וועלכער האָט מער באַצאָלט... געפּאָרן צום צדיק רב הערשעלע מיט מסירות אויף זיינע קאָלעגן־רביים, וועלכע האָבן אים גוט נע־קענט, און אַלס אַזעלכן, נישט אַרויסגעלאָזט אין זייער סביבה.

דער מנין יידן האָט געווויינט צוזאַמען איינגעפאַקט, אייננע־פּרעסט און אייגעקוועטשט אין אַ פּאָר קליינע געסלעך, וועלכע זענען געלעגן, איינס לעבן צווייטן, כמעט צוגעפּנעוואַקסן. די בלאָטע איז געווען אין שטעטל סטריזשעווקע כמעט אַ נאַנץ יאָר, און די שטיבלעך זייערע, קליינע, איינגעהויקערטע, אייגעבויגענע, קרומע – דער ווינט פלעגט אָפטמאָל זיין בייַ זיי גאָר אַ היימישער גאַסט. געלעבט האָבן אָט די יידן זעלבסטפאַרשטענדלעך פון מסחר. מען האָט דאָך קיין שום רעכט נעהאַט עפּעס אַנדערש צו טון. און לעבן האָט מען געדאַרפט. די ערד, וועלכע איז געווען אזוי נאָענט צו זיי איז געווען פאַר זיי פאַרבאָטן צו באַארבעטן; אויף דעם האָבן דאָס רעכט נעהאַט נאָר די גויים, די פּויערים פון דאָרף. האָט מען געמסחרט, אָבער דער מסחר איז געווען גאָר אַן אָרעמער ווער אַ קרעמל נעהאַט, ווער אַ שטעלעכל, אין וועלכן די יידן פלעגן פאַרקויפן אַ ביסל זאַלץ, אַ שטיקל צוקער, אַ ביסל מעל, אַ ציבעלע, אַ קאַרטאָפל, אַ ביסל פעפער, אַ שטיקל זייף און אפילו אַ שמיקל לייווענט מיט פּאָרים, אַ קנעפּל און אַ פינגערהוט.

פאַרשטייט זיך, אַז פון רעם אַלעמען, פון אָט די אַלע מסחרים, האָט אויף קיין ברויט נישט געטראָגן, און די סטריזשעווקער יידן האָבן געלעבט אין גרויס דחקות, אין אַ גרויסער נויט, ווייל די קונים זייערע זענען געווען די פּויערים פון די דערפער אַרום. עס זענען אויך געווען אַ פּאָר יידן „גנידים", וואָס פלעגן לעבן פון דעם אויפקויף פון תבואה בייַ די פּויערים און פלעגן עס עקספּע־דירן אין דער גרויסער שטאָט, וועלכע איז געווען נישט וויַיט פון דעם שטעטל סטריזשעווקע. אָט די יידן זענען שוין געווען די נבירים פונעם שטעטל, די אייגציקע געצייכטע „גנידים" אין שטעטל. זיי פלעגן שוין לעבן ווי „גאָט אין אָדעם"...

אייגער פון זיי, דער „רייכסטער", רב מרדכי, אַ גרויסער און

דיקער, מיט אַ שיינער צעווּאַקסענער גישט געקעמטער באָרד; שפּעניש דיק מיט די הויבע ביז די קני שטיוול, מיט דעם גרויסן שוואַרצן קאַפּאָטע, מיט דער לאַנגער שוואַרצער קאַפּאָטע פלעגט שוין וואוינען אין זיין בריימער גרויסער שטוב, ווי עס פּאַסט שוין פּאַר אַ „גביר" פוגעם שפּעטל; וועלכער גיט שוין עצות און זאָגט מאַקע אויך אין שול אַ דעה... דער עולם פוגעם שפּעטל פלעגט אָפּטמאָל פרעגן פּאַרוואָס ער, דער „גביר" בלייבט שפּעגדיק אין שטעטל און קליבט זיך נישט אַריבער אין דער „גרויסער וועלט", אין דער שכנתדיקער שפּאָט, וואו עס וואָלט געווען פּאַר אים אַ בריימע וועלט, סיי פּאַרן מסחר זיינעם, סיי טאַקע פּאַר אים אליין אַ ביסל באקוועמער. רב מרדכי פלעגט מיט אַ בריטן שמייכל ענטפערן, אז ער איז פיל מער צופריד צו האָבן ביי זיך אין שטוב „אָדעם", אַיידער צו וואוינען אין אָדעם און האָבן ביי זיך אין שטוב די סטריזשעווקער אָרעמקייט מיט דער בלאָטע זיינער.

געהאַלטן האָבן זיך די סטריזשעווקער צוזאַמען, אין גרויסן אחדות, נישט קיין אונטערשיד פון דעם רייכסטן און אָרעמען. אַלע האָבן געזאָגט אַ דעה, און וען עס פלעגט אַמאָל עפּעס אַראָפּ אַ גזירה. פלעגן זיי זיך צוזאַמענקלייבן און זוכן מיטלען וויי זיך אַמבעסט: צו פאַרמיידיקן. דער אחדות איז געווען בייַ זיי גרויס און שטאַרק, קיינער האָט אים נישט געקענט צעברעכן. אייגער איז געשפּאַנען פאַר דעם צווייטן מיט אַלע זיינע כוחות, ווי אַן אייזערנע וואַנט. איינמאָל איז געווען אפילו אַ פאַל וען דער קאָנטראָלער פון שטייער און מעל, וואָס איז געווען צום פריען פאַרקויף פאַרבאָטן, איז פלוצים אַריין אין שטעטל אומגעריכט, פונקט וען די יידן האָבן עקספּערט דירט זייער מעל צו די עקספּעדיטאָרן פון דער שכנתדיקער שטאָט. עס איז פונקט געווען אין דער צייט, וען דאָס מעל איז געווען שטאַרק קאָנטראָלירט און פאַרבאָטן צום פריען פאַרקויף. דערזע ענדיק דעם „מלאך המוות" – דעם קאָנטראָלער, אַ נייעם מענטשן, וועלכן זיי האָבן נישט געקענט און נישט געווסט מיט וואָס ער „שמעקט", צי ער „נעמט", צי ניין – האָבן אונזערע בני רחמנים יידן אָנגעהויבן אויף זייער לשון, אז דער „ערל" זאָל נישט פאַרשפּייז, צו שריען און רופן הילף. באַלד זענען אַלע יידן פון שפּעטל סטריזשעווקע אויסגעוואָקסן, און ווי אייגער אַרומגערינגלט דעם קאָנטראָלער אַזוי מיט אַ שמורעם, אז ער האָט זיך, ביי זיין נאָנצער מאַכט, נעפילט אייגזאָם און מאַכטלאָז... און די יידן בני רחמנים האָבן בפירוש באַפרייט די זעקלער מיט מעל. דער קאָנטראָלער איז אַוועק קוים אַ לעבעדיקער, אַ דערשראָקענער, אָן אָפּגעשמיסענער. אָבער יידן בני רחמנים האָבן געמאַנצט פאַר פרייד; זיי האָבן זייער ביסל אָרעמקייט מציל געווען.

אין שפּעטל סטריזשעווקע האָבן אויך געלעבט הערשל דער שוסטער – אַ קליינשיקער, אַ דיקער מיט צוויי קליינע אייגעניש וואַקסענע פיסלער, מיט אַ גרויסן בויך, וועלכער פלעגט אַרויסשטאַרן שפּעגדיק פון די הויזן זייַנע; אַ גראָבער, העפלעכער, נידעריקער שטערן און נאָר אַ גרעבער שוסטער־פּנים; שטענדיק מיט זיין צעשוויבערטער פּאַטלע אונטער דעם שמוציקן קאַסקעט; צוויי לאַנגע

פאַרשמירטע פון דעם שוסטערייַ העגט – און יענקל דער שניידער, אַ רייַנער, אַ זויבערער, אַ הויכער און אויסגעדאַרטער, מיט אַ לאַנג אויסגעצויגענעם, מאַגערן פּנים; אַ קליין בערדל, מיט צוויי טיף אייַנגעפאַלענע, ברענענדיקע אויגן; אַ גרויסן, כמעט בלויזן שטערן; אַז איר פּלעגט קוקען אויף אים, יענקל דעם שניידער, פּלעגט איר נישט ווילנדיק, אינסטינקטיוו פּילן, אַז זייַנע טעג זענען געצייַלט.. ער איז געווען נעבער אַ מובערקולאָזער, אָפּטמאָל געהוסט מיט בלוט און שטענדיק געפּילט זיך שוואַך.

יענקל דער שניידער און הערשל דער שוסטער האָבן געלעבט פון די פּויערים, וועלכע פלעגן זיי ברענגן ארבעט. וויר אַ פּאָר שטיוול, אַלטע פאַרשמירטע און צעריסענע צו פאַריכטן, און וויר אַ פּאָר „מאַסקעס" צו מאַכן דאַרפישע, אָדער אָפּטמאָל צו איבערדרייען אויף דער צוויייטער זייט אַ רעקל. די פאַרדינסטן פון הערשל דעם שוסטער און יענקל דעם שניידער זענען געווען זייער, זייער קלייניע, און זיי פלעגן בייידע לעבן אין גרויס, גרויס דחקות. דערפאַר אָבער האָבן זיי בייידע געהאַט וויבער מיט קינדערלעך... הערשל דער שוסטער – אַ וויב באַסיע, אַ דיקע און גראָבע וויי אַליין; הערשל, אָבער מיט דעם אונטערשיד, אַ הויכע, אַ לאַנגע וויי "נאָג מע נאָג,,. וויי דער גלות... שטענדיק אַ פאַרשמירטע יידענע מיט צוויי גרויסע לאַנגע העגט, שמענדיק אין מעל; צוויי אָפּגעבליאָקע וועמע אויגן און אַ מויל וויי אויף „שרייפלעך און רעדלעך". שמענדיק שרייען אויף אירע קינדערלעך, וועלכע פלעגן אַרומלויפן אויף דער נאַס פאַרשמירטע, אָפּגעריסענע, כמעט נאַקעטע און באַרוועסט, אָבער מיט פאַרבענטע פּנימלעך פון דער בערענדיקער זון. די זון האָט אין שמעטל שמענדיק געשיינט און בערענדיק געוואַרעמט. דערפאַר אָבער איז יענקל דעם שניידערס וויב, זלאַטע, געווען אַ שמיילע, אַ בכבודיקע, אַ בעגימעסדיקע, אַן אויסגעפוצטע, אַ רייַנע, אַ שלאַנקע מיט אַ שיין חנוודיק פּנים און צוויי גרויסע שיינע, בלאָע אויגן; אַ שיינעם קאָפּ מיט האָר, שטענדיק גוט פאַרקעמטע; אַ יונגע, נאָר זייער אַ יונגע, זי איז געווען אַן אמתע „אשת חיל". אַ געטרייע נשמה צו איר מאַן יענקלען; געקוקט אָפּטמאָל מיט שרעק אויף זיין אויסגעדאַרטן, סוכאַמישן פּנים, מיט די איינגעפאַלענע אויגן זייַנע, שטענדיק מיט שרעק פאַר דעם מאָרגן, אָבער נעטראַכטן זיך פאַרבאַרגן, שוואַנגדיק, נאָר מיט ליבע צו איר יענקלען. זי פלעגט אים שטענדיק נישט נאָר מיטהעלפן אין דער פרנסה, נאָר מאַקע העלפן מיט אירע צוויי שיינע געטאָקטע העגט; זי האָט יענקלען געהאָלפן אין דער פרנכה מיט וואָס זי האָט נאָר געקענט. די לעכלעך פון די וועסטן אָדער הויזן– שלייפן, די קנעפלעך צונייען, און אַז עס איז געקומען אַ קונה, אַ פּויער, פלעגט זי מיט אים רעדן, אויפרעדן, ראַטן וויי בעסער צו כאַבן, דינגען זיך מיט דעם קליענט אָנגענמדיק דאָס שטיק אַרבעט, אויך דאָס געלט פאַר דער ארבעט, אָפּטמאָל אפילו מיט אַ ביסל מעל, פאַסאָלעס, קאַרטאָפל און אַ ביסל גרויפן. געהאָט האָט יענקל דער שניידער מיט זיין וויב זלאַטע, וועלכע איז געווען פאַר אים אַלץ, דאָס לעבן, אַ יינגעלע, נאָר אַ קלייניס, מיט דעם נאָמען מירדכיל. ער איז געווען זייער נאָענט נחת

אין לעבן, און זלאַמע האָט שמענדיק געחלומט, ביי זיך אין האַרצן, צו מאַכן פון איר מרדכיׂלע עפעס אַ נוצלעבן מענטשן, נאָר נישט קיין שנייַדער. אוי, אין איר אַזוי מיאום דאָס שנייַדעריי, און מאַקע אַט די אַלע קליענטן, די אָפּט שיכורע און באַזויפענע פּויערים, מיט וועלכע זי האָט געמוזט שטענדיק זיין אַ „פּאַני־בראַט".

אַזוי האָבן זלאַטע מיט יענקלען און מרדכיׂלען געלעבט און פּאַר־ברענגט זייער צייט אין דער אַרבעט, און נאָך מער, אין די טאָג־טעגלעכע זאָרגן.

אין אַ שיינעם טאָג, איז יענקל דער שנייַדער ליגן געבליבן צו בעט פון זיין קראַנקייט, וועלכע האָט זיך פּלוצים מיטאַמאָל פּאַר־ערגערט. געהוסט און געשפּיגן מיט שטיקער בלום, און אין אַ פּאָר טעג מאַקע געשטאַרבן. מען האָט אים, ווי עס פירט זיך אין די קלייַנע שטעטלעך, באַלד אָן שום ישועות צו קבורת ישראל גע־בראַכט און מקבר געווען. אין שטעטל סטריזשעווקע האָט זיך אפּיל דעם מאָג נעראַשט, אָבער אין אַ פּאָר טעג האָבן די איינוווינער פון שטעטל אין יענקלען דעם שנייַדער פאַרגעסן, גלייך ווי אויף דער וועלט נישט געווען. נאָר איין זלאַטע, דאָס וויב זיינס, האָט זיך נישט באַרואיקט, געווויינט און געיאַמערט, שמענדיק געקלאָגט מיט ביטערע טרערן אויף איר פּינצטערן מזל. אַזוי יונג נאָך, אין סאַמע בליענדן לעבן איז זי, זלאַטע, געבליבן אַן אלמנה. זי פלעגט כמעט נישט עסן, נישט אַרבעטן, נאָר לויפן יערן טאָג אויף דעם בית הקבורות. אויף דעם פעלד זיך אַנידערלייגן ביי דעם פרישן קבר פון איר יענקל, אָנשפּאַרן זיך אין דער מצבה און קלאָגן, באַוויינען מיט בלו־טיקע הייסע טרערן איר פרי פאַרשטאָרבענעם מאַן יענקל איר וויסט שלימזל, ביז זי אַ מידע און אויסגעשפּעט, פלעגט בלייבן אָן כוחות און אויפקלאַפן אַ דערשלאָגענע אויף דעם גראָז, ווי אַ טויטע אָן מאַכט...

איינמאָל, וועו די זון האָט מוראדיק געבראָכן מיט איר שרעק־לעכער אָבערחמנותדיקער הייך, איז זלאַטע מיט איר מרדכיׂלע נעשטאַ־נען אויף די קני, לעבן דער מצבה פון איר מאַן יענקל, געקלאַפּט זיך אין קאָפּ אין דער מצבה, געריסן זיך ביי די האָר ווי אַ ווילדע אַ פאַרלוירענע, און מיט אַ ניגון געווויינט, געשריגן, באַוויינט איר אומגליק, איר וויסט לעבן וואָס עס האָט זי אַזוי יונג געטראָפן – זי האָט געווויינט און כמעט אויסגעזונגען אויף אַ קול:

— אוי יענקל, מיין אייניציקער יענקל, אויף וועמען האָסט דו מיך אי־בערגעלאָזט? אַליין, אַליין בין איך אויף דער וועלט, אַן עלנדע... אוי, יענקל... אַ וויסטע, פאַרפינצטערטע אלמנה. יענקל, יענקל... וויי איז צו מיר, צו מיינע פינצטערע יונגע יאָרן. זע, קוק יענקל, קוק נאָר אַן אוגזער מרדכיׂלע וויי שיין ער איז, זיין חנוחדיק שיין פּנים. זייַנע אייגעלעך, וויי ער וואַקסט קיין עין הרע... אוי יענקל, אַזוי יונג איז ער נעבער אַ יתום געווארן... קוק, קוק יענקל... אוי יענקל, דער־מאָנסט דו דיך, וועו דו האָסט געלעבט, האָב איך געגייט, דו האָסט געשטעפּט, מיר האָבן בייַדע צופריידן און גליקלעך געלעבט אוז נעליבט... און איצט וואָס איז געווארן פון מיר?... דו אין דער ערד אַזוי יונג אַ טויטער... איך אַ וויסטע, פאַרפינצטערטע אלמנה... אוי

מרדכילע, אונזער מרדכילע, אַ יונגער יתום נעבעך, אָן אַ מאַטן... אַזוי פרי... זע, זע יענקל, ווי ער שפייט ביי דער מצבה, ביי דיין יונגער מצבה... קוק ווי ער ווייגט... אוי יענקל, אַז ווי איז צו מיר...

ביי די וועלטער איז זלאָטע אַנידערגעפאַלן אויף דעם גראָז לעבן דער מצבה, אַ מידע, אַ דערשלאָגענע, אַן אויסגעשעפטע. דאָס קליידל אירם מיט דעם העמד האָבן זיך ביי איר פאַרקאַמשעט ביז די קני, און דער ווינט האָט געבלאָזן איבער איר הוילן נאַקעטן לייב. די גראָזלעך, אויף וועלכע זי איז אַ דערשלאָגענע, אַן אויסגעשעפטע, אַ מידע און פאַרחלשטע געלעגן, האָבן פון דעם ווינט איבער איר הוילן לייב געמאַנצט ווי לעבעדיקע שדים, זי ממש „געקיצלט", גע וועקט פון איר חלשות...

זלאָטע איז געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן אַ מידע, אַ דערהרגעטע, און – פלוצים האָט זי דערפילט, ווי עפעס אַ לעבעדיקע האַנט גייט איר איבער דעם הוילן לייב. זי האָט זיך דערשראָקן: זי איז דאָך אויף דעם בית הקבורות, ביי דער מצבה פון איר מאַן, פון איר יענקלען... אַזוי לינגדיק ביי דער מצבה מיט פאַרמאַכטע אויגן, האָט זי עפעס דערפילט אַ באַקאַנטע, אַן אייגענע האַנט, וואָס גלעט זי אַזוי צאַרט מיט ליבע, וואָס דערמאָנט איר אין איר יוגנט לעבן. זי האָט אַ שמייכל געטון צו זיך אַליין... זי האָט זיך דערמאָנט אין די זיסע טעג פון איר הייסער ליבע צו איר יענקלען, וועו זי איז געווען מיט אים... אוי, עס איז געווען אַזוי זים דאָס לעבן... זי האָט אינסטינקטמיוו אַרומגעכאַפט די מצבה פון איר יענקלען... זיך צוגעמולעט צו איר נענטער, מיפער, און מיט אירע שיינע געטאָמטע הענט געגלעט די מצבה... אוי, עס איז דאָך איר יענקל... נאָר פלוצים, מיטאַמאָל ערנסט געווארן און אַ זאָג געטון: „זע נאָר עפעס יענקל, אפילו אין קבר פאַרגעסט דו נישט דיינע שטיק. לאָז מיך, איך בעט דיך"... און ביי די וועלטער האָט זי נאָך מער און שטאַרקער צוגעפוליעט איר שיין חנוודיק און פאַרווייגט פנים – זי איז דאָך נאָך אַזוי יונג – און אַרומגענומען די מצבה מיט אירע בייידע הענט נאָך שטאַרקער... זי האָט געפילט מיט איר גאַנצער נשמה, מיט איר לעבעדיקע פון אַ יונגער פרוי חושים... זי האָט געזען ווי אין חלום, ווי אַ פאַרכישופטע, איר גאַנץ לעבן, וועלכעס זי האָט געהאַט מיט יענקלען...

די שותפים

רב יעקב איז געווען אַ משכיל. נאָר אַ יונגער, אין די בליענדע יאָרן, מאַן. אַ הויכער, אַ דיקער, אַ שיין הדרת פּנים מיט צוויי שוואַרצע, קלוגע, גרויסע אויגן. אַ שיינער גרויסער שמערן, און די האָר זיינע „פּאָעטיש" אָדער אפילו „פילאָזאָפיש" פּאַרקעמט, מיט דעם גרויסן רוגדן, שוואַרצן הוט אויף דעם קאָפּ. צוויי קלייע פּאַר־דרייטע פּאותלער און אַ גרויסע שיינע באָרד, אַ שוואַרצע, מיט זילבערנע פערים באָרעקטע. אָנגעמאַן שטענדיק זויבער, אין אַ שיינעם נאָר אָרעמען שוואַרצן סערדעמל. אַ נעשטאַלט פון אַ וועלטלעכן דע־קער. רב יעקב איז געווען אַ גרויסער בן תורה, אַ לערנער, אָבער צו פּרנסה איז געווען ביי אים זייער, זייער וויים. אַן אמתער, אַ ריכטיקער ל"ו־ניק. ער איז געווען, ביי זיין נאַנצער חכמה און תורה, אָנגעפאיק עפּעם צו פּאַרדינען, צו האנדלען וויִ אנדערע – האָט ער נישט נעקענט. עס איז אים געווען פרעמד און ער האָט עס אפילו נישט פּאַרשטאַנען. עס איז פּאַר אים געווען פיל לייכטער צו שרייב; אַ „קוויטל" צום צדיק, אָדער אַ בריוו קיין אַמעריקע צו די קרובים. אָדער אפילו אַ „פּראָשענית" צום נעריכט. דאָס אַליין פלענט ביי אים אפילו קונצלער אויסקומען, און דער עולם אין שטעטל, אויבערהויפּט די וויבער, פלענן זיין פון זיינע שרייבעכצן זייער צופרידן אפילו אַנ־ציקט. פון פּרנסה אָבער איז געווען זייער וויים. ער האָט מיט דעם נאַנצן שרייבעכץ זיינעם נאָנץ שין נעהונגערט, און דאָס וויב זיינם רבקהלע – אַ חנעוודיקע, אַ שיינע, אַ בנימתדיקע, מיט צוויי שיינע שעמעוודיקע שוואַרצע אויגן, מיט דעם שיטל אָדער זיידענעם מיכל אויפן קאָפּ; נאָר אַ יונגע – פלענט שרייען צו איר מאַן, רב יעקב דער משכיל, זיך בעסן ביי אים:

— האָב רחמנות אויף מיר, דיין וויב מיט די קינדערלעך. מיר זענען שטענדיק ביי דיר הונגעריקע, וואָס וועט זיין דער תכלית? מיר זענען שוין מיד צו הונגערן, און די אַרעמע קינדערלעך, זאָלן לעבן, בלייבן שטענדיק אַן אַ שטיקל ברויט. אוי, אוי, זיי עסן נעבעך נישט צו דער זאַט... עס איז דאָך אומשולדיקע נפשותלער... אוי, מיין ליבער מאַן, טו עפּעם צו פּאַרדינען פּרנסה...

אונזער משכיל, רב יעקב, האָט קוים נעהאָט אויף אַ קאַרמאַפּל צו קויפן, אַ נעברענטע, אָדער אַ נעקאָכטע מיט דער שאָלעבע, און אויך נישט שטענדיק. פון אַ שטיקל פּומער איז נישט נעווען צו מראָכפן – דאָס איז נעווען ביי אונזער משכיל אַ זעלטענער נאַסט. אפילו אַ ביסל נענזענע שמאַלץ איז נעווען אַ גרויס רעטעניש... אַלע צוזאַמען האָבן נעהונגערט, ווייל פּאַרדינען האָט אונזער משכיל נישט נעקענט און מיט זיינע שרייבעריין איז ער נישט וויט אַוועק. אַז רב יעקב פלענט זיין אויף דער נאַס, פלענט ער באַהאַלטן בחדרי

חדרים זיין אָרעמקייט; קיינער האָט ביי אים נישט געקענט וויסן, ווי עס איז אים שלעכט. וועלן ער פלעגט אויף דער גאַס זיך טרעפן מיט אַ פרייַנט, פלעגט ער לאַכנדיק זאָגן, אַז ער איז ווי אַ האָז. וועלכער זוכט צוגוויף אויף דעם מיסט אַ פּאָר „זערנעס". אַזוי האָט רב יעקב דער משכיל, דער גרויסער בן תורה, געלעבט אין גרויס רחקות. די קינדערלעך זיינע פלעגן הונגערן, און זיין ווייב רבקהלע פלעגט שרייען און זיך בעטן ביי אים צו זוכן פּרנסה. אָבער רב יעקב דער משכיל איז געווען פּשוט אונפּעאיק עפּעס צו טון, כדי צו פאַרדינען אַ שטיקל ברויט – געווען אַ פילאָזאָף און נאָר אַ גרעסערער שלימזל...

איינמאָל, לינגריק ביי זיך אין „אַלקער" אין זיין בעט, האָט רב יעקב נישט געקענט בשום אופן אַנשלאָפן ווערן. די זאָרגן זיינע האָבן אים נעגריבלט טיף, טיף אין זיין נשמה, אין זיין האַרצן, און דער הונגער האָט זיך געלאָזט ביי אים פילן וואָס שטאַרקער. וואו וועט ער נעמען אַ פּאָר גראָשן פאַר זיין ווייב רבקהלע אין מאַרק אַריין? עס איז דאָך אויף איר, מיט די קינדערלעך זיינע, זאָלן לעבן, אַ גרויסער רחמנות... וואָס זענען זיי נעבעך שולדיק, אַז ער איז אַ בעל שלים מזל און קען נישט מפרנס זיין זיין ווייב מיט די קינדערלעך? ער איז געלעגן אין בעט אן געטראַכט, געטרוימט פון דעם מאָרגן... און פּלוצים, ווי אַ בליץ האָט אַ געראַנק אַ שלאָג געטון אין זיין פאַרזאָרגטן קאָפּ. אַריין ווי אַ פייערדיקער בליץ אין זיין קאָפּ, אים אַ ברי געטון שארף, שארף... ער פילט, אַז עס איז אַ גוטע מחשבה... יאָ, מן השמים... ווי אַ שכינה... זי בויערט אים, זי איז פון נאָט... דער אַלמעכטיקער האָט אים דעם געדאַנק אַריינגענעבן... יאָ, עס איז אפשר אַ גוטער, אַ גרויסער געדאַנק... ער וועט גיין צו זיין שכון. דעם בעל עגלה, וועלכער וואוינט איבער דער גאַס אַקעגן אים, איז וועט אים פאַרלייגן צוזאַמען מיט אים עפּעס צו טון, כדי צו פאַרדינען אויף ברויט. דער בעל עגלה האָט אַ בריטשקע, אפילו אַ ביסל שוין אַ צעבראָכענע; אַ פערדל, אפילו שוין אַן אַלטע קליאַטשע, אָבער דאָך... הויפּט השם תיקצור? אַז נאָט וועט וועלן – ער דאַרף נאָר וועלן – וועט זיין גוט. דער בעל עגלה איז דאָך אויך נעבעך אַ גרויסער קבצן, אויף גרויסע צרות. ער האָט אויך אַ וויב מיט קינדערלעך, וועלכע, ווי ער, רב יעקב דער משכיל וויסט, הונגער נישט וויניקער ווי ער...

די נאַכט איז געווען ביי רב יעקב דעם משכיל אַ שלאָפלאָזע, און וען דער גרויסער פרימאָרגן איז געקומען, האָט אוגזער משכיל רב יעקב אויף שנעל זיך אָנגעטון אין זיין שוואַרצן „סערדיטל", געכאַפט די תפילין מיט דעם טלית, זיך אייגעוויקלט אין אים, און שרייענדיק די ברכות „להתעטף בציצות", קושנדיק נעשמאַק די ציצות – מיט דעם גרויסן בטחון צו נאָט, צו די ציצות – געדאַוונט חיים, זייער חיים, און דערנאָך, נאָך דעם דאַוונען האָט ער געמרונקן אַ גלעזל „וואַרעמס" מיט אַ רעטשענע לאַטקע, וועלכע רבקהלע זיין ווייב האָט אים דערלאַנגט; נעמאַכט בפירוש אַ ברוכה „בורא מיני מזונות"; און וען יעקב דער משכיל האָט געענדיקט, וי ער פלעגט זאָגן, זיינע „זערנעס", האָט ער פאַרלאָזט זיין שטוב.

גישט זאָגנדיק אַ וואָרט זיין וויב רבקהלע, און איז אַוועק גלייך צו זיין שכן, דעם בעל עגלה. אַריין צו אים מיט דעם גרויסן און בריייטן „גוט מאָרגן".

דער בעל עגלה רב יוסף, אַ פֿראָסטער גראָבער נפש, אַ הויכער און שטאַרקער מאַן מיט גרויסע מוסקולן אין זיינע שמוציקע הענט. אָנגעטון אין זיין שמוציקער, כמעט צעריסענער שווארצער קאַפּאָטע, אונטערגעגאַרטלט מיט א שטריק אַרום זיין מאָגערן בויך; אַ פּאָר שוואַרצע, מוטנע, גרויסע אויגן מיט זייער גרויסע, דיקע, שוואַרצע ברעמען; צוויי קלייניע ווי פּאַרפּוירענע פּאותלעך; אַ שוואַרצער, צעשוויבעטער קאַפּ האָר, צוגעדעקט מיט אַ שוואַרצן, צעריסענעם און קויטיקן קאַסקעט; און אַ באָרד אַ לאַנגע, אַ שמויביקע, מיט שפּרוי אין איר איינגעפלאָכטן, געמישט מיט ווייס ווי שניי האָר.

יוסף דער בעל עגלה, דערזעענדיק ביי זיך אין שטוב פּלוצים דעם משכיל רב יעקב עפּעס אַזוי אונדערוואַרטעט, האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין צעבראָכענעם מאַגאַרעט, און מיט אַ גרויס פּאַרוווונדערטן געשריי: „גוט מאָרגן רבי", דעם משכיל זייער וואַרעם מקבל פּנים געווען, פרעגנדיק ביי אים, צולויב וואָס דער רבי רב יעקב איז צו אים פּלוצים געקומען?.

— מן השתם רבי, דאַרפט איר אַ נסיעה מאַכן... אָדער וואָס?..

דער משכיל רב יעקב האָט אַ „גשמאַקן" קוק געטון אויף דעם בעל עגלה רב יוסף און אַ זאָג געטון, אַזוי לייכט, פּאַרטאַכטנדיק:

— יוסל, ווי גייט עס דיר אין דער פּרנסה? ווערסט אפשר אַ גביר?...

יוסף דער בעל עגלה האָט אַ לאַך געטון, און נאָר אַ שמאַרקן האַרצרייסנדיקן קרעכץ, זיך אָנגעהויבן פאַר רב יעקב דעם משכיל צו באַקלאָגן אויף זיין שוואַרץ מזל:

— פאַרשטייט אירר רבי, די פּרנסה איז אין דערר ערדר – יוסף דער בעל עגלה האָט געענטפערט, ווי אַן אמתער בעל עגלה מיט דער „ריש", האַרט, גראָב – פאַרשטייט אירר רבי, נישטאָ קיין פּרנסה, כאָטש באַגרעב זיך לעבעדיק... נישטאָ מיט וואָס צו קאָרמען דאָס ווייב מיט די קינדערלעך... און דערצו די קליאָפּשע מיינע איז געווארן אַלט ווי אַ געפּגרט באַשעפענישׂ. עס באַדלתט מיר... עס פּרעסט מיר אויף... וויפל איך גיב אים האָבער – איז איס צו אַלץ רוהות וויניק. וואָלט כאָטש געווען פּרנסה, אָבער רבי, די פּרנסה איז אין דערר ערדר. וויניק, זייער וויניק פאַסאַזשירן, און די וואָס זענען נאָך מ'שמיינט געזאָגט געבליבן, זענען אָדערר גרויסע קבצנים, אָדערר פּשוט גרויסע חזרים... צו פאַרדינען ביי זיי, רבי, אַ גילדן אָדערר אַ פּיאַסטק, איז זייער שווערר... און דערצו איז מיין קליאָטשע שוין אַלט, און דאָס פּורעלע מיינס איז געוואָרן אַ צעבראָכענע כילה, עס האַלט אין איין סקרייפּן און סקרייפּן... אָדער דער זיין־פּלאַץ איז נישט אין דער אָדרדעגונג, אָדער די רעדערר זענען נישט געגנג געסמאַלווועט... וויל רבי, פאַרשטייט אירר, סמאָלע קאַסט אויך געלט, און די פאַרדינסטן, אוי רבי, זענען גאָרר, גאָרר געמיינע... אָפטמאָל מוז איך אין וועג אונטערשטעלן אַ פּלייצע, וויל די קליאָטשע מיינע בליבט שטיין

און ווי׳ל זיך נישט רירן פון אָרט, כאָטש שרריי אין מיטן וועג געוואָלה, און מאַקע דער קליאַמשע מיינערר געבן אַזוי איבער דעם טאַטן אירן, ווי׳ל רבי, נאָר מיט דעם „א רוח אין טאַטנס מאַטן אַריין" קריכט זי אָפטמאָל אַרויס פון דער בלאָטע. די קליאַמשע מיינע, ווי איר זעט זי רבי, איז כמעט א געפֿנרטע, אָבער איך דאַרף איך רבי זאָגן, אַז דעם „א רוח אין טאַטנס מאַטן" פאַרפֿשמייט זי זייער גוט. זי איז בײ מיר אַן אַלט נפֿש, אָבער פֿיל, פֿיל קלוגער ווי די מענטשן... אוי רבי, האָבן מיר היינט א וועלט - נאָט שטרראָף מיך נישט פאַר מיינע רייד – א וועלט מיט הולטאַיעם, מיט רשעים... יעדערר נאָר פאַר זיך... דעם אָרעמאַן ווילן זיי נישט קענען, ווילן אים נישט מיטפילן. זיי זענען צו נעמיין צו פאַרשטיין, ווי שלעכט און ביפערר עס איז אים. אוי, אוי. א וועלט געוואָרן... טפו, טפו זאָל עס ווערן מיט אַזא וועלט... יא רבי, אַזוי איז היינט...

רב יעקב דער משכיל׳ס הערט רואיק אויס די וויינעשרייען פון דעם בעל עגלה רב יוסף, און אים שמי׳ל און באַשיידן א זאָג געמון:

— הער אויס יוסל, וואָס איך וועל דיר זאָגן, נאָר מיט לאָפֿ. דו הערסט, ווי איך זע האָסט דו אויך קיין פֿרנסה, און איך אויך נישט. אַלזאָ, ווי׳ל איך דיר פאַרשלאָגן א געשעפֿט... אָבער הער מין גוט אויס.

אָבער יוסל׳ס דער בעל עגלה האָט מיט א וויילדן קוויטש א געשריי געמון:

— וואָס זשע רבי, איר ווילט איך זאָל מיט אייך פאָרן אויף די יריידים אָדער מאַררקן, וואו מען קען גוט פאַרדינען... איך דאַרף נישט פיל, נאָר פאַר מיין קליאַמשע א ביסל האָבערר.

דער משכי׳ל, רב יעקב, האָט מיט א שמייכל א זאָג געמון צו יוסף דעם בעל עגלה:

— ניין, ניין מיין טייערער. איך האָב א בעסער, „קראַנטנער" און לייכטער „געשעפט" פאַר אונז ביידע. אַבער הער מיך נוט... דו ווערסט ווערן א צדיק... און איך יעקב, דיין גבאי... און מיר וועלן פרנסה האָבן.

יוסל׳ס דער בעל עגלה האָט זיך אַוש א שאָקל געטון פון שרעק. עס האָט מיט אים געטרייסלט:

— וואָס, וואָס, רבי? אירר לאַכט פון מירר?, אָדערר אירר מרייבט קאַמאָוועס? איך א פויערר, אַן אָרעמערר בעל עגלה... א פֿשוטערר פֿרראָסטערר נפֿש... איך, איך א צ ד י ק? ניין, רבי יעקב, לאַכט נישט פון מירר... ווי׳ל ווי קען איך? איך קען דאָך אפֿילו נישט דאַוונען... מיין מאַמע איז געווען א בעל עגלה און מיר בירושה אויך געמאַכט פאַר א בעל עגלה... וויי קען איך... איך וויי דאָך נאָר מיט מיין קליאַמשע צו רערדן, און דערר „האַטיא וויא" איז מיין שפֿרראָך... און אַז מען דאַרף, מאַקע נעבן דערר קליאַמשע מיינערר איבערן טאַטן אַריין – אָבערר רבי, נישט רערדן ווי א צדיק, מיט דעם עולם און מיט גאָט... ניין רבי, אירר לאַכט פון מירר, אָבערר מאַכט פֿשוט א שפֿאַס... רבי רבי..

רב יעקב דער משכי׳ל, אָבער, האָט דעם בעל עגלה, רב יוסף,

אַ שמאַרקן נעם געטון ביי דער „יד" זיינער, און קוקנדיק דעם בעל עגלה אין די אויגן זיינע, וווייטער ערנסט גערעדט:

— הער מיך אויס, רו דאַרפסט נישט קענען לערנען, דאָם וועל איך טון. רו דאַרפסט נאָר שאָקלען מיטן קאָפּ און זאָגן שמיילעהייט: „גיי, גאָם וועט דיר העלפן"; אַמאָל שוויגן און גלאָצן מיט די אויגן צום רבונו של עולם, אָפּטמאָל קוקען צום הימל... דאָם וועט פאַר דיר נישט זיין שווער, און דאָם איבעריקע – פאַרלאָז דיך אויף מיר. איך וועל שוין פאַר דיר טון אַלץ... יאָ, מיין טייערער, אַ צדיק דארף נישט קענען לערנען, ער דארף נאָר מופתים באַווייזן... און דאָם וועל איך דיך אויפלערנען. עס איז נישט שווער, ווי רו מיינסט. אָ, זעסט דו אַ גבאי איז שוין פיל שווערער צו זיין. דער גבאי דארף מאַקע קענען לערנען, אפילו זיין אַ למדן, וויל ער דארף דעם עולם קענען נעמען און אים אינערדן, אַז דער צדיק איז אַ צדיק, אַ הימל־מענטש... דער גבאי דארף קענען אַנשרייבן אַ קוויטל, אַבער דער צדיק דארף נאָר מאַכן דעם אַנשטעל אַז ער פאַרשטייט... דער גבאי דארף קענען אינערדן דעם עולם־גולם, און מאַקע נעמען ביי אים זיין געלט... פאַר די „מופתים", וואָס רו יאָל וועסט מאַכן. רו וועסט נאָר גלאָצן מיט דיינע אויגן צו גאָט, צום רבונו של עולם. זיך מאַכן לייגעדיק מיינע „קוויטלעך", וואָס די וווייבער און דער עולם־גולם וועט דיר אויף דעם טיש אַנידערלייגן... און ווען זיי וועלן ביי דיר בעטן אַ מטבעה, זאָלסטו ביי זיי נעמען אַ זילבער־רובל און צוריק זיי נעבן אַן אָפּגעריבענעם „דרייער"... וויל וואָס דער „דרייער איז עלטער, איז ער הייליקער... פאַרשטייסטו מיך, וואָס איך זאָג דיר? דאָם איבעריקע וועל איך שוין טון, הערסט? אַמאָל, אַמאָל, וען די וווייבער וועלן דיך מוטשען מיט זייער געוויין, וויינען און קלאָגן, פאָדערנדיק פון דיר אַ מופת, זאָלסטו שאָקלען מיטן קאָפּ און גלאָצן צום הימל מיט דיינע אויגן... יאָ, פאַרמאַכן די אויגן און ברומען שמיילעהייט, מאַכנדיק מיט דיינע ליפּן ווי אַ תפילה צום רבונו של עולם און זאָגן: „גאָט וועט העלפן. נישט געקלאָגט און נישט געזאָרגט, דער גאָט איז אַ דערבאַרעמדיקער און העלפט זיינע גלויבער".

יוסף דער בעל עגלה האָט געפינקלט מיט זיינע אויגן און געמאַכט מיט זיינע בריטע פּלייצעס און שמאַרקע אָפּקלען; געקוקט מיט אונטערוי צו זיין „לערער" און נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן. עס איז געווען פאַר אים אַזוי מאַרנע נייעס און אַנגלויבלעך, שווער ווי אויפצוהויבן דאָם בריסקעלע זיינס פון דער בלאָטע... פּלוצים האָט ער אַ שמאַרקן זיפץ געטון, ווי אַראָפּגעווארפן פון זיך אַ גרויסע משא, און כמעט אַ געשרי געטון צו רב יעקב דעם משכיל:

— גוט רבי, אָבערר איר וועט מיך לערנען, יאָ, אויפלערנען ווי דאָם צו מאַכן, וויל רבי, דעם אמת זאָגן, האָב איך אַ ביסל מורא... עס שרעקט מיר... איך, אַ גרראָבערר פֿרראָסטערר נפש, אַ פויערר, אַ גאָלע גאַרנישט, וואָס קען אפילו נישט דעם „מורה אני" זאָגן, יאָ, וועלכער אַ חוץ דעם „האַמיאַ וויאָ" וויסט גאָרנישט, גאָרנישט... און פּלוצים אַ רבי, אַ צדיק... וואָס פאַרא תורה וועל איך דעם עולם אייערן זאָגן? יאָ, דעם אמתן „פּרוו און האַמיאַ

וויאַ"... אוי, כ'לעבן רבי, עס נעמט מיך צום לאַכן. איך אַ רבי, אַ צדיק... כאַ, כאַ, כאַ... און זאָגט מיר, רבי, וועז עס וועט מירר שוועדר זיין דאָס וואָס איר לעררנט מיך, און איך וועל אין מיטן שטיין בלייבן, ווי מיין קליאַטשע אין דערר גרדויסערר בלאָטע, אויף די גרדויסע וועגן, וועל איך רבי מוזן אפשרר רדעדן ווי צו מיין קליאַטשע מיט דעם „אַ רוח אין טאַטן אַריין"... וויי?, פאַרשטייט איר רבי, מיין קליאַטשע איז אַ געפּגרט, אָבער אַ קלוג, זייער אַ קלוג פערר... און רבי, זאָגט מיר – איך וועל קענען פון אָט דער אַרבעט מיין וויב ברראַנצי מיט די קינדערר?ער מיינע געבן אַ „רדעפשענעם פּיפּאַליק" יעדן פרייטיק?... וויי? דעם אמת אייר זאָגן, האָב איך גישט אָפט די פּאָר גראַשן אויף אַ „פּיפּאַליק" פאַר מיין בררייַנצי מיט די ממזרים מיינע... עס איז אַ שלעכטע, אַ ביטערע צייט.

— רב יעקב דער משכי? האָט געשאָקלט מיט דעם קאָפּ, גע־קוקט אויף יוסל דעם בעל? עגלה און אים פאַרזיכערט, אז עס וועט זיין גוט, אז דער רבונו של עולם וועט העלפן, ער וועט מוזן העלפן... און ענדלעך האָט ער, דער משכי?, געשלאָסן מיט יוסף דעם בעל? עגלה אַ תקיעת קף. מען הויבט אָן זיך פאָרבאַרייטן שנעל? און פלייס־קער גאָט וועט העלפן און זיי וועלן ביידע מצליח זיין...

אַזוי וועדט אונזער יוסל? דער בעל? עגלה, אין אַ גוטער און מזל־דיקער שעה, אַ צדיק... אַ שפּאַנל־ניי געבוירענער צדיק... אָנגעטאָן אין אַ גרויסער, לאַנגער, שוואַרצער, ברייטער, אַטלאַסענער קאַפּאָטע, אַרומגעוויקלט מיט אַ גרויסן און ברייטן זיידענעם גאַרטל, און אויף דעם קאָפּ זיינעם אַ גרויסן, ווי אַ פּלושענע יאַרמולקע, מיט פּעלץ אַרום שפריצל. די באָדד זיינע, אַן אויסגעוואַשענע און צוגעקעמטע, מיט צוויי לאַנגע, לאַנגע ווי די בעזעמער, פּאות. יוסף דער בעל? עגלה לערנט זיך צו גיין ווי אַ גומער ייד. מאַכט קוים באַוועגונגען אַזעלכע מאָדנע, ווי ער וואָלט געקראָכן אויף אַ לייטער אָן העכט. זייגע באַוועגונגען זענען קוים באַמערקטע, דער קאָפּ אין דער הויך, ווי צו גאָט, צום הימל, שפּאַטשעט עפּעס און מאַכט מיט די ליפּן גלאַצט יעדעס מאָל מיט די אויגן זיינע און כאַפּט יעדעס מאָל בגנבה אַ קוק צו רב יעקב דעם משכי?, פרעגנדיק אים, צי ער מאַכט עס גוט...

רב יעקב דער משכי? שאָקלט מיט דעם קאָפּ, וויגקנדיק מיט די אויגן, אז עס איז זייער, זייער גוט, און דער בעל? עגלה רב יוסף מאַכט דעם אייגדרוק מיט זיינע מאָדנע באַוועגונגען, מיט זיין גיין, ווי פון אַ פּאַרשטעלטער מכשפה, אָן אָנשיקעניש...

רב יעקב דער משכי? איז געקלייַדעט אין אַ בריימער, לאַנגער, שוואַרצער קאַפּאָטע, מיט אַ קלייַנעם גאַרטל? אַרום זיין דיקן בויך. אָנגעטון איז אַ שוואַרצן רונדן הוט, מיט דער יאַרמולקע אונטער דעם הוט. די האָר זיינע פּאַרקעמט ווי ביי אַן עכטן גבאי...

און מען פאָרט מאַכן מופתים... דאָס צעברעכענע פורל? סקרי־פּעט, די רעדער שרייען, ווי זיי וואָלטן דעם רוח נערופן; די רעדער זענען ווי פאַרפּוירענע, אָן סמאָלע, און די קליאַטשע שלעפּט דעם משכי? מיט דעם נייגעבוירענעם צדיק, דעם בעל? עגלה רב יוסף.

פון שטעטל צו שטעטל, איבער די גרויסע און בלאָטיקע וועגן. אָפּט־מאָל פאַרסטראָפּעט די קליאַטשע אין א בלאָטע און קען זיך נישט רירן פון אָרט. יוסל דער בעל עגלה וויל איר אונטערשטעלן, ווי אין די אַלטע צייטן, א פּלייצע, אָבער רב יעקב דער משכיל לאָזט נישט... און אוגזער יוסף דער בעל עגלה וועלט אין כעס, און פאַרגעסנדיק זיך, טוט ער א געשריי צו דער קליאַטשע זיינער ווי אַמאָל, מיט דעם „א רוח אין טאַטנס מאַמן אַריין", און וען די קליאַמשע זיינע רירט ענדלעך פון דער בלאָטע, טוט אונזער יוסף דער בעל עגלה א קנאַק פּאַר פּרייד מיט דער צונג זיינער:

— איי, מיין קליאַטשע, כמעט א געפּגרטע, אָבער זי פאַרשמייט זייער גוט דעם „א רוח אין טאַטנס מאַמן אַריין" – וויל ווי ער זאָגט, איז דאָס פּאַר איר דאָס בעסטע און איינציקע וואָרט, וועלכע זי פאַרשמייט...

אזוי פאָרט מען... און מען פאָרט... און דער בעל עגלה רב יוסף באַווייזט אמתע מופתים און נאָמס־ווונדער... אז דער רבונו של עולם וויל נאָר – קען ער אַלץ מאַכן... דער עולם־גוילם און די וויבער האָבן בפירוש געגלויבט אין די מופתים פון רב יוסף און „געלעקט" פון אים די פינגער... רב יעקב, דער גרויסער משכיל, האָט בפירוש נישט אָפּגענאַרט דעם בעל עגלה יוספן, וועלכער האָט מיט א גרויסער קונץ די נייע „מלאכה" זיינע דערפילט. מיט גרויס יראת השמים און מיט חכמה. די לערע פון דעם משכיל האָט געהאָט זיינע אמתע אָפּלגן... און די צוויי „שותפים", ווי פון גאָט באַשאַפן, האָבן בפירוש געמאַכט גוטע „געשעפטן". די פּרנסה איז געווארן ביי זיי א זיכערע, און די וויבער זייערע, רבקהלע און ברייניצי, מיט זייערע קינדערלעך האָבן מער נישט געהונגערט. זיי האָבן געהאָט אַלץ צו דער זאָס. אונזער יוסף דער בעל עגלה האָט פאַר גרויס שמחה און תענוג גערידן די הענט זיינע; ער האָט שוין נעהאָט נישט נאָר צו עסן, נאָר אפילו די קליאַטשע זיינע צו קאָרמען מיט א גרויס מיסטל האָבער...

בחיראָווקע

בחיראָווקע איז געווען אַ קליין שטעטל מיט שמוציקע און קרומע גאַסן אייגנהויקערטע, אייגציקע שמיבלעך נידעריקע, ענגע און קלייניע, נעדעקטע מיט שפרוי אָדער שינדלען. נאָר איינציקע הייזער פלעגן זיין גרוים, גראָמע און בריימע, שוין נעדעקטע מיט טשערע־פּעס. דאָס זענען געווען די הייזער פון די „גנידים", וועלכע פלעגן שמענדיק קלאַפן אין טיש און איבעראַל זאָגן אַ דעה. דער איבערי־קער עולם איז געווען שטענדיק פאַריאָגט און באַזאָרגט פון פּרנסה. די קינדערלעך, וועלכע האָבן נאָט זיי דאַנק נישט געפעלט, וויל די יידן פון שטעטל פלעגן זייער האַלטן פון דער מצווה „פּרו ורבו"...

נעווען איז אין שמעטל אַ פּאָר צענדליק מניגים יידן, און דאָס אָרעמקייט האָט נעהערשט. די קינדערלעך פלעגן זומער־צייט אַרומ־לויפן איבער די גאַסן, נאַקעטע און פאַרשמירטע. די בלאָטע אין שטעטל איז געווען שטענדיק אָנברחמנותדיק גרוים, איבערהויפּט ווען עס פלעגט קומען דער האַרבסט, צו סליחות און פּורים־צייט. די קינדערלעך פלעגן ווערן פאַרשפּאַרט אין די פינצטערע שמוציקע חדרים ביי די מלמדים, און דער באַהעלפער אייזיק פלעגט האָבן יענע אַרבעט – די קינדער צו מראָגן אויף זייגע בריידע און שטאַרקע פלייצעס אַהין און צוריק.

אייזיק דער באַהעלפער, שטענדיק אָנגעטון מיט די גרויסע און הויכע פּאָר שטיוול, מיט דעם גראָבן שטעקן און פּאָפּירענעם לאָמ־טערן, וויל אין שמעטל בחיראָווקע איז געווען חושך פינצטער, און אַז עס פלעגט קומען די נאַכט, פלעגט מען נישט זען די שיין. עס פלעגט כמעט נעמען אַ שרעק, און עס איז פּשוט געפערלעך געווען אין אָוונט צו גיין איבער די קרומע און שמוציקע גאַסלעך. דער עולם פלעגט זאָגן, אַז די בלאָטע אין שטעטל בחיראָווקע איז אַזוי גרויס און טיף, אַז יערן האַרבסט פלעגן דערטרונקען ווערן אין דער טיפער בלאָטע פּאָר פערד, וועלכע פלעגן אייגענזונקען ווערן אין דער טיפער בלאָטע מיט די פים און נישט אַרויס.

אַזוי פלעגט זיין יעדעס יאָר, און עס איז נישט געווען קיינער, ווער עס זאָל טראַכטן צו פאַרלייכטערן דאָס פינצטערע לעבן פון די אייגוווינער אין שמעטל בחיראָווקע. נאָר אייניקע הייזער פון די „גנידים" פלעגן האָבן די מעגלעכקייט אויסצושפּרייטן לעבן זייערע טירן ביז אויף דער גאַס גראָבע און בריימע ברעטער, כדי זיך צו פאַרטיידיקן קעגן דער שרעקלעכער בלאָטע.

אין שמעטל בחיראָווקע איז געווען אַ שוויצבאַד און אַ בית המדרש. פרייטיק פלעגט דער עולם פון שמעטל לויפן אין באַד אַריין, זיך צעלייגן אויף דער אויבערשטער באַנק און זיך שמייסן מיט אַ בעזעמל. דאָס איז געווען זייער בעסטער פאַרגעניגן אַזוי

צו בלייבן אויף דער באַנק לאַנגע, לאַנגע שעהן... דערנאָך, דער־שוויצטע און רויטע, מיט צעשויבערטע האָר און פּאות, פון וועלכע עם פלעגן ריגען טראָפּן וואַסער, פלעגן זיי אין אייגעניש לויפן צו זיך אַהיים, זיך איבערטון אין די בגדי שבת מיט די שטראַמלען, זיך אַרומגאַרטלען מיט דעם גאַרטל, און מנחה־צייט פלעגן זיי שוין זיין אין בית המדרש „מקבל שבת" זיין.

נאָר די תפילות פלעגן זיי קומען אַהיים מיט דעם גרויסן אין בריפּן „גוט שבת", אויף אַ קול זאָגן „שלום עליכם", מאַכן קידוש און זיך זעצן צו דער שבת־סעודה. פיש און פלייש פלעגן זיי נישט שמעקדיק האָבן און פלעגן זיך באַגניגן מיט אַ מוצא און אַ יויך מיט לאָקשן, אַ ביסל מיערן ציטעק; זאָגן אויף אַ קול מיט אַ באַזונדערן באַגייסטערטן גנגן „ אתקינו סעודתא", און דערנאָך בעט־טשן. אַז עס פלעגט קומען צו די ברכות „אותי ואת אשתי ואת זרעי ואת כל אשר לי", פלעגן זיי אויפהייבן די הענט זייערע צו גאָט, פאַרמאַכן די אויגן און מורמלען שמילערהייד, נאָר מיט גרויס באַגייסטערונג די ברכות, זייענדיק זיכער, אַז דער רבונו של עולם הערט זיי און וועט זיי העלפן...

די הילף פלעגט אָבער זייער זעלטן קומען, די האָפענונג אָבער האָבן זיי קיינמאָל נישט פאַרלוירן, און פלעגן יעדן שבת וויידער־האָלן זייער געבעט. פון אַן אורח אויף שבת איז נישט געווען צו טראַכטן, וויל, ערשטנס, האָבן זיי אַליין נישט גענאַט וואָס צו עסן, און אַ חוץ דעם, פלעגן די אורחים זעלטן ווען קומען אין שמעטל בחיראָווקע. זיי האָבן געוווסט, אַז דאָס שמעטל איז אַרעם און זיי וועלן דאָרט גאָרנישט באַקומען, אפילו נישט אַ שטיקל ברויט, אַדער אַ פּלאַץ צום שלאָפן. דאָס שטעטל בחיראָווקע האָט נעשמט מיט זיין ארעמקייט. אַז עס פלעגט אָבער קומען דער ליבער זומער, מיט זיין שטרייגדיקער זון און לייכטנדיקער לבנה, פלעגט דאָס שטעטל כמעט זיך אויסגלייכן, זיך וואַרעמען אויף דער וואַרע־מער זון. די קינדערלעך פלעגן אַרויס ראַפּטום אויף דער גאַס ווי באַפרייט חיות פון די שפּיזן... די טעג אין זומער פלעגן זיין לאַנגע און זייער הייסע און שיינע. אַרום דעם שמעטל בחיראָווקע פלעגן זיך צעוואַקסן די פּויערישע תבואות, און די אַקאַציע־בוימער פלעגן ווי מיט פּאַרפום באַגיסן דאָס שטעטל בחיראָווקע. דער הימל פלעגט ווערן בלוי־וויים, און פון וויימגם פלעגט זיך אויסדאַכטן, אַז איר זעט פּאַר זיך אַ גרויסן, גרויסן, שטיל לויפנדיקן ים מיט וואַסער.

אין אָונט פלעגט די לבנה, מיט אירע לויפנדיקע שטערן, באַ־לייכטן דאָס שטעטל בחיראָווקע, און דער עולם פלעגט אַרויס אויף דער גאַס, מיט סידורים, מחזרש זיין די שיינעניקע לבנה. די קולות פלעגן זיין אַזעלכע שמאַרקע, אַז איר פלעגט האָבן דעם אייגדרוק, אַז דער עולם רעדט זיך דורך מיט דעם בורא השמים...

דאָס שטעטל האָט געהייסן בחיראָווקע, וויל – ווי דער עולם פלעגט שפּאַסן – הייסט עס בחיראָווקע, וויל עס זענען פאַראַן אין שטעטל אַ סך בחורים... נישט געווען כמעט קיין מיידלעך מיט וועמען אַ שידוך צו טון. אַרויספאָרן אָבער פונעם שטעטל „אַנ־

קוקען אַ כלה" איז געווען אָנמעגלעך, ווייל עס איז פֿשוט נישט געווען די פּאָר גראָשן אויף דער רייזע.

אין שמעטל בחיראָווקע זענען געווען אַ פּאָר שדכנים, אָבער לאַ עלינו, זייער גרויסע קבצנים. די פּאָר גראָשן, וועלכע זיי פלענן אויסבעטלען בייַ די בחורים אויף „מאַרקעס", פלענן זיי פֿשוט אויפֿעסן, קויפנדיק אַ שטיקל ברויט פּאָר זיך און זיערע בני בית. אין שמעטל בחיראָווקע איז געווען אַן אלטער בחור מיטן נאָמען יאָסל. אַ הויבער, אַ בריי־בייגערדיקער, מיט אַ גרויסן קאָפּ שוואַרצע האָר; צוויי ברענדיקע שוואַרצע אויגן, אַ דיק פּנים מיט אַ זייער גרויסן שמערן. דער אלטער בחור יוסל האָט געשמט אין שטעטל פּאָר אַ משוגענעם, כאָטש ער איז געווען נאָענץ קלאָר און בייַ אלע זיינע געדאַנקען. ער פלעגט ארומגיין נאָנצע טעג נאָרנישט צו טון, וויל אַרבעטן – האָט ער געזאָגט – זאָלן „די גויים". ער פלעגט האַלטן שמעגדיק גרויסע רעדעס, זאָגן דעם עולם אין שטעטל מוסר. נישט אויפמאָל פלעגט ער דעם עולם אַזוי דערגרעסן, אַז די איינ־ווונער פונעם שטעטל פלענן אים וועלן פֿראָסט שלאָגן. דאָס האָט אים נישט אָפּגעשטעלט, און ער פלעגט נאָך שטאַרקער מוסרן, אויסרעכנעדיק זייערע אלע שוערע חטאים. דער עולם פלעגט זיין אויפגערעגט, בייז, נאָר האָט געליטן זאָנגדיק, אַז יוסל איז נישט אומזיסט משוגע...

אַז עס פלעגט קומען אין אָוונט, פלעגט יוסל שהן־וויי בלייבן אויף דער גאַס אין מיטן שמעטל, קוקען אויף דעם הימל, אויסרעכ־נענדיק און אויסשרייענדיק אויף אַ קול:

— זעט עס הארצים, פֿאַרשמאָפּטע קעפּ, גראָבע יונגען וואָס איר זייט... איר פֿאַרשמייט אפילו נישט נאָמס וועלט, דעם שיינעם ליכ־טיקן הימל. קוקט, ווי ער זעט אויס... קוקט גוט... אָט אַ דאָ, האָט איר אַ גרויסן לאָמפּערט מיט זיינע גרויסע לאַנגע אין צעצוויינטע הערנער, אַ ווילדער און אָגבּרחמנותדיקער... ער קוקט אויף אייך מיט זיינע גרויסע, ווילדע, בייזע אויגן, ווי אייך אַריינוואַרפן אין ים... און אַ דאָ זעט איר אַ גרויסן דיקן ווילדן בער, וועלכער שמייט אויף זיינע הינטערשטע צוויי פים און שאָקלט מיט זיין ווילדן דיקן קאָפּ, באַלעקנדיק זיך מיט זיין חיהשער צונג, וועלכע איז נאָך פול מיט בלוט פון זיינע גרויסע ווילדע רציחות, וועלכע האָט אָפּאָרשט גע־מאַכט, אויפרעסנדיק אַזויפיל אומשולדיקע קרבנות. חאַ... חאַ... און אָט דאָ ביי דער זייט, קוקט גוט, שמייט אַ גרויסער בייזער וואָלף, וועלכער זוכט ווי אַראָפּ פון הימל און זיך וואַרפן מיט זיין נאָנצן כוח אויף די ארומענדיקע. און אָט דאָ, חאַ... חאַ... זעט נאָ גוט, נישט ווייט, שמייט ביי דער זייט אַ ווילדער שרעקלעכער און צעריצטער מיגער, וועלכער קוקט מיט זיינע שארפע מיגערישע אויגן. אָט זעט, ווי ער ויארפט זיך אויף אייך... חאַ, חאַ... און אָט דאָ, קוקט גוט, שמייט אַ לאַנגע און ווילדע היענע, וועלכע עסט אפילו טויטע. זי גראָבט זיי אויס פון אונטער דער ערד און פרעסט זיי. און דאָ איז דער שטאַרקער און שמאָלצער לייב, וועלכער שמייט מיט זיין ווילדער גריווע און אָפענעם פּיסק. ער איז בעריים אלע און אלץ אויפצופרעסן, די נאָנצע וועלט אומברענגן, אַבי נאָר זיך אָנזע־

טיקן, זאָל עס זיין מיט בלוט, נאָר דערשטיל זיין היהשען דורשט און הונגער. חאַ, חאַ... יאָ, יאָ, מיט אַ סך, אַ סך בלוט... בלוט. זעט, קוקט אייך גוט צו צו דעם הימל, וויל אַט דער הימל איז אַ שמאַרקע און שרעקלעכע אמתע קאָפּיע, אַן אָפּשפּיגלונג פון דער וועלט, יאָ, פון דער בייזער און נעמיינער וועלט. חאַ... חאַ... קוקט, קוקט מיט אָפענע אויגן און באַטראַכט אייך... איר עם הארצים, גראָבע יונגן מיט אייערע דיקע און פאַרשמאָפּטע קעפּ. קוקט, קוקט, וויל שפּעטער וועט זיין צו שפּעט, צו שפּעט... חאַ, חאַ... און איר וועט אַלע אומקומען... איר וועט אַלע אויפגעפרעסן ווערן. חאַ, חאַ... יאָ, דערשטיקט. זייט נישט בלינד, זייט נישט קיין פאַרשלאָפענע שפּעלער... חאַ, חאַ...

זיין שמימע איז געווען אזוי ווילד, מיט דעם ווילדן „חאַ,חאַ", אַז דער עולם האָט זיך פּשוט געשראָקן. עס האָט זיך געפילט אין זיינע ווערטער עפּעס נביאות, און דער עולם האָט אָנגעהויבן פאַר שרעק צו מרעטן וו אזוי זיך באַפרייען פון אים, פון זיינע דעדעם, פון זיינע ווילדע געשריייען. זיי האָבן געגוג זייערע אייגענע צרות, דחקות און דאגות פרנסה. מען האָט קיינדער און מען דאַרף זיי נערן, קליידן, און די ווייבער זייערע, וועלכע דערמאָנען זיי יעדן טאָג, יעדע שעה, אין די מעגלעכע נויטן, אין וועלכע זיי לעבן. און די נויטן זייערע האָבן ב"ה נישט געפעלט...

די גבאים פון דער שול האָבן באַפוילן דעם שמש פון דעם בית המדרש צוזאַמענרופן אַ זיצונג פון די בעלי בתים אין שול, כדי צו באַטראַכטן, וי אזוי זיך צו באַפרייען פון יוסל דעם משוגענעם, דעם אַלטן ווילדן בחור. דער עולם פון שמעטל בחיראָווסע האָט זיך מאַקע באַלד אין אָונט פאַרזאַמלט, לאַנג באַראַטעט און דיסקוטירט די פראַגע וי אזוי זיך צו באַפרייען פון יוסל דעם משוגענעם און פון זיינע ווילדע געשריייען. מען האָט נערעדט און געשריגן, און ענדלעך באַשמעטיקט: אויסצובויען מחוץ דעם שטעטל אַ שטיבל און אים, יוסל דעם משוגענעם, דאָרטן פאַרשפּאַרן, כדי פּמור צו ווערן פון אים און פון זיינע געשריייען...

אין אַ קורצער צייט, איז אויף שנעל אויפגעשטעלט געווארן אַ שטיבל מיט הויכע פענצטער, כדי יוסל דער משוגענער זאָל נישט קענען זען קיינעם, אפילו דעם הימל... מען האָט אים נעבראַכט מיט נעוואַלד אין שטיבל, וועלכעם איז געווען ארויס דער שטאָט, און אים דאָרטן פאַרשפּאַרט אויף שטאַרקע שלעסער. יעדן טאָג אַבער פלעגט מען אים ברענגן עסן, כדי ער זאָל פון הונגער נישט שמאַרבן.

אזוי איז אַוועק אַ לאַנגע צייט, און אונזער יוסל דער משוגענער, דער אַלטער בחור, פלעגט שטענדיק באַקומען עסן, אָבער נעווען פאַרשפּאַרט. דער עולם אין שטעטל איז געווען צופרידן, כמעט גליקלעך. געפּאַטערט דעם משוגענעם פון שמעטל, און מען איז נעבליבן רואיק פון זיינע ווילדע געשרייען; געפּאַטערט פון שמעטל אַז אומרו, אַ משוגענעם, וועלכער פלעגט זיי נאָר נרויסע צרות מאַכן מיט זיינע זידלעריייען, מוסרען און ווילדע קולות, פון וועלכע אַלע איז שטעטל האָבן זיך פּשוט אָנגעהויבן צו שרעקן.

אין שטעטל איז געווארן שטיל און רואיק. דער עולם האָט זיך

שטענדיק באַשעפטיקט מיט זייער פּרנסה, וועלכע איז געווען פאַר זיי זייער אַ גרויסע לאַסט... אַ קליניקייט – צו נערן און קלײדן זיערע וויבער און קינדער, מיט וועלכע זיי זענען געווען, גאָט זיי רחמנא, זייער, זייער געבענטשט... דער „פּרו ורבו" איז געווען אין פּולן גאַנג... און אין יוסל'ס העם משוגענעם האָט מען כמעט אָנגעהויבן צו פאַרגעסן...

אין אַ שיינעם טאָג אָבער, אין אַ זומער־טאָג, וועו די זומער־היץ האָט געווארעמט מיט איר ווארעמקייט, זענען צופעלליק פאַרבייגעפאָרן דורך העם שטעטל בחירווקע אַ פּאָר פרעמדע רייזנדע סוחרים, און פאַרבייפאָרנדיק נעבן העם שטיבל, וואו אונזער יוסל'ס דער משוגענער איז געווען פאַרשפּאַרט, האָבן זיי פּלוצים דערהערט אַ געשריי, אַ געבעט מיט טרערן:

— איך בעט אייך טייערע, ליבע, גוטע בריידער. האָט רחמנות אויף מיר און באַפרייט מיך פון דער תפיסה, אין וועלכער שלעכטע מענטשן פון העם שטעטל האָבן מיך, אַן אומשולדיקן פאַרשפּאַרט. האָט רחמנות, איך בעט אייך, באַפרייט מיך, איך בין אַן אומשולדיקער...

די רייד זיינע זענען געווען אזוי מענטשלעך, אזוי קלאָר, אז די דורכרייזנדע סוחרים האָבן באַקומען אויף אים גרויס רחמנות און צו צו העם שטיבל, וואו יוסל'ס דער משוגענער איז געווען פאַרשפּאַרט. זיי האָבן אַראָפּגעהאָקט די שלעסער– בפירוש נישט אַן מי – און אים, יוסל'ס העם משוגענעם, באַפרייט פון זיין תפיסה. פון העם שטעטל איז אַרוים אַ ווילדע בריאה, אַ הויכער, אַ שטאַרקער, אַ ברייטבייגערדיקער מיט אַ ווילדן צעכראַפּטענעם און צעשוויבערטן קאָפּ שוואַרצע האָר, אַ באַוואַקסענער מיט אַ גרויסער, ווילדער, שוואַרצער באָרד, מיט צעגליטע אויגן.. דער באַפרייטער יוסל'ס דער משוגענער האָט אויסגעזען ווי אַ ווילדע חיה. ער האָט זיך אַ מרייסל געטון, אויפּגעהויבן זיינע אויגן צום הימל, און נישט לאַנג געוואַרט, צו צו זיינע באַפרייער און זיי אָנגעהויבן שטאַרק צו שלאָגן און אָנגעהויבן זיי: ווילדן „חאַ... חאַ...". די סוחרים האָבן זיך צוערשט דערשראָקן און שטיין געבליבן פאַרוווּנדערטע, און נישט פאַרשטאַנען אין וואָס עם האַנדלט זיך. יוסל'ס דער משוגענער אָבער, דער אַלטער בחור, האָט זיי מיט אַ ווילדן „חאַ, חאַ...", ווי אַ ווילדער לייב, אַ ברום געטון:

— אז מען האָט מיך פאַרשפּאַרט און מען זאָגט, אַז איך בין אַ משוגענער, דאַרפט איר נישט זיין קיין קלוגע און מיך באַפרייען... חאַ... חאַ... אז דאָס שטעטל בחירווקע זאָגט, אַז איך בין אַ משוגענער איז דאָס מן הסתם אמת... חאַ, חאַ...

אין דעם זעלבן מאָמענט, וועו יוסל'ס דער משוגענער האָט משוגע אין ווילד געלאַכט, און די באַפרייער זיינע זענען געשטאַנען פאַרוווּנדערט, הערשראָקענע און פאַרוווּנדערטע, נישט וויסנדיק וואָס צו זאָגן, האָט זיך פּלוצים דערהערט אַ קלאַפּערי פון פענצטער, באַלייט פון ווילדע און האַרציסנדע געשרייען:

— געוואַלד, געוואַלד... ראַטעווט אונז... מען שלאָגט אונז.

אין שטעטל איז אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם... אַ פּאָגראָם... ראָטעוועט אונזערע וויבער און קינדער, אונזער אָרעמקייט...

די אַלטע און ביליקע זייערע מעבל פון די שטיבער זענען אַרויסגעטראָגן, די פעדערן פון די יידישע איבערבעטן און קישנס זענען געפלויגן ווי שטרוי אין פֿאַרפלייצט די קלייטע און שמוציקע קרומע געסלעך. דאָס געשריי פון די וויבער און קינדער איז געווען שרעקלעך, האַרצריסנדיק. אין דער לופט אָפּ דער טייוול געמאַצט זיין ווילדן און שרעקלעכן אָנברחמנותדיקן מאַנין. דער שטורם איז געווען גרויס און ווילד; עס האָט גענומען אַ שרעק אויף אַלעמע: דאָס זענען געווען די ווילדע און שיכורע פּויערים פון דאָרף, וועלכע האָבן גראָבירט און גערויבט דאָס יידישע אַרעמקייט. די לעבנס פון די יידישע אייגוואוינער זענען געווען אין געפֿאַר. די גאַסן זענען געווען איבערפולט מיט פערדען און קינדער – שמוציקע, באָרוועסע און נאַקעטע. וויבער, מיט זייערע ברוסט־קינדער אויף די הענט, זענען געלאָפן פֿאַר שרעק, נישט וויסנדיק וואָהין, נאָר זיך באַהאַלטן פון די שיכורע רוצחים, וועלכע האָבן געהערשט, געוויל־דעוועט און גבֿושעוועט אין שטעטל. די פּויערן האָבן געטראָגן און געבראָכן די יידישע אַרעמע שטיבלעך. עס איז געווען אַן אויסמיש פון שרעק און ילולה און שיכורע געשריי־ען פון די צעוויל־דעוועטע רוצחים.. וויבער, מענער און קינדער זענען געלאָפן איבער דעם שטעטל, געלאָפן אַרויס דער שמאָס, כדי זיך צו ראַטעוון, צו באַהאַלטן זיך. צו מצי־ל זיין זייערע לעבנס, נישט טראַכטנדיק מער פון זייער בי־ל אַרעמקייט, נאָר פון זייערע לעבנס און זייערע קינדער.

זיי זענען אַרויס פונעם שטעטל בחיראָווקע, און לויפנדיק אין די וועלדער זיך באַהאַלטן, האָבן זיי פֿלוצים, צו זייער באַוואונדערונג, דערזען יוסל דעם משוגענעם, דעם אַלטן בחור, שטיין אַ באַפרייטער בײַם אָפענעם שטיבל, לאַכנדיק מיט זיין ווילדן „חאַ, חאַ" פון זייערע געשריין. די וויבער זענען צו אים צו, מיט זייערע אויפגע־הויבענע פויסטן, און פֿאַרצוויי־פלטע געשרינן:

— משוגענער, אַלטער בחור, משוגענער... דאָס האָסט דו, וויל־דע בריאה, אויף אונז געבראַכט דעם וויסטן, שרעקלעכן און ווילדן פּאָגראָם... דעם אומגליק... דאָס ביסט דו דער שרעקלעכער, דער שלעכטער נביא, דער פינצטערער... דו, דו, אומגליק אונזערער...

זיי האָבן זיך געווארפן וויי פֿאַרצוויי־פלטע אויף אים מיט זייערע פויסטן, אָבער יוסל דער משוגענער איז געשטאַנען און ווילד געלאַכט מיט זיין ווילדן חאַ, חאַ, חאַ...

בײַ דער זײַט, אין אַ ווינקל, איז געשטאַנען דער אַלטער אין גראָער רב מרדכי, איינגעוויקלט אין זיין אַלטן טלית – דאָס אייניציקע וואָס ער האָט געקענט אין אייל־עניש מיט זיך מיטנעמען – און געשאָקלט מיט זיין אַלטן גראָען קאָפּ, און שמיל־ערהייט געמורמלט:

— יאָ, יאָ, ער איז ליידער געווען דער נביא. מיר זענען שולדיק; מיר האָבן אים נישט פֿאַרשטאַנען, דעם נביא... ער איז דער נביא... דער שרעקלעכער נביא, וועלכער האָט געזען אין דעם בחיראָווקער הימל דעם גאַנצן יידישן גלות...

רב משה שאַפּירא, דער חזן

רב משה שאַפּירא איז געווען א חזן, און א חזן נאָר פון די גרויסע. אַן אמתער גרויסער בעל מנגן, און דערצו נאָך א גרויסער תלמיד חכם. א ייִד אין די פּופּציקער יאָרן, א מיטל־געווּוקסיקער, א דיקער, א פּוּל־בלוטיקער. א ברייטער, מיט א גרויס פּנים און א קלײן גרוי בערדל – א שפּיציכעקס. צוויי אויגן גרויסע, זינגנדיקע. א גרויסן קאָפּ מיט גראָע האָר; א שטערן, א ספּעציעלער, מיט קלײנע אָבער שאַרפּע קנייטשן. צוויי קלײנע פּאותעלער, פּאַרדרייטע. אין זיין חזנישן אוניפאָרם, מיט דער גרויסער שוואַרצער יאַרמולקע־פּעסע, פלעגט רב משה שאַפּירא אויסזען ווי אַן אמתער מנגן, אָדער א פּראָפעסאָר. אין זיין האַלטן זיך, איבערהויפּט ביים עמוד, פלעגט מראָנן אין זיך עפּעס א גרויסקייט. רב משה שאַפּירא איז געווען א געבענטשטער פון גאָט מנגן, א מאַן מיט גרויסע קענטעניש, סיי אין דער נגינה, און סיי אין חכמת התורה. שטענדיק מיט די נאָטן זיינע אין די הענט, אָדער מיט א ספּר, אָפּטמאָל פּאַרטאַכט און אויסקלאַפּנדיק, מיט די פינגער זיינע, א מאַטיוו אָדער א נגינהלע.

און א מאָדנע זאַך. רב משה שאַפּירא דער גרויסער בעל יודע אין חזנות, האָט נישט געקענט עפּענען דאָס מויל זיינס, ווייל די שמיטע זיינע האָט ער פאַרלוירן ערגעץ אונטער־וועגנס. רב משה שאַפּירא איז שטענדיק געווען א נע ונד.; שטענדיק אַרומפאָרן פון שטאָט צו שטאָט און שטעטל־ער, מיט זיין גרויסן כאָר פון משוררים, און זעבן קאָנצערטן אין די בתי מדרשים און אין די טעאַטערן. ער פלעגט פּאָפּולאַריזירן די יידישע נגינה, און דער עולם פלעגט לויפן אים הערן. אַז רב משה שאַפּירא, דער חזן, פלעגט קומען אין א שטאָט אָדער אין א שטעטל, פלעגט זיין דער אַמתער יום טוב אין שטעטל. אין די שולן פלעגט זיין ענג – נישט אַרײַנצוקומען. דאָס שטופּערײַ פלעגט זיין אויסערגעוויינלעך; דער עולם פלעגט אַוועקווּאַרפן אַלע זייַנע געשעפטן און לויפן הערן רב משה שאַפּירא, דעם מנגן.

רב משה שאַפּירא האָט אַליין דאָס מויל זיינס נישט געקענט עפּענען. אַז ער פלעגט דאַרפן זאָגן די „שמונה עשרה", אָדער א פּאָר שורות, איז דאָס געווען „סיי פּאַר אים און סיי פּאַר דעם עולם, אַן אַפּקומענגיש, ווייל זיין זינגען פלעגט פּשוט לעכערן די אויערן... עס פלעגט זיך דאַכטן, אַז עס סקריפּעט א צעבראָכענע כּילה. און דאָך פלעגט דער עולם לויפן, אין שול אָדער אין טעאַטער, אים הערן. נישט גיין הערן רב משה שאַפּירא דעם חזן דאַוונען, פלעגט זיין די גרעסטע עוילה, דער גרעסטער חסרון. און מען איז מאַקע געאָפּן, און אָט פּאַרוואָס:

רב משה שאַפּירא דער חזן פלעגט, קומענדיק אין א שטאָט

אָדער אי אַ שטעטל, צוערשט זוכן די אָרעמע ייִנגלעך פון שטאָט אָדער שטעטל, זיי אויספרווון, און אויב אימיצער פון זיי האָט געהאַט אַ שטימע, פלעגט רב משה שאַפּיראָ רופן צו זיך די עלטערן פון דעם ייִנגלע, מאַכן מיט זיי אַ קאָנטראַקט אויף עטלעכע יאָר, און דאָס ייִנגלע צוועקנעמען מיט זיך. די עלטערן פלעגן באַקומען ביי רב משה שאַפּיראָ אַ ביסל געלט, אָבער די קינדער זייערע פלעגן מוזן בלייבן ביי רב משה שאַפּיראָ, וועלכער פלעגט זיי קליידן, נעבן עסן און מאַכט מיט זיי שטודירן – לערנען זינגען און די פּרוש המילות – ביז דאָס ייִנגלע פלעגט זיך „אויסקאַטשן" פאַר אַ משורר, און דערנאָך מאַכט אַ חזן. אַזוי פלעגט רב משה שאַפּיראָ דער חזן צוגויפשטעלן דעם אמתן כאָר און געבן קאָנצערטן.

ער אַליין, רב משה, פלעגט ביים דאַוונען כמעט שווייגן, נאָר מיט די העכסט זייַנע אַרבעטן, דיריגירן, און ווען אַ משורר׳ל זיינס פלעגט אָנהויבן צו זינגען דעם „צור ישראל" אָדער אַ „השכיבנו", אָדער אַ „כתר יתנו", פלעגט דער עולם פאַרקאַכט ווערן, באַזונדערס, ווען דער קליינינקער מייבעלע, דאָס געראָטענע משוררל, פלעגט מיט זיין זים „אַלטל" זאָגן דעם „רבונו של עולם אתה צויתנו". דאָס באַגייסטערונג פון דעם עולם אין די מאָמענטן פלעגט זיין אונבאַשרייבלעך. אָפטמאָל פלעגט זיך דער עולם פאַרגעסן אַז ער איז אין שול, און אָנהויבן צו אָפּלאָדירן דעם משורר, און רב משה שאַפּירא, דער גרויסער מגנן, דער חזן, פלעגט האָבן דעם אמתן דערפאַלג, און די שולן פלעגן זיין שטענדיק אויסגעפולט. דאָס פלעגט נעבן רב שאַפּיראָ דעם חזן גרויס מוט, סיי אין זיין שטודירן מיט די משורים זיינע, און סיי אין זוכן נייע ייִנגלעך, כדי צו מאַכן פון זיי די אמתע משוררים. און רב משה שאַפּיראָ פלעגט נישט מיד ווערן צו זוכן...

איינמאָל, זייענדיק אין אַ שטעטל אויף זיין חזנישער רייזע, האָט ער פּלוצים, ווי פון אונטער דער ערד, אַרויסגעפונען אַ יונגן בחור מיט יענער אמתער שטימע. אַ „טענאָרל", נאָר נאָר פון די באַגאַבטע, פון די גרויסע... און רב משה שאַפּיראָ האָט דערפּלעט, אַז נאָר אַליין האָט אים דעם „העכט" צוגעשיקט. אַ גליקלעכער, האָט ער זיך געמוטמעט פלייסיק צו דער אַרבעט, כדי צו מאַכן פון דעם בחור׳ל מיט זיין „טענאָרל" יענעם אמתן משורר. עס איז געווען די אמתע כילה, און עס האָט געלויגט פאַר רב משה שאַפּיראָ דעם מגנן צו מאַכן בפירוש די גרויסע אָנשטרענגונג. רב משה שאַפּיראָ האָט געפילט מיט זיין חזנישן חוש, אַז זיין אַרבעט וועט נישט זיין אומזיסט. ער פלעגט אים אַוועקגעבן נישט נאָר זיין גאַנצע צייט, נאָר טאָקע זיין גאַנצן כוח. און יענקלע איז טאָקע געוואָרן יענער אמתער זינגער, דער פון אָט געבענטשטער משורר. זיין זינגען איז געווען פּשוט אַ באַזאַם, און רב משה שאַפּירא, ווי אַן אמתער מגנן, פלעגט קוועלן פון יענקלעס זינגען, מיט וועלכן, ער פלעגט אָפּזיצן שבתן און נישט ווערן מיד.

רב משה שאַפּיראָ האָט זיך געפילט ווי דער אמתער „בעל מכשף", און איז געווען ביי זיך שטאָלץ, סיי מיט זיין אַרבעט, און סיי מיט יענקלע, דעם באַלדיקן גרויסן משורר און טאָקע חזן...

וועז אונזער יענקעלע פלעגט עפענען זיין מויל־עבל אוז מיט זיין „מענאָרל" אַ זאָג טון אַ „קדושה־לע" אָדער אַ „רבונו של עולם", פלעגט רב משה שאַפּירא פילן, אַז ער האָט דערגרייכט ביי יענקעלען דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט. אָט, וועט ער אים שוין פאַרשטעלן דעם עולם; ער וועט וויזן דעם עולם, וואָס ער, רב משה שאַפּירא קאָן אויפטון. דער עולם וועט דאָך אים, דעם „מענאָרל", פּשוט מראָזן אויף די הענט. אַ קליניקייט, אַזאַ כילה... אוז אונזער רב משה שאַפּירא רייבט זיך פאַר תענוג די הענט זיינע. יאָ, ער מעז שוין זיין יענקעלע דעם מענאָר וויזן דעם עולם, וועלכער הערגריק אים וועט האָבן דעם אמתן פאַרגענוגן.

נאָר אַ גרויסער פראָבע אוז רעפעטיציע, קומט אונזער רב משה שאַפּירא דער מגזן, אַ שטאַלצער, מיט זיין יענקעלע דעם „מענאָר", אין אייגעם פוז די נעכסטע שבתים, אין שול אַרייז. די שול איז געפאַקט פוז מענטשז – קיין שפילקע נישט אַרייגאַרבז. דער עולם איז „אַנגעטאַסיוועט" כמעט אייגער אויף דעם צוויטז. מען שפּייט כמעט אויף די קעפּ אוז מען וואַרט. אָט, אָט, וועט יענקעלע דער מענאָר באַגיסטערז אַלע מיט זיין וואונדערבאַרער גרויסער שטימע. דער עולם איז געווען כמעט פאַרבאַרייט, וויל ער האָט געהערט אוז געוואָסט וואָס רב משה שאַפּירא פאַרמאַגט. אָט, אָט, וועלן זיי הערן דאָס אמתע זינגען, די אמתע גגינה. דער כאָר שטייט מיט די אוניפאָרמלעך, מיט די יאַרמלקעלעך אוז מיט די טליתימלעך: יענקעלע אין מיטן וויי אַ קענינ, אויף וועלכן דער עולם קוקט מיט גרויסע אויגן.

רב משה שאַפּירא הויבט אָן דעם „ברכו", אוז דער כאָר ענטפערט אים מיט דעם „ברוך יי המבורך". דער עולם איז אַנגיי־שטרענגט, מען וואַרט, מען וויל שוין הערן עפּעס פוז יענקעלע דעם „מענאָר". אָבער אַ שרעק, וועז די רייע איז נעקומען צו אונזער יענקעלע דעם „טענאָר", איז ער פלוצים „שטום" געוואָרן, אוז מיט קיין אייגציקעס וואַרט... אונזער יענקעלע שטייט אַ בלאַסער אוז קען דאָס מויל נישט עפענען...

אַ נעשריי, אַ טומעל צווישן דעם עולם. רב משה שאפּירא איז דערשראָקן, אַ פאַרוונדערטער; ער פאַרשטייט נישט וואָס עס האָט פאַסירט מיט זיין יענקעלען דעם „טענאָר". די פאַרוונדערונג פוז דעם עולם איז נאָך שטאַרקער... מען פאַרשטייט נישט וואָס עס איז פלוצים געשען. רב משה שאַפּירא האַלט זיך ביים קאָפּ, די צעבראָכענע כילה זיינע סקריפּעט נאָך שאַרפער. אוי אַ וויטיק אַ שאַנדע... די גאַנצע אַרבעט זיינע איז געווען אומזיסט... אונזער יענקעקלע שטייט מיט אַ פאַרמאַכט מויל, אַ בלאַסער, כאָטש טראָג אים אַרוים... רב משה שאַפּירא איז פאַר בזיון אוז שאַנדע כמעט קראַנק געוואָרן. מיט זיין גאַנצער חכמה האָט ער כמעט נאָרנישט פאַרשטאַנען, וואָס מיט זיין יענקלען דעם „טענאָר" איז געשען... דאָס דאָונען איז געווען אַ זויערס אוז אַ פאַרשטערטס.

נאָר דעם דאָונען, וועז דער עולם איז אַוועק צו זיך, אוז רב משה שאַפּירא איז כמעט אַז אָנבאַהעלפיקער געבליבן מיט יענקלען דעם „טענאָר" אַ פּאָר מינוטן שמיל – האָט רב משה שאַפּירא,

קומענדיק ענדלעך צו זיך, צו זײַנע כוחות – אָנגעהויבן צו יענקלען זאָגן מוסר, כמעט זידלען :

— ס'טייטש, היתכן?... וואָס איז מיט דיר פּלוצים, דו אײַנער אַזעלכער, מיט אַזאַ שפּיטע?... מיט דיין כילה קאָן מען דאָך מויערן אַדורכברענגן, און דו אײַנער... אוי, אוי... נו זאָג מיר, וואָס איז מיט דיר?... ביסט דו חו"ש קראַנק?... אָדער וועלכער שווּאַרץ יאָר איז אויף דיר געקומען?... זאָג מיר, זאָג מיר...

אונזער יענקעלע דער „טענאָר" איז געשטאַנען אַ בלאַסער, און די מרערן האָבן זיך געגאָסן פון זײַנע שיינע און יונגע אויגן. ענדלעך, האָט אונזער יענקעלע דער „טענאָר" זיך באַרואיקט, און כמעט מיט אַ נעוויין, אַ צעבראָכענער פון זײַנע איבערלעבונגען, פון שאָנדע, זיך מודה געווען פאַר זיין גרויסן לערער, און מיט רחמים געבעטן ביי אים אַנטשולדיקונג. ער, יענקעלע, האָט זיך פּשוט דערשראָקן... ער האָט מורא באַקומען און די ספּאַזמעס זײַנע האָט אים בשעתו כמעט דערווּאָרגן, און ער האָט בישוס אופן דאָס מויל זײַנס נישט געקענט עפענען.

רב משה שאַפּירא, דער גרויסער מנגן און לערער, האָט אים פאַרשטאַנען, מוחל געווען און באַרואיקט. ער האָט אים אָבער באַפּוילן אויף מאָרגן צו קומען אין שול אַריין, וועט קיינער וועט נישט זיין. רב משה שאַפּירא איז מיט זיין תלמיד יענקעלע מאַקע אויף דעם צווייטן טאָג אין שול געקומען, אָבער די שול איז געווען פּוסט. די שטענדערס אָבער זענען געשטאַנען אין דער שול געפאַקט, ענג צוזאַמענגעקוועטשט, ווי אַן ענגער עולם... רב שאַפּירא דער חזן האָט באַפּוילן אונזערע יענקעלע דעם משורר צו זינגען. און יענקעלע האָט געזונגען ווי אויף זײַנע געוועלבע פּראָבעס און רעפּעטיציעס. די שטימע זײַנע האָט ווי שטענדיק געהילכט, און רב משה שאַפּירא האָט געקוועלט פון נחת. ער האָט געפילט מיט זיין חוש פון אַ לערער, אַז יענקעלע וועט זינגען און וועט וועלן דאָס, וואָס רב שאַפּירא ווי. און ווען אונזער יענקעלע האָט זיין זינגען געענדיקט. האָט אים מיט אַ לצנות רב משה שאַפּירא אַ פרעג געטון :

— נו, איצט האָסט דו מער נישט מורא?

אונזער יענקל דער טענאָר האָט מיט אַ שמייכל פּשוט געענטפערט :

— ניין, רב משה, ווייל אַ חוץ די שטענדערס זע איך קיינעם נישט, קיין מענטש פאַר זיך.

רב משה שאַפּירא האָט בשעת מעשה אַ מראָכט געטון און מיט אַ גרויסן שמייכל פון אַ גוטן ליבנדיקן טאַטעלן, אַ זאָג געטון צו זיין משורר יענקעלע :

— מיין קינד, זאָלסט פון הייַנט אָן וויסן, אַז ווען דו שפּייסט אין שול בייַם עמוד און זעסט דעם עולם, זאָלסטו וויסן איינמאָל פאַר אַלעמאָל, אַז דו זעסט פאַר זיך די זעלבע שטענדערס, נאָר צוגעדעקט מיט טליתים... און נישט מורא האָבן פאַר דעם עולם, פונקט ווי פאַר די שטענדערס... עס איז דאָס זעלבע. דו דאַרפסט וויסן און פילן, אַז דו ביסט יענקעלע דער מנגן... און זינגען, זינגען.. אונזער יענקעלע דער טענאָר איז פון דעם מאָמענט געוואָרן

רער אמתער משורר, און ווען ער פלעגט אָנהויבן זיין „רבונו של עולם", פלעגט ער דעם עולם פשוט פאַרכישופן מיט זיין זינגען. ווען ער פלעגט אָנהויבן צו זאָגן: „על ידי משה עבדך לספור... לספור ספירת העומר, כדי... כדי לטהרנו... לטהרנו מקלפותנו", פלעגט דער עולם אין שול כמעט פאַרשטיינערט ווערן, און מיט מרערן אין די אויגן און אָפענע מויל־ער פילן, אז יענקעלע רעדט מיט נאָט און בעט פאַר זיי מיט זיין מעכטיקער שטימע, וועלכע שרייט צום רבונו של עולם: לטהרנו מקלפותנו... מקלפותנו...

מאָטיע גוי

מאָטיע האָט געהייסן מיט זיין אמתן און הייליקן נאָמען – מאָטיע גראָבמאַן, אָבער געוויסן האָט מען אים מאָטיע גוי. געווען איז אונזער מאָטיע – אַ יידישער גוי, אַ גראָבער, פּאַסקודנער נפש. אַ פּשוטער געווינלעכער פּראָסטער בחור, אַ פּויער פון די אמתע פּויערים – אַ דאָרפּס־גוי. דער נאָמען זיינער און דער צונאָמען זענען געווען פּאַר אים, ווי פּאַר קיינעם, צוגעפּאַסט. אַליין אַ מיטל־געוואוקסיקער, אַ ברייטער, אַ דיקער מיט אַ גרויסן הויקער אויף דעם רוקן זיינעם. דער גרויסער קאָפּ זיינער פלעגט שטענדיק אָנגעפּאַרן זיך אין די בריימע אַסקלען זיינע. אַ גראָב פּויעריש פּנים פון אַן אמתן „מוזשיק", מיט אַ קלײן, שפּיציק, בלאָנד בערדל און צוויי קליינע וואָנצעם. אַ גרויסע,גרויסע נאָז מיט צוויי קליינע, כמעט צוגעמאַכטע אויגן; אַ גרויסער און ברייטער שמערן, פול מיט קנייטשען, און אַ קאָפּ – אַ גרויסער, מיט קורץ אָפּגעשוירענע האָר. קיין בעל תורה איז אונזער מאָטיע נישט געווען, וויל לערנען האָט ער נישט געקענט, און ביים דאַוונען פלעגט ער זיך פאַראיקען. די עברי איז געווען פּאַר אים צו שווער. ער האָט נישט געקענט זאָגן די עברי אפילו מיט נקודות... און אַז ער פלעגט רעדן, פלעגט ביי אים די „ריש" דונערן ווי אין אַ רעגן־טאָג. פון שרייבן האָט ער כמעט קיין אַנונג נישט געהאַט. ער פלעגט זיך באַנוצן – ווי די אמתע פּויערים – מיט די „פּאַסיקלער"...

דערפּאַר אָבער איז ער אין אַלע זיינע מסחרים געווען אַ גרויסער גנב. אָן אַ גנבה, פלעגט זיך ביי אים נאָרנישט אָנהויבן. געהאַנדלט האָט אונזער מאָטיע מיט שטיינער און זאַמד, וועלכע פלעגן זיין פּאַר בויען הייזער. אַז מאָטיע פלעגט ליפערן אימיצן זאַמד אָדער שטיינער, האָט מען געמוזט גוט קאָנטראָלירן, וויל עם האָט שמעגיק געפּעלט צו דער מאָם. ביי יעדער קוב זאַמד אָדער שטיינער, פלעגט שטענדיק „אַ ביסל" פעלן... און די קליענטן זיינע האָבן דאָס נאָענט גוט געוואוסט, און האָבן שטענדיק קאָנטראָלירט צי ער גיט די אמתע און ריכטיקע מאָס. וועז מען האָט אים געכאַפּט מיט דער גנבה, פלעגט ער זאָגן, אַז ער האָט אַ „טעות געהאַט",

אָדער דער גוי וואָס האָט געבראַכט האָט שלעכט געמאָסטן...

איינמאָל, וועז מאָטיע גוי האָט ביי זיינעם אַ קליענט באַקומען אַ גרויסע סומע פּאַר זיין „סחורה" און דער קליענט זיינער האָט אים גראָטולירט צו דעם נאָענ שיינעם פאַרדינסט, האָט אונזער מאָטיע גוי, מיט אַן אונצופּרידענער שמיטע אַ געשריי געטון :

— מיינט איר, אַז איך בין ביי אייך גליקלעך געווארן?... ניין!, וויל דעם קליענט, וועלכן איך מוז געבן די פולע מאָם – איז דאָס

פֿאַר מיר קיין געשעפֿט... ניין, דאָרט וואו מען קען נישט גנבענען, איז דער מסחר קיין מסחר נישט...

און אָפּ פון די גנבות, איז טאַקע אונזער מאָמיע רייך געוואָרן, וויי! – ווי ער פֿלעגט מיט אַ שמייכל זאָגן – אַז פון אמת בלייבט מען אַן אייביקער קבצן... אונזער מאָטיע פֿלעגט אָפּקוימען ביי אַ פּייער אַ שטיקל ערד, און אַזוי לאַנג דאָס גראָבן, ביז ער פֿלעגט דערגרייכן צו דעם זאַמד און לייַם, און דאָס אַלץ עקספֿלואָמירט, און געשלעפּט נישט נאָר זיין חיונה, נאָר טאַקע זיין רייכקייט. ער איז געווען אַ גרויסער ספּעציאַליסט צו מאַכן פון בלאָטע – גאָלד...

אונזער מאָמיע האָט געהאַט אַ ווייב מיט קינדער – זין און טעכטער – אַלע אָבער זענען זיי געוואָקסן ווי דער מאָמע זיערער מאָטיע „אין סמאָפּ ארויין"... געווען אַזעלכע עם הארצים ווי דער מאָמע זיערער. אָבער איין זאַך, האָבן זיינע קינדער ביי מאָטיען, דעם מאַטן זיערן, געירשנט: דאָס איז געווען דער ווילדער באַגער צו האָבן געלט...

איינער פון זיינע זין, דער מעזיניק אברהמקע, איז געווען אַ מאָדנע בחורל, נאָר אַן אַנדערער ווי זיינע ברידער. אַ מאָגערער און „כודערליאַווער", מיט אַזעלכע „באַזונדערע" אויגן, פֿאַרטראַכטע, פֿלעגט ער שפּעניק אַרומגיין און זינגען – אַזוי „אונטער דער נאָז" – און שפּילן אויף אַ קינדערישער מויל־האַרמאָניקע, אַזוי מיט געפיל. איינמאָל, האָט אונזער אברהמקע צופֿעליק געפונען אויף דעם מיסט אַ צעבראָכן פידל. ער האָט עס אַ ביסל אין „אָרדענונג" געמאַכט אַזוי קינדעריש, און אָנגעהויבן מיט דעם צו „רימפֿלען"... נישט געוואָלט פון נאָרנישט הערן און ווייַן, און נאָר מיט דעם צעברא־כענגט פידל זיך אַרומגעטראָגן און גערימפֿלט, נאָכגעמאַכט די כלי זמר, וועלכע ער האָט נעהערט שפּילן אויף יידישע חתונות. ער פֿלעגט כמעט נישט עסן, נאָר שמעניק זיך אַרומגעטראָגן מיט דער צעבראָכענער כילה זיינער, מיט דעם פידל, און רימפֿלען... די שכנים זאָגן זאָל אַז אברהמקע וואָקסט אַ פידלער – און ווער ווייסט – אפשר אַן אמתער גרויסער פידלער, און פֿלעגן עצהנען אונזער מא־מיע גוי, זיין אברהמקע, זיין מעזיניקל לערנען, ווייל די שכנים פילן, אַז מאַקע צוגעמען אַ לערער און לערנען, ווייל דאָס זעלבע, וואָס די אַנדערער זיינע זין...

— רב מאָמיע, לערנט אייער אברהמקע פידל שפּילן, איר וועט נישט חרטה האָבן... איר וועט פון אים בפירוש אַ גרויסן נחת האָבן.

אויף דעם פֿלעגט אונזער מאָמיע גוי מיט בעם ענטפערן:

— וואָס נאָך, אַ כלי זמר פֿלעט מיר?... ער וועט נישט קראָנק זיין צו אַרבעטן ווי איך, דער מאַמע זיינער, און בפירוש טאַקע האָנדלען מיט שטייגער און זאָמד, ווייל פון דעם האָט מען פֿרנסה, אָבער נישט פון זיין פידל, און שפּילן אויף חתונות... חע, נאָך דאָס פֿעלט מיר?...

די שכנים זיינע פֿלעגן מיט אַ שמייכל צוגעבן: „און טאַקע גנבענען ווי דער מאַמע זיינער"...

דערפֿאַר אָבער איז מאָמיעס ווייב, נאָלדע, געווען אַ נאָלד.

אַ דיקע, אַ גראָבע, אַ הויך־געוואַקסענע מיט צוויי שוואַרצע, שארפע ברענענדיקע, גרויסע אויגן און אַ גרויסן קאָפּ מיט שוואַרצע האָר. גאָלדע, מאָמיעס ווייב, איז געווען אַן אשת חיל, אַ גוטע מומער, אַ גוטע ווייב און אַ גוטע באַלעבאָסטע. געהיס דאָס געלט, וואָס אונ־זער מאָטיע, דער מאַן אירער, האָט צוזאַמענגעקליבן. זי פלעגט ווי אַ געטרייער הונט היטן דאָס רייכקייט, וואָס מאָטיע גיט האָט גע־מאַכט, און אַזוי האָט אונזער מאָמיע, מיט זיין ווייב גאָלדע, גלעבט אין פרידן. דער שלום בית איז בפירוש געווען בי זיי אַ גרויסער. ער, מאָטיע, פלעגט גנבענען און זי, גאָלדע, פלעגט דאָס באַהאַלטן טיף מיף, אונטער צען שלעסער, אין די שופלאָדן פון איר אַלט־מאַרישן קאָמאָד. לעבן – פלעגן זיי אין גרויס רחקות, זיך אַפּאָגן פון אַלעמען, און קלייבן דאָס געלט ווי די אמתע פּויערים. פון לער־נען קינדער איז קיין שום פּראָגע נישט געווען. אונזער מאָטיע פלעגט פּשוט זאָגן, אַז לערנען זאָלן די רבֿיים – ער האָט נישט גע־לערנט און דאָך געלט געמאַכט, און אַזוי דערפן די קינדער זיינע זיין.

טרעפט זיך אין אַ שיינעם מאָל אַן אומגליק. מאָטיעס ווייב, גאָלדע, איז פּלוצים קראַנק געוואָרן. די קרענק אירע איז געווען אַ מאָדנע, עפּעס אַ רעמענישׂ, סיי פּאַר איר אַליין און סיי פּאַר מאָמיע גוי, דעם מאַן אירן. קיינער האָט נישט געוואוסט און פּאַרשטאַנען, וואָס מיט אונזער גאָלדען מוט זיך. זי האָט שטענדיק געקרעצט און געווינט; זיך געקלאָגט, אַז עס מוט איר ווי, אַז זי פילט זיך שוואַך, אַז איר איז שווער צרומצוגיין, און אַז איר איז אַלץ מיט־אַמאָל מיאוס געוואָרן – כאָטש צום שטאַרבן. צום דאָקטער אָבער איז אונזער גאָלדע נישט געגאַנגען. עס דארף דאָך קאָסטן געלט, און דאָס איז שוין אַ ביסל צו פיל פּאַר אונזער מאָטיע. גאָלדע, זיין ווייב, ווינט אָבער וואָס שטאַרקער און קרעכצט, און אונזער מאָמיע לאַכט און מאַכט אַ שפּאָס, אַז זי, זיין גאָלדע, וויל אים באַפרייען פון איר, כדי ער זאָל נעמען אַן אַנדער ווייב, און אפשר טאָקע מיט אַ פרישן נדן...

ביז, אין אַ שיינעם פרימאָרגן, בליבט אונזער גאָלדע אין בעט ליגן. זי קען שוין נישט אַרומגיין, זי קען פּשוט נישט שטיין אויף אירע פּיס, און דאָס באַלעבאַטישקייט אירס גייט צו גרונט... נישטאָ ווער עס זאָל נאָר דעם קוקן... קיין ברירה, מען מוז שוין דעם רופא רופן, און אונזער גאָלדע פּועלט מיט געווין און קרעכץ ביי איר מאַן מאָמיע – דעם דאָקטער ברענגן.

דער אַרצט קומט און שטעלט די דיאַגנאָז, אַז גאָלדע איז קראַנק און מען דארף זי קורירן. קיין מעדיקאַמענטן פאַרשרייבט ער נישט, נאָר הייסט איר טרינקען עמס־וואַסער – דאָס איינציקע, וואָס קאָן איר העלפן. זי מוז אַ געווינס צאָל פלעשער עמס־וואַסער אויסטרינקען; טרינקען דריי מאָל אַ מאָג, און נאָך יעדעם מאָל טרינקען, דארף אונזער גאָלדע כאָטש אַ האַלבע שעה לויפן, ס'הייסט שפּאַציר. עס העלפט נישט, און אונזער מאָמיע מוז אין אַפּטייק גיין און באַשטעלן אַ גאַנץ קעסטל מיט פלעשער עמס־וואַסער. מען ברענגט דאָס עמס־וואַסער, און אונזער גאָלדע מרינקט און לויפט, אַזוי ווי דער מעדיצינער האָט איר געהייסן.

און אַ גם מן השמים איז געשען: אונזער גאָלדע פילט זיך בעסער און בעסער – עס האָט איר בפירוש געהאָלפן. זי גייט ווידער צום אַרצט, ווייל צו דער גאַנצער רפואה איז נאָך גאַנץ ווייט. אונזער מאָטיע גוי איז אפילו אומצופרידן, ווייל עס קאָסט דאָך דאָס לויפן צום דאָקטער. עס העלפט אָבער נישט, אונזער גאָלדע וויינט ווייטער און קרעכצט. זי פילט, אַז זי מוז זיך קורירן. זי מוז צום אַרצט נייַן און ווידער די רפואה נעמען, וועלכע האָט איר דאָך פריער געהאָלפן.

גאָלדע איז ביים אַרצט, וועלכער באַמערקט זי ערנסט. ער איז צופרידן מיט די רעזולטאַטן. זיין דיאַגנאָז איז ריכטיק געווען, און ער הייסט איר ווידער און ווייטער די עמס־וואַסער טרינקען, און פאַרשרייבט איר טאַקע ווידער אַ נאַנץ קעסל מיט עמס־וואַסער. זי מוז אַזויפיל און אַזויפיל נאָך פלעשער אויסטרינקען, און מאַקע ווי פריער דריי מאָל אַ טאָג, און נאָך יעדעם מאָל – שפּאַצירן כאָטש אַ האַלבע שעה. ער האָפט, אַז זיין פּאַציענטקע וועט אין נאַנצן, פולקאָם געזונט ווערן. זאָל זי נאָר נעמען די מיטלען, וואָס ער עצהט איר...

אונזער גאָלדע, אַ גליקלעכע, קומט אַ היים, גיט דעם רעצעפּט איר מאַן מאָטיען, און בעט אים ברחמים ווידער דאָס עמס־וואַסער צו באַשטעלן:

— דו זעסט – זאָגט זי צו איר מאַן – דאָס וואַסער האָט מיר דאָך געהאָלפן... גערעטעוועט אפשר פון טויט, ווער ווייסט... אַ גוטער אַרצט בפירוש... ער זאָל קיינמאָל פון שלעכטס נישט ווינען...

אונזער מאָטיע פאַרבייסט פון כעס די ליפן זיינע, נעמט ביי זיין וויב דעם פאַרשריבענעם פון אַרצט אַרדאָנאַנס, און לייגט אים טיף אַרײַן אין זיין בריטער קעשענע. גאָלדען, זיין וויב, זאָגט ער, אַז ער האָט באַשטעלט דאָס עמס־וואַסער אין אַפּטייק, און אין אַ פּאָר מעג וועט דאָס געברענגט ווערן. גאָלדע איז נאָאיוו, און גלויבט איר מאַן מאָטיע, אָבער אונזער מאָטיע איז אפילו ביי זיין וויב גאָלדע אויך אַ גנב... ער גייט שטילערהייט אַראָפּ אין קעלער, גיסט אַן אין די אַלטע פלעשער געווענליך וואַסער, פאַרקאָרקעווענט עס אַזוי ווי פון דער אַפּטייק, און ברענגט יעדן פרימאָרגן פאַר זיין וויב גאָלדע די פלעשער עמס־וואַסער.

אונזער גאָלדע טרינקט און לויפט... און ווידער אַ גרויסער גם איז געשען: אונזער גאָלדע איז באמת געזונט געוואָרן. מאָטיע גוי לאַכט ביי זיך אין האַרצן און דערציילט זיינע שכנים און פריינט, אַז ער מאָטיע איז געווען דער א מ ת ע ר א ר צ ט... און נישט די דאָקטוירים, וועלכע אין אמתן פאַרשטייען גאָרנישט...

— זיי וויסן נאָר געלט צו נעמען, ווי די אמתע באַנדיטן... פאַרשטייט איר מיך – זאָגט אונזער מאָטיע גוי – איך בין געווען אי אַ גוטער דאָקטאָר, און נאָך אַ בעסערער אַפּטייקער... איך האָב די פלעשער מיט דעם וואַסער פון אונזער קרעניצע גוט פאַרקאָרקע־ וועט און שיין אייַנגעפּאַקט, און מיין וויב גאָלדע - זאָל מיר געזונט זיין – האָט געגומען די זאַך ערנסט. זי האָט יערן מאָג אויסגעמרוג־ קען די פּאָרציע אירע, וואָס דער דאָקטער־שמאָקטער האָט איר

פֿאַרשריבן, און איז געלאָפֿן אַזוי ווי אין פֿסוק שטייט... ווי איר זעט, איז זי טאַקע געזונט געוואָרן. פֿאַרשפּייט איך מיך, אַז נאָט וויל, העלפֿט אפֿילו דאָס וואַסער פון דער קרעניצע מיינער... די ערד מיינע, פֿאַרשטייט איר מיך, גיט מיר זאַמד און שטיינער, און איצט בין איך געוואויער געוואָרן, אַז מיין קרעניצע האָט אויך עפּעס ווערט...

וואַראַשיקאָווקע

וואַראַשיקאָווקע איז געווען אַ שטעטל, זייער אַ שיין שטעטל. נישט ווי די אַנדערע אָרימע יידישע שטעטלעך, מיט זייערע קרומע און שמוציקע געסלעך, וואָראַשיקאָווקע איז בפירוש געווען אַ רייך און זאַט שטעטל. ברייטע, ריינע גאַסן, ברוקירטע מיט פּלאַסקע גרויסע קוואַדראַטישע שטיינער. די הייזלעך זענען געווען שיינע, געריימט, און די צימערן אינעווייניק – שפּאַלירטע מיט שפּאַליר־פּאַפּיר, אָדער נעמאַלטע מיט פּאַרביקע בלומען אָדער „קוועטן". דאָס שטעטל וואַראַשיקאָווקע איז געווען אַן אמת יידיש – רייך איז אַלעמען – שטעטל. אַ ראַשיקעס, אַ זאַטעס, מיט בתי מדרשים. מיט אַ באָד און מיט אַ בויגע פאָר שחיטה.

די יידן פון שטעטל זענען אַם מייסטנס געווען סוחרים – קלייניע און גרויסע – אָבער אַלע זאַטע און צופרידענע. מען פלעגט קויפן און פאַרקויפן, און אין שטעטל האָט זיך שטענדיק געראַשט. וועג עם פלעגט קומען דער הייליקער שבת, אָדער אַ יום טוב, פלעגן די בתי מדרשים זיין פול מיט מתפּללים – מענער און ווייבער אפילו מיט זייערע קינדער. און בתי מדרשים האָבן, ברוך השם, אין שטעטל וואַראַשיקאָווקע נישט געפעלט. די תפילות פלעגן זיי מיט יראת השמים. דער רב, ר' משהלע, פלעגט כמעט יעדן שבת האַלטן לאַנגע דרשות, פון וועלכע דער עולם פלעגט זיין שטאַרק באַגייסטערט. די קינדער, די אויסגעצייכנטע, וועלכע זענען שיין געווען אויף אייגענע קעסט ביי זיך, פלעגן דאַרפן קומען יעדן פרייטיק־אונטערט, צו־נאַכטס, מיט זייערע מענער און ווייבער צו די עלטערן, און זיי אָפּגעבן כבוד מיט דעם „גוט שבת" אין „א גוטע וואָך". דער כבוד האב איז געווען גרויס, און דער „אריכת ימים" איז געווען נאָך גרעסער.

אַרום דעם שטעטל וואַראַשיקאָווקע זענען געווען גרויסע וועלדער און נאָך גרעסערע פעלדער, מיט תבואות: קאָרן און ווייץ, קוקורוזע־לעך, האָבער, און אפילו לוצערן האָט נישט געפעלט. אַלץ איז געווען בריווה און מיט שפע. די פויערים פון די אַרומיקע דערפער זענען געווען רייך, און די פּריצים – נאָך רייכער – מאַגנאַטן. די תבואות און דאָס האַלץ האָט געהערט צו זיי, און זיי פלעגן עס פאַרקויפן צו די יידן פון שטעטל, וועלכע פלעגן עס דערנאָך עקספּע־דירן נאָך אָדעס אָדער דאַנציג. די פרנסה איז געווען ביי די יידן פון שטעטל כמעט אַ געזיכערטע, וויל די אָפּגעמערט זענען געווען זיכערע און שטענדיק. אַזוי פלעגט זיך פירן אין שטעטל וואַראַשי־לאָווקע, פון יאָר צו יאָר, און מען האָט געלעבט כמעט אָן דאגות.

אייניקע פון די יידן אין שטעטל האָבן אפילו געהאַט אַרום זייערע שטיבלעך גרויסע שיינע גערטנדלעך, וואו בלומען, רעטעכלעך

אין גרינע אוגערקעלער האָבן געשיינט פון ווייטנס אוּן עדות געזאָגט פון זאַפקייט אין אַלעמען. אויף די וואַקאַנסן, פלגען די רייכע בעלי־הבתים אפילו אַרויספאָרן אויף די זומער־טעג, מיט זייער פאַמיליעס. אויף פאַרשידענע קוראָרטן, וואו מען פלעגט זיך דערקוויבערן אוּן דערפרישן פאַר אַ גאַנץ יאָר. אוּן אַזוי פלעגן די יאָרן לויפן...

מאַכט זיך אַ זומער זייער אַ הייסער, אַ ברענענדיקער. די היץ איז געווען אין שטעטל אַן אוממענלעכע – אַלץ האָט געברענט. די וועלדער אַרום, אוּן גאָר מער, די תבואות. דאָס קאָרן אוּן וויץ, האָבער אוּן לוצערן שפייען אויפן פעלד אוּן ברענען. עס רענט גישט. אין שטעטל הויבט זיך אָן אַ שרעק, אַ יללה... גישטאָ קיין רעגן – אוּן די תבואות ברענען. די היץ ברענט אָנגעטאָנעדיק, זי איז גרויס. דער עולם פאַרטראַכט זיך אוּן ווערט באַזאָרגט. וויל מאָמער, חס ושלום, רעגנט נישט – ווערט דאָס שטעטל וואָרשיקאָווקע פאַראָרעמט ווערן אוּן הונגערן. עס איז שלעכט. דער עולם לויפט צום רב, מיט אַ געשריי:

— רבי... רעגן, רעגן... אַז נישט זענען מיר, חס ושלום, בדלתים. אָרעמע לייט...

דער רב ר' משהלע, אַן אַלטער משכיל, אַ הויכער, אַ דיקער, מיט אַ שיין הדרת פּנים, אַ שיינע גראָע זילבערנע באָרד, פאַרגלאָצט מיט די אויגן צו גאָט, באַראויקט דעם עולם, אָבער ביי זיך איז ער אומרואיק. עס איז אַ שטראָף פון גאָט אויף דעם שטעטל וואָרשיקאָווקע...

דער עולם לויפט אין בית המדרש, זאָגט תהילים. דער רב ר' משהלע טוט זיך אָן אין קיטל אוּן פאַרוויקלט זיך מיט דעם גרויסן טלית. די בריימע, שוועכע, זילבערנע עטרה אויף דעם קאָפּ, איבער די אויגן... ער זאָגט תפילות אוּן מאַכט מיט זייע לאַנגע הענט צו גאָט:

— רבונו של עולם, האָב רחמנות אויף דיין פאָלק ישראל... פאַרלאָז נישט דיינע דינער, דיינע געטרייע קינדער, לאָז זיי נישט כצאן בלי רועה... רבונו של עולם, דו אַלמעכטיקער גאָט, גרויסער גאָט... רחם נא וכפר לנו.

דער עולם שלאָגט זיך על חטא. מען וויינט, מען שרייט... אוּן די היץ ברענט נאָך שפאַרקער, אָנברחמנותדיק:

— גאָט ליבער, שטאַרקער גאָט, וואָס וועט זיין מיט אונז.. מיט דיינע יידן?... רבונו של עולם, פאַרוואָס, פאַר וועלכע זינד זאָל שטראָף?...

אין שטעטל איז אַ יללה, די אמתע יללה... דער הימל ברענט, די וועלדער ברענען, קיין סימן פון רעגן. אוּן די תבואות – רחמנא ליצלן... דער רב מיט דעם עולם האָבן זיך גאַנץ פאַרלוירן:

— גאָט אין הימל, פאַר וועלכע זינד שטראָפסט דו אונז?... האָב רחמנות אויף דיינע געטרייע יידן, אויף דיין ביסל יידן...

אין דעם מאָמענט, וועו אַלע האָבן זיך כמעט גאַנץ פאַרלוירן וועו אַלץ אין שטעטל האָט געווייניט, אוּן דער רב איז נעזעסן אין קיטל, אַרומגעוויקלט מיט זיין גרויסן טלית, מיט דער שוועכער

זילבערנער עמרה איבער די אויגן – האָט זיך דערהערט פֿלוצים אַ גרויסער, כמעט ווילדער געשריי:

— דער צדיק רב הערשעלע, דער בעל מופֿת, אין שמעטל...

דער עולם איז אַרויס אויף דער גאַס, צו צום ביידל פון צדיק מיט אַ גרויס געשריי:

— רבי, רבי ראַטעווע אונז... גיט אונז רענן, רענן, ווייל די תבואות אויף די פעלדער ברענען. מיר זענען אומגליקלעך, פֿאַרפֿאַלענע... עם ווארט אויף אונז אַ הונגער... אַ שרעקלעכער הונגער. רבי... רבי...

דאָס געווײַן און געשריי פון דעם עולם איז געווען גרויס, שרעקלעך. עס האָט געמוזט אַ שרעק. אַלײן האָט געשריען און געווײנט. דער צדיק רב הערשעלע האָט קיין ווארט נישט געמטפערט, צוריק זיך אין ביידל אַרײנגעזעצט, און געהייסן דעם בעל ענלה פֿאָרן ווייטער. די גרויסע ווייסע, ווי „משיח'ס פערד", האָבן אַ ריס געמוזט דאָס ביידל, און זענען מיט אַ קלײנעם גאַלאָפּ אַוועק. דער עולם איז שטיין געבליבן, ווי אַ פֿאַרכישופּטער, נישט פֿאַרשטאַנען וואָס מיט זיי טוט זיך. זיי זענען, פֿאַר גרויס שרעק, כמעט אַלע פֿאַרגליווערט געווארן. אייניקע פון זיי האָבן פֿרובירט דעם רבין נאָכצוליפן, אָבער דער גבאי איז אַרויס אויף די „פֿערגמשים" פון דעם ביידל און געשריען:

— דער רבי האָט באַפוילן אים נישט נאָכליפן, און ווער עס וועט נישט פֿאָלגן, זאָל נישט חרטה באַקומען...

אַזוי האָט דער גבאי, שטייענדיק אויף די טרעפּלעך פון ביידל, די גאַנצע צייט געשריען און געווארנט דעם עולם נישט צו לויפן נאָך דעם ביידל. דער צדיק איז אַוועק פון דעם שטעטל וואָראָשילאָווקע, נישט זאָגנדיק אַ ווארט פון טרייסט. דער עולם איז געבליבן אויף דער גאַס, פֿאַרגליווערט פון שרעק:

— פֿאַר וועלכע אונזערע זינד?... אַזעלכע גרויסע, אַז דער צדיק האָט אפילו נישט געפונען פֿאַר אונז אַ ווארט פון טרייסט... גאָט, גאָט אין הימל, האָב רחמנות אויף דיינע ייִדן... דערבאַרם זיך אויף אונז און פֿאַרלאָז אונז נישט, גאָט!... גאָט...

אָט, אין דעם פֿאַרלוירענעם פֿאַר אַלע און פֿאַרצוויפֿלטן מאָמענט, האָט זיך באַוויזן מרדכי, דער יונגער סוחר, מיט אַ צען זיינע חברים, וועלכע זענען געקומען פון דעם שכנותדיקן שטעטל, וואו זיי האָבן געמסחרט. דערזעענדיק דעם געווײַן פון דעם עולם, האָט זיך דער יונגער סוחר מרדכי אַוועק דערשראָקן. ער איז שטיין געבליבן און נישט געוואוסט וואָס עס איז געשען מיט דעם עולם. דער עולם, אַ פֿאַרלוירענער, אַ וויינענדיקער, האָט דערציילט רב מרדכין, דעם אָנגעקומענעם יונגן סוחר, ווי דער רבי, דער גרויסער צדיק, האָט אפילו נישט געפונען פֿאַר נויטיק אין שטעטל וואָראָשילאָווקע צו בלייבן, און וועלכער האָט באַפוילן דעם עולם נישט נאָכלויפן, כדי ער זאָל נישט חרפה האָבן...

רב מרדכי דער יונגער סוחר, אַ הויכער מיט אַ שיין בערדל, אַ יונגערמאַן וועלכער האָט נישט לאַנג חתונה געהאַט, נעמענדיק פון דעם שטעטל וואָראָשילאָווקע אַ בת יפה, איז געווען אַ גרויסער

יראת שמים און משכיל, אַ גרויסער גלויביקער אין צדיק רב הער־
שעלע און אין זיינע מופתים, אָבער דאָך ווי אַ משכיל האָט ער
אָנגעהויבן צו לערנען אַ „קל וחומר". אַזוי ווי ער, רב מרדכי, מיט
זיינע חברים זענען אין שטעטל נישט געווען, ווען דער צדיק רב
הערשעלע האָט פֿאַרבאָטן דעם עולם נאָכצולויפן דעם רבין – האָט
אונזער משכיל רב מרדכי, דער יונגער סוחר, באַשטימט מיט זיינע
אייניקע חברים יאָ נאָכלויפן... און נישט מאַכנדיק קיין לאַנגע ישועות,
זענען זיי געלאָפֿן אין דער נעכטן, וואָהין דער צדיק איז אַוועק.
מען לויפט אַן אָפּטעם, כדי וואָס שנעלער דעם צדיק דערגרייכן. מען
לויפט... מען לויפט... און פּלוצים, אַרויסלויפנדיק אונטער דעם
שטעטל וואַראַשילאָווקע, כמעט אַ פּאָר וויאַרסט אַרויס דעם שטעטל,
זענען זיי, ווי דאָס בייטל מיט דעם צדיק בלייבט שטיין אין אַ
וועלד. די בוימער אין דעם וועלד נעדעכטע, כמעט איינס נעבן
צוויטן, זשומען און מאַכן דעם אַינדרוק, ווי זיי רעדן צווישן זיך..
דאָס וועלד איז אַ גרויס און בריטס, אָבער וויל און פּוסט... דער
רבי רב הערשעלע באַווייזט זיך פון דעם בייטל מיט זיין גרויסער
געשטאַלט. אַ הויכער, אַ מאָגערער, אָנגעפּוון אין אַ זיידענער שוואַר־
צער „זשופּיצע", מיט דעם גאַרטל ארומגענאַרטלט. אַ שיין הדרת־
פּנים, מיט אַ שיינער, בלאָנדער, גרויסער באָרד, מיט צוויי גרויסע,
אָנגעשטרענגטע, שארפע אויגן; אויף דעם קאָפּ – אַ גרויסער, שוואַר־
צער, פּלושענער, רונדער הוט, אונטער וועלכן מען זעט די שוואַרצע
פּליושענע יאַרמולקע; און לעבן די אויערן – צוויי גרויסע, לאַנגע
וויי ביי די תימנער – פּאות, דאָס פּנים זיינען איז פּאַרטראַכט, באַ־
זאָרגט און שטרענג. עס פּילט זיך, ווי די שכינה רוט אויף אים.
דער גבאי, דער זעלבער, וואָס האָט אויסגעשריען דעם רבינס באָפּעל
נישט נאָכצולויפן, האָלט דעם צדיק אונטער זיינע אָרעמס, און דער
צדיק רב הערשעלע הויבט אַן צו לויפן איבער דעם וועלד, הין און
צוריק, און שרייט מיט אַ זינגנדיקן, געצויגענעם און קלינגנדיקן
שטאַרקן קול אַ געבעט אָדער אַ פּאָדערונג.

־ער יונגער משכיל רב מרדכי, דער סוחר מיט זיינע חברים,
דערזעענדיק ווי דער צדיק האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָבן זיך באַ־
האַלטן אונטער אַ גרויסן בוים, כדי דער רבי און דער גבאי זאָלן
זיי נישט זען. די יונגע לייט אונזערע שמייען און ציפערן פּאַר שרעק.

דער צדיק לויפט הין און צוריק און שרייט, ווי ער מענטש
זיך אויס מיט דעם רבונו של עולם:

— רבון דעלמא, אדוני, אדוני. אולי ימצאון עשרה צדיקים
בתוך העיר, לא אשחית בעבור העשרה... און איך, דיין קנעכט, רב
הערשעלע, זאָג דיר מיט נאָנצער און פולער אחריות, אז נישט נאָר
צוליב צען, נאָר אפילו צוליב איין צדיק, מאַרסטו נישט נוזר זיין
אויף דעם שטעטל וואַראַשילאָווקע דיין שפּראַך. יאָ, יאָ... נאָט אין
הימל! איך זאָג דיר מיט מיין נאַנצער שטאַרקייט: „י נוזר והצדיק
מבטל"... אפילו ווען עס געפינט זיך נאָר איין צדיק – און דער צדיק
אין פּאַראַנען... ער איז דאָ און זאָגט דיר: „י נוזר והצדיק מבטל"...
דאָס שטעטל וואַראַשילאָווקע דאַרף רעגן, און דו וועסט עס אים

נעבן... דו וועסט נישט וועלן, אז דאָס שמעטל מיט דיינע יידן זאָלן הונגערן און אומקומען. ניין, ניין!... „י גוזר והצדיק מבטל...

אויסשרייענדיק די וועלט־ער, איז אונזער צדיק רב הערשעלע שטיין געבליבן, אָנגשפּאַרנדיק זיך אויף די הענט פון דעם גבאי, און פּאַרוואָרפן מיט זיין גרויסן קאָפּ, ווי אין חלשות, צום הימל, צו גאָט. דער קאַרק זיינער, דער האַלדז זיינער האָט זיך אויסגע־צויגן ווי בייַ אַ שלאַנג... אַזוי האָט דער צדיק רב הערשעלע, דער גרויסער בעל מופת, געמענטט מיט גאָט, און יעדעם מאָל אויסגע־שריען און אויבערגעחזרט די זעלבע וועלט „י גוזר והצדיק מבטל", און נאָך די וועלט־ער, יעדעם מאָל פּאַרוואַרפנדיק מיט דעם קאָפּ צום הימל, צו גאָט, געבליבן ווי אין חלשות...

רב מרדכי דער משכיל, דער יונגער סוחר מיט זיינע חברים זענען געשטאַנען באַהאַלטענע אונטער די בוימער און געציטערט פאַר שרעק, זענדיק ווי דער צדיק רעדט מיט גאָט. זיי זענען געווען די אייניציקע עדות. אונזערע יונגע לייט האָבן זיך פאַר שרעק כמעט פאַרלוירן, דער פּחד איז געווען בייַ זיי זייער גרויס, או זיי האָבן נעציטערט...

אין דעם מאָמענט, האָט דער גבאי, פּירנדיק דעם צדיק אונטער די אָרעמס איבער דעם וועלד, דערזען די באַהאַלטענע יונגע לייט אונטער דעם בוים, האָט מיט אַ שרעקלעכער שמיטע אָנגעהויבן צו שרייען און זאָגן מוסר צו די באַהאַלטענע:

— „שקצים", דער רבי האָט באַפוילן אים נישט נאָכצולויפן, און איר „שקצים" האָט אים נישט געפאָלגט... נישט געהערט זיינע באַפעלן... „שקצים"...

די באַהאַלטענע יונגע לייט, רב מרדכי מיט זיינע חברים, האָבן נאָך מער אָנגעהויבן צו ציטערן. עס האָט זיי געוואָרפן און ge־טרייסלט ווי פון אַ קדחת. זיי זענען געווען בייַ זיך זיכער, אַז זיי וועלן אויף דעם אָרט באַשטראָפט ווערן פון גאָט אַליין, און בפירוש בלייבן טויטע, טאָקע אין דעם וועלד... גרויס איז געוואָרן זייער שרעק, ווען זיי האָבן דערזען דעם צדיק מאַכן צו זיי מיט זיין לאַנ־גער האַנט און גערופן זיי צו אים זיך דערנענטערן. די שרעק איז געווען גרויס, און רב מרדכי מיט זיינע חברים האָבן דערפילט, ווי זייערע פּנים זענען כמעט פאַראַליזירט פון שרעק... אָבער אין בריר... דער צדיק רופט, און מען מוז צו אים צוקומען. זיי האָבן נמוזט ציטערנדיקע דערנענטערן זיך צום צדיק... אָבער ווי גרויס איז געווען זייער פּרייד, ווען צוקומענדיק צום צדיק רב הערשעלע, האָט דער רבי, דער בעל מופת, באַפוילן דעם גבאי מיט גרויס פרייד מקבל שלום געווען, זאָגנדיק צו זיי:

— געלויבט איז דער אַלמעכטיקער, וואָס איר זענט דאָ. מיר וועלן קענען מנחה דאַווענען.

רב מרדכי דעם משכיל, דעם יונגן סוחר מיט זיינע חברים, איז אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצן... מען האָט געדאַווענט היים, מיט ברען, און ווען מען האָט די תפילות געענדיקט, האָט רב הערשעלע דער צדיק, דער בעל מופת, באַפוילן דעם גבאי זיך צוריק אין שמעטל וואָראָשילאָווקע אומקערן.

דער גאַנצער עולם האָט זיך כמעט אויפגעהאָנגן אויף די מרעפֿ־
לעך פון דעם צריק בייַטל, און מען איז אַרויס פון דעם וועלטל
וואו רב הערשעלע דער צדיק האָט נערעדט מיט גאָט... און וואו
רב מרדכי מיט זיינע חברים האָבן די גרויסע זכיה געהאַט צו הערן,
און טאָקע מיט זיערע אייגענע אויגן צו זען, ווי דער צדיק האָט זיך
מיט דעם בורא השמים אויסגעטענהט... די שרעק זייערע האָט די
ווערט געהאַט, וווייל נישט שטענדיק האָט מען אַזאַ גרויסע געלעג־
הייט און עפֿעס די זכיה...

פֿאַרנדיק צוריק אין שטעטל וואָראַשילאָווקע, האָט אַלץ געשיינט.
די זון, מיט אירע הייסע און שאַרפֿע בליענדע שטראַלן, האָט געברענט
און געבראָטן נאָר שמאַרקער ווי פֿריער. די היץ אין דרויסן איז
געווען אַן אוממעגלעכע. דער וועג איז געווען באַלויכטן מיט די
הייסע זון־שטראַלן, און עס איז נישט געווען קיין שום סימנים פון
רעגן. דער הימל איז געווען ריין, בלוי, קיין שום צייכן פון אַ פּאַר־
עגדעדונג. זיי זענען אַלע רואיק אַרויסגעפֿאָרן פון דעם וועלטל,
אָבער צוקומענדיק צום טויער פון דעם שטעטל וואָראַשילאָווקע, האָט
אָנגעהויבן צו גיסן אַ רעגן אַ שטאַרקער, ווי מיט גרויסע עמער.
דער עולם, שמייעדיק אויף די טרעפֿלעך פון דעם רבינס בייַטל,
האָבן כמעט געווייקט אין וואַסער. עס איז געווען אוממעגלעך זיך
צו האַלטן אויף די טרעפֿלעך; דער רעגן האָט געשלאָגן אין פּנים,
אין די פּלייצעס. פון די מלבושים האָבן גערונען נאַנצע ריטשקעס
מיט וואַסער. די בייַנער און אַלע אברים פון די רייזנדע זענען געווען
דורך און דורך אויסגעווייקט, נאַס...

דאָס שמעטל וואָראַשילאָווקע איז ניצל געוואָרן פון הונגער. די
תבואות זענען געוואָרן רייף צום שניידן. דאָס שטעטל האָט געהאַט
דעם גרויסן מופת פון דעם צדיק רב הערשעלע, און עס איז מקיים
געוואָרן: „יהוה גוזר והצדיק מבטל". אפֿשר, אפֿשר זענען טאָקע
געווען אין שמעטל וואָראַשילאָווקע אַ פּאָר צדיקים, וועלכע האָבן
מבטל געמאַכט גאָטס גזירה, דאָס שטעטל צו פֿאַרעמען מיט
זיין גרויסן הונגער. דאָס ביטל יידן איז בפירוש מציל געוואָרן און
ווען זיך שטענדיק אין רבינס מופת דערמאָנען. יאָ, דער צדיק רב
הערשעלע האָט באַוויזן זיין קראַפֿט, זיין גרויסע קראַפֿט, וווייל נישט
יעדער קען פֿועלן ביי גאָט זיין שטראָף אַראָפּנעמען...

אפֿשר, אפֿשר... ווען מיר וואָלטן אין היינטיקע צייטן געהאַט
אַ פּאָר אַזעלכע צדיקים ווי רב הערשעלע, וועלכע זאָלן קענען בא־
וויזן זייער קראַפֿט און זאָגן דעם רבונו של עולם: „יהוה גוזר
והצדיק מבטל", וואָלטן מיר אפֿשר נישט געהאַט היטלערן ישו"ז
און אַנדערע רשעים אויף אונזער קעפּ...

רב ארעלע גינים

רב ארעלע גינים איז געווען אַן אַלטער ייד. אַ קליניפֿשקער, אַ גראָבלעכער, אַ דיקער, שטענדיק מיט דער שוואַרצער לאַנגער קאַפּאָטע, מיט דעם גאַרטל אַרום דער קאַפּאָטע. אַ שיין הדרת־פּנים, צוויי קליינע שוין טונקעלע אויגן, מיט ברילן אויף דער נאָז. אַ גרויסע, לאַנגע און בריימיטע, שוואַרצע, מיט זילבער באַדעקטע באָרד. אַ בריימער גרויסער שטערן, פֿול מיט קנייטשן – פֿון טראַכטן. צווישן לאַנגע פֿאַרדריטע פֿאות, מיט דעם שוואַרצן, פֿליושענעם קאַפּאָטל פֿעליוש אויף דעם קאָפּ, אונטער וועלכן מען זאָל זעהן אַרויסגעזעצן די שוואַרצע פֿליושענע יאַרמולקע.

שוין אַ ביסל אייגנעבויגן פון יאָרן, האָט רב ארעלע גינים נערעדט שטיל, נאָר שטענדיק פֿאַרטראַכט. די אויגן זיינע שטענדיק צו גאָט געווענדעט, און יעדעס וואָרט זיינס פֿלענט זיין שטענדיק געוואויגן און געמאָסטן.

רב ארעלע גינים איז געווען דער ראש הישיבה, געשמט פֿאַר דעם גרויסן למדן, משכיל און תלמיד חכם. אין דער זעלבער צייט אָבער האָט ער אויך געשמט פֿאַר דעם גרעסטן אפּיקורס. ער איז שטענדיק געזעסן על התורה ועל העבודה און געלערנט מיט זיינע תלמידים, וועלכע זענען שוין אויך געווען גרויסע תלמידי חכמים, און אפילו אין דער סביבה געשמט אַלס גרויסע לערנער און חוקרים.

רב ארעלע איז אַזוי וויים אַוועק אין זיינע חקירות, אַז ער האָט אָנגעהויבן צו דערציילן זיינע תלמידים, און אפילו אייגנערדן, אַז עס איז נישטאָ קיין עולם הבא; אַז אַלץ איז נאָר דאָס, וואָס מען האָט אויף עולם הזה... נישטאָ קיין פֿראַגע ביי אים צו גלויבן אין רוח השם. ער איז אַזוי וויים אַוועק אין זיינע נעדאַנקען, אַפּיקורס־סישע נעדאַנקען, אין זיינע מיפע חקירות, אַז ער האָט אָנגעהויבן אייגצורעדן זיינע תלמידים, אַז אַלץ וואָס לעבט איז אמת. אָבער וויבאַלד נאָר געשטאָרבן, איז אַלץ אונבאַוועגלעך. יאָ, עס איז נישטאָ פון וואָס צו קלערן, פון וואָס צו רעדן... די קבלה איז אַ חלום, אַ פֿאַנטאַזיע פון ליידיקגייער, פון מענטשן וואָס זעען נישט און פֿאַרשטייען נישט דאָס רעאַלע ווירקלעכע לעבן. זיי שוועבן אין הימל, ערגעץ דאָרטן וויים פון דער ווירקלעכקייט... גיין, עס איז פּוסטע וועלט, פּוסטע חלומות פון פֿאַנטאַזיאָרן, וועלכע ווילן זיך אויס־באַהאַלטן פון דער ערדישער ווירקלעכקייט... זוכן זיך צו באַהאַלטן, צו באַשיצן מיט פֿאַרשידענע קבלות, וועלכע האָבן אונטער זיך קיין שום רעאַלן און ממשותדיקן באָדן... יאָ, וויבאַלד נאָר געשטאָרבן, צוגעדעקט מיט דער ערד, איז אַלץ געשטאָרבן. נישטאָ, ווי ביי פֿרצן, די זוכנדיקע נשמות, וועלכע לויפן פון איין היכל אויף דעם צווייטן און זוכן אַ שוץ צוריק אויפצולעבן, זיך באַרואיקן, זיך

אַרומוואַשן פון די אַלע אברות, וואָס זיי האָבן שמאַרבנדיק איבערגעלאָזט אויף דעם עולם הזה...

פּוסטע ווערטער. דער טויט איז אַ מויט. פאַרמאַכט די אויגן, און די ווערים זענען שמאַרקער פון דיר, ווייל זיי עסן ד י ר. יאָ, עס איז נאָך קיינער פון יענער וועלט נישט צוריק געקומען.. געשמאַרבן!, באַגראָבן!, גלייך ווי קיינמאָל אויף דער וועלט נישט געווען!.. דער בית עולם איז נאָר אַן אָרט, וואו די מענטשנס־בייגער פויל... נישטאָ קיין זעלע, קיין נשמה... איר קענט אַרומשפּאַציר־טע און נעכט אויף דעם בית עולם, וואו עס רוען אַזוי פיל געווע־זענע מענטשן, וועלכע האָבן אין זיינער צייט לעבעריקע געשטורעמט, געטראַכט, וועלטן איבערקערט. געווען גרויסע דענקער, רעוואָלוציא־נערן, געטראַכט די וועלט איבערמאַכן, געגלויבט אין זייער כוח; אָבער איצט, באַערדעט, ליגן זיי אין מיטן אייביקן שלאָף...

אַזוי האָט געחקירעט און געלערנט זיינע תלמידים דער גרויסער ראש־ישיבה, רב ארעלע גינים. און צו באַווייזן, אַז ער האָט רעכט, האָט רב ארעלע גינים פאַרגעלייגט זיינע תלמידים אין אַ שיינעם טאָג צו מאַכן מיט אים אַ שפּאַציר אויף דעם בית עולם, וועלכער איז געווען אויסער דער שטאָט. די תלמידים האָבן גייגערייקע גע־וואָרט אויף דעם טאָג, ווען דער רבי זייערער וועט מיט זיי גיין אויף דעם בית עולם... רב ארעלע גינים האָט זיך אָבער נישט געאייליקט, און די תלמידים זיינע האָבן אָנגעהויבן פון אים שמאַרקער צו פאָדערן זיי באַווייזן, אַז ער, דער רבי, זאָגט זיי דעם רייגעם אמת.

אין אייגעם אַן אָוונט, שפּעט אין דער נאַכט, ווען די שטערן זענען געווען פאַרלאָשן, די לבנה האָט נישט געשיינט, נישט געלייכט, איז רב ארעלע גינים, אין דער שפּיץ פון זיינע תלמידים, אַרויס פון דער ישיבה און אַוועק מיט זיינע תלמידים צום בית עולם. דער וועג איז געווען אַ ווייטער, ווייט ווייט אויסער דער שטאָט. די פינצטערניש האָט געשלאָגן אין די אויגן, אָבער דער רבי רב ארעלע גינים מיט זיינע תלמידים זענען געגאַנגען, כמעט געלאָזן צום בית עולם... און ווען עס האָט זיך שוין געדאַכט די תלמידים, אַז אָט זענען זיי שוין אויף דעם בית עולם, וואו זיי וועלן זיך אויבערצייגן, אַז דער רבי רב ארעלע גינים האָט רעכט – האָט פלוצים דער פירער, דער גרויסער אפּיקורס, וועלכער האָט אין אַלעמען גלייקנט, זיך פלוצים אַ דריי געטון מיט דעם רוקן צום בית עולם, מיט אַ שרעקלעכן האַרצריייסנדיקן געשריי: „איך האָב מורא", און איז אַוועק מיט גרויסע מריט צו זיך אין דער ישיבה, איבערלאָזנדיק די איבערגעשראָקענע און פאַרוואונדערטע זיינע תלמידים אויף דעם גרויסן פינצטערן וועג...

די אַקושערקע

עס איז געווען פּסח, צום ערשטן סדר, ווען די פּריישע לבנה האָט געשיינט מיט אירע ליכטיקע שטראַלן, פּסחדיק... רב יוסף מרדכי, אַ ייד אַ גנידּ, אַ שמאָלצער, אַ ברייטער, אַ חויכגעוואַקסענער, מיט אַ שיינעם הערח־פּנים, אַ שיינע שוואַרצע קיילאָגדיקע, אַ ביסל אונטערגעשוירענע באָרד; צוויי גרויסע, פּילזאָגדיקע שוואַרצע אויגן, אַ גרויסער שטערן מיט אַ שוואַרצן קאָפּ האָר, צוגעדעקט מיט דעם האַרטן רונדן הוט. שבתדיק געקליידעט, מיט זיין יום־טובדיקער קאַפּאָטע, אַ שוואַרצע, אַ לאַנגע – איז רב יוסף מרדכי געזעסן אויף דער ברייטער זויבערער עסע־בעט, מיט דעם וויסן קיטל אַרומגעוויקלט און מיט דער הגדה אין די הענט. נעבן אים איז געזעסן, אויף אַ בכבודיקן אָרט, דער אַלטער זיידע. דער טאַטע זיינער, דער פּאַטריאַרך פון דער משפּחה, רב שאול. די בריל אויף דער נאָז, און אויך אייגנעוויקלט אין דעם וויסן קיטל מיט דער פּלושענער וויסער יאַרמעלקע אויף דעם קאָפּ, אַ גרויסער ברייטער שטערן פון מיט קנייטשן, אַ גראָען וויסן קאָפּ, מיט צוויי קליינע פּאות. צווישן, שוין טונקעלע פון יאָרן, אויגן, אַ וויסע, גראָע וו שניי, אַ לאַנגע, לאַנגע באָרד אַ ברייטע. אַ פּראַכטפולער ביבל־שער מיט פון אַ קעניג...

רב שאול האַלט די הגדה אין זיינע טריי־לנדיקע פון עלטער הענט. ער זוכט עפּעס אין דער הגדה; ער בלעטערט זי, ער זוכט.

באַסיע די שנור זיינע, די ווייב פון רב יוסף מרדכי – אַ ליכטיק שיין פּנים, אַ געשמאַלט פון אַן אמאָליקער פּרינצעסין, א יונגע נאָד, אין די מיטלע בלויענדע יאָרן, מיט דעם שיידל אויף דעם קאָפּ – אַ הויכע גישט דיקע פּרוי, עסטעטיש רייך, נאָר באַשיידן געקליידעט, מיט די שיינע טיערע פּערל אויף דעם וויסן וו מאָר־מאָר האלדז; צוויי שיינע ליכטיקע בלויע אויגן פריינטלעכע און מילדע – באַסיע באַלעבאַטעווע, שאָפט זיך מיט קיינעם נישט, נאָר באַשיידן צעשטלט זי אויף דעם גרויסן וויי־באַדעקטן טיש די טעלער, די כוסות, מיט די פּפּעציעלע שיילעכלער פּאָר די „דם, ואש, ותמרות עשן", דאָס זילבער, די גאָפּלען מיט די לעפּל, פּאָר יעדן.

די צווי זין, שלמה און יצחק, יונגע בחורים, געקליידט יום־טובדיק, זיצן ביי דער זייט מיט די קאַפּעלושלעך אויף די קעפּ און קוקן אַריין אין דער ליגנדיקער לעבן זיי אָפענער הגדה. די שמוב איז יום־טובדיק צוגערוימט, דער וויסער וו שניי טישטוך אויף דעם טיש, די זילבערנע, גרויסע, גנידישע קאַנדעלאַברעס מיט אָנגע־צינדענע ליכט, באַלייכטן דעם טיש וו אַ מנורה. די גרויסע מיט וויסע קרישטאַלן עלעקטרישע לאָמפּן היינגען איבער דעם גרויסן

גנידישן טיש, באַדעקטן מיט אַלעם גוטן, זאָגט עדות פון פרידן, פון רייכקייט און בית שלום. די כוסות זענען אָנגעפילט מיט שמע־קעדיקן ארץ ישראלדיקן ווין. די קערות מיט זייערע סדר־ און שמירה־מצות לינן נעבן רב יוסף מרדכי און שאול, ווי הערשער מיט צוגעדעקטע, אויסגעניטע, קאָלירטע סערוועטלעך אויף דעם טיש.

דער זיידע רב שאול, דער פּאַטריאַרך, הויבט אָן מיט אַ ציע־דיקער שטימע דעם „הא לחמא עניא", און רב יוסף מרדכי, דער זון זיינער, דער נגיד און בעל הבית, זאָגט נאָך מיט אַ פעסטער און בריטוויליקער שטימע „כל דכפין יתי ויכול". די זין זאָגן נאָך, אָבער זייערע מחשבות זענען זייער ווייט פון דער הגדה... זיי פּראָכ־טען וועגן נאָר עפּעס אַנדערש, און אפשר פון די „פּאַירשציקעס"...

יצחק דער קלייַנער זון פרעגט די קשיות, און וועט ער ענדיקט מיט דעם „כולנו מסובין" – טוט רב יוסף מרדכי, דער טאַטע זייע־רער, אַ ווילדן הויכן געשריי: „עבדים היינו במצרים", און מען זאָגט די הגדה מיט גרויס התלהבות, און וועט עס וועלט די ערשטע מייל פון דער הגדה געענדיקט – טראָגט די דינסט לאה, אַ דיקע, אַ מיטל־געוואַקסענע, מיט צוויי לויפנדיקע שוואַרצע אויגן און אַ צעשויבערטן קאָפּ מיט ווייס־רויטלעכע האָר, אַן אַלטע, אָנגעמאָ־מיט דעם ווייסן פּאַרטוך, זי דערלאַנגט צום טיש די געפילטע פיש, און דער נאָך־ די פּעטע שמעקנדיקע ייוך מיט מאַנדלען און די גע־שמאָקע קוגעלעך. זיי זענען רויט ווי בראָנז, פּעמע און הויכע... באַסיע די באַלעבאָסטע טיילט יעדן אין אויף זיין טעלער. די מא־כלים זענען געשמאָקע, און אונזער שלמה מיט יצחקן ווינקען אייַנער צום צווייטן, ווייזנדיק מיט די אויגן אויף די קוגעלעך... זיי גרייטן זיך זיי אויפצוגעמען מיט גרויס כבוד און רייבן זיך די הענט... עס איז ביי זיי דאָס בעסטע און געשמאַקסטע מאכל. זיי נעדענקן נאָך דעם טעם פון פּאַר אַ יאָרן...

דער אורח רב יעקב, נאָך אַ יונגער מאַן, מיט אַ קלייַן בלאָנד בערדל און אָפּגעבלייַקעווענע צוויי אויגן, ווי זיין שוואַרצע קאָפּ־מע, מיט אַ נידעריקן שמאָלן שטערן און אַ זייער מאָגער פּנים. אַ הונגעריקער פון אַ גאַנץ יאָר, וואַרט נישט אויף כבוד און כאַפּט פון דעם טעלער זיינעם, מיט די פינגער זייַנע אויסגעדאַרמע, ווי ער אַליין, די דערלאַנגט קוגעלעך. ער דאַרף נישט קיין גאָפּל, זיינע אויסגעצוינגענע פינגער גראָבן זיך אַרײַן אין די קוגעלעך ווי שאַרפע טשוועקעס און מראָגן זיי אַנברחמנותדיק צום מויל. דאָס שמאַלץ פון די פעמע הייסע קוגעלעך רינט אים איבער זיינע פינגער און בערדל, אָבער ער עסט ווי אַ הונגעריקער, ווי אַ ווילדער. די זין, שלמה און יצחק, קוקן אויף אים ווי אויף אַ ווילדן, אָבער רב יעקב דער אורח שלינגט די קוגעלעך ווי אַ ווילדער אין פעלד... רב יוסף מרדכי, דער טאַטע זייערער, קוקט אויף זיי בייַז און ווינקט מיט זיינע אויגן, וועלכע זאָגן, אַז מען דאַרף נישט פאַרשעמען אַן אורח, אַן אָרעמאַן.

אין שטוב איז לוסטיק פרייַלעך, דער „מסובין" פילט זיך אין יעדער באַוועגונג, אין יעדן ווינקל. מען פילט מיט שמאַלץ דעם

אמתן „ויוציאנו משם ביד חזקה"... עס איז יום־טובדיק אין שטוב, און טאָקע אויף דעם האַרצן. רב יוסף מרדכי בענטשט מזומן און מען זאָגט וויטער די הגדה, און וען רב יוסף מרדכי שרייט אויס מיט אַ קול און פאַרגאָטעט אויגן דעם „ברוך שומר הבטחתו ליש־ראל" – עפּנט זיך די טיר, און עס לויפט אַריין ווי אַ ווילדע, אַ פאַרסמטע, מיט צעשויבערטע האָר, אָרעם געקליידעט און מיט אַ צערישן מיכל אויפן קאָפּ, אַ יונג מיידל פון אַ יאָר זעכצן – זי איז נאָר זייער יונג, אָבער מיט גרויסע סימנים פון אָרעמקייט; אַ שיין חנוּריק פּנים מיט צוויי גרויס־געעפנטע, פון שרעק און יסורים, אויגן; זי וויינט מיט הייסע און ביטערע טרערן און שרייט:

— מיין מאַמע, מיין טייערע מאַמע... זי איז געפאָרן, שמער־בלעך קראַנק. זי שמאַרבט. געוואַלד, העלפט מיר זי צו ראַטעווען... געוואַלד, מיין מאַמע... מיין טייערע, ליבע, אייניציקע מאַמע...

די טרערן פליסן איבער איר שיין־יונגען, בלאַסן און מאָגערן פּנים, ווי גרויסע פּערל... אין שטוב איז מיטאַמאָל מרוירעריג גע־ווָארן. דער יום טוב איז ווי אַ ווינט, אַ בייזער ווינט אַוועק. רב יוסף מרדכי הויבט זיך אויף פון זיין עסן־בעט, בלייבט שטיין אַ בלאַסער און דערשראָקענער. דער עולם אַרום – אַן איבעראַשטער און דערשראָקענער – פאַרשטייט לכתחילה נישט אין וואָס עס האַנ־דעלט זיך, אָבער אַלע צעטומלט פון דעם שרייען, פון דעם מיי־לישן וויינען. באַסיע נעמט אַרום דאָס אומגליקלעכע, וויינענדיקע מיידל מיט אירע צאַרטע מומערלעכע הענט, פּראָבירט זי אינ־שטיל, בארואיקן, אָבער דאָס קינד וויינט נאָר שטאַרקער, ווי אַ פאַרלוירענע, אַ פאַרלאָזטע פון גאָט, פון מענטשן, פון יערן, אַן עלנדע. זי וויינט און שרייט: „מאַמע... מאַמע"...

שלמה, דער עלטערער זון, לויפט צום טעלעפאָן, קלינגט אי־בעראַל, צו די דאָקטוירים, צו אַלע פון דער שטאָט. זיי קענען אים גוט; זיי וויסן, אַז ער איז דעם עסקנס זון, רב יוסף מרדכיס דעם גניד, זיי וועלן נישט האָבן די העזה אים אָפּזאָגן. עס איז אָבער שפּעט אין דער נאַכט, און די דאָקטוירים שלאָפן שוין, אָדער זענען בייַ זייערע פריינט צום סדר איינגעלאָדן. און אפשר מאַקע בייַ די חולים, וועלכע גאָט זיי דאַנק, פעלן נישט אין שטעטל... און ווי אויף צו להכעיס, קיינער ענטפערט נישט. וואָס טוט מען?... דאָס מיידל וויינט און שלינגט אירע טרערן, ברעכט די יונגע הענט אירע... וער וויסט, צי זי וועט זי נאָך אַ לעבעדיקע טרעפן?... איר מוי־איז כמעט פאַרקרומט פון וויטיק. זי מורמלט:

— מאַמע, מיין מאַמע... מיין אָרעמע מאַמע...

שלמה, זייער אַ גוטהאַרציקער בחור, שטייט פאַרטראַכט, אַ פאַרצווייפלטער, און פלוצים דערמאָנט ער זיך אין זיין קוזינקע, די אַקושערקע און אינפירמיערקע. ער נעמט דאָס מיידל און לויפט מיט איר צו דער אינפירמיערקע ראָזאַלין. זי וואוינט נישט וויט. מען קלאַפּט אָן אין דער טיר. יאָ, זי איז דאָ, זי איז דאָ אין שמוב. ראָזאַליע, אַ קליינגעוואַקסענע, מיט צוויי לאַנגע הענט, אַ דיקע, אַ גראָב פּנים פון אַן אמתער אַקושערקע, מיט צוויי קליינע אויגן, אַ קליינעם שמערן, מיט געשווירענע אויף דעם קאָפּ האָר, די קו־

זינקע ראָזאַליע איז אַ רואיקע, אַ צוגעוואוינטע שוין צו אַלע צרות, וועלכע זענען געווָארן ביי איר ווי אַ וואָכן־טאָג... זי נעמט אויף זיך איר מאַנטל, און מען לויפט אַלע דריי צו דער קראַנקער.

די קראַנקע וואוינט אַ ביסל ווייט אויסער דער שטאָט, און שלמה כאַפּט דעם ערשטן דורכפאָרנדיקן וואָגן, און מען פאָרט, כאָטש עס איז פּסח... מען קומט ענדלעך צו צו דער שטוב, וואו די קראַנקע ליגט אין אַן אַלט איינגעהויקערט הייזל, מיט קרומע ווענט, כמעט נאַקעטע, אין אַ שמוציקער פאַרוואָרפענער גאַס. דער דאָך פון דער שטוב – אַן איינגעבויגענער, אַן אויסגעדרייטער, געדעקט מיט אַלטע, פאַרפוילטע פון צייט, שינדלען. דאָס מיידעלע עפנט די טיר פון איר מאַמעס וואוינונג. אַ קליין ענג חדר, כמעט אָן מעבל, פאַרשימלטע נאַסע וועגט, קויטיקע און שמוציקע, די סטעליע – אַ נידעריקע, מיט איינגעקאָרטשעטע שטיקלעך לייַם, וועלכע הייבן איבער דעם קאָפּ. די לופט אַ פאַרפּעסטעטע, נישטאָ מיט וואָס צו אָטעמען. אויף דעם אָרט פון פענצטער – אַ גרויסער לאָך מיט שטרוי און אַ קויטיק, שוואַרצן ווי ערד, שפּיקל לייוונג פאַרשטאָפּט. אין חדר שמייט אין אַ זייט אַ קליין טישל מיט אַ שוואַרצער שמאַטע, אַנשמאָט אַ טישטוך, צוגעדעקט, צוויי צעברא־כענע טאַבאָרעטן־בענקלעך, אויף דעם טיש אַ קליין רויכנדיק לעמפּל, שוואַרץ פון רויך. ביי דער זייט – אַ שטיקל מעות־חיטין־מצה, מיט אַ גלאָז זויערן רויטן ווײַן צום קידוש... ביים טיש זיצט אַ מאַן אָרעם געקליידעט, מיט אַ פּנים פון אַ סוכאָמניק. אַן אויסגע־טריקנטס, אַ מאָגערס, מיט אַ גרויסער, לאַנגער, שוואַרצער באָרד. צווישן אָרויסגעקראָכענע, פון די אויגן־לעכער, אויגן, אַ צעשויבער־טער שוואַרצער קאַפּ מיט האָר, צוויי קליינע פּאות, מיט אַ שוואַרצן, אָפּגעבלאָקעוועטן פון צייט קאַסקעט. ער זעט אויס פון אַ יאָר זעכציק. דער שטערן זיינער, אַ צעקנייטשטער, זאָגט עדות פון גרויס־סע איבערלעבונגען, פון הונגער און טעגלעכע יסורים. די באַקן זיינע זענען אינגעפאַלענע. זיינע פאַרצוויפלטע אויגן קוקן אין דער ליגנדער נעבן אים הגדה. די הענט זיינע האַלטן אונטער דעם שוואַרצן קאַפּ זיינעם; ער מורמלט שטילערהייט די הגדה, אָבער פאַרשטייט נאָר וויניק פון איר – די פּירוש המלות זענען אים פרעמד. נישט וויט פון טיש, שטייט אַ לאַנגע שמאָלע באַנק, און אין אַווינקל, אַ ביסל וויטער, שטייט אַ ברייטע לאַנגע קאַנאַפּע מיט שטרוי און אַ שמוציקן ליילעך באַדעקט. אויף דער קאַנאַפּע ליגט אַ מאָגערע, אויסגעדאָרטע פרוי, כמעט אַ מומיע, מיט אַ פאַרקרומטן, פון יסורים פּנים. זי איז כמעט נאַקעט, אַ צוגעדעקטע מיט אַן אַלטער, וואטעוועטער, צעריסענער שמאָטע. זי שרייט שוין נישט. די אוגן אירע אינגעפאַלענע און פאַרמאַכטע. זי אָטעמט שווער. אַ מת, וועלכער גויסט און קאָרטשעט זיך אין גרויסע יסו־רים, אין קאָנוואולסיעס. שוין דריי טעג, ווי זי גייט צו קינד, אָן אַ דאָקטאָר, אָן אַן אָפּוישרקע, אָן שום הילף – נישטאָ מיט וואָס צו באַצאָלן דעם רופא.

זי ליגט עלנד. אַרום איר, שטייען בייס בעט אירע פיר קליינע קינדער, איינס קלענער פון צווייטן. זיי ווייַנען מיט ביטערע טרערן

און שרייען „מאמע"... זיי זענען נאקעטע און באָרוועסע, פאר־שמירטע. זיי וויסן נישט און פארשטיין נישט, נאָר פילן מיט זייערע קינדישע חושים, אז זייער מאמען איז נישט גוט, אז זי איז אין געפאר.

ראָזאליע, אונזער אקושערקע, שטייט נעבן בעט און שאָקלט מיט דעם קאָפּ. זי קוקט אויף דער קראַנקער, אָבער קען איר מיט גאָרנישט העלפן. מען מוז זי שנעל אין שפּיטאָל פירן. זי באַפעלט שלמה'ן אין שפּיטאָל קלינגען, ס'איז אָבער שפּעט אין דער נאַכט, און אלץ ארום איז געשלאָסן. שלמה לויפט ארויס אויף דער גאַס צו זוכן א וואָגן, אַוועקצופירן די קראַנקע. ראָזאליע די אקושערקע בלייבט ביי דער קראַנקער, אָבער אנשטאָט איר עפענס צו העלפן, הייבט זי אָן צו מוסרן דעם זיצנדיקן ביים מיש מאָן, רב אריה. רב אריה איז א מאַרקהענדלער, אָבער א גרויסער, לא עלינו, קבצן. א שטיקל ברויט איז ביי אים א גרויסער גאַסט. די קינדערלעך ווי ער אַליין, זענען אָפט הונגעריקע, און איצט, רחמנו ליצלן, די קראַנקע ווייב... ראָזאליע הויבט אָן אויף א קול צו שרייען, צי זאָגן מוסר דעם פאַרפינצטערטן מאָן, וועלכער איז ווי אין א הינער־פּלעטל... ער פאַרשטייט נישט וואָס עס טוט זיך מיט אים, און אונ־זער אקושערקע שרייט און זידלט אים מיט פאַרשידענע מיאוסע ווערטער:

— אזא יד ווי איר, איר מענט אייך שעמען, איר זענט דאָך שוין אן אלטער טרוי... וואו איז אייער שכל?... וואו איז אייער פאר־שטאנד?...אייך איז וויניק פינף קינדער?... איר דאַרפט נאָך? אן אָנזעטיק טיר, א וויבלדע בהמה, א וויבלדע חיה... שעמט אייך, אל־טער טרוי... איר האָט נישט מיט וואָס צו דערנערן די שמייענדיקע אָרעמע קינדערלעך, דאָס אָרעמע וויב אייערס... און, ביי אייערע יאָרן... אויף דער עלטער... קענט איר זיך נישט אָפזאָגן פון איבער־געטריבענעם גלוסק... א בזיון, א שאנדע, בנאמנות, פאר אזא אלטן אָנברחמנותדיקן טרוי... טפא זאלט איר ווערן!... אנפאר־שעמטער, קוקט אָן אייערע שטייענדיקע אָרעמע נפשימלעך... נא־קעמע, הונגעריקע, פאַרשמירטע, באָרוועסע... א מערדער זענט איר, גישט קיין מענטש!...

רב אריה איז פאַרטיפט אין דער הגדה, האלט זיך מיט זיינע לאַנגע אויסגעדאַרטע הענט ביים קאָפּ. ער הערט נישט, אָדער ווילנישט הערן, און אפשר מאַכט ער זיך נישט הערנדיק... די טרערן אָבער זיינע באַווייזן זיך אין זיינע פאַרצוויפלטע אויגן, פאַרלאָשענע אויגן... די טרערן זיינע, גרויסע ווי זומער־האָגל, לויפן איבער זיין מאָגערן סוכאַמישן פּנים, איבער די איינגעפאלענע באָקן. ער ווילעפעם זאָגן, נאָר עס שטיקט אים אין האַלדז; דאָס פּנים זיינס ווערט באַדעקט מיט א דיקן שוויים, די צונג זיינע איז מיט א מאל פאַרגליווערט געוואָרן; זי איז פאַרטרוקנט. ער הויבט זיך אויף פון זיין צעבראָכן בענקל, טוט א שרעקלעכן געשריי מיט א האַרץ־רייסנדיקער שטימע: „שפוך חמתך על הגויים... והיא שעמדה שבלו־תנו... ל = כ = ל = ו = ת = נ = ו...

ביי די ווערטער, פאלט ער און פאַרוואַרפט מיט זיין גרויסן

שוואַרצן קאָפּ אויף דעם שמייַגדיקן נעבן אים מיש. ער **בלײַבט** פאַרחלשם, די צונג זײַנע – אַ ווייסע – אַרויס פון דעם מויל, די פּנים פּליסט פון זײַן מויל איבער דעם פּנים זײַנעם, אויף דעם מיש.

אונזער אינפירמיערקע בלײַבט שטיין אַ פאַרלוירענע, זי **וויסט** נישט וואָס עס איז געשען, זי פאַרשטייט נישט...

אין דעם מאָמענט קומט אַריין אין שמוב שלמה, מיט דעם בעל עגלה, און אַנשפּאָט דער קימפּעטאָרין אַליין, געמט מען שוין דעם מאַן, רב אריה, אויך צוזאַמען מיט זײַן ווייב. מען פירט זיי ביידע אין שפּיטאָל, פון וואַנען, צוויי טעג שפּעטער, פירט מען זיי ביידע, אין דער באַנלייטונג פון די שפּיטאָל־באַאַמטע, צו זייער אייביקער רו. זיי זענען ביידע, ווי געפרייַ מאַן און ווייב, געשטאָרבן. די קינדער זענען געבליבן אַרעמע, קיללעבריקע יתומים. אונזער אַלט־שערקע האָט זיך מפרסם געמאַכט ווי אַ גרויסע מוסר־זאָגערין, אָבער נישט ווי אַן אַקושערקע...

רב בעריש דער נגיד און זיין זון נחימצע

רב בעריש איז געווען אַ ייִד אַן עושר, אַ נגיד. אַ הויך־גע־וואוקסיקער, אַ בריימער און דיקער, מיט אַ שיינעם הדרת־פּנים, אַ גרויסער שטערן מיט גראָע האָר אויף זיין קאָפּ, צוויי גרויסע קלוגע אויגן מיט בריל־ן אויף דער נאָז; אַ לאַנגע, שיינע, בריי־טע, שוואַרצע באָרד מיט זילבערנע פעדים באַפּעדעמט. געקלײדט שו־ן וועלמלער, מיט אַ קורצן „פּידזשאַק" און מיט אַ רונדן הוט אויף זיין באַזילבערטן קאָפּ.

רב בעריש איז געווען אַ סוחר און דערצו נאָך אַ משכיל. אי־ן די פריִיע שעהן פון זיין סוחרעריי, פלעגט ער זיצן מיט דער גמרא און לערנען. ש"ס איז אים נישט געווען פרעמד. דער עולם אין שטאָט פלעגט פון אים האַלטן און אָפּטמאָל אים נעמען פאַר אַ בורר. רב בעריש איז געווען אַ וועלמלעבער בורר, אָבער מיט תורה. זיינע משפּתים פלעגן זיין קלוגע, אויסגעהאַלטענע, און טאַקע דער־פאַר פלעגט אים דער עולם, כמעט מיט געוואלט, נעמען פאַר אַ בורר. מען האָט געוואוסט, אַז דער משפּט פון רב בערישן וועט זיין אַ קלוגער, אַ געלערטער. קיין געלט פאַר זיין בוררות פלעגט רב בעריש נישט נעמען – ער איז געווען צו רייך, און האָט פון דעם נישט באַדאַרפט ווי אַנדערע, צום לעבן, אָבער דערפאַר פלעגט רב בעריש ענערגיש פאָדערן פון די צדדים געלט פאַר דעם לינת הצדק און בית יתומים. דער עולם האָט געוואוסט פון דעם, און פלעגט זייער גערן געבן.

רב בעריש איז געווען אַ בעל נחלות. געהאַט אַ גרויס הויז, מיט אַ גרויסן הויף, וואו ער פלעגט האַלטן זיינע סחורות. רב בעריש איז געווען אַ סוחר פון בוי־ און הייץ־האָלץ. דער הויפּ זיינער איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ גרויסן „פּריצישן" פּאַרקן, שיינע שטאַבעמן, געפּאַרבטע, מיט אַ גרויסן געשניצטן טויער. אויף דעם טויער איז געווען אַ גרויסע, גרויסע וויוויסקע, מיט גאָלדענע אותיות, וועלכע פלעגן זאָגן מיט וואָס רב בעריש האַנדלט.

רב בעריש איז געווען אַ פאַמיליען־מענטש. געהאַט אַ וויִיב, ריבקה, אַ שיינע, אַ דיקע און געזונטע, מיט צוויי שיינע לעבעדיקע אויגן, אַ שיינעם קאָפּ האָר, מיט גרויסע בריל־אַמעענע אויריגנגלער. אין די אויערן, און אויף דעם האַלדז אירן, שטענדיק די גרויסע און טייערע פּערל. אַז מען פלעגט זען פרוי רבקה, האָט מען שוין געפילט דאָס רייבקייט פון איר מאַן בעריש. געהאַט האָט רב בעריש מיט זיין וויִיב רבקה קינדער – זין און טעכטער. אַלע זענען געווען גלעערנט, ווייל רב בעריש האָט געוואוסט, אַז קיגדער דאַרף מען לערנען, און האָט קיין געלט פאַר די מלמדים נישט געשפּארט. די געשעפטן זענען ביי רב בערישן זייער גוט געגאַנגען. ער האָט

נישט באַדאַרפט, ווי אַנדערע, טראַכטן פון דעם מאָרגן. די פֿרנסה איז צו אים נעגאַנגען דורך טיר און מויערן... און אונזער רב בעריש האָט נענוג צייט נעהאַט צו פֿאַרנעמען זיך מיט קהלעשע נעשעפטן און מיט די בוררות, וועלכע, גאָט זיי דאַנק, האָבן אין שטעטל נישט געפעלט. די הויפּט־זאַרג זיינע – איז אָבער געווען די קינדער, וועלכע זענען געוואַקסן אין רייכקייט, אַזוי ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ נגיד...

רב בעריש פלעגט זיין פרייע צייט פֿאַרברענגן אויף דער גרויסער ווערנדע, און פֿראַווען די בוררות אַדער לערנען אַ בלאַט גמרא. זיינע בעסטע פֿאַרגעניגן פלעגן זיין, ווען ער פלעגט מיט זיינע קינדער פֿאַרברענגן אין שמועסן, אַדער מאַקע אין לערנען. די קינדער זענען געווען רב בערישעס נאָענ׳ נחת.

ליידער אָבער, האָט רב בעריש גאָר קיין גרויסן נחת געהאַט פון זיין זונדעלע נחמצי. אַ שיין יינגל, אָבער אַ גרויסער „שאָלטיק". לערנען האָט ער נישט געוואָלט, נאָר פלעגט זיך אינטערעסירן מיט פערדלער, אָפּטמאָל כאַפּ אַ קערטל, און מאַקע מיט די „פרייליגם" זיך אָפּמאָל פֿאַרמפירן. פלעגט קיינמאָל נישט זיין צום עסן, אָן אָפּמאָל פֿאַרגעסן אַ היים צו קומען אויף באַנאַכט. רב בעריש׳ן האָט שרעקלעך געערגערט, און ער פלעגט פון אים האָבן גרויס עגמת נפש. נחמצי איז געווען ביי רב בעריש׳ן אויסוואורף, מיט וועלכן רב בעריש פלעגט זיך שעמען, אָבער ער האָט גאָרנישט געקענט מאַכן מיט אים. אַלע פֿראַוון, סיי מיט גומן, סיי מיט שלעכטן, זענען געבליבן אָן רעזולטאַטן, און רב בעריש האָט פון דעם זייער שטאַרק געליטן. רב בעריש האָט זיך קיין עצה, מיט זיין נחמצי, נישט געקענט געבן.

איינמאָל, איז צו רב בערישן געקומען צו גאַסט זיינער אַ פרייַנט, אַ גרויסער תלמיד חכם, און רב בעריש האָט זיך פֿאַר אים פֿאַרקלאָגט, אַז ער האָט פון זיין נחמצי גאָר אַ קלייגעם נחת, און ער וויסט שוין נישט וואָם פֿאַראַ מיטל אָנצונעמען, כדי דער זון זיינער נחמצי זאָל ווערן אַ „מענטש"... עס איז נישט דאָם זעלבע, וואָם די אַנדערע קינדער זיינע...

דער פרייַנט זיינער האָט אים, מיט אַ שמייכל, אַן עצה געגעבן:

— מאַך אים חתונה... וועט ער אַנדערש ווערן.

רב בעריש האָט נישט לאַנג געטראַכט, און מאַקע געפאַלגט זיין פרייַנט. נחמצי איז געווען אַ שיינער בחור, און דערצו מאַקע רב בערישעס זון... נדן האָט נישט געפעלט, און אונזער נחמצי האָט אין אַ גוטער שעה חתונה געהאַט. געגומען בפירוש אַ שיינע בתולה און מאַקע פון אַ שיין אָרט, אַ באַלעבאַטישע מאַכטער, און נאָך דער כתונה, האָט רב בעריש געגומען צו זיך נחמצי׳ן אויף קעסטל, און מאַקע צום געשעפט.

אונזער נחמצי ווערט אַ „סטאַטעק", אַ מענטש מיט מענטשן גלייך, הויבט אָן זיך צו אינטערעסירן מיט פֿרנסה. מען דאַרף דאָם וויסן נערן און קליידן, דערצו זאָגט אים זיין וויב אַ סוד. אַז זי גייט ווערן אַ מאַמע... נחמצי׳ן געמט ערנסט אין אַכט אַלעם, און ווערט אַ סוחר, מאַקע ביי זיין מאַטן רב בעריש, און גיט אָפּ זיין גאַנצע צייט דעם סוחרעריי און זיין יונג שיין וויב׳ל. דער קאָפּ

זיינער איז שוין באַשעפטיקט מיט גאָר ערנסטע זאַכן: אויס פערדלעך, אויס קערטלעך, אויס שפּעטע שלאָפלאָזע נעכט... דאָס נייע לעבן זיינס פאַדערט פון אונזער נחמצי גאָר אַן אַנדער לעבן. זיין קאָפּ איז אָפּטמאָל פאַרנומען מיט גאָר אַנדערע זאַכן. עס הויבן זיך אָן ביי אונזער נחמצי גאָר אַנדערע געדאַנקען, אַנדערע טראַכטונגען. ער איז אָפּטער פאַרטראַכט, טראַכט פון דעם, וואָס אָפּקאָרשפּ מען זעט נישט... ער ווערט מיט מזל אַ טאַטע. און צו דעם דאַרף מען דאָך גאָר אַנדערע זאַכן האָבן. ער איז שטענדיק אין געשעפט און העלפט טאַקע שמאַרק זיין מאַטן, רב בערישן.

ביי רב בערישן איז געווען אַ הויף־הונט, וועלכער פלעגט היטן דאָס הויז און דעם הויף פון רב בערישן. דער הונט איז געווען אַ טרייער, אַ גרויסער, אַ גדויער, ווי אַ וואָלף אַ בייזער; מען פלעגט אים טאַקע רופן מיט דעם נאָמען: וואָלף. ער פלעגט נישט דורכלאָזן קיינעם, זיך ווארפן אויף אַלע פאַרבייגייער, און טאָמער האָט אימיצער געוואָלט אַרייגנייַן אין הויף, פלעגט דער הונט אָנהויבן צו שרייַען מיט שרעקלעכע קולות און זיך טאַקע ווארפן אויף די אַרייַנקומנדיקע. רב בערישס איז געווען זיכער מיט זיין געטרייען הונט. באַזונדערס ביי נאַכט. דער הונט וואָלף פלעגט געטריי היטן די כחורות, וועלכע זענען געווען אויף דעם הויף.

איינמאָל, וען אונזער רב בערישס איז געשטאַנען מיט זיינעם אַ קליינעם, הערט ער, ווי דער הונט זיינער שרייט מיט אַ שרעקלעכן געשריי און ווארפט זיך, מיט זיין גאַנצן הונטישן כוח, אויף אַן אַרייַנקומענדיקן, וועלכער פאַר שערעק, האָט נאָך העכער אָנגעהויבן צו שרייַען. רב בערישס, דערזעענדיק ווי דער הונט זיינער ווארפט זיך אויף אַן אַרייַנקומענדיקן און שרייענדיקן מענטשן, כאַפּט אַ שטעקן צום הונט, כדי אים אַוועקצוטרייבן, שרייענדיק:

— נעוואָלט, וואָס טוט מען מיט דעם הונט... ער לאָזט קיינעם נישט אַרויך... וואָס טוט מען?...

ביי דער זייט איז געשטאַנען אונזער נחמצי, און הערנדיק, ווי רב בערישס, דער טאַטע זיינער, שרייט צום הונט און פרעגט מיט כעס וואָס ער זאָל מיט דעם הונט טון – לויפט אונזער נחמצי פלוצים צו צו זיין מאַמען, רב בערישן, מיט אַ געשריי:

— טאַטע, טאַטע... מאַך אים חתונה, וועט ער שטיל־ער ווערן, און וועט מער זיך נישט ווארפן אויף מענטשן...

רב משה דער געלער

רב משה דער געלער איז געווען אַ קצב. אַ שיין בריים פּנים, מיט אַ שיינער זיידענער געלער הויט. צוויי גרויסע, קלוגע, שטענדיק לאַכנדיקע אויגן; אַ גרויסער שטערן, מיט אַ שיינעם קאָפּ בלאָנדע האָר, שטענדיק צוגעדעקט מיט דעם קאַסקעט. אַ שיינע, געלע, בריטע באָרד האָט שטענדיק צוגעגעבן פּיל חן זיין הדרת־פּנים. פּאוּת, ווי אַנדערע, האָט ער נישט געטראָגן, נאָר אין שטעטל האָט רב משה דער געלער געשמט ווי אַן ערלעכער, נישט קיין פרומער, נאָר אַ ערלעכער קצב.

נישט קיין הויכער, נישט קיין נידעריקער, נאָר אַ מיטל־מעסיקער וואוקס, אָבער אַ שטאַרק געבויטע געשטאַלט. שטענדיק מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן, מיט אַ וועדטל, וואָס פלעגט ענטציקן זיינע קליינטן – די וויבער, וועלכע פלעגן פון אים זייער האַלטן, און געהאַט צו אים פיל צוטרוי. אַז רב משה דער געלער פלעגט זאָגן: נעמען דאָס, אָדער יענץ שטיקל פלייש – איז עס געווען ווי אַ באַפעל, ווי אַ דין פאַר די וויבער. זיי האָבן פרייוויליק אים געפאָלגט, און געגומען דאָס, וואָס ער האָט געגעבן. זיין אינציקע רעקלאַמע איז געווען: „עסט פּקסן־פלייש, וועט איר זיין געזונט און שטאַרק ווי אַן אָקס; עסט איר אָבער הינער־פלייש – וועט איר האָבן כוח פון אַ הינדעלע“... די קליענטן זיינע פלעגן לאַכן, אָבער אים גלפאָלגט, און טאַקע נאָר געקויפט פּקסן־פלייש.

געווען איז אונזער רב משה דער געלער אַ גרויסער, זייער גרויסער קינסטלער צום טרייבערן דאָס פלייש. איר פלעגט קענען שטיין שעהן־ווייז און זיין פאַרכישופט מיט זיין טרייבערן... די פינגער זיינע פלעגן זיין ווי אַן עלעקטרישע מאַשין, לויפנדיק מיט דעם מעסער איבער די אָדערן אַווי, אַז קיין אָדער פלעגט זיך נישט קענען באַהאַלטן פאַר אים. אַז רב משה דער געלער האָט געמאַכט אַ שטיקל פלייש „כשר“ – האָבן אַלע געגלויבט, אַז עס איז כשר. אַז דער רב אַליין מעג בייַ אים קויפן.

רב משה דער געלער האָט געשמט ווי אַן ערלעכער קצב, אין אַז ער האָט געזאָגט, אַז עס איז כשר, האָבן אַלע, מיט גרויס צוטרוי צו אים, געגלויבט. אַלע, בפרט די וויבער, האָבן געוואוסט, אַז רב משה דער געלער וועט זיי נישט אָפּגאָרן, און נישט געבן טריפה פאַר כשר – ווי עס זאָל אים טייער נישט קאָסטן.

רב משה דער געלער איז געווען נישט רייך, ווייל פאַרקויפט האָט ער מיט זייער אַ קליינעם פאַרדינסט, און ווען עס פלעגט אים מרעפן אַן אומגליק, און די בחמה זיינע איז טריפה געוואָרן, פלעגט ער אַליין לידן פון דעם, און עס פאַרקויפן אונטער דעם קרן, נאָר דעם עולם נישט אָפּגענאַרט. עס איז געווען זיין שאָדן; אַלע האָבן

דאָס געוואוסט, און די ווייבער פלענן פון אים האלטן, און געבליב: שהן=וויין אין דער יאטקע, ביז זיי פלענן באקומען ביי אים דאָס נעוואונמשענע שטיקל פלייש – נישט קוקנדיק דערויף, וואָס אין שמעטל זענען געווען נאָך אנדערע קצבים. דער צוטרוי פלענט זיין נאָר צו רב משה דעם נעלן; אלע האָבן געגלויבט אין אים, ווי אי; א נאָט...פאַרכישופטע...

רב משה דער גלעער איז געווען א עזונטער, א שטאַרקער, פול מיט מוסקולן, און אז ער פלענט פירן די קו אָדער דעם אָקס צו דער שחיטה, האָלטנדיק דעם „קרבן" ביי א דין שטריקל ארום די הערנער, האָבן אלע געוואוסט, אז די בהמה וועט נישט „פּראָטעסטירן" און וועט אים נאָכגיין ווי א פאַרכישופטע. עס איז געוען נענוג, אז רב משה דער גלעער זאָל האלטן די בהמה מיט זיינע קרעפטיקע הענט ביים שטריק...

טרעפט זיך אמאָל, אין א שיינעם פרימאָרגן, וועו רב משה דער גלעער האָט געפירט צו דער שחיטה א קלבל, א פישוט קלבל, ווי שטענדיק ביים שטריק, וועלבער איז געווען צוגעבונדן ארום די קליינע הערנער. די בית השחיטה איז געווען, ווי שטענדיק, אויסער דער שטאָט, און פירנדיק דאָס קלבל צו דער שחיטה, האָט רב משה דער גלעער נעראַרפט פאַרבייגיין דאָס נאָנצע שטעטל. וועו ער איז אָבער מיט דעם קלבל פאַרבייגעגאַנגען דעם גרויסן פלאַץ, האָט זיך פלוצים דאָס קלבל א רים געטון מיט זיין נאָנצער קלבערנער קראַפט, באַפרייט זיך פון רב משה'ס שטאַרקע הענט, און אַוועק לויפנדיק איבער דעם גרויסן פלאַץ. רב משה דער גלעער האָט זיך שטאַרק דערשראָקן; עס איז אין זיין פראַקטיק געווען דאָס קלבל ארשטע מאָל אזא פאַל. ער האָט אָנגעהויבן נאָכצויאָגן דעם קלבל...

גראָד, אין דעם מאָמענט, איז אויף דעם פלאַץ געשטאַנען דער רב הגאון, רב אליעזר מיט א מנין יידן, מיט וועלבע ער האָט געפירט א שאַרפן שמועס איבער א בלאַט נמרא, פון קדישן. דער שמועס איז געווען אן ערנסטער, א טיפער, און דער רב, רב אליעזר האָט גערעדט מיט פּער, מיט די הענט און מיט זיין נאַנצער קראַפט פון זיין פלאַמענדיקער נשמה. אין דעם מאָמענט, איז צו דאָס קלבל צום רב, רב אליעזר, א שטאַרקן מעקע געטון ווי א געבעס, און שנעל באַהאַלטן זיין קלבערנעם קאָפּ אונטער דער פּאָלע פון דעם רבנם קאַפּאָטע – וואַרשיינלעך צו זוכן הילף ביים רב, אים מציל זיין פון דעם טויט. דער שפּיענדיקער עולם – אן איבעראַשטער – האָט געווארט א דערשראָקענער אויף א מופת פון דעם גאון.

אין דעם מאָמענט, איז צו רב משה דער גלעער צום רב, א דערשראָקענער, כמעט א פאַרלוירענער, אָבער דער רב, רב אליעזר דער גאון, האָט נאָנץ רואיק, מיט זיינע לאַנגע אויסגעדאַרטע הענט. אַרויסגענומען דאָס קלבל פון אונטער זיין קאַפּאָטע, אָנגענומען דאָס קלבל ביי די הערנער, און מיט א קאַלטן שמייכל, עס צוריק אָפּגענעבן רב משה דעם גלן אין די הענט אריין, מיט די ווערטער:

— נעם, רב משה, דיין קלבל און פיר עס צו דער שחיטה, וויל עס איז געבוירן געווארן צו זיין א קרבן.

ער האָט אַ גלעט געטון דאָס קעלבל ביים קאָפּ, זאָגנדיק צו אים:

— גיי, דו מוזט צו דער שחיטה גיין... דאָס איז דיין גורל...

רב משה דער נעלער האָט צוריק דאָס קעלבל ביי די הערנער נעגומען, אָבער צו דער שחיטה האָט ער עס מער נישט געפירט. ער איז שטיין געבליבן אַ פּאָר מינוט, אָנגעהויבן מיט זיך אַליי חוקר צו זיין, און מיט זיין פֿשוטן קצבישן מוח אָנדערש געפֿסקנט: „גיין, נישט צו דער שחיטה וועל איך דאָס קעלבל פֿירן, נאָר צוריק, צו מיר אַהיים. איך בין זיכער, אַז אַ „תיקון", אַ באַזונדערע, נישט־קעלבערנע נשמה איז אין דעם קעלבל, וועלכע פֿראָטעסטירט דאָס צו מאָכן פּאָר אַ קרבן"...

רב משה דער נעלער האָט דאָס קעלבל צוריק, צו זיך אַהיים געפֿירט, נעלאָזט דאָס קעלבל זיך פֿאַרשן אין פעלד. דאָס קעלבל איז לעבן געבליבן, און קאָרמעט זיך ביי רב משה דעם נעלן ביזן היינטיקן טאָג.

ביי דער זייט איז געשטאַנען דער אַלטער משביל, רב מענדל, און צוגעקוקט, ווי דאָס יונגע קעלבל לויפט אַרום און בריקעוועט, ווי עס פֿאַשעט זיך פֿרייַ איבערן פעלד, און רב מענדל האָט, ווי מיט זיך אַליין נערעדט:

— אַזאַ גליק פון אַ קעלבל. נעווען שוין ביים קצב אין די הענט, אויף דעם וועג צו דער שחיטה, און דאָך לעבן געבליבן. אייַ, אייַ. אַזאַ גליק פון אַ קעלבל! איז דען נישט דאָס לעבן פון אַ מענטש: אין די הענט ביים בורא השמים, פונקט ווי דאָס לעבן פון דעם קעלבל?... אָבער וואו נעמט מען אַ רב משה דעם נעלן, דעם קצב?...

רב אברהם נחמן דער גאון

רב אברהם נחמן דער גאון האָט געשמט ווי אַ גרויסער צדיק. אַ הויכער, אַ דיקער, מיט אַ שיינעם הדרת־פּנים; צוויי שיינע אויגן, גרויסע און שאַרפע, שטענדיק פאַרטראַכטע, מיט גאָלדענע ברילן אויף דער נאָז. אַ שיינע, גרויסע און ברייטע, גראָע ווי שניי, באָרד; אַ גרויסער שטערן מיט קנייטשן, אַ קאָפּ מיט זילבערנע האָר באַ־דעקט; די פּאות, ווי פּלעשלער, לאַנגע, פּאַרדרייטע. אָנגעטון שטענ־דיק אין שטריימל און אין דער זיידענער קאַפּאָטע – אַ לאַנגע און ברייטע מיט צוויי גרויסע קעשענעס; שוואַרצע, זיידענע, קורצע הויזן, מיט די ווייסע לאַנגע זאָקן.

נישט ווילנדיק, פּלעגט איר פּילן, אַז עס שמייט פּאַר אייך אַ מלכות מהשמים. די שכינה האָט שטענדיק אויף אים געראָטן... שטענדיק פּאַרטראַכט, פּאַרטיפּט אין זיינע געדאַנקען.

רב אברהם נחמן איז געווען אַ נכתב פון דער שטאָט דאַשעוו. אין אַ תושב פון דער שטאָט גייסין, וועלכע זענען בכּידע געווען אי־ליפּאָוועצער אויעזד, אין קיעוואר גובערניע, אויף אוקראַינע. רב אברהם נחמן דער גאון האָט געפירט אַ בריט אין רייכע שטוב. זיין שטוב איז געווען שטענדיק פול מיט מענטשן – חסידים אין אַנהענגער פון דער גאַנצער סביבה, וועלכע האָט אַרומגערינגלט זיין שטאָט גייסין. מען פלעגט קומען צו אים מארבעה פּינות העולם. בפּרט צו די יומים טובים. עס איז שטענדיק געווען ששון ושמחה.

דער גאון רב אברהם נחמן איז געווען אַ גרויסער מכניס אורחים, און עס פלעגן צו אים קומען, ווער נאָר אַן עצה, און ווער פּישוט הערן דעם גאונס תורה. דער עולם פלעגט „לעקן די פינגער" פון זיין תורה און שרייען, אַז רב אברהם נחמן דער גאון איז אַ גרויסער צדיק, אַ למדן. דער עולם, וועלכער פלעגט קומען צום גאון נאָך עצות, האָט שפּאַרק געגלויבט אין רבנס עצות, און פלעגט דערציילן אייגער דעם צווייטן, אַז וואָס דער גאון עצהט – ווערט שטענדיק מקוים. ער איז ווי אַ נביא: רייגע געדאַנקען און אַ הייי־ליק מויל.

די שטוב פון דעם גאון איז געווען שטענדיק איבערפולט מיט מענטשן. דער עולם פלעגט זאָגן, אַז ביים גאון פילן זיי דעם אמתן „מלאכים עולים ויורדים", און עס איז ווירקלעך געווען אזוי. די שמוב זיינע האָט שטענדיק גערודערט, בפּרט, אַז עס פלעגט קומען אַ יום טוב. די טענץ און דאָס געזאַנג האָבן קיין סוף געהאַט. די גויים אפילו פלעגן זיין ווייסן, אַז ביים גאון איז אַ יום טוב. די נאַסן איז שטענדיק פלעגן זיין פול, און דער ששון ושמחה איז געווען גרויס. דער עולם פלעגט מיט אונגעדולד וואַרטן אויף די טעג פון יום טוב.

ווען די חסידים און אַנהענגער פֿלעגן זיך צוזאַמענפֿאָרן פֿון אי־
בערַאַל...

טרעפֿט זיך אַמאָל, פֿונקט פֿאַר פּסח, אין סאַמע ברען ווען מען
דאַרף באַקן מצות, שמירה־מצות, שטעלן פּסחדיקן באָרשטש, כשרן
דאָם געפּעפֿס, דאָם זילבער, די בעכערס און די זילבערנע כוסות,
אויפֿרוימען די שטובן, אַרויסטראָגן דעם שמוץ פֿון אַ נאַנץ יאָר,
גליהען די נאָדלען און וואַשן דעם פּאָדים צום נייען אַ געפּילטע
מילך אָדער העלדזל, דאָם פּסחדיקע געפּעפֿס פֿון דעם בוידעם אַראָפּ־
נעמען – פֿונקט אין דער צייט, איז די דינסט רבקה געשטאָרבן.
דער אומגליק איז געווען אַזוי גרויס און אומערעכט, אַז אַלע האָבן
זיך פֿשוט פֿאַרלוירן. נישט דערפֿאַר, וואָס די דינסט רבקה איז
געשטאָרבן, חס ושלום, בפירוש דערפֿאַר, וואָס עס איז נישט געווען
ווער עס זאָל די נאַנצע אַרבעט מאַכן. מען לויפֿט איבער דער
שמאָס, מען זוכט, און ווי אויף צו להכעיס, נישטאָ צו געפֿונען
אימיצן אויף רבקהס אָרט, אויף רבקה דער דינסטס פֿלאַץ, ווער
עס זאָל קאָכן און באַקן, צוגרייטן דעם פּסח. עס איז שלעכט. דער
הייליקער פּסח דערנענטערט זיך, און עס איז נישטאָ ווער עס זאָל
כשר מאַכן, אַלץ צוגרייטן, און דער פּסח רוקט זיך, אָקאָרשט מען
זעט...

די רביצין גיטעלע איז שטאַרק באַזאָרגט. אַ שיינע ליבטיקע
יידענע, אַן אשת חיל, שטענדיק אויסגעפּוצט מיט די עכטע און
טייערע פּערל, אויף דעם שיינעם ווי מאַרמאָר האַלדז, און מיט דער
זילבערנער „קרוין" אויף דעם קאָפּ, אויף אירע שיינע, שוואַרצע.
מיט דעם פּאַריק צוגעדעקטע האָר, און אויף די אַקסלען אירע –
דער אַפּריקאָזער, טייערער, זיידענער טוך. די רביצין גיטעלע פֿלעגט
פירן די שטוב, אָבער אין דער קוך איז זי קיינמאָל נישט געווען.
דאָס איז געווען פֿאַר דער דינסט. און איצט אַזאַ אומגליק – נישטאָ
ווער עס זאָל אין דער קוך רודערן... פֿונקט פֿאַר פּסח...

די רביצין איז גוט באַזאָרגט. די גבאמעס לויפֿן אַרום איבער
דער שמאָס און זוכן. מען זוכט, אָבער גיי זוך דעם נעכטיקן טאָג.
נישטאָ ווער עס זאָל קומען אויף רבקהס אָרט – דער דינסטס אָרט.
די רביצין גיטעלע האָט זיך שוין כמעט פֿאַרלוירן.

אָט, אין דעם מאָמענט, ווען די רביצין גיטעלע איז געשטאַנען
פֿאַרזאָרגט און באַזאָרגט, עפּנט זיך די טיר, און עס קומט אַריין
די גבאטע דבורה. אַ בריימע, געזונטע, אין די מיטעלע יאָרן יידענע,
מיט דעם זיידענעם מיכל אויף דעם קאָפּ. זי קוקט אויף דער רביצין
גיטעלע און, מיט אַ בריסן שמייכל, זאָגט זי:

— אַ גוט יאָר אייך, רביצין. איך האָב אייך משיחן געבראַכט.
נעווען מאַקע אַ ביסל שווער, נאָר מיר האָבט זיך דאָך, אַז איך האָב
אייך משיחן געבראַכט.

די רביצין גיטעלע בלייבט שטיין, ווייסט נישט אין וואָס עס
האַנדלט זיך און ווער איז דער משיח. אָבער דבורה די גבאטע
דערציילט איר פון דעם „נס", וואָס עס האָט זי געטראָפֿן:

— איר קענט מסתמא מלכה די סאַרווערין, משה דעם שום־
טערס ווייב, דעם שיבור?... דער מאַן אירער איז, לא עלינו, גע־

שמאָרבן, און זי איז געבליבן, נישט פֿאַר אונז געדאַכט, אַן אלמנה. זי איז אַן אשה צנועה, אַ הערלעכע כשרע יידענע, אַ גרויסע בריה, קען קאָכן און באַקן, אפילו פֿאַר דעם קעניג... אוי, אירע מאכלים מעג אפילו דער קיסר עסן... זי האָט נעבעך אַלע אירע יאָרן גע־ ארבעט, שווער געאַרבעט, און שטענדיק געהונגערט. דער מאַן אירער, עליו השלום, איז געווען אַ גרויסער שיכור; ער פלעגט אַלץ פֿאַר־ זויפן און פֿאַרטרינקן, אפילו אירע אַלטע מעשענע לייכטער פלעגט ער יעדן שבת צו נאַכטס פֿאַרעצן, כדי צו טרינקען. זי פלעגט נעבעך אַ נאַנצע וואָך שווער ארבעטן, נאַנצע באַקרזשעס מיט מייג קנעטן, און דאָס וואָס זי פלעגט פֿאַרדינען, פלעגט ער פֿאַרטרינקען. אוי, ער – מיינע ריידט זאָלן אים נישט זיין צו שווער – ער איז שוין געווען איינמאָל אַ מאַן... יאָ, יענער מאַן. זי האָט שטענדיק ביי אים געהונגערט, און ער, אַז ער פלעגט זיך אָנשיכורן, פלעגט ער זי נאָך מכבד זיין מיט אַ פּאָר פּעטש אויף... יאָ, זי האָט שוין ביי אים געהאַט דאָס אמתע לעבן...

— איצט, האָט איר גאָט, דער גרויסער גאָט, אַ נס געטון, – ער איז איר אָפּגעשטאָרבן, און איך בין זיכער, ס'הייסט איך מיין. אַז זי וועט זיכער צופֿרידן זיין ביים גאון די שטעלע אָנצונעמען. גאָט זאָל מיך נישט שטראָפן פֿאַר די רייד: זי האָט ביי אים געהאַט יענץ לעבן... ער איז דאָך שוין אויף דעם עולם האמת, אָבער זי האָט זיך נענוג אָנגעלימען. איך בין זיכער, אַז זי וועט ביים גאון די שטעלע אָננעמען... זי איז דאָך אַליין, עלנט ווי אַ ביין, קיין קיגר, קיין רינד... יאָ, נעבעך עלנט ווי אַ שמיין... איך מיין, אַז די רביצין גיטעלע קען זי שיקן רופן. זי איז אַ גרויסע בריה, אַ כשרה נשמה אַ הערלעכע. די רביצין מעג איר פֿאַרטרויען די קוך און דאָס נאַנצע כשרות; זי איז אַ פרומע, זייער אַ פרומע יידענע. די רביצין וועט פון איר צופֿרידן זיין...

די רביצין גיטעלע איז גליקלעך. נישט לאַנג נעמראַכט, בעט זי טאַקע די גבאטע דבורה, זיך מטריח זיין און זי ברענגען. ענדלעך וועט זיין ווער די מצות צו באַקן, דעם באָרשטש שטעלן, דאָס זילבער און אַנדערע זאַכן צו כשרן, און מאַקע די קנייטלעך מיט די פֿאַלירטשעקעס, די לאַטקעס און קוגעלעך צו מאַכן... און אפילו די נאָדלען גליהען, דעם פּאָדים וואַשן – עס איז דאָך עפּעס פּסח, און די חסידים זענען שוין כמעט אויף דער שוועל...

מלכה די סאַרווערין, אַ הויכע, אַן אויסגעדאַרטע, מיט צוויי גרויסע לאַנגע הענט, אויסגעטרוקנטע ווי זי אַליין, אָננעמען אָרעם נאָר זויבער, מיט אַ גרויסן טוך איבער די אויערן, מיט אַ צע־ קנייטשט פון יסורים פּנים, און פון אַלע אירע איבערלעבונגען. לאָזט זיך נישט לאַנג בעטן און קומט אין דער באַגליטונג פון דבורה דער נבאמע. דבורה, אַ גליקלעכע, שטעלט זי פּאָר פּאָר דער רביצין גיטעלע, און מלכה די סאַרווערין נעמט אָן די שטעלע. זי בלייבט און נעמט זיך גלייך צו דער אַרבעט. דער פּסח איז נאָענט, און אזוי פיל אַרבעט, קיין עין הרע... מלכה די סאַרווערין שרעקט זיך נישט פֿאַר דער אַרבעט און נעמט זיך פֿלייסיק אַלץ אין אָר־ דענונג צו ברענגן.

די חסידים זענען שוין זיך צוגויפגעפאָרן, מען גרייט זיך צום סדר. די שטוב ביי רב אברהם נחמן דעם גאון איז באַלייכט, די טישן גרויסע און ברייטע זענען באַדעקט מיט זויבערע, גרויסע מישמעבער. די טעלער, די כוסות, דאָס זילבער מיט דעם גרויסן זילבערנעם בעכער שפייט אויף דעם טיש צוגעגרייט: די גרויסע זילבערנע קאַנדעלאַבערס, מיט די גרויסע ליכט, באַלייכטן דעם טיש. מען וואַרט, די טיר פון דעם רבינס צימער זאָל זיך עפענען...

דער גבאי, רב שלמה, אַ גרויסער געזונטמער ייד, אָנגעטון אין אַן אַטלאַסענער שוואַרצער קאַפאָטע, ווייזט די ערטער פאַר די חסידים, און קאַנטראָלירט, צי אַלץ איז אין אָרדענונג, צי עס פעלט, חס ושלום, נישט עפּעס. אַלץ איז אָבער אין דער גרעסטער אָרדענונג, און מען וואַרט אויף דעם גאון...

ענדלעך עפנט זיך די טיר, און דער גאון, רב אברהם נחמן, באַוויזט זיך אין זיין פּראַכטפולער געשטאַלט, מיט דעם גרויסן פּומערנעם שמריימל אויף דעם קאָפּ, מיט דעם וויסן, וויסן קיטל, אונטערגענאַרטלט מיט אַ גרויסן, ברייטן און וויסן גאַרטל.

דער עולם שטעלט זיך אויף פון זייערע פּלעצער, און מען וואַרט מיט אומגעדולד, דער רבי זאָל קידוש מאַכן. אָבער רב אברהם נחמן דער גאון באַקוקט מיט זיינע שאַרפּע אויגן די אָנוועזנדע. רויטע איין עפּעס אין אויער דעם גבאי רב שלמה, וועלכער שפּייט לעבן אים. רב שלמה, דער גבאי, טוט זיך אַ וואַרף, לויפט אַריין אין דער קוך, און רופט צום טיש די דינסט, מלכה די סאַרוועריו. דער גאון און דער עולם וואַרטן מיט דעם קידוש. אָבער רב שלמה דער גבאי בלייבט שטיין אַ דערשראָקענער, אַ פאַרוואונדערטער, וויסט נישט וואָס צו זאָגן. מלכה די סאַרוועריו האַלט זיך ביים קאָפּ און וויינט מיט ביטערע טרערן; זי בליפּעט, קוקט זיך נישט אום אויף דעם גבאי רב שלמה און וויינט. רב שלמה, אַ דערשראָקענער, לויפט צוריק צום רבין, רוימט אים אין אויער, אַז מלכה די סאַרוועריו וויינט. זי מוז, מן הסתם, קראַנק זיין, אָדער וואָס?... דער עולם איז אויפגעבראַכט. ס'טייטש, אַן עזות, אַ חוצפּה פון דער דינסט... זי לאָזט וואַרטן דעם גאון, דעם עולם...

די רביצין גיטעלע, אַ דערשראָקענע, לויפט אַריין אין דער קוך, און פּול מיט שרעק, פרעגט זי ביי מלכה דער סאַרוועריו, וואָס מיט איר איז געשען און פאַרוואָס זי גייט נישט צום טיש? דער עולם וואַרט דאָך... און מאַכט דער רבי אַליין... איז זי חס ושלום קראַנק?... דאַרף זי אפשר הילף?...

אָבער מלכה די סאַרוועריו צעבליפּעט זיך נאָך מער, זי וויינט נאָך שטאַרקער, און קוים וואָס מען הערט, פאַרגיסנדיק זיך מיט ביטערע טרערן, זאָגט זי צו דער רביצין גיטעלע, אַז זי וועט צום טיש נישט קומען, וויל נאָך איר משה'ס, דעם שוסטער, דעם שוכר, קען זי קיין אַנדערן קידוש נישט הערן...

רב יוסף מאירל און די שטומע ניכטע

רב יוסף מאירל איז געווען גישט נאָר אַ צדיק, נאָר אַ גרויסער בעל מופת. זיין נאָמען האָט געשמט גישט נאָר אין דער סביבה, נאָר איבער דער גאַנצער וועלט. אַ הויכער, גרויס־געוואוקסיקער, שטענדיק מיט דער שוואַרצער אַטלאַסענער קאַפאָטע, אַרומגענאַרטלט מיט דעם ברייטן, זיידענעם, שוואַרצן גאַרטל. קורצע, זיידענע, שוואַרצע הויזן, אַרײַנגעלייגט אין די לאַנגע, וויסע, זויבערע זאָקי. אַ שיין הדרת־פּנים, נאָר אַ מאָגערס מיט איינגעפאַלענע, מאָגערע באַקן. אַ לאַנג ראָסיאַווע, שיטער, מיט זילבערנע פּעדים באַדעקט בערדל, אַן אויסגעצירפּטס מיט די פינגער, פון נערוון. צוויי גרויסע און טונקעלע פון לערנען אויגן, וועלכע זענען טיף אײַנגענראָבן אין קאָפּ. אַ גרויסער ברייטער שטערן פול מיט קנייטשן, וועלכע זאָגן עדות פון זיין שטענדיקן דענקען. אַ קאָפּ מיט קורצע האָר, שטענ־דיק מיט דער פלושענער יאַרמולקע באַדעקט און מיט צוויי לאַנגע. געדרייטע, גראָבע פּאות.

רב יוסף מאירל פלעגט שטענדיק זיצן און לערנען, איינגע־הויקערט און איינגעוויקלט אין זיין גרויסן, ברייטן טלית, מיט דער גרויסער און שווערער זילבערנער אתרה איבערן קאָפּ. רב יוסף מאירל פלעגט שטענדיק זיין נע־ונד, אַרומפאַרנדיק איבער שטעט און שטעטלעך. דער נאָמען זיינער איז געווען גרויס, און געשמט האָט ער אַלם אַ גרויסער בעל מופת.

קומענדיק אין אַ שטאָט, אַדער אין אַ שטעטל, פלעגט דער עולם, דערוויסנדיק זיך פון אים, באַלד קומען אים „מקבל שלום“ זיין, און וואַרטן ווי פאַרכישופטע לאַנגע, לאַנגע שעהן אויף זיינע מופתים. רב יוסף מאירל פלעגט אפטמאָל צו טון האָבן מיט דער פּאַליציי, וועלכע פלעגט אים איינשפּערן, וועזנדיק, אַז „זי איז שטאַרקער ווי זיין נאָט“, און מאַקע, כדי די חסידים זיינע זאָלן מוזן באַצאָלן און „אויסקויפן“ אים, און באַפרייען פון די גוויישע שלעכטע הענט. ער פלעגט שרעקלעך פון דעם ליידן, אָבער זיך נישט באַקלאָגט, ווייל „אַזוי ווייל מן הסתם דער ליבער גאָט, דער רבונו של עולם“...

רב יוסף מאירל פלעגט, כמעט, נישט עסן, און געלעבט פון „רוח אנשמית“. ער איז געווען נישט אומזיסט אַזוי מאָגער, ווייל פון נישט עסן ווערט מען נישט דיק...

איינמאָל, זייענדיק אין אַ שטעטל, איז צו אים אַרײַנגעקומען אַ יונגע פרוי, אַ הויך־געוואַקסענע, אַ שלאַנקע, מיט אַ שיינעם רונדן ביוסט, פראָסט און זייער באַשיידן געקלײדעט; אַ שיין לײכ־טיק פּנים, מיט צוויי שיינע שוואַרצע אויגן, אַ שיינעם קאָפּ שוואַרצע לאַנגע האָר, באַדעקט מיט אַ זיידן מיכל איבער די אויערן.

אַרײַנגעקומען צום רבין, דערלאַנגט אים, ווי אַלע אַנדערע, אַ צוגעגרייט „קוויטל" און שטייט געבליבן אַ בלאַסע, אָבער אַ שפּאַלצע, און געוואַרט אויף אַן ענטפער פון דעם בעל מופת. רב יוסף מאירל האָט אויפגעהויבן זײַנע פאַרטראַכטע אויגן, אַ קוק געטון אויף דער יונגער, שטאַלצער און שיינער פרוי, אַדורכגעלעזן דאָס דערלאַנגטע קוויטל, אויפגעהויבן די אויגן זײַנע צו גאָט, פאַרטראַכט זיך אויף אַ ווײַלע, און ווידער אַמאָל דורכגעלעזן דאָס קוויטל.

די יונגע פרוי איז געשטאַנען אַ בלאַסע און געוואַרט. דער רבי, רב יוסף מאירל, האָט ענדלעך זי אַ פרעג געטון, וואָס איר באַגער איז? די יונגע פרוי האָט, מיט טרערן אין די אויגן, אַ זאָג געטון:

— רבי, איך בין געקומען צו אייך, צו אייך... הערנדיק פון אייערע וואונדערבאַרע מופתים, אייך צו בעטן, מיר... מיר צו מנייר זײַן. איך בין אַ קריסטן, נישט פון אייער גלויבן, אָבער איך האָב פיל געלעזן, שטודירט די ביבל, די יידישע רעליגיע, די יידישע געשיכטע. איך קען די לידן פון אייער פאָלק, וועלכע זענען געוואָרן מיינע.. איך וויל ווערן אַ יידיש קינד, און טראָגן מיט אייערע ברידער אַלע לידן און צרות, וואָס זיי לידן. רבי, איך בעט אייך, זאָגט מיר נישט אָפּ, און העלפט מיר. איך וויל ווערן אַן אמתע יידישע מאַכטער... העלפט מיר.

רב יוסף מאירל האָט ווידער אויפגעהויבן זײַנע גרויסע אויגן צו גאָט, זיך פאַרטראַכט, אַ קוק געטון דער פרוי אין אירע ליכטיקע שיינע אויגן, און דערנאָך, כמעט שטיל, אַ זאָג געטון:

— ווייסט מיין קינד, וואָס דיך דערוואַרט אַלס אַ יידישע מאַכטער?... צרות און צרות. גרויסע, שרעקלעכע, כמעט אוממענטשלעכע לידן... אירע אַלן פון אַלע געאַנגט צו זיין... נישט האָבן קיין רעכט צו וואויגען אין פאַרשידענע שטעט, גלייך ווי אַנדערע... זיין פאַראַנגט פון אונזערע שונאים – און שונאים האָבן מיר, גאָט זיי דאַנק, גענוג... זיי טוען אונז אָן גרויסע צרות... מיר לידן שטאַרק פון זיי. בלייב בעסער ביי דיין גלויבן... דאָס לעבן דיינס וועט דיר לייכטער זיין, ווייל דאָס לעבן פון מיין פאָלק, פון מיינע ברידער, איז אַ שווערס... זייער אַ שווערס!... געיאָגטע פון לאַנגע דורות, האָבן מיר קיין מנוחה. שפּעניש באַגרענצטע אין אונזערע מענשלעכע רעכט, מיר לידן אָן אויפהער... בלייב לידערשט ביי דיין גלויבן. עס וועט דיר בעסער און לייכטער זיין צו לעבן... אויסער דעם, האָבן מיר אַ גרויס, זייער אַ גרויס פּעקל מיט מצוות צו טראָגן אויף זיך, אַ בארג מיט מצוות – דאָס זענען די תרי"ג מצוות... יאָ, מיין קינד, דאָס לעבן אונזערס איז נישט לייכט... אַ שווערס, אַ שווערס... בלייב בעסער ביי דיין גלויבן.

רב יוסף מאירל האָט אַ שמאַרקן זיפץ געטון, פאַרמאַכט די אויגן זיינע, און מיט די ליפן זיינע עפּעס געמורמלט, ווי אַ תפילה, צום רבונו של עולם.

די יונגע פרוי, אַ בלאַסע, האָט בריט געעפנט אירע שיינע שוואַרצע אויגן, פולע מיט טרערן, וועלכע זענען געפלאָסן איבער איר אייד פּנים, ווי גרויסע זילבערנע פּערל. איר פּנים האָט געשיינט

וויי אַ זונליכט, הייליק ווי אין אַ תפילה... זי האָט פּלוצים, כמעט, אַ געשריי געטון:

— רבי, זאָג מיר גיש מאָפּ, איך בעט דיך... איך וויל ווערן אַ יידישע טאָכטער, איך בין מיט מיין גאַנצער קראָפּט, פון מיין טיפן האַרצן אַנטשלאָסן, ווי רות, יאָ, ווי די ביבלישע שיינע און שמאָלצע רות, וועלכע איז געבליבן מיט איר שוויגער־מוטער נעמי זאָג מיר גישט אָפּ... איך בין באַרייט, פעסט אַנטשלאָסן צו טראָגן אַלע אייערע צרות, גלייך מיט אייך, מיט אַלע אייערע ברידער נאָר פּאַר דעם איינעם „לא תרצח", וואָס דיין פּאָלק האָט, און וועלכעם איז פּאַר מיין פּאָלק פרעמד, ווי פּאַר אַלע אַנדערע... איך וויל ווערן אַ יידישע טאָכטער, מיט אַלע אירע לידן, מיט אַלע אירע צרות, ווי גרויס זיי זאָלן גישט זיין, וויל זיי זענען געווארן מיינע לידן, מיינע צרות... רבי, איך בעט דיך, זאָג מיר גישט אָפּ.

דער רבי, רב יוסף מאירל, האָט זיך שטאַרק פאַרטראַכט, לאַנג. לאַנג געטראַכט. עס האָט זיך אין דעם מאָמענט געפילט, ווי אַ רוח השם שוועבט איבער זיין פּנים, ווי ער רעדט אין דעם מאָמענט, כמעט, מיט גאָט... רב יוסף מאירל האָט, פּלוצים, בריייט זיינע אויגן אויפגעעפנט, און מילד, מיט ליבע, שמיל אַ זאָג געטון:

— גוט, דער רבונו של עולם וויל אַזוי... זאָל זיין באַפּאָל דער־פּילט ווערן. דיין ווילן, דיין באַגער איז הייליק... ער איז דערפילט. דו, מיין, טאָכטער, ווערסט אַ יידישע טאָכטער, אָבער קענסטו אונזער לשון? רערן און ליינען, דאַוונען, כדי אונזער גאָט בעמן?

די יונגע פרוי האָט מיט גרויס פרייד און מרערן אין די אויגן, אַ פרייליכע און באַגייסטערטע, אַ געשריי געטון:

— רבי, איך דאַנק אייך. איך בין שטאָלץ און ווילן מיט גרויס ווירדע טראָגן דעם נאָמען פון אַ יידישער טאָכטער. איך ווילן לערנען די שפּראַך, וועלכע ווערן מיינע. איך דאַנק אייך פאַר דעם גרויסן כבוד, פאַר דער פאַרטרויאונג צו מיר. אייער פּאָלק איז איצט מיינס. אייערע דינים און צרות – ווי שווער זיי זאָלן גישט זיין – ווילן זיין מיינע. איך ווילן זיין אַ שטאָלצע, שטאָלצע יידישע טאָכטער... איך דאַנק אייך פאַר דער מעגלעכקייט, פאַר דעם גרויסן כבוד, וואָס איר האָט מיר געגעבן צו ווערן אַ יידישע טאָכטער.

דער רבי, רב יוסף מאירל, האָט זיך ווידער פאַרטראַכט, אויפצוגרופן צו זיך נעכטער די יונגע פרוי, און איר באַפּוילן:

— גיי, מיין קינד, צו מיר אַ היים, אין מיין שטאָט וואו איך וואוין. דו וועסט זיך מעלדן אַלס מיינע אַ קרובה, אָבער ווי אַ שמומע און טויבע. דו וועסט בלייבן אין מיין הויז, ווי אַ שמומע און טויבע ניכטע, אָבער קיין וואָרט נישט רעדן... דו ביסט שטום און טויב, ביז איך וועל דיר זאָגן אַנדערש צו טון...

די יונגע פרוי, אַ שטאָלצע, אַ פרייליכע און באַגייסטערטע, איז אַוועק צום רבין, רב יוסף מאירל, אין זיין הויז, און דאָרט געבליבן אַלס שטומע און טויבע ניכטע. געאַרבעט אַלע אַרבעטן, גאָרנישט איז געווען פאַר איר שווער. זי איז געווען גליקלעך, אָבער שטענדיק שטום און טויב. יעדן מאָג פלעגט זי קומען צום רבין.

בלייבן ביי אים אין זיין צימער אַ שעה צייט, און לערנען די יידישע רינים, שפּראַך און תורה.

אַזוי איז עווען אַ פּאָר שיינע יאָר, און קיינער האָט נישט געוואוסט פון איר שטאַם, פון איר סוד. אַלע אַרום האָבן געוואוסט, אַז ביים רבין, רב יוסף מאירל, איז די שיינע, מיט די שוואַרצע אויגן דינסט – אַ שמומע און טויבע. עס איז נישט געווען פּאָר קיינעם קיין סוד, יעדער אין שטעטל, און אין דער סביבה, האָבן געוואוסט פון דעם. די צייט איז געלאָפן, און די שטימע ניכטע איז שטענדיק געבליבן ביים רבין אין זיין שטוב – שמום און טויב.

אין דער סביבה, נישט ווייט פונעם רבינס שטאָט, איז געווען אַ ייד אַן עושר, אַ רייכער, אַ באַוואוסטער מיט זיין רייכטום, רב נחמן, ביי וועלכן עס איז, לא עלינו, דאָס ווייב זיינס געשטאָרבן. רב נחמן, אַ חויך־געוואַקסענער, אַ רייכער, אַ נגיד, מיט אַ שיין הדרת־פּנים, אַ ברייטע בלאָנדע באָרד, אַ שיינעם קאָפּ מיט בלאָנדע האָר, צווייי קורצע, שיין פּאַרדרייטע פּאות, צווייי שוואַרצע, שווייגנדיק גרויסע אויגן. שטענדיק אַ פּאַרטראַכטער, אַ פּאַרנומענער מיט זיינע גרויסע געשעפטן, האָט נישט געקענט לאַנג בלייבן אַליין, און האָט אַנגעהויבן צו טראַכטן וועגן אַ שידוך פאַר זיך. דאָס לעבן זיינס, אַליין, איז אים געוואָרן צו לאַנגוויליק. נישט געווען ווער עס זאָל קוקן נאָך אים, נאָך זיין באַלעבאַטישקייט, און חוץ דעם, ווי מען אַ ייד אַ למדן, אַ ירא שמים, בליבן אַליין, אָן אַ ווייב? עס קענען נאָך, חס ושלום, קומען שלעכטע מחשבות... און איבער־הויפט, איז דאָס קיין געשעפט צו בליבן אַליין, גע ונד... ער מוז ווידער חתונה האָבן...

מען האָט אים אָנגעהויבן פאָרלייגן פאַרשידענע שידוכים, בפּי־רוש, פון שיינע, באַלעבאַטישע און רייכע משפּחות, מיט אַ גרויסן נדן – ווי פּאָר אַ נגיד פּאַסט, ווייל ער אַליין איז דאָך געווען ענגוג רייך... אָבער, אַנשטאָט צו ענטפערן די שדכנים, איז אונזער רב נחמן אַוועק צום רבין, רב יוסף מאירל, זיך אַן עצה האַלטן.

אין אַ שיינעם מאָג, וען רב נחמן איז געקומען צום רבין, מיט אים זיך אַן עצה צו האַלטן, און אים דערציילט זיין שווער לעבן, אַז ער האָט נישט קיינעם, ווער עס זאָל נאָך אים קוקן, אַ לעפל געקאָכטס מאַכן, אַ העמד צוגרייטן, קוקן נאָך זיין גרויס באַלעבאַטיש־קייט, און אַ חוץ, ווי מע ער, רב נחמן, בליבן אָן אַן אשה?... עס איז דאָך קענן אָפּמאַכן ווילן... אמת, מען רעדט אים זייער שיינע און רייכע שידוכים, אָבער ער, רב נחמן, קען זיך קיין עצה געבן... ער איז, בפירוש, געקומען צום רבין פרעגן אַן עצה...

דער רבי, רב יוסף מאירל, האָט גאָנץ רואיק רב נחמנען אויס־געהערט, זיך פאַרטראַכט אַ ביסל, און אַ זאָג געטון:

— דו ווייסט, מן הסתם, פון מיין שטומער ניכטע, וועלכע איז ביי מיר... זי איז אַ גאָנץ וואויל אַ שיינע, אַ יונגע פרוי, אַ געשרייע, אַן אַרבעטספּאַציענט... איך האָב דיך מיט איר חתונה האָבן... דו וועסט מיט איר גליקלעך זיין.

רב נחמן האָט אַ ציטער געטון, אויפגעהויבן זיינע פאַרטראַכטע אויגן צום רבין, און אַ שמאַרקן געשריי געטון:

— רבי, זי איז דאָך אַ טויבע, אַ שטומע...

דער רבי, רב יוסף מאירל, האָט אים שטיל, נאָר באַפעלערוש, דאָך געהייסן מיט איר, מיט זיין שטומער און טויבער ניכטע. חתונה האָבן. דער רבונו של עולם, דער בורא השמים ווי אַזוי.. רב נחמן האָט מורא געהאַט נישט צו פאָלגן דעם רבינס באַפעל, און האָט, מיט אַ שווער הארץ, געמוזט באַשטיין...

אויפן צווייטן טאָג, אין אָוונט, איז געווען דער עולם פאַרזאַמלט, און מען האָט געמאַכט צוזאַמען די תנאים מיט דער חתונה. דער עולם האָט זיך זייער שיין משמח געווען, געמאַכט דעם שיינעם לחיים, געזונגען די שבעה ברכות און געווען זייער פרייליך. אָבער אונזער רב נחמן איז געזעסן ווי אַ דערשלאָגענער, אַ פאַרזאָרגטער... מען האָט אים גערעדט אַזעלכע שיינע און רייכע, באמת גרויסאַרטיקע שידוכים, און פלוצים, איז ער אַזוי אַריינגעפאַלן צו אַ שטומער און טויבער פרוי... אמת, זי איז טאַקע דעם רבינס ניכטע, דעם גרויסן בעל מופת, רב יוסף מאירל, אָבער דאָך אַ שטומע און אַ טויבע... ווי וועט ער לעבן מיט איר... רעדן מיט איר?...

אין דעם זעלבן מאָמענט, איז צו אים צו דער רבי, רב יוסף מאירל, אויפגעהויבן דעם כוס, געדריקט די שוועכע האַנט רב נחמנען, געטרונקען לחיים און אים געוואונטשן אַ שיינעם ברייטן מזל טוב, אַז עס זאָל אים, רב נחמנען, דאָס מאָל זיין מיט גליק, אין לאַנגע, לאַנגע יאָרן.

רב נחמנען האָבן די וואונטשן פון רבין זיך אויסגעווייזן ווי אַ חוזק, ווי אַ שפאָס... וויל, ווי וועט ער, רב נחמן, זיין גליקלעך, און דערצו, נאָך אויף לאַנגע יאָרן?... רב נחמן איז געווען כמעט דערשלאָגן, פאַרזאָרגט... אָבער, אין דעם זעלבן מאָמענט, האָט רב יוסף מאירל, מיט זיינע שארפע טיפע אויגן, אַ קוק געטון אויף רב נחמנען און אויף זיין שטומער און טויבער ניכטע, אויפגעהויבן זיינע אויגן צו גאָט, געמורמלט שטיל־ערהייט אַ תפילה, און מיט אמאָל, מיט אַ שמייכל, אַ באַפעל געגעבן, אַז די שטומע און טויבע ניכטע זאָל רעדן!...

די ניכטע, די שטומע און טויבע, האָט מיט אַ גרויסן צופרידענעם שמייכל אָנגענהויבן צו רעדן אין זייער אַ שיינעם ייִדיש. די ניכטע איז געווארן רעדעוודיק... די שמחה איז געווארן נאָך גרעסער. אונזער רב נחמן איז מיטאמאָל לעבעדיק און פרייליך געווארן, אַ גליקלעכער... ער האָט באמת געזען, מיט זיינע אייגענע אויגן, דעם גרויסן מופת פון רב יוסף מאירל, דעם גרויסן בעל מופת... עם איז געווען אַ מופת מהשמים, וואָס גאָט אַליין האָט געוואָלט... פון שמום און טויב – ווערן מיטאמאָל הערנדיק און באַרעדעוודיק... עם איז געווען דעם רבינס מופת, און גאָטס וואונדער...

רב ישקעלע דער מאַגאַסטרישער צדיק

רב ישקעלע, דער מאַגאַסטרישער צדיק, איז געווען אַ מאַגאַס־
טרישער נכתב, אָבער ער פֿלעגט זייער וויניק צייט פֿאַרברענגן
אין זיין שטאָט מאַגאַסטריש. רב ישקעלע פֿלעגט שטענדיק אַרומ־
פֿאָרן איבער שטעט און שטעטלעך, איבערלל, וואו עס זענען נאָר
געווען יידן.

רב ישקעלע דער מאַגאַסטרישער איז געווען אַ הויך־געוואַקסע־
נער, נאָך אַ יונגער מענטש, כמעט אין די בליענדע יאָרן. געהאַט
אַ שיין הדרת־פּנים; צוויי שיינע, טיפֿע, קלוגע און שטענדיק שמייל־
דיקע אויגן; אַ גרויסן שפּערן, וועלכער פֿלעגט עדות זאָגן פון זיין
גרויסער חכמה; אַ שיין בלאָנד בערדל, מיט אַ וואונדערבאַרן שיי־
נעם קאָפּ האָר. אָנגעטון שטענדיק אין דער זיידענער, שוואַרצער
קאַפּאָטע, און מיט דעם זייער מיערן פּומער־שטריימל. לעבן – פֿלעגט
ער פון דעם, וואָס ער איז שפּעטדיק געווען אויף דער רייזע, „גע־
פֿרוועט“ מופֿתים און געזאָגט תורה...

די חסידים זיינע, אויבערהויפּט זייערע וויבער, האָבן זייער פון
אים געהאַלטן, און פֿלעגן שטענדיק צו אים קומען מיט די „קוויט־
לעך“, וועלכע דער גבאי זיינער, רב שמואל – אַ לאַנגער, הויכער
און דיקער – פֿלעגט שרייבן און נעמען דערפֿאַר געצאָלט. און עס
איז געווען פֿאַר וואָס: איינע האָט געבעטן דעם רבין אויף קינדער;
די צווייטע – אויף אַ זיווג פֿאַר איר טאָכטער; די דריטע – אַז
דער מאַן זאָל איר געזונט ווערן. און אַזוי, פֿלעגט קיין אַרבעט,
ב“ה, בייַ רב שמואל נישט פעלן – ער פֿלעגט עס כשר פֿאַרדינען...

רב ישקעלע דער מאַגאַסטרישער האָט געשמט פֿאַר אַ גרויסן
משכיל און בן תורה. אים זענען, אָבער, אויך נישט פרעמד געווען
די אַנדערע שפּראַכן, וויי: דייטש, פראַנצויזיש, ענגליש, שפּאַניש,
רוסיש, איטאַליענישן, און אפילו אַראַביש, וועלכע ער האָט פֿער־
פעקט באַזיצט. ער איז אויך געווען אַ גרויסער מנגן – געהאַט
וואונדערבאַרע שיינע שמימע. זיין זינגען פֿלעגט שטענדיק צוציען
אַ גרויסן עולם, און יעדע תפילה זיינע פֿלעגט זיין ווי אַ גרויסער
קאָנצערט. ער האָט אויך זייער גוט געשפּילט פּידל און קלאַוויר.

וועז רב ישקעלע דער מאַגאַסטרישער פֿלעגט קומען אין אַ
שטאָט אָדער שטעטל, איז דאָס ערשטע געווען, אים מכבד זיין
מיט אַ קבלת שבת. זיין „לכו נרננו“ פֿלעגט קלינגען ווי אַן עכטע
אָפּערע, נאָר מיט אַ תפילהשען, אַ רבינישן נוסח. דער עולם, אָבער,
פֿלעגט זאָגן, אַז דער רבי רב ישקעלע איז נישט נאָר אַ גוטער
בעל תפילה, נאָר בפירוש, אַן אויסגעצייכנטער אַרטיסט מיט אַ
„קנייטש“ פון אַ רבין. רב ישקעלע דער מאַגאַסטרישער האָט גוט
געוואוסט פון דעם, און פֿלעגט צושמייכלען, נישט זאָגנדיק אַ וואָרט.

דערפאַר, אָבער, איז ער געווען זייער באַרעדעוודיק ביי די סעודות, איבערהויפּט, שבת צום שלוש סעודות, מיט זיין תורה זאָגן. עס פלעגן דויערן לאַנגע שעהן, און דער עולם פלעגט נישט מיד ווערן דעם רבין צו הערן. דער עולם פלעגט זיין באַגייסטערט און „לעקן די פינגער" פון זיין תורה. נאָך דעם רבינס תורה, פלעגט דער עולם, מיט גרויס עקסטאַזי, אָנהויבן צו זינגען דעם „אתקינו סעודתא", און אַזוי פלעגט זיך דאָס ציען בין שפּעט אין דער נאַכט, ביי אויס־געלאָשענע לאָמפּן. דערנאָך פלעגט מען דאָווענען מנחה און מעריב, און דער רבי פלעגט שוין, ביי אונגעצונדענע ליכט, מאַכן הבדלה.

איינמאָל, נאָך דער הבדלה, האָט זיך צום רבין רב ישיקעלע, פּלוצים, דערנענטערט וועלווּל, דעם נגידס זון. א הויכער, א מאָגע־רער, מיט א לאַנג אויסגעצווינגן פּנים, מיט א קליין, שפּיציק, שוואַרץ בערדל, און מיט צוויי הוצפּהדיקע, גרויסע, שוואַרצע אויגן. ער איז צו צום רבין, ווי צו אַן אַלטן באַקאַנטן, מיט א בריטן שמייכל, און גענעבן דעם רבין א גאַנץ בריטן שלום עליכם...

דער רבי רב ישיקעלע האָט אים גוט געקענט. ער איז דאָך געווען דעם נגידס זון, וועלכער פלעגט שמענדיק צאָלן א „פּדין"... נישט לאַנג געטראַכט, האָט וועלווּל, דעם נגידס זון, דערלאַנגע דעם רבין א שיינעם, דיקן, פייערן ציגאַר, זאָגנדיק, אז דאָס איז בפירוש א שבתדיקער... דער רבי רב ישיקעלע האָט דעם ציגאַר, מיט א גרויסן שמייכל, צוגענומען, זאָגנדיק דערבי, אז דער ציגאַר מוז מן הסתם זייער געשמאַק זיין, אָלס א שבתדיקער... דער עולם פלעגט לאַכן פון דעם רבינס וויץ...

וועלווּל, דעם נגידס זון, איז געווען א שטיקל עזות פנים — ער איז דאָך דעם נגידס זון, און אים וועט דער רבי אַלץ מוחל זיין, אפילו דעם שבתדיקן ציגאַר. אָדער פאַפּיראָס... ער מעג אַלץ, אים איז דערלויבט... און אונזער וועלווּל איז צו נענטער צום רבין, און אים פּלוצים, אַזוי בכל רם, א פרעג געטון, אַזוי מיט א שמייכל:

— רבי, מען זאָגט, אז איר זייט א גרויסער לערנער, א בן תורה, א משכיל. איר זענט גוט בקי אין תלמוד, איר קענט פאַר־שידענע שפּראַכן; פילאָזאָפיע איז אייך אויך נישט פרעמד; איר זענט א גרויסער מגנן, איר שפּילט אויסגעצייכנט פידל און קלאַוויר... פאַרוואָס זשע ווערט איר נישט ערגעץ וואוו א רב, א פּראָפעסאָר, אָדער א חזן?... עס וואָלט דאָך אייך מער אַריינגעבראַכט, און איר וואָלט געלעבט פיל רואיקער, ווי אַרומפאָרן מאָג און נאַכט, איבער פאַרשידענע שטעט און שטעטלעך... זיין שמענדיק נע ונד...

דער עולם, א דערשראָקענער, הערנדיק עפּעס אַזעלכע חוצפּה־דיקע ווערטער פון וועלווּלען, דעם נגידס זון, האָט זיך א צעהושטער אין א זייט אַוועקגעשמעלט, וואַרטנדיק ווי דער רבי וועט רעאַגירן אויף דער אומדערוואַרטעטער חוצפּה.

דער רבי רב ישיקעלע האָט מיט א בריטן שמייכל, ווי גע־וויינטלעך, א קוק געטון אויף וועלווּלען, דעם נגידס זון, און אים רואיק געענטפערט:

פאַרשטייסטו, מיין קינד, איך דאַרף דיר דעם אמת זאָגן, אז איך האָב שוין אַלץ פּראָבירט. בין געווען א סוחר, האָב געהאַנדלט

מיט פאַרשידענע זאַכן, געדינט צו פאַרשידענע עבודות זרות, אפילו געווען אַ ליווראַנט... יאָ, אפילו מיט פערד געהאַנדלט... אָבער, אָבער... איך דאַרף דיר אָפנהאַרציק דעם ריינעם אמת זאָגן – און בשעת מעשה האָט רב ישיקעלע אַ מאַך געפון מיט דער האַנט זיינער איבער דעם שטייענדיקן עולם – אַז איך האָב נאָך אַזעלכע, ווי זיי פערד, נישט געפונען... דער בעסטער האַנדל און די בעסטע סחורה זענען זיי, מיין קינד... דאָס איז די בעסטע און זיכערסטע פרנסה...

די משומדת

אין יאָר 1905, וועז עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן, ווי מיט רויטע פערים פון מעגטשלעכן בלום, די ערשטע סימנים פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע, איז סאַמואיל אַבראַמאָוויטש, אַ יונגער סטודענט, געזעסן בייַ זיך אין צימער, אויף דער גאָליע־וואָיע נאַס, אין אָדעס. סאַמואיל אַבראַמאָוויטש האָט נאָר וואָס געענדיקט דאָס גימנאַזיום, און זיך געקליבן צו פאַרלאָזן רוסלאַנד. ער האָט געוואויגט אין אַ געדונגענעם צימער, בייַ אַן אַלטער אלמנה, מיט אירע פיר דערוואַקסענע טעכטער, בעסער גזאָגט, מיט אירע פיר אַלטע מיידן...

די מוטער, מאַדאַם זאַקס, וועלכע איז שוין, מן הסתם, לאַנג אויף דער אמתער וועלט, איז געווען אַ פרוי שוין אין די עלטערע יאָרן. אַ הויבע, אַ דיקע, זייער אַ דיקע, מיט צוויי לאַנגע דיקע הענט, שטענדיק גרייטע צום שלאָגן. אַ העסלעך פּנים, מיט אַ גרויסן גראָ־עז קאָפּ הָאָר, און שטענדיק מיט אַן אָפּן מויל צום שעלטן... די צונג אירע פלעגט נישט קענען רואיק בלייבן כאָטש איין מינוט... מאַדאַם זאַקס פלעגט זיך מאָג און נאַכט אַרומרייסן מיט אירע אַלטע טעכטער. די געשרייען און די קללות, מיט פאַרשידענע אויס־געטראַכטע רכילות אויף אירע אייגענע טעכטער, וועלכע פלעגן זיך באַהאַלטן ערגעץ וואו, כדי מען זאָל נישט וויסן, וועמען די מוטער, מאַדאַם זאַקס, מיינט...

אָפטמאָל, פלעגט אָבער זיין, אַז די טעכטער, מידע פון די קללות, פלעגן ענטפערן דער מוטער מיט דער זעלבער מטבע, און דאַן פלעגט אין שטוב וועלן גאָנץ פריילעך... דאָס געשריי און שעל־טערייַ פלעגן זיין אַזוי שטאַרק, אַז סאַמואיל אַבראַמאָוויטש פלעגט נישט קענען בלייבן בייַ זיך אין צימער, און אָפטמאָל זוכן ערגעץ וואו אַ פלאַץ צום אָפּרו, וויל די טענלעכע „מוזיק" פלעגט לעכערז די אויערן זייַנע, וויַ אַ שרעקלעכער און צעבראָכענער „אינסטרו־מענט", וועלכער סקריפּעט און סקריפּעט אָנברחמנותדיק. וועז די געשרייען מיט די סקאַנדאַלן פלעגן אויפהערן, און עס פלעגט וועלן שמיל, און סאַמואיל אַבראַמאָוויטש האָט געמיינט, אַז ער וועט זיך שוין קענען ענדלעך אָפּרועז אָדער אַנשלאָפן וועלן, פלעגט זיך ערשט בייַ אים, אין זיין צימער, אָנהויבן די מלחמה מיט די אָנברחמנות־דיקע וואַנצן, וועלכע פלעגן בפירוש „קאָנקורירן" מיט זיין בעלת הבּיתטע, מאַדאַם זאַקס... דער אונטערשיד פלעגט אָבער זיין, אַז מאַדאַם זאַקס, די בעלת הבּיתטע זיינע, פלעגט שעלטן און שרייען גאָנצע טעג, דאַן – וועז די וואַנצן פלעגן שטילערהייט, אַן רעדעם און אַן געשרייען, אָנטון אונזער סאַמואיל אַבראַמאָוויטש זייער גרויסע און אָנברחמנותדיקע צרות אין די פינצטערע, און אַמאָל זייער לאַנגע

געכט... און אונזער סאמואיל אבראמאוויטש פלעגט האבן יענץ אפקומענישׂ... דער קאמף איז געווען ביי אונזער סאמואיל אברא־מאוויטש אן אויסערגעווײנלעכער, א שרעקלעכער, אן אנברחמנות־דיקער. זיין גאנצע האפענונג איז געווען, אז נישט לאנג וועט ער זיך „מוטשן", אז עס וועט נישט לאנג דויערן, ווײל סאמואיל אברא־מאוויטש האט זיך געגרייט צו דער רייזע און געווארט אויף זיין „זאגראניטשני פּאסטפּארט" צום ארויספאר. געפאלן איז אונזער סאמואיל אבראמאוויטש שטודירן קיין אימאליע, ענדיקן זיין שטו־דיום אין דער דאָרטיקער אוניווערסיטעט, ווײל אין רוסלאנד, וו מיר געדענקען, זענען פאר אונזערע יידן געווען אלע טירן פארמאכט אויף גרויס און שמארקע שלעסער.

אין א שיינעם אויפדערנאכט, וועו די לבנה האט אזוי שיין נע־שיינט, האט זיך פלוצים פון ערגעץ דערהערט א שטארק שיסעריי. דאס שיסעריי איז געווען פון דעם קרייצער „פּאטיאמקין", וועל־כער האט פון דעם פּארט באשאסן די שטאט אדעס. די פאניק איז מיטאמאל געוואקסן א שרעקלעכע. די מאמראסן האבן, אלס פּרא־טעסט קעגן דער מאנארכיע און אירע מיטהעלפער, וועלכע האבן אין ינענר צייט אנגרחמנותדיק געוועלטיקט – געשאסן. דאס בלוט האט זיך גענאסן אין די גאסן... דער עולם איז געלאפן א דער־שרעקענער, א דערשלאגענער, א ווילדער אין זיין צארן – סיי קעגן דער מאכט, און סיי קעגן די שיסער אויף דער שטאט אין די אומ־שולדיקע איינוואוינער.

דאס איז געווען דער אנפאנג פון דער ערשטער גרויסער רע־וואלוציע. וו א פארזאגער פון דעם, וואס מיר זענען עדות ביזן היינטיקן טאג, פון דעם, וואס עס טוט זיך אן אויפהער אין דעם גרויסן רוסלאנד... דאס בלוט האט זיך געגאסן, מענטשן זענען גע־פאלן, געלאפן ווי ווילדע, ווי פארריקטע. יערער האט געזוכט אן ארט, וואו זיך צו באהאלטן פאר דער שיסעריי – ווער אין א פארבי־גייענדיקן קעלער, און ווער ביי זיך אין דער וואוינונג, וואס־רמנדיק ביז עס וועט נעמען א סוף צו דער פלוצימדיקער שיסעריי. סאמואיל אבראמאוויטש האט אבער, א חוץ דעם אלעמען, נאך געמוזט קעמפן מיט זיינע „שונאים", מיט די אנברחמנותדיקע וואנצן, וועלכע האבן אים שרעקלעכע, זייער שרעקלעכע צרות געמאכט...

עס איז געווען א זומער־נאכט, וועו סאמואיל אבראמאוויטש איז קוים אנשלאפן געוואָרן נאך די אלע שיסעריען און „מלחמות" מיט די אנברחמנותדיקע וואנצן, לויגנדיק ביי זיך אין צימער, ביי אן אפענעם פענצטער, אויף דעם ערשטן שטאק, פון זיין וואוינונג, און געשלאפן, מיט א שטארקן פון מידקייט שלאף.

פלוצים, דערהערט אונזער סאמואיל אבראמאוויטש, וו אין א חלום, א שרעקלעכן האַרצריייסנדיקן מענטשן־געשריי. עפענדיק די אויגן זייַנע, זעט סאמואיל אבראמאוויטש, אויף דעם צוויי־טן אקענג אים באלקאן, א הויכן מאן מיט א שיין ענערגיש פּנים, מיט שוואַרצע וואָנצעם איבער די ליפּן, א שיין ראַזירט פּנים, א הויכן שטערן מיט א קאפּ שוואַרצע האָר, און מיט צוויי לאנגע, דיקע, שוואַרצע באקנבאַרדן.. דער אומבאקאנטער מאן איז געשטאנען אויף

דעם באַלקאָן אין אַ ווייסן נאַכט־העמד, מיט שוואַרצע הויזן, און געשריען, און געבעטן הילף. ער איז געווען אַ פּאַרצוויפלטער אין זיין געשריי:

— קומט, קומט אַריין צו מיר... מיך האָט געטראָפן אַן אומגליק, אַ גרויסער אומגליק... קומט, איך בעט אייך...

אַלע שכנים פון דעם הויף, און אויך סאַמואיל אַבראַמאָוויטש, זענען שנעל אַרויף אויף דעם צווייטן שטאָק, וואו דער יונגערמאַן איז געשטאַנען און גערופן צו הילף. מען איז אַלע אַריין צו דעם מאַן אין שמוב, און אַריינקומנדיק, האָט דער עולם און סאַמואיל אַבראַמאָוויטש דערזען פאַר זיך אַ שרעקלעך בילד. אויף דעם דיל, אין דעם צימער, איז געלעגן אַ וואונדערבאַר־שיינע פרוי, צונעדעקט מיט אַ וויסן לײַלעך ביז די ברוסטן. די פרוי איז געווען טויט. זי האָט זיך דאָס לעבן אירם גענומען, אַריינשיסנדיק זיך אין מוח אַ קוגל פון אַ רעוואָלווער. די פרוי, נעבעך, איז געווען נאָך זייער אַ יונגע, אַ זעלטענע שיינהייט. די אויפגעדעקטע ברוסטן אירע האָבן ווי צוויי מאַרמאָר געשיינט – געטאָקטע, אויפגעהויבענע מיט דעם לעצטן זיפץ פון איר פאַרשוואונדענער יונגער נשמה. אַלע צוזאַמען־געקומענע זענען געשטאַנען און געקוקט מיט גרויס באַדויער אויף דער טויטער יונגער פרוי, נישט וויסנדיק וועגן וואָס עס האָנדלט זיך, פאַרוואָס האָט די שיינע יונגע פרוי אַ סוף געמאַכט צו איר יונגן לעבן. דער יונגערמאַן איז געשטאַנען לעבן דער פרוי אויף די קנים און זי באַוויינט מיט ביטערע הייסע טערערן, געבראַכן זיך זיינע הענט און יערעם מאָל זיך געוואָרפן צו דער לינדער אויף דעם דיל טויטער פרוי, געוויינט און געריבן מיט זיך אַליין...

אין דעם מאָמענט, וועו אַלע זענען געשטאַנען דערשטוינטע און פאַרוואונדערטע, האָט זיך פּלוצים האַסטיק די טיר געעפנט, און עס זענען אַריינגעקומען אין צימער צוויי פרויען. איינע – איז די מיטלע יאָרן, און די צווייטע – נאָך אַ יונג מיידל. דער יונגער־מאַן האָט זיך האַסטיק אויפגעהויבן פון דעם דיל, און איז צו צי די פרויען, מיט אַ גרויסן און ביטערן האַרץ־רייסנדיקן נעשרי:

— מאָמע, איך בין נישט שולדיק. ניין, עס איז נישט מיין שולד. איך האָב זי זייער ליב געהאַט, אָבער זי... זי האָט זיך פון אייפער־זוכט דערשאָסן, דאָס לעבן גענומען, געמאַכט אַן ענדע צו איר יונג לעבן. מאָמע, גלויבט מיר איך בין נישט שולדיק... מאָמע, מאָמע...

די מוטער איז געשטאַנען ווי אַ פאַרלײַמטע, אַן אומבאַוואוסטע אַן אַטראָפירטע אין אירע מוטערלעכע געפילן, אין אירע – אין דעם מאָמענט – שטאַרקע איבערלעבונגען. זי האָט נישט מיט קיין אייַ־ציק וואָרט רעאַגירט. זי איז געשטאַנען ווי אַ פאַרגליווערטע, און דער יונגערמאַן האָט געשריגן און געוויינט מיט ביטערע טערען. מאָמע, מאָמע... איך בין נישט שולדיק. זי איז נעוועז סאַ־מואיל אַבראַמאָוויטש, געוואויער געוואָרן פון דער גרויסער געשע־נער טראַגעדיע, פון דעם שרעקלעכן סוף פון אָט דער טראַגעדיע. די שיינע, לינדיקע אויף דעם דיל, טויטע פרוי, די זעלבס־מערדערין,

איז געווען אַ יידיש מיידל, אַ יידישע טאָכטער פון אַ שיינער בעל־ביתישער משפּחה. אַ נעבעלדעם, מיט הויך־בילדונג מיידל, זי האָט זיך צופעליק ערנעזען־וואו, באַקענט מיט דעם יונגן מאַן, וועלכער איז געווען אַ רוסישער גרעק – אויך מיט אוניווערסיטעט־בילדונג – און אַמטירט אַלס דירעקטאָר אין דער אָדעסער הויפּט־פּאָסט. דאָס יונגע פּאָרפאַלק האָט זיך אָנגעהויבן פּאָט צו באַגעגענען – ביז אין אַ שיינעם מאָג, האָט דער יונגער גרעק דערקלערט דעם יידישן מיידל זיין הייסע ליבע צו איר. זי האָט אים געענטפערט מיט דער זעלבער פּרוטה, און מאַקע, אין אַ שיינעם טאָג, האָבן זיי חתונה געהאַט.

די עלטערן פון דעם מיידל זענען געווען קעגן דעם שידוך. נאָר ציאָנאַלע יידן, פון אַ באַוואוסטער, שיינער און יחוסדיקער משפּחה, האָבן נישט געוואָלט אפילו הערן און טראַכטן פון דעם, פּאָר זיי, שרעקלעכן שידוך. זיי, די עלטערן, יידן מיט גרויסע יידישע הער־צער און געפילן, וועלן זיך ליבערשט דערהרגענען, איידער דאָס דער־לאָזן. דאָס מיידל אָבער, ווי אַלע יונגע מיידלעך, איז געווען פאַר־חלומט און פאַרכישופט פון דעם גרעקס ליבע, און, אין אַ שיינעם פרימאָרגן, איז זי אַוועק פון אירע עלטערן – אפשר היים־גענליבט מיט דעם גרעק. דאָס יונגע בלום האָט אין איר געבושעוועט שמאָר־קער ווי די ליבע צו אירע עלטערן... זי איז אַוועק אָן אַ זיי־גענומט, זיך נעשמדט, און טאַקע מיט דעם גרעק חתונה געהאַט. זי האָט זיך באַזונדערע מיט איר היים־גענליבטן גרעק אין אַ באַזונדערער, אייגענער וואוינונג, אָנגענומען – אַ דאַנק דעם מאַן אירן, דעם גרעק – אַ פּאָסטן, טאַקע מיט אים אויף דער פּאָסט, און אָנגעהויבן צו פירן אַ פּאַמיליען־לעבן.

די צייט איז געלאָפן, אָבער דאָס לעבן פון דעם פּאָרפאָלק, פון צוויי פאַרשידענע ראַסן און כאַראַקטערן, האָט אָנגעהויבן צו באַ־ווייזן פאַרשידענע „פּלענקן" און בלויזן. דאָס מיידל האָט זיך דער־פילט אַן עלנטע, אַ יידישע, אַ פרעמדע, כמעט אַן אומגליקלעכע... די האַרמאָניע האָט געגעבן אירע מענער, און דאָס יידישע מיידל פילט זיך עפּעס נישט „מיט אַלעמען". עס פעלט איר עפּעס; זי ווייסט נישט וואָס, אָבער זי פילט, אַז עס „קלאַפּט" נישט אַזוי ווי זי האָט ביי זיך געחלומט. איר האַרץ ווייטיקט עפּעס, אָבער וואָס?... זי ווייסט נישט. זי פילט נאָר, אַז עס איז נישט דאָס, צו וואָס זי האָט געשטרעבט... עס איז נישט דער שלום בית, וועלכן זי האָט נעזוען ביי אירע עלטערן, ביי איר מאַטן... עס פעלט איר דער „גוט שבת" פון איר מאַטן... זי איז דאָך אין אַלע אירע באַוועגונגען, אין אַלע אירע געפילן, אַ יידישע... יאָ, אַ יידישע מאָכמער. זי האָט נישטוויללנדיק דערפילט די דיפערענצן, וועלכע זי האָט פריער נישט באַמערקט, אָדער נישט געוואָלט באַמערקן, וועלכע האָבן זיך וואָס אַמאָל שטאַרקער געפילט אין איר יידישן האַרצן. זי פילט, אַז איר מאַן איז דאָך אַ גרעק, אַ גוי, מיט גאָר אנדערע, פאַר איר פרעמדע געפילן. ניין, עס איז נישט דאָס, וועגן וואָס זי האָט געחלומט... און נישט ווילנדיק, פילט זי ווי עס בענקט זיך איר... ווי איר האַרץ קלאַפּט איר עפּעס אַזוי מאָדנע... מאָדנע. זי פילט, ווי זי וועדט

אויפגעפֿרעסן פון אירע נייע איבערלעבונגען, פון געדאַנקן, וועלכע לאָזן זיי נישט רוען. זי הויבט אָן, נישט וויל־נדיק, נאָכצוטראַכטן איר שרייבן... די עלטערן, וועלכע זי האָט אַזוי געליבט, איר מוטער... זי האָט זיי איצט נישט מיט זיך. זי האָט זיי פאַרלוירן, וויל זיי האָבן זיך פון איר אָפּגעקערט. די משפּחה אירע, די יידישע, האָט זי אויסגעמעקט פון זיך, און זי איז אָן אַ צוריק... פאַרלאָזן. זי איז אַליין... דער מאַן אירער – בײַ זיין גאַנצער און שטאַרקער ליבע צו איר – איז איר דאָך פרעמד... פרעמד. זי גייט מיט איר מאַן, כּמעט יעדן אָוונט, אין די בעסטע מעאַטערן, אויף בעלער, אָבער זי איז איבעראַל אַליין, מיט אירע פינצטערע, נוגנדיקע גע־דאַנקען, וועלכע צערייסן איר האַרץ... קומענדיק פון די טעאַטערן, פון די בעלער, מיט איר מאַן – פילט זי זיך עפּעס אַזוי עלנט... האָם בענקשאַפט נאָך אירע עלטערן... איר קליין, היים־געליבט, שוועסטערל... זי האָט קיין רעכט זי צו זען, כּאָטש פון דערווייטנס, אַ קוק טון אויף איר... זי האָט זי אַזוי ליב געהאַט – און איצט, האָט זי זי פאַרלוירן... יאָ, אַלע האָבן זי פון זיך פאַרטריבן, אָפּגע־מעקט ווי אַ פאַרעמעטערן... זי קאָנטראָלירט איר יעדן געדאַנק, יעדן שריט, יעדע באַוועגונג אירע צו איר מאַן, און זיינע צו איר. זי פילט עפּעס אַזאַ פרעמדקייט... שלאָפלאָזע נעכט... שטענדיק שוואַר־צע געדאַנקן – איינע שוואַרצער פון דער צווייטער... זי איז עלנט. עלנט... זי איז אַן יידין, און ער – אַ גוי... זי פילט עס וואָס אמאָל שטאַרקער. עס פרעסט זי אויף איר בענקשאַפט. איר בענקעניש צעריסט איר האָס האַרץ אירס – נאָר אירע עלטערן, מאַמע, שוועס־טערל... איר משפּחה. זי דער מאַנט זיך אין איר מאַמעס ליכט־בענמשן... זי צינדט אָן די ליכט בײַ זיך, אַזוי ווי איר מאַמע, איר אַלטע באָבע... אָבער עס איז נישט האָס. עס פעלט איר דעם מאַמנס „גוט שבת“... וועט זי נאָר, בײַ איר לעבן, האָס זען און הערן?... האָס איז דאָך איר אַזוי אייגן געווען, אַזוי נאָענט... אָבער צוריק איז נישטאָ קיין וועג פאַר איר. זי איז אַן אָפּגעמעקטע, אַ פאַר־שטויסענע...

אַזוי זענען אירע טעג און נעכט געלאָפן... אין די טעאַטערס, אויף די בעלער... דער מאַן מאַנצט מיר איר, אָבער פילט נישט ווי איר האַרץ קלאַפּט, ווי עס ווערט בײַ איר צערסן...

אין אַ שיינעם פרימאָרגן, וועו זי איז מיט איר מאַן, דעם גרעק, פון די בעלער און טעאַטער אַהיימגעקומען, אַ מידע און שלאָפלאָזע, האָט זי בײַ איר מאַן, פּלוצים, אָנגעהויבן צו פרעגן, קוקנדיק אים אין זיינע גרויסע שוואַרצע אויגן, צי ער ליבט זי נאָך, אַזוי שטאַרק ווי פריער?... אָבער דער מאַן אירער, דער גרעק, אַנשטאָט צו בא־רואיקן זי, האָט ער מיט אַ יעזואיטישן שמייכל איר אַ זאָג געטון:

— „זשידאָוואַטשקאַ“, גיב מיר אַ ביסל וואַסער, איך בין אַזוי דורשטיק...

די יונגע פרוי האָט נאָרנישט געענטפערט, נאָר אַראָפּ פון דעם בעט אירן, אַריין אין צווייטן ציטער, אַרויסגענומען פון שראַנק דעם מאַנס רעוואָלווער, און זיך אַרײַנגעשאָסן אין איר מידן, פון

שוואַרצע געדאַנקן, מוח... און איז געפאַלן אויפן אָרט אַ טויטע. אַזוי האָט זי אַן ענדע געמאַכט צו איר יונג לעבן...

דער סוף איז געווען – ווי שטענדיק אין אַזעלכע פאַלן, ווען די קינדער אונזערע מיינען, אַז זיי זענען קלוגער פון זייערע עלטערן... די יונגע פרוי איז געלעגן אויף דעם דיל טויט. די מוטער אירע, מיט דער יונגער שוועסטער אירער, זענען געשטאַנען שטיל, אומבאַוועגלעך, און די טערען זענען געפאַלן אויבער דער מוטערס פנים, ווי גרויסע שמיקער זומער־האָגל. דאָך אַ מאַמע... דער יונגערמאַן, דער גרעק, האָט געבראַכן זיינע העכט, מורמלנדיק, אַז ער איז נישט שולדיק... ער האָט זיך געהאַלטן אין איין אַנטשולדיקן פאַר דער מוטער אירער, וועלכע האָט, די גאַנצע צייט, קיין אייַנציק וואָרט נישט אַרויסגערעדט.

דער פאָטער אירער איז נישט געקומען. ער האָט זיך פון זיין פאַרעטערישער טאַכטער אָפּגעזאָגט. ער האָט איר נישט געקענט מוחל זיין איר שרעקלעכן פאַרברעכן, קענען אים – איר פאָטער – קענן זיינע עלטערן, קענן זיין רייַנער פון משמדים משפּחה, קענן זיינע יידישע געפילן...

די שכנים און סאַמוילס אַבראַמאָוויטש זענען געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, באַדויערט די פאַרלוירענע יונגע פרוי, דאָס יונגע לעבן. אַלץ האָט אַרום דעם טויטן פרישן קערפּער פון דער אַזוי רייצנדער פרוי, אין דעם צימער וואו זי איז געלעגן, געווייַנט. יאָ, נאָך אַ יידישע טאַכטער, אַ יידיש קינד, איז אַוועק פון זיין פאַלק, מיט אָפּגעברענטע פלוגל, וועלכע וועלן שוין קיינמאָל זיך נישט רירן. אין צימער האָט אַלץ פון זיך אַליין געווייַנט אוז געיאָמערט. עס איז געווען בייַ אַלע שווער אויף דעם האַרצן, אויף דער נשמה. אַזוי יונג... אַזוי יונג. עס האָט זיך געפילט, ווי בייַ אַלע אָנוועזנדע וויינט דאָס האַרץ, און פון די וועגט, אין דעם צימער, הערט זיך אַ געווין.

אָט, אין דעם שטיל, פון פיינלעכן טרויער מאָמענט, האָט זיך פלוצים, ווי אַ ווילדער געשריי, געעפנט די מיר פונעם צימער, און עס איז, ווי אַ וויבער, אַריין אין צימער פון דער טויטער פרוי אַ פויערטע, וועלכע פלעגט דאָס יונגע פּאָרל באַזאָרגן מיט מילך. זענדיק דעם טויטן קערפּער פון איר קליענטן, איז די פויערטע צו צום גרעק, דעם מאַן פון דער פאַרשטאָרבענער, מיט אַ געשריי:

— און ווער וועט מיר באַצאָלן פאַר דער מילך?...

דאָס איז געווען דער לעצטער גרויסער אַקאָרד, וועלן דער טויט האָט עדות געגאָנגט פון דער שרעקלעכער יידישער טראַגעדיע...

מאַדאַם זאַקס, דערווייַסנדיק זיך פון דער שרעקלעכער שכנישער טראַגעדיע, האָט נאָך ערגער, כמעט מיט היסטעריע, אָנגעהויבן צו שרייַען. דאָס פּנים אירס אַ פאַרקרומטס, די אויגן אירע כמעט פון די אויגן־לעכער אַרויס, די ליפּן אירע פאַרקרימט און שרייענדיק, דאָס מויל אירס נאָך בריטער אָפּן, און די לאַנגע העכט אירע, נאָך לענגערע ווי שטענדיק, און די צונג אירע האָט געשפּיגן מיט בלוטיק און שרעקלעכע וועריטער:

— אָט, האָט איר דעם סוף... יאָ, דעם וויסטן סוף, וועלן קינדער

ווילן זיין קלוגער פון זייערע עלטערן... איר מיינט, מיינע קינדער, אז איך בין שלעכט אדער משוגע, וועו איך שריי אויף אייך... ניין, ניין... איך בין נישט חוסר דעה, איך שריי פשוט פאר מורא, פאר אייער וואוי! איר זעט, אז איך האב רעכט, וועו איך לאז אייך נישט אזוי וויי איר ווילט... אט, האט איר דעם סוף, דעם וויסטן סוף... רבונו של עולם, זאלסט מיר מאקע אפהיטן. נעבעך, א יידיש קינד, א יידיש מיידל... פארפירט נעוואָרן דורך א גוי, א ווייסמן גוי... אוי, אוי... די ווייסטע, די פינצטערע ליבע... געמיינט, אז זי וועט גליקלעך זיין מיט א גוי... מיט א גוי...

די ספאזמע האט געהערשט איבער דער אלטער מאדאם זאקס, דער מוטער פון די אלטע אירע טעכטער:

— א גוי, א גוי.. און דער רעזולטאט – א קוי! אין מוח... און געמאכט אן ענדע צו איר יונג לעבן. אוי, אז ווייַ איז צו די ארעמע עלטערן... צו די מאטעס און מאמעס. א קוי! אין מוח... ניין, ניין... בעסער זאל איר דאם נישט דערלעבן... ליבערשט, מיינע קינדער, זאלט איר בלייבן ביי מיר ווי די אלטע מיידן, אפילו ביז אייער גראָען צאָפּ... אט, האט איר דעם סוף, וועו מען הערט נישט די טאמע־מאמע...

די טעכטער פון מאדאם זאקס זענען געשפאנען שווייגנדיקע, בלאסע, און די מערערן האבן זיך פון זייערע אויגן געגאסן, געפלאסן איבער זייערע פנימער...

סאמואל אבראמאָוויטש איז געשטאנען ביי דער זייט, און געהערט די היסטערישע רייד פון דער אלטער מוטער, מאדאם זאקס. ער האט מיטאמאל דערפילט, פארשטאנען די כסדרדיקע געשריייען, די סקאנדאלן פון דער מאדאם זאקס, דער מוטער פון די אומגליקלעכע אירע טעכטער – די אלטע מיידן. ער האט פארשטאנען און געזען די צווייטע, אפשר נאָך גרעסערע, טראגעדיע פון די אלטע לעבעדיקע מארטירער, די טעכטער מיט דער אלטער מוטער זייערער, מאדאם זאקס. דאם זענען געווען לעבעדיקע, זייער שטארקע אקארדן פון לעבעדיקע געשמאכטע זעלן – זעלן מיט געפיל, מיט דעם פאדעריקן באגער צו לעבן מיט אלע זייערע פילנדיקע מענטשלעכע, און מאקע בפירוש ווייבערישע באגערן, וועלכע האבן געשפרודלט אין זייערע לייבער, אין זייערע נשמות, און געבושעוועט אין זייערע בלוטן מיט אלע פארבאָרגענע מענטשלעכע כוחות...

מאדאם קלארא סאלאמאן

מאדאם קלארא סאלאמאן איז געווען א נאליציאנערין – פון די, וואס מען קען נישט אפנארן און גישט פארקויפן. אן עכטע נאליציאנערין, א שטאלצע. אז מען פלעגט איר עפעס זאגן, פלעגט זי מיט איראניע ענטפערן: „פארגעסט נישט, אז איך בין א נאליציאנערין...

מאדאם קלארא סאלאמאן איז געווען, ווי אלע אנדערע אירע לאנדס־לייט נאליציאנער, א דיקע, א גראבע, א גרויס־געוואוקסיקע פרוי. א הויכע, א פעסטגעבויטע – אז זי פלעגט גיין, פלעגט אונטער איר די ערד ציטערן... מאדאם קלארא סאלאמאן איז געווען א שיינע, זייער א שיינע פרוי. א שיין ליכטיק פנים, מיט צוויי שיינע שוואַרצע קלוגע אויגן, מיף און וויט קוקנדיקע – אזוי, אז וען זי פלעגט אויף אימיצן א קוק טון מיט אירע אויגן – פלעגט מען זיך פשוט דערשרעקן. א שיינער קאפ מיט שוואַרצע, לאנגע האָר; א גרויסער און בריימער שטערן, וועלכער פלעגט עדות זאגן וועגן איר גרויסער חכמה.

מאדאם קלארא סאלאמאן האָט געהאט א גרויס מאנופאקטיר־געשעפט, וועלכעם איז זייער גוט געגאנגען. פרנסה איז געווען בשפע; זי איז געווען א גרויסע סוחרטע. דאָם איינציקע, וואָם האָט איר גע־מאכט פיל זאָרג איז געווען איר מאן, פאן מארעק – א ווילדער פאליאק, ביי וועלכן דער „פראָשע פאנא" פלעגט נישט אראָפ פון „טיש". ער איז געווען פונקט דאָם פארקערטע פון מאדאם קלארא... א נידעריק־געוואוקסיקער, א מאָגערער, א קראנקער, א קליינער און אויסגעדארטער. א קליינער, פול מיט קנייטשן, שטערן; צוויי שוואַר־צע, מיף אין קאפ איינגעגראָבענע אויגן. די באקן זיינע – איינגע־פאלענע. ווער עס פלעגט אים זען, האָט געהאט מעכאניש דעם אייג־דרוק, אז פאן מארעק איז אויף דער וועלט א צייטווייליקער גאסט, אז נישט לאנג וועט ער לעבן...

אין א קורצער צייט, טאקע, איז פאן מארעק געשטאָרבן, איבער־לאָזנדיק זיין וויב, מאדאם קלארא, מיט א קליין זונדעלע און דאָם גרויסע געשעפט...

מאדאם קלארא סאלאמאן, בליבנדיק אן אלמנה, האָט אלע אירע נערשאנקען, איר נאנצע נשמה, איר לעבן אוועקגענעבן דעם קינד. איר לעבן איז געווען נאָר דער קליינער אסקאר, וועלכער איז געווען א זייער שיין חנוודיק קינד – א בעגאבטעם, צוערשט אין דער שולע, דערנאָך אין ליצי – פלייסיק געלערנט. שפעגדיק דער ערשטער געווען, און וען ער האָט דעם ליצי געענדיקט, איז ער באלד אריבער אין דער אוניווערסיטעט, אויף 'מעדיציגע. געלערנט וי שפעגדיק זייער פלייסיק, נעקוקט נישט צו פארלירן די ציים.

ער האָט שנעל געענדיקט, און געוואָרן אַ דאָקטאָר־מעדיצינער, אַן אמתער מעדיצינער, מיט אַ גרויסער פּראַקטיק; אַ דאָקטאָר מיט אַ נאָמען, און די פּאַציענטן זיינע פלעגן פּישוט לויפן צו אים.

דאָקטאָר אָסקאָר האָט זיך אויך פיזיש זייער אַנטוויקלט, און איז געוואָרן אַ שיינער בחור. אַ הויכער, אַ בריי־טבייניקער, אַ שיין ראַזירט פּנים, מיט צוויי שיינע שוואַרצע אויגן – אַ קאָפּיע פון דער מוטער זיינער, מאַדאָם קלאַראַ, וועלכע איז געווען גאָר שטאָלץ מיט איר זון אָסקאָר. די „פּאַניענקעס" פלעגן „קלעפּ־" אַרום אים, און יעדע פון זיי, פלעגט ביי זיך שטיל טרוימען וועגן אים, אַז ער, דער דאָקטאָר אָסקאָר וועט זיין איר באַשערטער... אָבער נישט אַזוי האָט ביי זיך געפּסקנט מאַדאָם קלאַראַ סאַלאָמאָן. גיין, בפירוש גיין... זי וועט איר בן יחיד אָסקאָר, דעם דאָקטאָר, נישט אַוועקגעבן בילין... דאָם ערשטע וואָרט פלעגט ביי מאַדאָם קלאַראַ סאַלאָמאָן זיין: „און וויפל נדן?"... עס האָט געמעגט זיין דער בעסטער שידוך, דאָם שענסטע מיידל – נאָר מאָמער איז נישט געווען דער נדן, וואָם מאַדאָם סאַלאָמאָן האָט עהלומט – איז נישט געווען פון וואָם צו רעדן, און מאַדאָם סאַלאָמאָן פלעגט זיך צו אַלעמען אומקערן מיט דעם רוקן... די „פּאַניענקעס" פלעגן שטיי־לערהייט פּאַרגיסן ביטערע טרערן, הייסע טרערן, אָבער שריי געוואלט... מאַדאָם קלאַראַ איז קענן.

די שדכנים, נעבעך, וועלכע האָבן שטענדיק געטרוימט וועגן אַ „פּאַרדינסט", פלעגן שמענדיק אַרומלויפן און זוכן אַ „זיווג", און געפונענדיק, פּאָר־לייגן שיינע, זייער שיינע שידוכים. ווען דער נעוואונטשענער נדן, אָבער, האָט „נעינגט", איז נישט געווען פין וואָם צו שמועסן. אונזערע אָרעמע שדכנים האָבן צולעצט פאַר־לוירן דעם קוראַזש זייערן און כמעט אויפגעהערט פאַרצולייגן שי־דוכים – כאָטש יעדער פון זיי האָט ביי זיך אין האַרצן געטראַכט: אפשר דאָך... טאָמער... מען דאַרף דאָך פרנסה. אָבער מאַדאָם קלאַ־ראַ סאַלאָמאָן איז געווען אַנדערהמנותדיק האַרט, ווי אַ שטיין... זי האָט געהלומט וועגן נדן, אָבער גאָר וויניק פון די שדכנים „בטלנים". עס האָט געקענט זיין דער גרעסטער און בעסטער שי־דוך, דער שענסטער יחום און דאָם שענסטע און געלערנטסטע מיידל, אָבער, טאָמער איז נישט געווען דער געוואונטשענער פאַר איר נדן – איז דער שידוך געבליבן העגגן אין דער לופט...

איינמאָל, אין אַ שיינעם טאָג, ווען דאָם לעבן האָט געריצט מיט זיינע באַגערן, מיט זיינע פּאַדערונגען, איז אַ שדכן געקומען צו מאַדאָם קלאַראַ סאַלאָמאָן, אָבער נישט מיט אַ שידוך, נאָר פּראָסט פּישוט נקמה נעמען אין מאַדאָם קלאַראַ סאַלאָמאָן, און האָט אַ בייזער, מיט גרויס פאַרדרוס, אָנגעהויבן צו זאָגן מוסר דער מאַדאָם קלאַראַ:

— וואָם מיינט איר מאַדאָם קלאַראַ, אַז נאָר איר האָט אַ זוי אַ דאָקטאָר?... עס איז, ברוך השם, דאָ גענוג אַזעלכע שיינע קינדער ווי אייער זון, און טאָקע בפירוש דאָקטוירים... יאָ, אַנדערע וואָלטן גליקלעך געווען צו האָבן אַזאַ שידוך, ווי איך רעד אייך... עפּעס אַ קליניקייט, אַזאַ שידוך, אַזאַ יחוס, אַזאַ מיידל... נאָט מיינער, אַזאַ

שידוך... און איר, מאַדאַם קלאַרא, „פֿערעענדיוועט“ נאָך... בפֿירוש איר טרייבט אַ ביסל איבער... אַ שיין, געבילדעט, מיט פֿיל שפֿראַך: מיידל, אַ גרויסע מוזיקערין... עס איז פֿשוט אַ „צירונג“ – אַ שידוך... און איר – איר מיינט, אַז איר זייט די אינציקע מיט אייער זון אויף דער וועלט?...

— איר וויסט, מאַדאַם קלאַרא, אַז אַזעלכע גרויסאַרטיקע שידוכים טרעפן זיך נישט אָפט, אפילו זייער זעלטן... אַ קלייניקייט אַזאַ משפּחה... מאַדאַם קלאַרא, לאָזט נישט אָפּ דעם צופּאַל... עס וועט אייך שפּעטער באַנק טון, נאָר עס וועט זיין צו שפּעט. לאָזט נישט אָפּ... אַ משפּחה פון רבֿיים און דאָקטוירים, די אמתע ריכטיקע יידישע פֿרימאָקראַציע. באַטראַכט אייך גוט, מאַדאַם קלאַרא, וויל וואָס קען שוין זיין בעסער און שענער?... יאָ, נעוואונטשענער?... וו איר זעט, איז דאָס מיט אַלע מעלות... יאָ, אַרום און אַרום מיט מעלות, און אַ וועלכער נאָך יחוס... דער אמתער, דער גרויסאַרטיקער. כ'לעבן, איר מאַדאַם קלאַרא טוט אַ פּעלער, אַ גרויסן פּעלער, וויל אַנדערע וואָלטן גליקלעך געווען אַזאַ שידוך צו מאַכן. דער נדן... שטענדיק דער נדן... מען האָט שוין געזען אַזעלכע זאַכן... געגומען נדן – און שפּעטער אים פֿאַרלוירן, און געבליבן ביי גאָר נישט... נישט קיין יחוס, נישט קיין מיידל, און טאַקע נישט דעם נדן... גלויבט מיר, אַז מען קען דאָס לעבן נישט פֿאַרזיכערן. די הצלחה איז ביי גאָט, און וואָס מער מען וויל פֿאַרזאָרגן, גייט עס חו"ש מיט דער פּוטער אַראָפּ. איר קענט אַליין געבן, אָבער נישט דאָס מזל... וויל דאָס איז ביי גאָט. וויל ער, דער אַלמעכטיקער – איז גוט, און אויב חו"ש נישט – די שעה זאָל נישט זיין, נישט פֿאַר אייך, מאַדאַם קלאַרא, געדאַכט... איר מעגט וועגן דעם גוט אַ מראַכט טון, און בפֿירוש, ביז עס איז נישט שפּעט, דעם „קורס“ אייערן אַראָפּלאָזן, וויל אַ חלום איז אַמאָל זייער זים – נאָר אין שלאָף... אין לעבן, אָבער, זענען די חלומות גאָר אַנדערש...

— און דערפֿאַר זאָג איך אייך, וויי אַן אמתער גומער פֿרייגט, וואָרט נישט, מאַדאַם קלאַרא, ספּעקולירט נישט, ביז אייער דאָקטאָר וועט וועלן אַן אַלמער בחור, אויף וועלכן קיינער וועט נישט וועלן קוקן, מיט זיין גאַנצער מעדיצינישער פּראַקטיק... גלויבט מיר מאַדאַם קלאַרא, אַז נישט שטענדיק טרעפט זיך אַזאַ צופּאַל. איר האָט דאָ אַליין... יאָ, אַליין, און דאָס איבעריקע – דאָס גליק – איז ביי גאָט. און איר וויסט, וואָס איך וועל אייך זאָגן, אַז נישט שטענדיק באַקומט מען אַליין צוזאַמען.. ניין, טויזנט מאָל נין. לויבע מאַדאַם קלאַרא סאַלאָמאָן, איר דאַרפט נישט צופיל איבער דעם בויגן רייסן, און איך האָב אייך וו אַן אייגענעם, זייט נישט איינגעשפּאַרט... און איר אַלם מאַן, וועלכער האָט שוין, גאָט זי דאַנק, עפּעס אין לעבן געזען – זאָג איך אייך מיט דער פּולער אחריות: זייט נישט, מאַדאַם קלאַרא, פֿאַרעקשנט... עס איז נישט שטענדיק גוט צו זיין אַן עקשן... אמת, איר האָט אַ זון אַן אַקטאָר, אָבער איר דאַרפט נישט פֿאַרגעסן, אַז ביים צוויטן צד איז אויך עפּעס דאָ – און אפֿשר נאָך אַ גרעסערע וו ביי אייך, מאַדאַם קלאַרא – אַמביציע... אַזוֹא, איך האָב אייך, זייט נישט קיין עקשן און מאַכט דעם שידוך,

וואָס איך לייג אייך פאָר. לאָזט נישט אַפּ, ווייל נישט שפּענדיק געפונט מען אַזאַ צופאַל... גלויבט מיר, אויף מיין ערלעכן וואָרט – איך בין שוין נישט קיין יונגער מאַן, און אין מיין פּראַקטיק האָב איך שוין אַלץ געזען און געהאַט – גלויבט מיר... מען איז דאָך לעבעדיקע מענטשן, און אַמאָל מוז מען אַ ביסל פּאַרקוקן, און לאָזט אַראָפּ דעם „קורס" אייערן, פון וועלכן איר, מאַדאַם קלאַרע, האַלט אין אייַן חלומען...

אויסהערנדיק די אַלע שיינע רייד און דרשות פון דעם שדכן, איז מאַדאַם קלאַרע סאַלאָמאָן פּאַר כּעס רויט געוואָרן. דאָס נאַנצע בלוט אירם איז מיטאַמאָל אין פּנים אַריין, און אונזער מאַדאַם קלאַרע סאַלאָמאָן האָט, מיט אַ שרעקלעכן בייזן מאָן, צו דעם שדכן אַ געשריי געטאָן: „ניין... ניין!" זי האָט, מיט אירע צוויי שוואַרצע שאַרפע אויגן, אַ קוק געטון אויף דעם שדכן, און, מיט אַ פּאַרבאַהאַלטענעם כעס, ווידער אַ געשריי געטון:

— ניין, ניין, ניין!... קיינמאָל נישט!... ס'וועט זיין אַזוי, ווי איך וויל. און אויב נישט – קען מיין זון, מיין דאָקטאָר, מיין אָפּקאַר, פּאַר דעם פּריז וואָס איר לייגט מיר פּאַר אַלם נדן – ליבערשט ביי מיר... יאָ, ביי זיין מאַמע, פּועלן... איר הערט, וואָס איך זאָג אייך... ביי מיר. ביי זיין מאַמע, פּועלן...

ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש

ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש איז געווען אַ יונגער מאַן, אין די דרײַ־סיקער. אַ הויך־געוואוקסיקער, אַ געזונטער, אַ שיינער, אַ פֿרעזענ־טירטער. צוויי שיינע, גרויסע, מילדע, שוואַרצע אויגן; אַ קאָפּ מיט שוואַרצע, שיינע, לאַנגע האָר; אַ ראַזירטער, אַ שיין פּנים – אַ געש־מאַלט פון אַן אינטעליגענטן סוחר. אַ רייכער, געהאַנדלט – און שטענדיק מיט גרויס דערפאָלג. דאָס גלײַך האָט אים געמאַנצט אַנט־קענן אין אַלע זײַנע אונטערנעמונגען.

ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש האָט געהאַט אַ וויב, מיט דעם נאָמען סאַרע אַבראַמאָוונאַ. אַ בלאָנדע, אַ הויכע, אַ שלאַנקע – אַ וואונ־דערבאַרע שיינקייט. אירע צוויי שיינע שטראַלנדיקע אויגן האָבן יעדן באַצויבערט. אָבער שטענדיק רייך, נאָר באַשיידן, מיט דעם גרויסן געשמאַק. אין אַלע אירע באַוועגונגען האָט זיך געפילט עפּעס אַ גרויסקייט, און אונזער ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש איז געווען גלײַ־לעך. דאָס פֿאַרפאַלק האָט געלעבט גלײַקלעך, דער שלום בית איז געווען צוויישן זיי אַ פּולקומער, וויל אונזער ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש האָט זי פֿאַרגעטערט, און איר אַלײן געגעבן, וואָס איר פֿאַרלאַנג איז געווען. די האַרמאָניע איז געווען אַ פּולע. אונזער סאַרע אַבראַמאָוונאַ האָט זיך אויף נאָרנישט געקענט באַקלאָגן. זי האָט געהאַט פון אַלעם גוטן – דאָס שענסטע, וואָס האָט נאָר עקזיסטירט: קלײדער, בריליאַנטן, פּערל און גאָלד. בעלעך, טעאַטערן, סינעמאַס – אַ לעבן פון אַ רייכער פֿרינצעסין. און אונזער סאַרע אַבראַמאָוונאַ איז בפּי־רוש געווען גלײקלעך. זי האָט געהאַט אַלײן פון אַלעמען, וואָס אַ פרוי קען נאָר טרוימען... געוואויגט איז אַ שיינעם פּאַלאַץ, שטענ־דיק גרויסע אויפנאַמעס, אפילו אַ ספּעציעלן סאַלאָן פאַר פֿרעסע־לייט, וואו מען פלעגט אָפט דיסקוטירן איבער ליטעראַרישע און פּאָליטישע פֿראַבלעמען.

און פּלוצים, אין אַ שיינעם מאָג, ווערט אונזער ווִיקטאָר אִיסאַ־קאָוויטש קראַנק, צוערשט לייכט, וויַ אַ קלייגע פאַרקילונג, אַן אַנ־גינע אָדער אַ געווײַנלעכע גריפּע. די דאָקטוירים בראָויקן אונזער סאַרע אַבראַמאָוונאַ: „עס איז נישט געפערלעך. ווִיקטאָר אִיסאַקא־ווִיטש מוז זיך נאָר אַ פּאָר טעג אויסרוען און עס וועט שנעל פאַר־בײגיין". די קרענק, אָבער, ווערט מיט יעדן מאָג שאַרפער און ער־נער. אונזער ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש מוז שוין אין בעט בלייבן. די גריפּע איז אַ שוועָרע – אויב נישט אַ לונגן־אַנצינדונג...

סאַרע אַבראַמאָוונאַ ווערט אומרואיק. מען רופט די בעסטע דאָקטוירים, אפילו פֿראָפעסאָרן פון דער שטאָט. די לאַנע, אָבער, פאַרערגערט זיך. די קרענק ווערט ערנסטער און שאַרפער, און פּלו־צים שטעלן די דאָקטוירים אַ דיאַגנאָז: ווִיקטאָר אִיסאַקאָוויטש איז

אַ לונגן־קראַנקער, און זיינע טעג זענען כמעט נעפיילטע. ער הויבט אָן צו הוסטן מיט בלוט. די קרענק זיינע איז אַן אומהיילבאַרע, און די דאָקטוירים האָבן כמעט פאַרלוירן יעדע האָפענונג. זיי באַהאַלטן נישט די געפערלעכקייט פאַר סאַראַ אַבראַמאָווניצע, און אונזער סאַראַ אַבראַמאָווניצע, אַ מרויעריקע, געפונט פאַר זיך קיין אָרט. זי פאַר־געסט אין איר רייכקייט, זי קלאָגט טעג און נעכט, זי באַווייגט איר פּלוצימדיקן אומגליק – איר שלימזל. וואַר מיר קליידער, בעלעך, מעאַמערן, סינעמאַס?... אוים אויפנאַמעס. זי וויזט, אָבער, נישט אַרויס אירע ליידן פאַר איר טייערן מאַן. וויקטאָר איסאַקאָוויטש דאַרף נישט און טאָר נישט וויסן פון זיין שרעקלעכער און געפער־לעכער קרענק... זי באַהאַלט פאַר אים אירע שרעקלעכע איבערלע־בונגען, אירע ליידן. זי באַרואיקט איר מאַן מיט וואָס זי קען נאָר. וויקטאָר איסאַקאָוויטש פילט אָבער, אַז מיט אים איז נישט אין דער אָרדענונג. ער איז קראַנק, און שטאַרק קראַנק. אפשר פילט ער, אַז זיינע טעג זענען געציילט, אָבער וויזט עס נישט אַרויס פאַר זיין וויב סאַראַ, כאָטש עס וואַרט אים מיט יעדן מאָל ערגער. ער קען שוין כמעט נישט אָטעמען. די ספּאַזמע זיינע וואַרגט אים. אונזער סאַראַ אַבראַמאָווניצע מרעט נישט אָפּ פון אים; זי שמייט לעבן אים, באַרואיקט אים. קוקט אים אין זיינע אויגן און אויף אים מיט גרויס שרעק. אַזוי האָבן זיך די לאַנגע, שרעקלעכע טעג און נעכט געצויגן אָן אַ שיעור...

פּלוצים, וועז די ספּאַזמע האָט שרעקלעך אונזער וויקטאָר איסאַ־קאָוויטש געוואָרפן, און אונזער סאַראַ אַבראַמאָווניצע האָט מיט גרויס שרעק געקוקט אויף איר קראַנקן מאַן, האָט זיך פּלוצים, פאַרהוסטנט־דיק, אונזער וויקטאָר איסאַקאָוויטש אויפגעהויבן פון זיין בעט, און מיט זיינע שוואַכע הענט ארומגענומען זיין וויב סאַראַ. אַ קוק געטון אין אירע שיינע, נאָר פאַרווייטע אויגן, און מיט אַ קרומען שמייכל זי אַ פרעג געטון:

— זאָג מיר, סאַראַ, דו האָסט מיך זייער ליב?...זייער?...

סאַראַ קוקט אים, מיט פאַרוואונדערונג, אין די אויגן:

— וואָס, פּלוצים, ביי דיר אַזעלכע געדאַנקן?...

אונזער וויקטאָר איסאַקאָוויטש לייגט איר פּלוצים פאָר, זיך אויספּוצן אין אירע בעסטע און שענסטע קליידער – און טאָקע מיט די פּערל אין בריליאַנטן אין אירע שיינע אויערן. סאַראַ אַבראַמאָווניצע אַ פאַרוואונדערטע, קוקט אויף אים און פאַרשטייט נישט, וואָס פּלו־צים, איר וויקטאָר איסאַקאָוויטש פאָדערט פון איר אַזאַ זאַך. צי באַרואיקן אים, אָבער, טוט זי אים צוליב – זי וויל אים דאָך אַ בים־ל פאַרגענגן פאַרשאַפן...

זי נעמט אַרויס אירע בעסטע און שענסטע קליידער, די פּערל־ען די בריליאַנטענע אויריננלעך, טוט זיך אויף שנעל אָן, אַ קוק אין שפּיגל – צי אַלץ אויף איר איז אין אַרדענונג – און קומט, מיט אַ גראַציעזן שמייכל צו, צו אים, צו זיין נעלעגר:

— גו, האָסטו. דיין באַגער האָב איך דערפילט. געפעל איר דיר?...

זי לאַכט, אָבער אין האַרצן האָט די נשמה אירע געוויינט.

סאַרג אַבראַמאָוונאַ שמייט פאַר אים אַן אויסגעפּוצט, ווי צום באַל, אָבער פאַרשטייט נישט פאַרוואָם ער, וויקטאָר, פאָדערט פּלוצים דאָם פון איר..

וויקטאָר איסאַקאָוויטש נעמט זי ביי די הענט אירע, ציט זי נענטער צו צו זיך, און בעט זי, זיך נענטער לעבן אים, אויפן בעט זיינעם זיך אַנידערזעצן. וועט סאַרג אַבראַמאָוונאַ דערפילט זיין ווילן, און זעצט זיך לעבן אים אויף זיין בעט, מיט אַ לאַכנדיקער שמיכל:

— נו, איצט ביסטו צופרידן?... אַ מאָדנער וואונטש ביי דיר... אַזאַ פאַנטאַזיע נאָר פון אַ מענטשן...

וויקטאָר איסאַקאָוויטש, אַ פאַרכלינעטער פון זיין הוסטן, נעמט זי אַרום מיט זיינע שוואַכע הענט, טוט איר אַ קוק אין איר געזיכט, און זאָגט איר אַ פאַרכלינעטער:

— פאַרשטייסטו, דו ביסט ביי מיר אַזוי שיין, און בפרט אין דיינע מלבושים, אַז מיר גלויבט זיך, אַז אויב עס איז אמת, אַז איך שטאַרב און דער מלאך המוות דאַרף קומען צו מיר – וויל זיך מיר מיינען, אַז ווען דער מלאך המוות וועט דיך דערזען, וועט ער אפֿשר איבערבייטן זיין רשימה און זיין וויל, מיך פון דער וועלט אַוועקצונעמען... דו וועסט אים אפֿשר בעסער געפֿעלן, ווי איר...

די ישיבה־בחורים

עס זענען געווען צוויי ישיבה־בחורים, וועלכע האָבן געלערנט אין דער היגער ישיבה. דאָס שטעטל וואַסיליעווקע איז געווען אַ קליינס, אַ ביסל שמוציקס, אָבער דאָך אַ יידיש שטעטל, מיט אַ נויישן נאָמען. די ישיבה האָט זיך געפונען אין דער דאָרטיקער שול – אַן אַלט, קוים אויף די „פיס" שטייענדיק בית המדרש.

אָט, אין דעם אַלטן בית המדרש, האָבן געלערנט מאָג און נאַכט אונזערע ישיבה־בחורים – יוסל און שלמה. שלמה – אַ הויכער„לי־ניק", מיט צוויי לאַנגע דאַרע הענט, אַ גרויסן קאָפּ מיט האָר, און אַן אויסגעדאַרט, פון הונגער, פּנים. שמענדיק אָנגעמען אין דער שוואַרצער, אַ ביסל שמוציקער, לאַנגער קאַפּאָטע. צוויי שיינע, גרוי־סע, פּאַרטראַכטע אויגן; אַ גרויסן שטערן, און די אויגן זיינע האָבן שמעגדיק געברענט, כמעט געגליט, ווי מיט אַ תפילה צו גאָט, אָדער שמענדיק מיט דער גמרא אין די הענט.

דער צוויימער ישיבה־בחור – יוסל, דער חבר זיינער – איז נעווען אַ קליין־געוואוקסיקער, מיט אַ שיינעם הדרת־פּנים, אויך מיט פּאַרטראַכטע ביז גאָר אויגן, שוואַרצע און גרויסע. אַ קליין, שיין בלאָנד בערדל; אַ גרויסער שטערן און אַ קאָפּ מיט געקרייזלטע האָר, און צוויי קליינע פּאות, געקרייזלטע ווי פּלעשלער. אויך אַן אויסגעדאַרמער, אַ מאָגערער פון שטענדיקן הונגער; געקליידעט אין דער לאַנגער, שוואַרצער זשופּיצע, אָבער להיפך צו שלמהס קאַפּאָטע, זייער אַ רייגע.

ביידע זענען זיי נעזעסן אין דעם בית המדרש־ישיבה, און פּלייסיק, זייער פּלייסיק געלערנט. שמענדיק איינגעבויגענע און שאָק־לענדיקע מיט די קעפּ, און מאַקע מיט דעם גראָבן פינגער „געדרייט" אַ פּשטל, אויסזיגנדיק מיט די הויכע טענער דעם „אמר אביי"... פון עסן האָבן זיי קיינמאָל נישט געטראַכט. עס האָט זיי נישט געפעלט... געזעטיגט זיך מיט די „טעג", וועלכע די היגע בעלי הבתים האָבן זיי געשענקט. געשלאָפן זענען זיי ביידע אין דער שול, וואַרעמדיק זיך ביי דער גרויסער הייסער רובע.

אין די שלאָפלאָזע נעכט, האָבן זיי ביידע געחלומט פון בעסערע פּאַר זייט צייטן. אזוי האָבן זיי ביידע פּאַרבראַכט זייער יונגע, בין... אין אַ שיינעם טאָג, וען זיי האָבן שוין דערגרייכט זייערע די־פּלאָמען, די אזוי גערופענע „הודעות" אויף רביים און אויף גרויסע תלמידי חכמים, זענען זיי זיך צעפאָרן... יוסל איז אַוועק – ווי ער האָט תמיד געחלומט – אין דער גרויסער וועלט, און אָלם אַ גרו־סער תלמיד חכם און מאַלאַמד־פּוליר שרייבער, איז ער געוואָרן אַ גרויסער מפרסם אין דער גרויסער וועלט. זיין חלום איז מקוים ge־וואָרן, און ער איז געוואָרן אַן אָנגעזעענער שרייבער, אַ גרויסער

פילאָזאָף און עסטעטיקער. געוואוינט אין פּעמערסבורג און פּאַרנומען די וויכטיקע פּאָזיציעס פון אַ גרויסן געלערנטן. געוואָרן רייך אין געשמט. חתונה געהאַט און געגומען, בפירוש, פון אַ גרויסער, ריי־כער משפּחה אַ ווייב, אַ יפת תואר, און טאָקע מיט דעם גרויסן נדן, געהאַט קינדערלער און געלעבט ווי „גאָט אין אָדעם"... דער כביד מיט דעם רייכקייט וענען אים שטענדיק געלאָפן אַנטקעגן. ער אי־שוין נישט געווען מער „יוסל", נאָר בפירוש, יוסף אַרנאָלדאָוויטש.. דער נאָמען זיינער איז געוואָרן גרויס, און יעדער האָט געוואָלט וועגן אים מיט גרויס דרך ארץ – סיי אין לעבן, סיי אויף די שפאָלטן פון דער גרויסער וועלט־ליטעראַטור. די ישיבה האָט אים געבראַכט די גרויסע פרוכטן פון דעם אמתן תלמיד חכם...

וועז אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש האָט זיך דערפילט אַ באַפּעם־טיקטער אין זיין מעמד און אין זיין גרויסקייט, האָט ער זיך פּלוצים פאַרבענקט נאָך זיין אַלטער היים, נאָך דעם קליינעם, אַלטן און פאַרשמירטן געבורטס־שטעטעלע. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט דאָרטן אמאָל געהונגערט, געלעבט אין דחקות, אַז ער האָט דאָרטן אמאָל געהאַט עלטערן – אַ טאַטע און אַ מאַמע – וועלכע זענען שוין לאַנג אויף דעם אמתן עולם, אַז ער האָט דאָרטן אמאָל געהאַט קרובים און פריינט, און מאָקע די „טעג"־געבער זיינע... ער מוז „אַראָפּכאַפּן" זיך צוריק אין זיין געבורטס־שטעטל, נישט אויף לאַנג, אויף אַ קורצער צייט. ערשטנס – אויף קבר אבות, און מאָקע זיך דערוואַרמען אין זיין אַלטער חסידישער סביבה, וואו ער האָט דאָך זיינע יונגע יאָרן פאַרבראַכט, און אַ דאַנק דעם „קעפל" פון דער גרויסער חכמה, וועלכע האָט אים דערמעגלעכט צו קומען און צו דערגרייכן צו דער הויכער שטופע... און אפשר טאָקע זיך דערוואַרעמען, זיין נשמה אין דעם אַלטן צעבראָכענעם בית המדרש, וועלכער האָט אים געדינט אַלס ישיבה... זיך וידער, אויף אַ ווייַלע, אַנידערזעצן אין שול און מיט דעם אמאָליקן נעשמאַקן ניגון אַפּ־צולערנען אַ פּאָר מסחתות, אַ פּאָר בלאַט גמרא, אַדער אַ פּרק משניות, און מאָקע, בישעת מעשה, באַווייזן זיינע לאַנדס־לייט זיין גרויסקייט, וואָס ער האָט דערגרייכט אין דער גרויסער וועלט...

נישט לאַנג געטראַכט, נעמט אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש זיין ווייב און די קינדערלער, און פאָרט אַפּ אין זיין געוועזענעם שטעטל וואָס־ילייוועק, אַ רייכער און שיין געקליידעמער, מיט דעם פּראַק און צילינדער, אַ דיקער, מיט אַ בייכל, און זאַמער, אַ ראַזירמער – דאָס בערל זיינם האָט ער אין דער גרויסער וועלט פאַרנעמן – קומט אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש אין זיין אַלטן שטעטל. ער באַ־זוכט זיינע אַלטע פרייַנט, גייט אויף קבר אבות, קומט אין זיין אַלטן, צעבראָכענעם, און נאָך מער פאַרוויסטעטן בית המדרש. ער דערמאָנט זיך אין זיינע יונגע יאָרן, וואו ער איז נעזעסן יומם ולילה איבער דער גמרא, וואו ער האָט געהונגערט און געוואָרעמט זיך ביי דער הייסער רובע, געחלומט פון בעסערע צייטן... עס גייט אים, ווי אַ חלום, אַלץ אַדורך. און פלוצים, צו זיין גרויסער פרייד, דערזעט ער זיין בעסטן, זיין אַלטן חבר שלמה, מיט וועלכן ער האָט צוזאַמען „געקוועטשט די באַנק" אין שול און געחלומט...

אַ פרייד, אַ גרויסע פרייד ביי אים, צו זען זיך, צו באַגעגענען זיך מיט זיין אַלטן חבר שלמה, וועלכער איז אויך גרויס געוואָרן, אָבער אַלס דער ראש הישיבה, אַלס דער אמתער תלמיד חכם. ער איז נישט רייך ווי זיין חבר יוסל, ער איז אָרעם ווי געווען. די זעלבע לאַנגע שוואַרצע און שמוביקיע קאַפאָטע, די פֿאות זיינע זענען נאָך לענגער געוואָרן, דער פֿליושענער שטוויביקער קאַפּעלוש מיט דער שוואַרצער אָפּגעריבענער פֿליושענער יאַרמולקע. אַלײן, שוין אַ ביסל אַן איינגעהויקערטער, סיי פון יאָרן, סיי פון גרויס דחקות, און ווי אין די אַלטע צייטן, אַ מאָגערער – קוים די הויט האַלט זיך אויף אים. די אויגן זיינע, ווי שטענדיק, ווי אין די יונגע יאָרן, און אפשר נאָך מער, פֿאַרטראַכטע. די באָרד זיינע נאָך א לענגערע ווי אַמאָל, אָבער שוין מיט ווייסע, זילבערנע ווי שניי, האָר באַפּלעקטע. דער גלות ליגט אים אויף דעם פּנים. ער טראָגט שוין אויף דער נאָז זיינער בריל – פֿראָסטע, נישט אַזעלכע ווי דער חבר זיינער – גאָלדענע...

אונזער ראש ישיבה, שלמה, האָט אויך אַ ווייב מיט קינדער, אָבער נאָר פון אַן אַנדער עולם... עס איז נישט דאָס זעלבע, וואָס אונזער יוסף ארנאָלדאָוויטש איז... אָבער אונזער ראש ישיבה, שלמה, איז ציפּרידן, וויל „גאָט ווייל מן הסתם אַזוי". ער איז גליקלעך צו זען זיין אַלטן חבר, כאָטש ער איז... – ער געפונט אים אַ ביסל „אַראָפּ פון גאָטס וועג". אָבער דאָך, איז ער ציפּרידן אים צו זען. ער לאַדט אים בפירוש אין צו זיך אוף אַ גלעזל טיי. אונזער יוסף ארנאָלדאָוויטש לאָזט איבער דאָס ווייב מיט די קינדערלעך אין האָטעל, און קומט צו אונזער ראש ישיבה, רב שלמה. דאָס אָרעמקייט ביי אונזער ראש ישיבה, רב שלמה, איז אומבאַשרייבלעך: אַלטע צעבראָכענע בענקלעך, אַ „הינקעדיקער" טיש, קוים וואָס ער האַלט זיך אויף זיינע דרײַ פיס; פון די וועגט קאַפּעט מיט וואַסער, די סטעליע איז טונקל פון צייט און העגט כמעט איבער דעם קאַפּ. דער רוח אין שטוב איז אַ מאָדנע, מיט אַ ספּעציעלן ביגעשמאַק... די קינדערלעך רב שלמה'ס – פֿאַרשמירטע, מיט צערישענע קאַפּאָטקעלעך. די עלנבויגנס זייערע – כמעט נאַקעטע. אויסגעדאַרטע פּנימלעך, מאָגערע, נאָר מיט לאַנגע, פֿאַרדרייטע פּאות. די אייגעלעך זייערע – טרויעריקע און פֿאַרטראַכטע, ווי ביי זייער טאַטן, רב שלמה, קוקן אַריין אין די סידורימלעך, וואָס זיי האַלטן אין די הענט...

קוקנדיק אויף די קינדערלעך, פילט איר נישט ווילנדיק, אַז זיי איז פרעמד און אומבאַקאַנט אַ שיין פון דער זון. די מוטער זייערע, ר' שלמה'ס ווייב, רחמנה ליצלן, אַ הויכע דאַרע העסלעכע פרוי, מיט צוויי לאַנגע פֿאַרשמירטע אויסגעטרוקנטע הענט; אַ פּנים ווי אויף צו לחכעים – אַן אויסגעקרומטס, אַ מאָגערס. צוויי גרויסע, אַרויסגעקראָכענע פון די אויגן־לעכער, אויגן – רויטע, און אפשר קראַנק; אַ מויל – נאָט שטראָף מיך נישט פֿאַר מיינע רייד – די צונג אירע האַלט ביי איר אין איין „שפּייען מיט פּייער". אַ שרעק נעמט אייך אָן, וועז איר קוקט אויף איר – די אמתע „קסאַנטיפּע"... אונזער יוסף ארנאָלדאָוויטש קוקט מיט שרעק און פֿאַרוואונדער־

רינג אויף דער מכשפה, און אפילו מיט פֿאַרדרום אויף זיין חבר, זיין אַלטן חבר, וועלכער האָט שטענדיק געטרויעט וועגן עסטעטיק... ער קוקט אָן שאָקלט מיט זיין קאָפּ, טראַכטנדיק ביי זיך פון גאָטס וועלט און זיינע באַשעפענישן... ער שווייגט, און שרעקט זיך פֿאַר זיינע שלעכטע מחשבות וועגן דער מכשפה פון זיין אַלטן חבר.

ענדלעך, פֿאַרלאָזט אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש זיין חברס שטוב, אין דער באַגלייטונג פון דעם ראש הישיבה, און ווען זיי קומען ביידע אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין, פרעגט אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש זיין אַלטן חבר, דעם גרויסן געלערנטן, דעם תלמיד חכם ר' שלמה:

— דערמאָנסטו דיך, שלמה, ווי מיר ביידע האָבן געהאלטן פון דער גרויסער וועלט, וואו מיר וועלן באַווייזן דער וועלט די שיינקייטן פון אונזער תורה?... און וויסטו, אַז מען זעט די וועלט מיט איר גרויסקייט, הויבט מען אָן ערשט צו פֿאַרשטיין אונזער גרויסע לערע... יאָ, אונזער תלמוד, און אפילו זיינע פאָרשער. שלמה, מיין שייערער פרייַנט, דו ביסט געבליבן אין שטעטל און פֿאַרזונקן געוואָרן אין דעם קלייגשטעטלדיקן שימל און שמוץ... ווי קענסטו לעבן בייַ אזעלכע באַדינגונגען?... איך באַטראַכט דיין לעבן, און מיר ווערט זייער, זייער טרויעריק צו זען דיך... ווי קענסטו, שלמה, דו, דער גאָוועזענער עסטעט, דער בעל חלום פירן אַזאַ לעבן?... יאָ, שלמה, ווי קענסטו דאָס דערטראָגן און לעבן מיט אַזאַ וויב?... עס נעמט דאָך מיר אַ שרעק, וען איך האָב דאָס צוגעזען...

אונזער ראש ישיבה, ר' שלמה, ענטפערט אים מיט אַ קרעכץ.

— פֿאַרשטייסטו, די קינדער זאָלן לעבן... מ'קען נישט... — און ווידער מיט אַ טיפן קרעכץ: פֿאַרשטייסטו, אויף דער עלטער... מאַכן אַ לייטיש געלעבטער... אַזוי, מיין פריינט, איז דאָס לעבן. מי בחיים, און מי במוות... מן הסתם איז מיר באַשערט מן השמים... יאָ, יאָ. אַלץ איז פֿאַר דעם מענטשן אָנגעצייכנט, און מען קען נאָר קיין קלוגער נישט זיין. וען נאָט וויל אזוי, איז נישט צו מאַכן עפעס אַנדערש...

אונזער יוסף אַרנאָלדאָוויטש טוט אַ שאַרפן קוק אויף זיין אַלטן חבר, פֿאַרטראַכט זיך אויף אַ וויילע, און אָנגעמערקט ביי דער האַנט זיין אַלטן חבר, דערציילט ער אים, אַז אין דער גרויסער וועלט – ס'הייסט אין פּעטערסבורג, וואו ער וואוינט – איז אַרויס, נישט לאַנג אַ גייַע דערפֿינדונג, פון וועלכער אין דער קלייַנער וועלט – ס'הייסט ביי אים אין שטעטל וואַסיליעווקע – וויסט מען נאָך נישט פון דעם. דאָס איז אזא גלאָז, וואָס שפּיגלט אָפּ דעם מענטשן, און ס'הייסט · דער שפּיגל.

— אַז איך וועל קומען צו מיר אַהיים – זאָגט יוסף אַרנאָלדאָוויטש – וועל איך דיר תיכף דאָס אַרויסשיקן. ווען דו וועסט דאָס באַקומען, זאָלסטו, אין דער אָפּוועזנהייט פון דיין וויב, צוקלאַפּן אויף דעם וועגמל פון איר בעט אַ משוועקל, אָבער – אַנטקעגן איר, און וען זי וועט אַנשלאָפן ווערן, זאָלסטו דאָס גלאָז אויפהענגן אויף דעם משוועקל פון דעם בעט־וועגמל.. אָבער זי זאָל פון דעם נישט ווסן...

ר' שלמה האָט אים צוגעזאָגט, און וועז ער האָט מאַקע אין אַ ליאַדע טאָג באַקומען פון זיין אַלטן חבר דאָם גלאָז, האָט ער געמאַכט אַווי, ווי זיין חבר יוסל האָט אים געלערנט. צוגעקאַפט דאָם משוועקל אויף דעם וועגעל פון זיין פּלוגותמעם בעט, און בייגאַכט, וועז זיין „קסאַנטיפּע" איז אַנשלאָפן געווארן, האָט ער שטילערהייט דאָם גלאָז אויפגעהאָנגן, און אַליין זיך אַוועקגעלייגט אויף זיין בעט, וואַרמנדיק אויף דעם רעזולטאַט פון זיין חברס עצה...

פּלוצים, כאַפּט זיך אויף, פון איר שטאַרקן שלאָף, די „קסאַנטיפּע" זיינע, מיט אַ שרעקלעכן, האַרצרייסנדיקן נעשריי:

— געוואַלט, געוואַלט... אַ שד, אַ דיבוק, אַ רוח, געוואַלט...

ר' שלמה, דער ראש ישיבה, לויפט אַראָפּ פון זיין בעט און לויפט צו, צו זיין פּלוגותמע, און וויל זי באַרואיקן. אָבער זי שרייט, גישט מיט איר שמימע:

— געוואַלט... אַ שד, אַ דיבוק, אַ רוח... – און ווייזט אים אויף דעם שפּיגל, וועלכער הענגט אַנטקעגן איר, אויף דעם וועגעל פין איר בעט – אָט, האָסטו... קוק, קוק. געוואַלט, אַ שד, אַ שד...

אונזער ר' שלמה, דער ראש הישיבה, באַרואיקט זי, נעמענדיק זיין ווייב ביי דער האַנט, און, מיט אַ גרויסן שמייכל, זאָגט ער צו איר:

— הער מיך אויס, מיין טייערע, מיין ווייב. דאָ זענען קיין שדים נישטאָ, און קיין רוחות אוודאי נישט פאַראַנען. דאָס איז אַ פּשוט גלאָז – אַ גלאָז, וואָס שפּיגלט אַפּ דיך אַליין... זע, מיין ווייב, דו האָסט דיך איין און אייגציק מאָל דערזען, און האָסט דיך באמת שרעקלעך, שטאַרק דערשראָקן... יאָ, פּאַר זיך אַליין... וואָס זשע דאַרף איך זאָגן, און ווי דאַרף איך שרייען, וועז איך זע דיך אַזויפּיל יאָרן שוין?... דאָס ביסטו דאָך... קוק דיך, קוק דיך גוט אַריין, אפשר וועסטו זיך דערקענען?... און אפשר מאַקע אַנדערש וועלן?...

די באַלשעוויסטישע רעוואָלוציע

(שליאַמקע דער „קאַמיסאַר")

די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע האָט אויסגעבראָכן. די באָלשעוויסטיש באַנדעס לויפן ארום, באַוואָפנטע איבער די ציין. די שפּאָט און די אינוואַוינער זיינען אין גרויסן שרעק. אַ יונגער בחור, אַ באָרווסער, אַ נאַקעטער, אַ פּאַרסמאַרקעטער, אַ יידל, באַהאָנגן אויף ביידע זייטן פון זיין לייב מיט רעוואָלווערן, צוגעבונדענע מיט מעשענע קייטן ארום דעם האַלדז; רייטנדיק אויף אַ געפּרעמטער קליאַטשע, פירט ער די אָנגעקומענע פּאַטרולן פון דער באָלשעוויסטישער ארמיי. ער וויזט זיי די אומבאַקאַנטע געגנט און וועגן, די שמיבער און בוידעמס, וואו די פּעטליוּרע־פּאָגראָמשטשיקעס זיינען באַהאַלטן.

עס ווערט פּלוצים אַ שיסערי, און דער עולם אַ דערשראָקענער, אַ מידער פון שלאָפלאָזע נעכט, פון די פּעטליוּרעס באַנדעס, לויפט אין די שמיבער און פּאַרמאַכט זיך אונטער אַכצן שלעסער. די באָלשעוויסטישע פירער, די קאָמיסאַרן מיט זייערע סאָלדאַטן קאָנטראָלירן די הייזער און רעקוויזירן די „בורזשואַזע" וואוינונגען. מען „מאָביליזירט די בורזשויען" און זייערע טעכטער, יונגע אומשולדיקע מיידלעך, צו רייניקן די גאַסן און די וואַטער־קלאָזעטן.. מען נעמט נקמה און מען טרייבט, כמעט פון די בעמען ארויס, די אינוואַוינער. מען רודעוועט ווו ביי זיך, ווייל אַזוי האָט באַפוילן דער גרויסער „פירער" לענין. מען שאַפט זיך מיט די דערשראָקענע בעלי בתים פון דער שטאָט, ווו מיט שיק־יינגלעך אָדער פּאַרדעס־מיקע. מען שלעפט די יונגע מיידלעך צו רעגיסטרירן זיך פאַר פּאַרשידענע אַרבעט. מען טרעפט ארויס פון די שמיבער דאָס טייערע מעבל און מען ברעכט עס וו היינט־האָלץ, כאָטש עס פעלט נישט קיין ברען־האָלץ, ווייל אַזוי האָט לענין געהייסן: „אַלץ, וואָס דו טרעפסט און זעסט ביים „בורזשוי" – ברעך און פּאַרניכט!...

די בונדיסטישע חברה־לייט – וו זייער שטיינער פון סאָציאַליסטישע לאָקייען – רייבן זיך די הענט פאַר שמחה און נעמן נקמה אָן די „העלעבע" פאַר זיי בורזשויען. זיי ווערן די נעטרייעסטע מיטהעלפער פון אָט די באַנדעס.

אין שטאָט איז פריילעך. דער עולם־גולם ציטערט, ווי געוויינלעבע שעפעלעך פאַר דעם ווילדן וואַלד־וואָלף. אַלע אַמטן פון דער שפּאָט ווערן באַזעצט פון די „אַרבעטער־קאָמיסאַרן", און די „טשעקאָ" אַרבעט בייטאָג און ביינאַכט, אָן אויפהער... די אַמטשבויראָקן, וואו עס ארבעטן די אָנגעשטעלטע, ווערן באַלאַגערט בשעת זייער ארבעט פון די „טשעקאָ"־אַגענטן, מיט זייערע „פירער". די באַאַמטע ציטערן, און יעדער פון זיי פאָכט, כמעט מיט דער נשמה,

פון שרעק. זיי זויסן נישט, וואָס עס דערוואַרט זיי. זיער גורל איז פֿאַרנעפֿלט, די ארעסטן זענען אָן אויפהער... אָן אַלט מיידל וויינט מיט בלומיקע טרערן, און דאָס מאַשן־טיכל אירס האַלט זי, אָן אויס־הער, אויף אירע וויינעדיקע אויגן... אימיצער האָט איר געזאָגט, אַז די קאָמיסאַרן וועלן זי „מאַביליזירן", אָדער פּשוט „רעקוויזירן", וויל לויט דעם באָלשעוויסטישן געזעץ, געהערט זי צו דעם „פּאָלק"... זי נעמט עס פּאַר ערנסט, און קלאָגט און וויינט... זי באַשטייט שוין ליבערשט חתונה צו האָבן מיט דעם ערשטן באַגעגנטן, נאָר נישט וועלן אַ „פּאָלקס־פּרוי"... דער עולם ארום לאַכט, אָבער זי וויינט נעבעך מיט בימערע טרערן...

אין אַ צימער פון די אמטלעכע ביוראָען זיצט אַ בּאָוועסער שיינער, אַ געוועזענער געווייגלעכער חזיר־פּאַסטוך – אַלס קאָמיסאַר... ער איז באַוואָפנט מיט עטלעכע רעוואָלווערן, צוגעבונדענע צו אים מיט לאַנגע מעשענע קייטן. ער מאַכט „עקזערסיזן" און שיסט אין די וועגט פון זיין ציטער, כדי – ווי ער זאָגט – צו וויזן די מיידלעך, אַז ער קען די „מלאכה", און אַזוי וועט ער בפירוש שיסן אַלע בורזשויען...

אין אַ צוויטן צימער פון די ביוראָען זיצט אַ יידישער אויס־וואורף, שליאַמקע רער ראַזירער. אַן אַנאַלפאַבעט – נישט שרייבן און נישט לייענען. דערפאַר אָבער איז ער אַ זייער מיכטיקער פּאַר־קויפער פון אַלקאָהאָל און פרויען... ער איז „קאָמיסאַר" און „פּרא־וועט"; ער קאָמאַנדירט און גיט באַפעלן. די קריסטלעכע באַאַמטע לאַכן און מאַכן אויס אים, פּאַרבאָרגענערהייט, חוזק. זיי „שושקען" זיך צוויש זיך און שרייען: „גיט אים בעסער דאָס שערל אין דער האַנט... פּרעגט בי אים ווייל עס קאָסט אַ שנעפּסל און אַ נקבהלע... זאָל ער זיך פּריער אויסלערנען רעדן רוסיש, און דערנאָך קאָמאַנ־דירן"... דער עולם, אָבער, ציטערט פּאַר אים ווי פּאַר אַ קרחת. ער איז שטרענג און שטאָלץ – עס איז איצט זיינע זיבן טעג... און ער הערשט.

אַליין־געוואוקסיקער, אַ דיקער, מיט אַ גראָב העסלער פּנים, מיט צוויי שוואַרצע, לויפנדיקע, גנבישע אויגן; אַ שוואַרצע לאַנגע משופּרינע אויף דעם קאָפּ זיינעם; צוויי אַריינגעוואַקסענע קרומע פּיס, מיט צוויי קלייניע, דינע העכט וווי שטעקעלעך, און לערנט די אַלטע קריסטלעכע „טשינאָוניקעס" ווי צו אמטירן, ווי צו אַר־בעטן... ער איז געהאַסט פון אַלע, אָבער מען ציטערט... מען צי־טערט פּאַר אים, דעם „זשיד"...

אין דער גרויסער שול, וואו די יידן זענען געקומען צום דאַוונען, האָט זיך פּלוצים באַוויזן נאַסקע דער גנב. אַ קלייניטשיק באַשעפּע־נישל, מיט קלייניע פיסלעך און נאָך קלענערע הענטלעך, אַ מאַגערער, אַן אויסגעארמטער, מיט אַ צעשויבערטן, נישט געקעמטן קאָפּ האָר. צוויי גנבישע אויגן, מיט אַ גרויסער נאָז, און נאָך גרעסערע סמנים פון קלעפּ, וועלכע ער האָט שטענדיק באַקומען – סיי פון זייע קאָ־לענן, פּאַר זיין שלימזלדיקער ארבעט – סיי פון די, וועלכע האָבן אים געבאַפּט בייַ דער „ארבעט". ער שפּייט אין בית המדרש, אויף אַ באַנק, און פּאָטשט מיט אַ צעבראָכענער ביקס אין דער האַנט.

ער שרייט אוּן סטראַשעט דעם דערשראָקענעם עולם, אַז ער וועט צעטרייבן דעם עולם... אָט, וועט ער שיסן... אָט, וועט ער אַוועקרויבן די זילבערנע קרוין מיט דעם זילבערנעם „יד" פון די ספרי תורות... אוּן אָט, וועט ער איבערהויפּט צעברעכן די ספרי תורות, וויל זיי זענען פֿאַר אים „אַלטמאָדיש"... די לערע פון זיינע לערערס, לענין אוּן טראָצקי, זענען פֿאַר אים פּיל אינטערעסאַנטער אוּן וויכטיקער, כאָטש ער האָט פון זיי קיין אַנונג... אָט, וועט ער די שול׳ רעקווי־זירן, אוּן פון איר ליבערשט מאַכן אַ קלוב, וואו די קאָלעגן זיינע – אַזעלכע גנבים ווי ער – וועלן מאַנצן דעם שוידערלעכסטן באַלשע־ויסטוישן מאַגיע. דער צעברָאכענער „קאַראַבין", מיט דעם אָפּגע־האַקטן שפּיץ, טאַנצט בי אים אין דער האַנט, אוּן דער עולם – בי זיין גאַנצער מערהייט – שמייט ווי אַ פֿאַרגליווערטער פון שרעק, פֿאַר אָט דעם אויסוואורף, פֿאַר דעם מענטשלעכן אָפּשניי־מיסט, שטייט מאַכטלאָז, מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, ווי פון אַ מדבר־ווינט, פון אַ ציקלאָן, פון אַ „חמסין", וועלכער בושעוועט אוּן פֿאַרשוועכט די וועלט אין זיין פֿעסטישער גענ... ער שמיקט אוּן ווערפט אַלץ, וואָס ער טרעפט אויף זיין וועג...

אין אַ קליין ציימער פון די ביורא־אמטן, זיצט אַלם סעקרעטאַר, אַ גרויזענער גרויסער אַדוואָקאַט. שוין נישט קיין יונגער מאַן, מיט אַ שיינעם הדרת־פּנים. צוויי שיינע, קלוגע, פּרויעריקע אויגן, אַ גרויסער שטערן פון אַ גלעצרנטן; אַ קאָפּ מיט שיינע, גראָע האָר – אַ מיטל־גרעוואוסקיקער. ער טאָר מער נישט זיין אַדוואָקאַט, וויל ער איז פון דער אַלטער יורידישער לערע, וועלכע איז נישט פּאַסיק פֿאַר די נייע געזעץ־גענבער... מיט אים קאָמאַנדירט אונזער שליאַמקע דער ראַזירער, אוּן דער אַלטער אַדוואָקאַט מוז, מיט פֿאַרקריצטע פון וויטיק צייַן, אויספילן די באַפֿעלן פון דעם אָפּשניין, פון דעם מענטשלעכן מיסט... דער אַדוואָקאַט איז טיף פֿאַרטראַכט אין זיינע גערַאַנקען – צו וואָס ער איז געקומען אויף זיינע עלטערע יאָרן?...

אָט, אין דעם מאָמענט, עפנט זיך די טיר פון דעם קאָמיסאַר שליאַמקע, וועלכער גיט אַ קורצן, אָבער שטרענגן באַפֿעל דעם סעק־רעטאַר, צו דערלאַנגן אים אַ ראָפּארט וועגן דער לויפּנדיקער אר־בעט... אָבער שנעל, ווי נאָר עס איז מעגלעך...

דער אַדוואָקאַט אונזערער, אָן שום וויידערשפּרוך, דערלאַנגט אים דעם פֿאַרלאַנגטן ראָפּארט, אוּן אונזער שליאַמקע דער ראַזירער נעמט דעם ראָפּארט, זעצט זיך אַוועק אויף אַ גרויסן וויכן פֿאָטעל, די פּים זיינע אַריבערגעלייגט אייגער אויף דעם צווייטן, אוּן לייענט, לייענט...

פּלוצים, מיט אַ שמייכל אויף זיינע גנבישע ליפּן, טוט ער אַ זאָג מיט גרויס „קעמעניש" צו זיין סעקרעטאַר, דעם אַדוואָקאַט:

— איר וויסט, חבר, אייער ראָפּארט איז נישט שלעכט, אָבער דער סטיל זיינער איז אַ ביסל „הינקנדיק"...

דער אַלטער אַדוואָקאַט, דער גרויסער גלעצרנטער, קוקט צו זיין אַלטגע אוּן שמייכלט, מיט אַ פֿאַרבאָרגענעם אוּן ביטערן ציטער...

ריטא

עס איז געווען אין פּאריז, נישט לאנג, צוריק מיט א פּאר יאָרן, אויף א פּאַרוואַרפענער נאַכט, אין א ווינקל נישט וויט פון פּינאַל – ווא עס האָט נעהאט א געשעפט פון קאָנפעקציע – א מיידל מיט דעם נאָמען ריטא. זי איז געווען פון ריגע. א קליינ־געוואוקסיקע, מיט גראָבע פּים און לאַנגע, אויסגעטרוקנקנטע, אויס־געדאַרטע הענט, אָבער מיט רויטן, די נענל אירע לאַקירט. א קאָפּ מיט געשוירענע „א לא מאָד", גוט פּאַרקעמטע האָר; א פּנים, אַז אלטס פון א מאַרקזיצערין, געשמעקט מיט פּאַרשידענע „שמעק־דיקע" קרעמען, פּודער און פּאַרבן; א פּאָר גרויסע ברוסטן, הויכע ווי הערנער, און א צונג נאָך א גרעסערע...

זי פלעגט נישט רעדן, נאָר קוויטשן, און עס פלעגט זיך דאַכט׳, אַז נישט וויל־נדיק דערמאָנען אין א קליין חזירל, וועלכעס קווי־טשעט, וועז מען רירט עס אָן.

אונזער ריטא איז געווען אַז אלט מיידל, שוין „אין די יאָרן", אין די פופציקער. שמענדיק געקלײדעט מיט גרויסע פּרעטענסיעס, קאָקעטיש, פון א שנײדערין אָדער פּאַרקויפערין, כאָטש דאָס האָט איר זייער וויניק געפּאַסט. דאָס פּנים אירס איז געווען א מאָדנע. ווי א פּאַרזעגניש, אַז אלטס, זייער אַן אלטס.

אין דער צייט פון דעם נאַצישן קריג, האָט זי נעמאַכט גלעט אַן געוואָרן רייך, א „גוואַ ריש"... פּריער האָט זי געוואונען נישט וויט פון איר געשעפט, אין א קליין פּאַרוואָרפן געלע ערגעץ ווא, אויף א הויכן שמאָק מיט די „באָגעס צימערן", אין א שמוציק; שטיבל מיט א קוך. די מרעפּ צו איר שמיבל זענען געלעגן קרומע, אלטע און צעבראָכענע, שלעכט באַלויכטענע, אַז מען פלעגט זיך כמעט דעם קאָפּ קנעגן צעברעכן, צו איר אַרויפקומנדיק. אין שמיבל ביי איר איז געווען פול פון פּאַרשידענע שמאָטעס – ווי גרויסע בערג. די קוך – א קליינע, נישט זיך אויסצודרייען, מיט א קליין פענצ־מערל, און נאָר א קלענער נאַז־קיכל. די לופט אין דער „וואוינונג" איז געווען כמעט א דערשטיקנדע. דאָרט, אין דעם „וויגל", פלעגט אונזער ריטא אין אירע, פרייע פון אַרבעט שעהן, זיך אויסרוען אירע אלטע ביינער. אין די אָוונטן, פלעגט זי קאָכן איר מאָלציייט אויף מאָרגן, אָדער זאָלן אין אָדרעגונג ברענגן, ווייל א בוך לייענען אָדער א צייטונג איז איר געווען שווער, אָדער פּשוט נישט צום האַרצן...

אָבער וען זי איז רייך געוואָרן, האָט זיך אונזער ריטא, נישט וויט פון איר קראָם, געקויפט א שיינע, באַקוועמע, צוויי־צימער־דיקע וואוינונג, מיט א קוך, און בפירוש מיט א שיין באָד־צימער און אלע אַנדערע בעקוועמלעכקייטן. שיין און רײַן, אפילו רייך און

מיט גרויס געשמאַק אויסמעבלירט. זי, ריטאַ, איז אָבער בײַ דעם אַלעמען געווען אַליין, עלנע, און אַזוי ווי געלט האָט זי שוין געהאַט נענוג, פֿלעגט זי, אין די פרייע אָוונטן, לויפן אין די סינעמאַס אָדער אין די טעאַטערן. זי איז אָבער דאָך געבליבן אַ גרויסע „אַנאַלפֿאַבעטין", און נאָר ווייניק אין דעם אַלעמען פֿאַרשטאַנען.

איר נאָמ איז געווען געלט, ווײַל מיט געלט האָט זי זיך געקענט אַלץ פֿאַרשאַפֿן – אַ חוץ איין זאַך – די יוגנע יאָרן אירע. זי האָט נעפֿילט, אַז זי וועלט, פון טאָג צו טאָג, עלטער און עלטער... אַ נאַנצן טאָג פֿלעגט זי זיך פֿאַרנעמען, פֿאַרבראַנגנדיק איר אײַנזאַמע צײַט אין איר קראָם, זיך פֿאַרגעסן מיט אירע קליענטן. וועז זי פֿלעגט אָבער צֵרויפֿקומען, נאָר איר אַרבעט אין דער קראָם, צו זיך, בײַנאַכט, אין דער שיינער און באַקוועמער וואוינונג, פֿלעגט זי ערשט דערפֿילן איר אײַנזאַמקײט, איר עלנטקײט. דאָס נאָגנדיש אירם, דער אינערלעבער דראַנג פֿלעגט זי מושענן און מאַטערן, אויפֿפֿרעסן. איר האַרץ פֿלעגט קלאַפֿן וואָס שפּאַרקער, די בלוטן אירע פֿלעגן אין איר קאָכן און זוכן אַ באַפֿרידיגונג...

זי האָט געהאַט, ווי אַלע פֿראַנצויזישע אַלטע מיידלעך, אַ הונטטעך – אַ וויים, אַ קוטשעראַוועז, אַ קליינס. זי פֿלעגט עס לערנען און אַרומפֿראָגן, זיך מיט אים אויף אירע לאַנגע הענט, בײַטאָג און בײַנאַכט, וועז זי איז נאָר פֿרײַ נעווען פון איר אַרבעט.

זי האָט אָנגעהויבן צו זוכן פֿאַר זיך אַ „פֿאַסנדיקן" שידוך... אונזער ריטאַ האָט נעפֿילט, אַז זי קען מער אַליין נישט בלייבן, אפֿילו אין איר רייכער, באַקוועמער און שיין מעבלירטער וואוי־נונג. עס האָט זי כמעט געשראָקן איר אײַנזאַמקײט. די וועגט פון איר שיינער וואוינונג זענען געווען פֿאַר איר שרעקלעכע סילועטן, שאַטנס פון אירע שוואַרצע נעפֿילן און נעדאַנקען. זי האָט אָנגע־הויבן צו לויפן אין יעדן, פֿרײַען פון אַרבעט, אָוונט, אַ מידע פון איר אַרבעט, פון דעם נאַנצן טאָג, אויף פֿאַרשידענע „ראַנדע־וואו", זיך באַגעגענען מיט מענער, עלנע וויז ריטאַ, וועלכע האָבן אויך נעוזכט ווי זי, זייער עלנט צו פֿאַרבעסערן. אָבער אונזער ריטאַ האָט זיך נישט נעקענט צוקלויבן... דער אין צו אַלט אדער נישט שיין, דער איז צו דיק... צו גרויס, אָדער צו קליין־נעווואוקסיק... אָדער פּשוט – נישט „עלנאַנט"...

אין דער אמתן, האָט זי, ריטאַ, פּשוט נישט נעהאַט קיין פֿאַר־טרוען צו קיינעם. אין אַלע אירע „נײַ־באַקאַנטע" האָט זי אײַנע נעוזן: אַז נישט זי, ריטאַ, ווײַל מען – נאָר איר געלט, איר רייכ־קייט, איר קראָם, איר וואוינונג... און נאָך מער אַ מידע, אַן אומ־צופֿרידענע, אַ נערוועזע, פֿלעגט זי אַוועק פון די אַלע „ראַנדע־וואו" צו זיך, און זיך פֿאַרשלינען מיט איר הונטעלע, און באַהאַלטנדיק זיך, גוט, גוט, זיך אויסוויינען אויף איר ווײַסטן און אײַנזאַמען שלימ־מזל, אויף איר ביטער עלנט לעבן... אַליין, שטענדיק אַליין, מיט אירע שוואַרצע נעדאַנקען און קאָכנדיקן, אין איר, בלוט... זי וועט עס נישט אויסהאַלטן... זי וועט משוגע ווערן... זי מוז איר לעבן פֿאַרבעסערן, פֿאַרבייטן...

די נעדאַנקען אירע טראָגן זי... זי וואַרט מיט אומגעדולד די

אָוונט־שעהן, די „ראַנדע־וואוס". די באַגעגענישן, אָבער, שרעקן זיי, און דאָך קען זי אין איר וואוינונג נישט זיצן, עס טראָגט זי... און זי לויפט ווידער אויף די „ראַנדע־וואוס". אפשר, טאָמער?... א גרויסער גאָט, ער מוז איר העלפן...

אין א שיינעם מאָג באַקענט זיך אונזער ריטאַ, דורך א שרכן, מיט א יונגן מאַן, אן עלזאַסער יידן. א ביסל גרעסער ווי זי ריטאַ. א בריטבייניגעראדיקער, מיט א שיין אינטעליגענט פּנים, א ריין־ראַזיר־מער, אָנגעטון אויף דעם דייטשן שטייגער. שיינע גרויסע אויגן, א שיינער קאָפּ מיט האָר, א שטארן – א גרויסער און בריימער, ווי־כער זאָגט עדות פון פיל איבערלעבונגען; א זויבערער, שיין געקליי־דעט – א טיפ פון א געשעפט־רעפּרעזענטאַנט, פון א וואָג־אַזשאָר; רעדט א שיינעם פראַנצויזיש, דייטש און ענגליש. פון בארוף א ריי־זער, אָבער, לא עלינו, אן אָרעמער. אן אָרעמאַן, וועלכער איז דורך היטלערן, ימח שמו, אַרויסגעשטויסן געוואָרן פון זיין היים אין על־זאַס, און דאָ איז פראַנקרייך, אין פּאַריז אָדער אין ניס, וואו ער האָט געוואוינט, אין דער א פּאָר אים פרעמדער נעגנט, איז געווען פּאָר אים זייער שווער זיך צו אינאַרדענען.

ער האָט נעלעבט מיט זיין אלטער מוטער אין ניס, אין גרויס דחקות. די צייטן זענען פּאָר אונזער עלזאַסער געווען זייער שווערע; ער האָט זיך זייער געמאַטערט, סיי פון אַרבעטלאָזיקייט, און כיי פון עלנטקייט, און ער האָט בפירוש געזוכט צו פּאַרבעסערן, סיי זיין עלנטקייט, און סיי זיין שווערע לאָגע. ווען ער האָט זיך באַקענט מיט אונזער ריטאַ, באַזוכט זי א פּאָר מאָל אין איר געשעפט, און דערנאָך, אין איר שיינער רייכער וואוינונג, האָט ער ביי זיך נע־פּועלט – כאָטש זי, ריטאַ, איז עלטער און א סך וויניקער נע־בילדעט פון אים – מיט איר דאָך זיין לעבן צו פאַרבינדן, און מיט איר גיין צו דער חופּה.

זיי האָבן זיך אָנגעהויבן אפט צו טרעפן, צוערשט אין די קא־פּעען און אין סינעמאַס, ביז אין א שיינעם מאָג, זיצנדיק ביי ריטאַ, אין איר וואוינונג, ביי א גוטן און געשמאַקן נאַכטמאָל, האָבן זיי זיך דאָס „וואָרט" געגעבן זייערע לעבנס צו פאַרבינדן. זיי גייען: ביידע אין א מזלדיקער שעה חתונה האָבן.

אונזער עלזאַסער האָט אָנגעהויבן וואָס אפטער צו איר צו קומען, צוערשט אין דער קראָם אַלס פאַרקויפער, כדי זיך בעסער צו באַקענען מיט ריטאַס געשעפט; געוואָרן היימישער מיט איר, און אָנגעהויבן צו פילן זיך ווי דער צוקונפטיקער בעל הבית פון געשעפט און נעטראַכט, וואָס שנעלער די חופּה מיט איר צו שטעלן. ריטאַ, אָבער, האָט אונזער עלזאַסער צו דער קאַסע נישט צוגע־לאָזט. זי האָט מורא נעהאַט אים אָנצופאַרטרויען. דאָך, האָט זי אים אָנגעהויבן צו געבן וואָכן־געלט – ער איז דאָך א מענטש, אין דער פרעמד... און ער פאַרדינט נישט. ער מוז דאָך האָבן א פּאָר גראָשן אין דער טאַש זיינער, אויף עפעס... און מאַקע צום לעבן... מען איז דאָך א לעבעדיקער מענטש...

א ביסל שפעטער, האָט אונזער ריטאַ מאַקע אונזער עלזאַסער אַריינגענומען צו זיך אין דער וואוינונג – זיי גייען דאָך שוין ביי אונזער ריטאַ, ווי

אַ קינפּטיקער לעבנס־באַגלייטער, שלאָפֿן און עסן. אונזער ריטאַ, אָבער, פלעגט אים האלטן, ווי זי פלעגט זאָגן, „אויף דעם שלאָפֿ". זי פלעגט אים אויף ביי נאַכט פאַרשלינסן, ווי אין אַ שטייג. אַזוי האָט עס געדויערט אַ לאַנגע ציים, און אונזער עלזאַסער „חתן" האָט געלייגן און געגומען פאַר ליב. ער האָט געשווינגן און געטראַכט ביי זיך, אַז דער טאָג וועט קומען...

אונזער ריטאַ האָט שפּענדיק געשריען און געקוויטשעט, גלייך ווי מען פירט זי צו דער שחיטה... און אונזער זאַליא, דער „חתן" אירער, פלעגט מיט יעדן מאָל מאָנערער ווערן און דאַרן ווי פון אַ קרענק. ער האָט ביי איר געלייגן דעם אמתן כיבוד הקבר. אונזער ריטאַ האָט אים אָבגערחמנותדיק געפֿיניקט. סיי מאַראַליש, סיי פֿיזיש. ער האָט נישט געלעבט, און נישט געשמאַרבן, געמוסשעט זיך אין „געהאַקטע וואנדן". די טעג זיינע, און די שלאַפֿלאָזע נעכט, זענען געווען שווארצע, פול פון כמאַרעס. און דאָך, האָט ער ווי אַן אומבאַהאַלפֿענער געלייטן, מיט דער האָפֿענונג, אַז ער וועט זי איבערפֿאַנדערשן, אַז זי וועט אים אָנהויבן צו פאַרשטיין און אַנדערש ווערן.

אַזוי האָבן זיך די טעג און נעכט געצויגן – לאַנגזאַמע, פּינצפֿטערע און שוואַרצע – פאַר אונזער זאַליא. ביז, אין אַ שיינעם טאָג, אין אַ פרימאָרגן, איז צו אונזער זאַליא געקומען זיין אַלטע מוטער פון נים. וועז די אַלטע מוטער זיינע האָט דערזען איר פאַרפינצטערטן און מאָגערן – ווי אַן אמתער סקעלעט – זון, און דערנאָך די קוויטשנדיקע „כלה", האָט די אָרעמע אַלטע מוטער, מיט גרויס רחמנות און נאָך גרעסערער מי, קוים אַרויסגעשלעפּט און באַפרייט איר אָרעמען זון זאַליא פון דעם ריכן גהינם...

אונזער זאַליא, אַ באַפרייטער ווי אַ פויגל פון דער שמייג, איז אויף דער פריייער לופט. אַוועק פון זיין „כלה", ווי פון אַ שוואַרצן פעפער, צו זיין היים־געליבטער מאַמע. די „כלה זיינע", ריטאַ, איז אים, מיט איר שיינער און באַקוועמער וואוינונג, מיט איר רייך געשעפט, פּשוט מיאוס געוואָרן. ער, אונזער זאַליא, האָט זיך דער־פילט פאַר אַ נאר אַנדערן מענטש – אַ באַפרייטן פון שמאַרקע און שווערע אייזערנע קייטן, אַ פרישער און לעבעדיקער מענטש געוואָרן.

אונזער ריטאַ איז ווידער געבליבן אַליין, און נאָך מער עלנט. די ציים אירע האָט זיך נעצויגן, פאַרנעפּלט מיט שוואַרצע וואָלקנס. זי האט שרעקלעך געליטן, געבענקט נאָך „איר" זאַליא, און, שטי־לערהייט ביי זיך, אין די טיפענישן פון איר האַרץ, נעמרוימט, גע־חלומט... נעהאָפֿט, אַז איר זאַליא וועט חרטה האָבן, און אפשר דאָך צו איר צוריק קומען... זי וועט מיט איר פאַרמעגן, מיט איר געלט, שטאַרקער זיין ווי זיין אַלטע אָרעמע מוטער, די ווייסטע „בעטלערין", וועלכע האָט ביי איר צוגערוימט איר זאַליא...

טאָג זענען געלאָפֿן, נעכט פינצטערע און שלאָפֿלאָזע פאַר אונ־זער ריטאַ האָבן זיך לאַנגזאַם און אַנברחמנותדיק נעצויגן... אונזער ריטאַ. אין איר בענקשאַפט, איז געוואָרן נאָך מיאוסער און עלטער, און דאָך איר האָפֿענונג נישט פאַרלוירן. זי האָט שמאַרק געגלויבט אין דעם כוח פון איר געלט, פון איר רייכקייט. ער, זאַליא, און זיין שלעכטע מוטער זענען דאָך גרויסע, גרויסע אָרעמע לייט, קבצנים.

ביז, אין אַ שיינעם טאָג, האָט זי זיך פון איר שדכן דערוואוסט, אַז איר זאליא גייט התונה האָבן מיט אַן אַנדערער, פיל יונגערער און מאַקע שענערער פון איר. זי האָט געבינן אירע ליפּן פאַר ווייַ־ טיק. די מרערן זענען געפאַלן איבער איר צעקנייטשט אַלט פּנים. דער פּודער און די פּאַרבן האָבן זיך אויף איר אַלטן, געפּאַרבטן פּנים אָנגרחמנותדיק געקוקט, און דאָס פּנים אירם איז געוואָרן נאָך מיאוסער. יאָ, אונזער ריטאַ האָט נישט געגלויבט, אַז איר זאליא, וועלכן זי האָט אַזוי אָנגרחמנותדיק געמאַטערט... זי האָט דאָך געהאַפּט, אַז ער וועט קומען צוריק צו איר...

ביז, אירער אַ פריינט איז געקומען, און בפירוש פעסטגעשטעלט. אַז עס איז אמת, אַז איר זאליא שפּאַצירט שוין מיט זיין יונגער און שיינער פרוי איבער די פּאַריזער גאַסן; אַז דאָס איז נישט קיין גומה, נאָר אַ ריינער אמת. יאָ, מען האָט אים געזען, און אונזער ריטאַ האָט אָנגעהויבן היסטעריש צו קוויטשען און צו שרייען, זיך ווילנדיק געראטעוועט מאַכן, ביי זיך אַליין. דער חלום אירער איז פאַר־ שוואונדן, איז אַוועק אָנגרחמנותדיק...

אונזער ריטאַ האָט אָנגעהויבן, ווי אין א ספּאַזמע, צו רעדן צו זיך אַליין:

— יאָ, יאָ, איך וויים... אָפּגעבן זיי מיין גאַנץ רייכקייט, וועל־ כעס איך האָבּ, מיט גרויסער מי און שווייס און יאָרן פון שווערער האַרבוואַניע, צוזאַמענגעקליבן... איר מיינט – האָט ריטאַ געקוויטשעט – אַז איך בין משוגע און וויים נישט, אַז ער איז יונגער, יאָ, יונגער פון מיר... אַז איך בין פאַר אים צו אַלט, אַז נישט מיך האָט ער געזוכט, נאָר מיין געלט, מיין באַקוועמע און שיין מעבלירטע וואוי־ נונג, מיין קראָם... יאָ, יאָ, וועז ער וועט בליען, וועל איך זיין אלט... אַלט... אַלט...

ריטאַ האָט געקוויטשעט ווי אַ פאַריקטע, היסטעריש געשריען און זיך געהאַלטן ביי איר צעשוויבערטן קאָפּ:

— ניין, ניין... איך בין נאָך נישט אַזוי משוגע, אים אָפּגעבן דאָס געלט, דאָס געשעפט, און ער, דערנאָך אַ רייכער מיט מיין האַרבוואַניע, אַ יונגער, וועט אַרומלויפן, מיט מיין געלט, מיט אנ־ דערע, פיל יונגערע פון מיר מיידלער... ניין, ניין, ניין.

פּלוצים, אין אַ גרויסער היסטעריע, האָט זי אַ כאַפּ געטון דאָס לינגדע אויף אַ קישעלע קליינע און קוטשעראַווע הונטעלע, און אָנ־ געהויבן, אין אַ פאַריקטן עקסטאַז, עס צו גלעטן און קושן מיט צערטלעכקייט און קראַפּט; צו טויזין עס צו זיך און האַלדזן מיט אַ קראַנקער נערוון־גלוסק פון אַן אַלטער, פאַרזעסענער און פאַר־ בענקטער נאָך צאַרטקייט מויד, שרייענדיק:

— איר זעט אָט דאָס הונטעלע – דאָס איז מיין אַמתער טרייער און איבערגעבענער פריינט, וועלכער וועט מיך נישט איבערלאָזן, און פאַראַטן... וועלכער וועט נישט זוכן ביי מיר אויסצונאַרן מיי־ רייכקייט, מיין געלט. ניין, עס וועט מיך נישט אַוועקווארפן, אפילו וען איך וועל אַלט ווערן, און בלינד ווערן אויף מיינע אויגן... יאָ, יאָ, אין דעם הונטעלע גלויב איך מער ווי אין אַלע מענער, שלעכטע, אָנגרחמנותדיקע און אומפאַרשעמטע.

בשעת מעשה, האָט זי ווידער אַרומגעכאַפּט דאָס אָרעמע הונ־
טעלע, און עס געהאַלטן און געקושט מיט אַזויפיל האַרץ, מיט
אַלע אירע מיידלישע גענילן און איבערלעבנישן פון אַן אַלטער
בענקדיקער מויד. דאָס בלוט אירם האָט אין איר געשפּרודלט, גע־
בושעווען אין איר לייב, אין איר קאָפּ. די אויגן אירע זענען געווען
רויט, ווי פֿאַרבלוטיקטע, פול מיט טרערן. זי איז געווען אין דעם
מאָמענט ווי אַ ווילדע, נישט געקענט זיך באַהערשן. זי האָט אַלע
אירע ווייבערישע חושים אַוועקגעשענקט דעם הונטעלע...

צום באַדויערן, אָבער, האָט אונזער ריטאַ, אויך צום הונטעלע,
קיין גליק נעהאַט. דאָס קליינע קוטשעראַוועוו הונטעלע האָט אימי־
צער בייַ איר אַוועקגענגבעטן, אָדער אפשר... אפשר איז עס פון
איר, ריטאַ, אויך ווי איר „חתן" זאלזיא, אַוועק אַ מידס פון אירע
ווילדע און משנהדיקע צויבעריין און קושן...

וואָלף בער, דער גמרא-מלמד

וואָלף בער איז געווען אַ גמרא-מלמד. אַ זון פון אַ בעל עגלה, מיט דעם נאָמען טעוויע דער בעל עגלה – אַ ריכטיקער, אַן אמתער בעל עגלה. וואָלף בער, דער גמרא-מלמד, האָט געידשגט פון זיין מאָמען דעם בעל עגלה, נישט די גמרא, ווייל לערנען האָט טעוויע דער בעל עגלה נישט געקענט, נאָר גראָד די בייטש זיינע...

דער חילוק איז געווען, וואָס טעוויע דער בעל עגלה האָט נע-שלאָגן די פערד זיינע מיט אַ גרויסער בייטש, און וואָלף בער, דער גמרא-מלמד, דער זון זיינער, פלעגט שמייסן די תלמידים זיינע מיט אַ קליינעם, נאָר שמאַרקן קאַנטשיק. פאַר יעדן פעלער, פאַר יעדער זאַך, וועלכע איז וואָלף בער דעם מלמד נישט געפעלן, פלעגן די תלמידים באַקומען שמיץ „ביר חזקה" – פונקט אַזוי, ווי דער מאַטע זיינער, טעוויע דער בעל עגלה, פלעגט שמייסן די פערד זיינע. דער אייגציקער אונטערשיד, צווישן וואָלף בער דעם מלמד און זיין טאַטן, טעוויע דעם בעל עגלה, איז געווען דער, וואָס טעוויע פלעגט רעדן צו זיינע פערד מיט דעם „וויאָ", און וואָלף בער פלעגט שרייען און שעלטן זיינע תלמידים מיט דעם „אַ רוח אין מאַטנם מאַמן אַריין", אָבער בפירוש מיט אַ צוגאָב „צוואַנציג טויזנט רובל"...

וואָלף בער, דער גמרא מלמד, איז געווען אַ ליטוואַק, און ווי אַלע ליטוואַקעס, געהאַט אַ גוטן קאָפּ צום לערנען, און בפירוש געווען אַ גרויסער און באַגאַבטער גמרא-מלמד. געריידט שטענדיק מיט דער „סין", ווי אַן אמתער ליטוואַק.

וואָלף בער, דער גמרא-מלמד, איז געווען אַ הויך-געוואוקסיקער, אַ שטאַרקער, אַ דיקער, מיט צוויי ברייטע גרויסע אַקסלען, צוויי גרויסע לאַנגע הענט, און נאָר לענגערע פיס. געהאַט אַ הויבע ברייטע ברוסט, און זייער אַ דיקן, גרויסן בויך. אַ גרויס פּנים, מיט אַ לאַנגער – ווי דער יידישער גלות – באָרד; אַ גרויסן קאָפּ, מיט ווייסע ווי שנייי האָר; צוויי גרויסע בייזע אויגן, מיט אַריינגעווואַק-סענע אין זיין גרויסן, גראָען קאָפּ. אַ גרויסער און ברייטער שטערן, מיט צוויי לאַנגע, גרויסע און דיקע פּאות. שמענדיק מיט דעם שוואַרצן אָפּגעבליאַקעוועטן קאַסקעט, מיט דער לאַנגער, שוואַרצער, פּאַרשמירטער קאַפּאָטע; אַ פּאָר גרויסע, הויבע שמיוול, מיט די הויזן אין זיי.

בייַם לערנען מיט די תלמידים זיינע, פלעגט וואָלף בער דער מלמד שטענדיק בליבן מיט די שמוציקע אַרבל פון זיין צעכראַמ-טעטן העמד. די קאַפּאָטע זיינע פלעגט ער נאָר טראָגן אויף דער גאַס, אָדער ווען ער פלעגט גיין באַזוכן די בעלי בתים זיינע און צום

„פֿאַרהערן" די תּלמידים זיינע, אָדער וען ער פֿלעגט גיין מיט די תּלמידים זיינע זיך באָדן אין דאָרטיקן טייך.

וואָלף בער איז געווען זייער אַ שטרענגער צו זיינע תּלמידים, און זיי נוט „געהאַלטן אויפֿן אויג". די תּלמידים זיינע האָבן פֿאַר אים „אימת מוות" געהאַט, פּשוט געצימערט. דער קאָנטשיק פֿלעגט שטענדיק זיין מיט אים ביים טיש, און פֿאַר יעדן פֿעלער, פֿלעגט ער באַלד, מיט דעם קאָנטשיק זיינעם, דערלאַנגן אויבער דעם קאָפּ – פּונקט ווי דער מאַמע זיינער טעוויע דער בעל עגלה, מיט דער בייטש אויבער די פּערד, וועו זיי פֿלענן אונטער אַ באַרג, אָדער אויס מידקייט שטיין בלייבן.

די תּלמידים האָבן וואָלף בער דעם מלמד נישט זייער ליב געהאַט, און פֿלעגן, פֿאַרבאָגענערהייט, טראָגן אויף אים זייער „שינא" – און די שינא איז געווען אַזוי גרויס, אַז די תּלמידים פֿלעגן שפּילערהייט בעטן אויף אים דעם טויט, כדי פון אים פּטור צו ווערן...

ישראליקל, דעם נגידם זון, אַ גרויסער וויסער חברהניק, פֿלעגט אפילו אָפּטמאָל זאָגן זיין חבר יענקלען, אַז עס האָט שוין געמעגט קומען די „מיתה משונה" אויף דעם מיאוסן לימוואָק, דעם רבין זייערן וואָלף בער... דער חבר זיינער, יענקל, פֿלעגט אים אָבער געבן צו פֿאַרשטיין, אַז מיט דעם טויט פון וואָלף בערן, וועלן זיי נישט פריי ווערן, ווייל די עלטערן זייערע וועלן אויפֿזוכן אַן אַנדערן מלמד, און אפשר גאָר אַן ערגערן...

— איך מיין – האָט יענקל צוגעגעבן – אַז בעסער וואָלטן בפירוש געווען, וען דאָס חומשל, אָדער טאָקע די גמרא, זאָלן „אַוועקשטאַרבן"... דעמאָלט וואָלט געווען די אמתע באַפרייאונג, די אמתע ישועה... מיר וואָלטן אַלע באַפרייט געוואָרן פון דעם גרויסן און וויסטן „יאָר", און טאָקע שוין אין איין וועג, פון דעם רבין וואָלף בער, אָדער פון אַנדערע פינצטערע און שוואַרצע מלמדים...

וואָלף בער דער גמרא מלמד, פֿלעגט אָנטון גרויסע צרות זיינע תּלמידים, אפילו ביים באָדן זיך אין טייך. ער פֿלעגט אַריין איי וואָסער וויִ אַ קאָשמשקע, זיך אונטערטונקן דרייִ מאָל, און אַרויס־גייענדיק פון טייך, פֿלעגט ער באַלד באַפעלן זיינע תּלמידים אויך פֿאַרלאָזן דעם טייך, זיך אָנטון און צוריקלויפן אין חדר – אַ זאַך, וואָס פֿלעגט נישט שמעקן און געפֿעלן די תּלמידים, וועלכע האָבן בפירוש געוואָלט בליבן לענגער איז וואָסער און טאָקע אַ ביסל שווימען, אָדער פּשוט זיך אַמוזירן, אונטערשמעלן אייגנער דעם צווייטן אַ „פּיסל"... דאָס וואָרעמע זומער־וואָסער פונעם טייך האָט אַזוי גוט, אונטער דער וואָרעמער און הייסער זון, געוואָרעמט. וואָלף בער, אָבער, פֿלעגט ווערן אין כעס, און מיט דער גאַנצער רציחה פון זיין טאַטן דעם בעל עגלה, פֿלעגט ער אַריין צוריק אין וואָסער, אָבער שוין מיט דעם קאָנטשיק, פּונקט ווי זיין טאַטע מעוויע דער בעל עגלה, שרייענדיק: „שקוצים... אַ רוח אין אייער

מאַטנס מאַמען אַריין, מיט צוואַנציק טויזנט רובל"... אַרויס פון דעם טייד!..."

עס האָט נישט געהאָלפן דער רבונו של עולם, און די תלמידים האָבן געמוזט – פאַר מורא – אים פאָלגן, און אַרויס פון דעם וואַסער, פון דעם מייך. זיי האָבן זיך אַבער צוגעזאָגט, דעם רבין וואָלף בער באַצאָלן דערפאַר מיט נקמה... און מאַקע, אויף דעם צווייטן מאָג, האָבן זיי דעם רבינס קאַנטשיק אַריינגעוואָרפן אין די מיפענישן פון דעם וואַסער, פון דעם טייך. און וען אונזער וואָלף בער האָט געמטראַשעט די תלמידים זיינע, אַז ער וועט זיי מיט דעם קאַנטשיק אַרויסטרייבן פונעם טייך, האָבן זיי זיך גאָנץ גוט אויסגעלאַכט, וויסנדיק ביי זיך, אַז דער קאַנטשיק איז שוין טיף ערגעץ אין וואַסער.

אויף צומאָרגנס, אָבער, האָט שוין אונזער רבי וואָלף בער געהאַט אַן אַנדערן, אַ נייעם קאַנטשיק, און אַנגעהויבן פונדאָסניי צו שרייען און יאָגן די תלמידים זיינע מיט דעם נייעם קאַנטשיק. די תלמידים האָבן, אָבער, צווישן זיך באַשלאָסן וואָלף בער דעם מלמד אָנצולערנען, און האָבן אין איין פרימאָרגן שוין צוגעטראַכט אַ נייע נקמה פאַר דעם רבין זייערן. וען וואָלף בער דער מלמד איז, ביים באָדן זיך, אַריין אין טייך זיך אונטערטונקן, האָבן די תלמידים זיינע ווידער געגומען נקמה. זיי האָבן שנעל פאַרקניפט אַן אַרבל פון זיין העמד, אַרויסגעלייגט אין קניפ זאַמד, און גוט באַנעצט דעם קניפ מיט וואַסער, און פאַרקניפט אַזוי, אַז וואָלף בער מלמד האָט געמוזט בלייבן, נאָקעטערהייט אויף דעם ברעג, לאַנגע שעהן, ביז ער האָט, אַ ציטערדיקער, מיט פיל מי. דאָם העמד זיינס אויפגעקניפט. די תלמידים זיינע האָבן דערפון פּראָפיטירט און לענג צייט געהאַט צו בלייבן אין וואַסער, צו שווימען און זיך מאַקע אַמוזירן. וואָלף בער דער מלמד האָט אין זיינע תלמידים פאַרגעסן – ער איז געווען פאַרנומען מיט זיין פאַרקניפטן אַרבל, וועלכן ער האָט קוים, קוים אויפגעקניפט, און מאַקע, בשעת מעשה, געבאַפט דעם אמתן ציטער.

קומענדיק אין חדר, צוריק פון דעם באָדן, האָט וואָלף בער געשריען און געשאָלטן מיט פאַרשידענע קללות אויף זיינע תלמידים, און געפאָדערט פון זיי, אַז זיי זאָלן אויסגעבן דעם שולדיקן. דער סוד איז אָבער געבליבן אַ סוד, אויף אייביק, פאַר אונזער וואָלף בער דעם מלמד. ער האָט נישט געקענט, בשום אופן, אַרויסבאַקומען דעם שולדיקן. וואָלף בער דער מלמד איז געווען שטאַרק אויפגעבראַכט און אויפגעטראָגן אויף די שקצים, די תלמידים זיינע, און ער האָט געמראָגן ביי זיך, אין זיין פאַרביטערטן הארצן, און געוואַרט אויף דעם מאָמענט, אויף דער שעה, וען ער וועט געפונען דעם בעל חמא, און זיך בפירוש מיט אים אָפּרעכענען, אים באַצאָלן פאַר אַלץ און אַלעמען, און מאַקע נעמען די נקמה...

אַ פאָר טעג שפּעטער, איז וואָלף בער, ווי דער מנהג זיינער איז געווען, זיצנדיק ביים טיש מיט די תלמידים זיינע, ביי דער אָפּענער גמרא – אַנשלאָפן געוואָרן, אַראָפּלאָזנדיק דעם גרויסן קאָפּ זיינעם, מיט דער לאַנגער גראָער בארד אויף דעם טיש, מורמלנדיק:

„אמר רבי אַבייע, אמר רבי אבייע"... און בשעת מעשה אָנגעהויבן שמאַרק צו כראַפּען, און כראַפּען אַזוי מיט אַ פּייף, אַז די נאָז זיינע איז שיעור נישט צעשפּרונגען געוואָרן פון דעם פּייפן, וואָל־כעם מען האָט געקענט הערן אויף דער גאַס... וואָלף בער דער מלמד האָט פּאַרגעסן אין די תלמידים זיינע, אין דעם „אמר רבי אבייע", און, ווי אַ טויטער, אַנשלאָפּן געוואָרן. די תלמידים זיינע, אָבער, האָבנדיק אויף אים דאָס „גוטע האַרץ", זענען שטיל־ערהייט צו צו אים, און אים מיט אַ שטיקל טריוואַקס די לאַנגע באָרד זיינע צוגעקלעפּט צום טיש, און אַוועק אַזוי, אַז קיינער זאָל נישט וויסן און זען...

וואָלף בער, דער מלמד, האָט זיך גוט אויסגעשלאָפן און אויסגעכראַפּעט, אָבער נאָך אַ פּאַרשלאָפענער, מיט פּאַרמאַכטע אויגן, אָנגעהויבן שרייען: „אמר אַבייע, אמר אבייע", און פּלוצים דערפילט, אַז אימיצער האָלט אים ביי דער באָרד, און ער קען נישט הויך אויפהויבן דעם קאָפּ זיינעם:

— אמר אַבייע, אמר אַבייע... אַבייע... געוואָלט... שקצים...

וואָס־חברניקעס... מיין באָרד... שקצים, מיין באָרד...

דעם קאָפּ זיינעם קען ער נישט אויפהויבן פון טיש. אונזער וואָלף בער איז ווי אַ צוגעוואַקסענער צום טיש, און קען זיך נישט רירן. עס טוט ווייַ, און ער שרייט. שרייט און שעלט. די תלמידים שטייען ביי דער זייט און לאַכן. זיי נעמען בפירוש די נקמה... אָבער וואָלף בער שרייט...

ענדלעך, איז מען צו צו אים, און מיט אַ שערל אים די באָרד זיינע אָפּגעשניטן, אָפּגעשוירן, אַזוי „אָפּגעשחטן", אַז ער, וואָלף בער דער מלמד, האָט נישט געקענט אַ לאַנגע צייט, אוים בושה, אַרויסווייזן אויף דער גאַס זיין פּנים, און וען ער האָט דאָך נעמוזט אַרויסגיין אויף דער גאַס, פלעגט ער מיט אַ פּאַטשיילע זיך אַרום־בינדן דאָס פּנים זיינס, זאָגנדיק, אַז עס טוען אים ווייַ די ציין זיינע...

אין אַ שיינעם פרימאָרגן, וען ישראליקל, דעם נגיד זונדעלע, איז אין חדר געקומען אַ ביסל שפּעטער, ווי אַלע אַנדערע זיינע חברים, איז אונזער וואָלף בער, דער מלמד, אויפגעשפּרונגן ווי אַ ווילדער, און אָנגעהויבן צו שרייען מיט ווילדע קולות. ישראליקל איז איבערהויפּט נעווען אַ גרויסער חוצפּהניק און עזות פּנים, אַ גרויסער שגיא, און האָט בפירוש נישט מורא געהאַט פאַר וואָלף בערס גע־שרייען. ער האָט זיך נאָר ווייניק געשראָקן פאַר זיינע קולות, און פאַר זיין שעלטן, און נאָך ווייניקער, פאַר זיין קאַנטשיק. וואָלף בער, דער גמרא מלמד, האָט דאָס געוואוסט, און האָט אים געמוען צום „טרייבערן" און מוסרן, צו זידלען און שרייען פאַר אַלע תלמידים:

— דו שגיא אייגער, דו הפקר־בחור... וואָס מיינסטו, עס איז עפעס אַ הפקר וועלט... דו וועסט זיך פירן, ווי דו ווילסט?... האָסט עפעס נאָר פאַרגעסן, אַז עס זענען דאָ עלטערע פון דיר, אַז דו דאַרפסט לערנען, קומען צו דער צייט, גלייד מיט אַלע אַנדערע?... אַ רוח אין דיין טאַטנס טאַשן אַריין, מיט צוואַנציק טויזנט רובל... יאָ, יאָ... דו וועסט שוין היינט האָבן פון מיר, פאַר אַלע טעג... די שגיא אייגער, עפעס אַ הפקר־

וועלט אויף אים... איר וועל דיר שוין ווייזן... צי אַראָפּ די הויזן דיינע, נאָר באַלד... אָן שום טענות, הערסט?... און לייג זיך אַנידער, מאַקע אויף אָט דער באַנק. הערסט?... און פּאַרקאַטשע דאָס העמד דיינס... אַזוי, אַזוי...

די באַנק איז געווען שטענדיק אויף צו שמייסן. עס האָט נישט געהאָלפן קיין שום „חי וקים", און אונזער ישראלקל האָט נעמוזט אויסטון די הויזן זיינע, און „בכבודו ועצמו" זיך אַנידערלייגן אויף דער באַנק, וועלבע איז געשטאַנען נעבן טיש. און פּאַרקאַטשן אַליין, מיט די אייגענע הענט דאָס העמד זיינס, און וואָלף בער דער מלמד האָט מיט זיין קאַנטשיק געשמיסן איבער ישראלקלס רוקן, און אפילו אַ ביסל נידעריקער... מיט דעם זעלבן כוח, ווי דער טאַטע זיינער, טעוויע דער בעל עגלה, האָט „דערלאַנגט" זיינע פערד. ישראלקל איז געלעגן רואיק אויף דער באַנק, גלייך ווי נישט אים מייגט מען. ער האָט קיין אייגציקן געשריי נעמען, און נעבאַפּט די שמיז פון דעם רבין וואָלף בער, וועלבער האט געשלאָגן אָן אויפהער און מיט זיין גאַנצן כוח. ווען ער האָט ענדלעך געענדיקט זיין „עקזעקוציע", האָט ער, וואָלף בער, באַפוילן דעם תלמיד זיינעם ישראלקל, זיך אויפצוהויבן פון דער באַנק און זיך צוריק אָנצוטון זייגע הויזן, זאָגנדיק, אז ישראלקל, דער תלמיד זייגער, וועט דאָס מאָל שוין גוט געדענקן, און טאַקע פילן... ווייל ער, וואָלף בער, האָט זיך מיט אים דאָסמאָל, פּאַר אַלע מאָל, פּאַר אַלע צייטן, שוין אָפּגערעכנט :...

— דו שייגץ אייגער, וועסט שוין גוט געדענקן דעם היינטיקן מאָג, און די אַלע שמיז, וואָס איך האָב דיר אַרייגגעוואָרפן... יאָ, אַ שייגעס „הונדערטער", אַ הונדערטער... הונדערט שמיז אין נישט צוויי און נישט דריי, און אפילו נישט פינף... נאָר טאַקע בפירוש נאָגצע הונדערט. דו שייגץ אייגער, וואָס דו ביסט...

ישראלקל האָט זיך שטיל און באַשיידן, מיט שטאָלץ, אויפגעהויבן פון דער באַנק, אָגגעטון זיך צוריק זייגע הויזן, און מיט חוצפּה און שפּאַס, אַ זאָג געטון צו וואָלף בערן, דעם גמרא-מלמד :

— רבי, געשמיסן האָט איר מיך מאַקע גוט, פּונקט אַזוי, ווי דער טאַטע אייערער, טעוויע דער בעל עגלה, זייגע פערד. אָבער אַ ליגנער זענט איר בפירוש דער זעלבער, ווי אייער טאַטע דער בעל עגלה, און אפשר נאָך אַ גרעסערער... ווייל איר זאָגט בפירוש אַ גרויסן, גרויסן ליגן. איך האָב בפירוש אייערע שמיז געציילט, און אפילו זיי מיט אַ קרייצל פאַרשריבן אויף דער באַנק, אונטן... קוקט, וועט איר זען, וואָס פאַר אַ גרויסן ליגן איר זאָגט. איר זענט אַ פּשוטער באַרימער, ווייל איר האָט מיר נעגעבן נאָר טאַקע פאַרשריבן. אָט, קוקט איר זיך איבערצייגן, אז עס איז מיין אמת.

ישראלקל איז צו צו דער באַנק, זי אַ דריי געטון אויף דער צווייטער זייט, און מיט אַ האַסטיקן און רייצנדן שמיכל, אַ נעשריי געטון :

— אָט, האָט איר, און ציילט...

וואָלף בער, דער גמרא-מלמד, האָט אַ ווילדן, ווי זיין שמיגער

איז געווען, געשריי געטון, אז עס איז נישט אמת, אז ישראליקל זאָגט א לינג, ווייל ער, וואָלף בער איז זיבער, אז ער האָט אים בפירוש הונדערט שמיץ געגעבן :...

— יאָ, יאָ... דו האָסט הונדערט שמיץ, הונדערט... הונדערט באקומען.

אָבער אונזער ישראליקל איז געווען א גרויסער „ממזר", א שגיץ, ווי א נגיד זונדעלע... ער האָט מיט כוח אויפגעהויבן וואָס געטער די באַנק, און מיט עזות פון א גרויסן חוצפהניק, א זאָג געטון :

— רבי, אַזויפיל יאָרן און טעג זאָלט איר טאָקע אויף דער זעלבער באַנק קרענקן, וויפל וויניקער פון הונדערט... און טאָקע נאָר בפירוש פופציק. איך האָב זיי, לינגדיק אויף דער באַנק געציילט און פארשריבן. אָט, ציילט זיי, אויב איר ווילט מיר נישט גלויבן. אָט, האָט איר די פּאַסעקלער, וועלבע זענען מיינע עדות.

וואָלף בער, דער גמרא מלמד, האָט זיי איבערגעציילט : איינס, צוויי, דריי... ביז פופציק, און אונזער גמרא־מלמד, וואָלף בער, דער לימווצק, טעוויע בעל עגלהם זון, האָט דערציילט, אז דער אַפּגעשמיסענער איז געווען ער, וואָלף בער, און נישט ישראליקל, דער תלמיד זיינער, דער וויסער חברהניק.

די מאַמע (נר. ב)

איך וויים, אַז איר וועט מיר נישט גלויבן. איר וועט זאָגן, אַז עס איז נישט אמת, אַז עס איז אַ פאַנטאַזיע פון אַ קראַנקן שרייבער, אַן אויסגעטראַכטע מעשה, אַז עס איז אוממעגלעך, אָדער אין בעסטן פאַל, אַ „פּאָרנאָגראַפישע" דערציילונג... איך שוואר אייך, אָבער, אַז עס איז, צום גרויסן באַדויער, אַן אמת, אַן אמתע געשיכטע. דאָס לעבן אונזערס, מיט זיין רעאַליטעט, מיט זיין שרעקלעכער וואָרהייט, איז פיל שטאַרקער ווי אונזער פאַנטאַזיע, און ווי גרויס און פאַלאַנט־ פול זאָל נישט זיין דער שרייבער, איז די נאַטור אונזערע מיט אירע נעזעצן פיל, פיל שטאַרקער, און גיט אוגן אָפטמאָל אַזוינס, וואָס קיין שום פאַנטאַזיע קען נישט דערגרייכן און איז נישט בכוח, אפילו צו דענקען וועגן מענטשלעכע איבערלעבונגען. אָט, הערט און שטוינט.

ערגעץ־וואו אין עסטרייך אָדער אין דער וויטער בוקאָווינע. אין אַ שטאָט אָדער שטעטל פון אָט די לענדער, האָט געלעבט אַ יונג באַשיידן פּאָרפאָלק – מאַן און וויב. דער מאַן – אַ דירעקטאָר פון אַ באַנק, אַ פּאַיקער און געלערנטער באַנקירער – פּירט זיין באַנק מיט גרויס קענטעניש, און טאַקע, מיט גרויס דערפאָלג. דער באַנק אַרבעט מיט גרויס רווח; די קליענטן שטענדיק צופרידענע. מיט גרויס אַכטונג און גלויבן, סיי צום באַנק און סיי צום דירעקטאָר פון דעם באַנק. דער באַנק איז אַ מוסטער פאַר אַנדערע באַנקן, און דער באַנקירער איז אַ צופרידענער און גליקלעכער פון דעם דערפאָלג.

דאָס וויב זיינס, מאַרי, אַ געשייטע, קלוגע און איבערגענעבענע צו איר מאַן, באַשעפטיקט זיך מיט איר שיינער ווירטשאַפט, און איז די פרייַע פון איר ווירטשאַפט שטונדן, העלפט זי איר ליבן מאַן. פרוי מאַרי איז אַ געבילדעטע פרוי, אַ הויך־געוואוקסיקע, אַ שיינע, א יפֿת תואר, מיט צוויי קלוגע, לאַכנדיקע, גליקלעכע אויגן. זי איז גליקלעך מיט איר מאַן, וועלכער פאַרגעטערט זי. נישטאָ קיין שוועריקייט זאָל פאַר איר. זיי לעבן צופרידן און בפירוש גליקלעכע. זיי זענען רייך, און עס פעלט זיי גאָרנישט. דאָס לעבן זייערס איז אַ פאַר־ זיכערטס. אין די יומים טובים, ווען דער באַנק איז פאַרמאַכט, גייט אונזער גליקלעך פּאָרפאָלק אין טעאַטער אָדער אין סינעמאַ, מען נעמט אויף ביי זיך פריינט אָדער מען באַזוכט זיי. דאָס לעבן איז שיין, און דאָס מזל זייערס איז נאָך גרעסער. זיי פּראָפּיטירן פון דעם, וואָס דאָס לעבן דערלאַנגט זיי.

אין אַ שיינעם טאָג, שענקט פרוי מאַרי איר מאַן אַ זונעלע. אַ שוואַרצ־חנעוודיקס, אַ שיינס, אַ קאַפּיע פון דער מומער. שיינע אייגעלעך, אַ שיין קעפּעלע מיט געקרייזלטע האָר. דאָס קינד איז אַ נעזונטס; עס וואַקסט... עס גייט שוין... עס שרייט שוין „מאַמע, פּאַפּאַ", און דאָס גליק פון די עלטערן האָט קיין שיעור. דאָס קינד

ווערט עלטער, הויבט אָן צו לערנען. עס איז פּאַשוץ צום לערנען, מאַכט נרויסע פּאַרשריט און שרייבט אפילו ביי זײַנע זעקס יאָר אַ פּאָעמע. דער פּאָטער זײַנער לייענט אים שטויבט. ער גלויבט נישט, אַז דאָס קינד זײַנס האָט דאָס אַלײן פּאַרפּאַסט. ער בעט אים, דאָס פּאַרפּאַסטע לירל צו לייענען, און דאָס זעקס־יאָריקע קינד לייענט די פּאָעמע זײַנע מיט אַזאַ נעפּל, אַז עס זינגט כמעט אויס יעדעס וואָרט, יעדע סטראָפע. עס סקאַנדירט. די מאַמע מאַרי איז שטאָלץ מיט איר קינד. זי טראָגט זיך אַרום מיט דער פּאָעמע, זי ווייזט עס אירע פריינד, זי באַרימט זיך פּאַר יעדן, סיי מיט דער פּאָעמע, און סיי מיט דעם קינד אירן, מיט דעם וואונדער־קינד.

אין איין טאָג, ווען עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען פּאַרשידענע פּריינט צו אונזער באַנקיר, האָט די מוטער מאַרי פּאַרנעשטעלט איר „פּענאָמען"־קינד, און דאָס קינד לייענט שוין אַ נייע, פון אים פּאַרפּאַסטע פּאָעמע, אָבער מיט אַזויפל האַרץ, מיט אַזויפל נעפּל, אַז דער עולם איז נישט נאָר פּאַרוואונדערט, נאָר בפירוש באַגייסטערט פון דעם וואונדער־קינד. עס וואַקסט אַ זשעני.

צווישן די פיל פּריינט, וועלכע זענען נעווען אויף דעם אָונט אַלס נעסט, איז נראָד צופעליק, נעווען אַ קאָמפּאָזיטאָר, אַ נרויסער מוזיקער, און הערנדיק דאָס קינד סקאַנדירן די אַנגעשריבענע פּאָעמע זייַנע, פילט ווי דאָס קינד, לייענענדיק דאָס אָנגעשריבענע לירל, מיט אַזאַ ניגון, מיט אַזאַ טאַקט ווי אַ מוזיקער. דער קאָמפּאָזיטאָר לייגט פּאָר, דאָס קינד צו לערנען מוזיק, ווייל – ווי ער זאָגט – פילט ער, אַז אין דעם קינד ליגט אַ פּאַראָרגענער מאָלאָנט צו מוזיק.

דאָס קינד לערנט שוין מוזיק, מאַקט ביי דעם מוזיקער־קאָמפּאָזיטאָר, און דער לערער זיינער איז באַגייסטערט פון דעם קינד, פון זייַנע פּאָרשריט. דאָס קינד אַנטוויקלט זיך נאָרמאַל, אָבער מיט נרויסע סימנים פון אַ זשעני. דער לערער זיינער איז שטאָלץ מיט זיין תלמיד, און די עלטערן, באַזונדערס די מאַמע מאַרי, זי קוועלט פון איר וואונדער־קינד, פון זיינע פּאָרשריט, זי נרויסט זיך מיט אים. זי האָט אפילו אַ ביסל מורא פּאַר דעם קינד. פּאַר זיין זינן צו שנעלער אַנטוויקלונג, סיי אין דעם לערנען, סיי אין דער מוזיק זיינער. די מוטער מאַרי האָט מורא פּאַר אַן עין הרע, אָבער דער לערער איז באַגייסטערט, און ווי׳ שוין בפירוש פון אים מאַכן אַ קאַנצערט־מיסטער. ער חלומט שוין צו ווייזן דעם פּובליקום דאָס קינד, דאָס נייע וואונדער־קינד, דאָס וואַקסנידקע זשעני.

פּונקט אין טאָג, ווען דער מוזיקער אַנאָנסירט דעם אַרויסטריט אויף דער בימה פון דעם וואונדער־קינד, רייסט זיך אַריין אין דער שטאָם, וואו אונזער באנקיר וואוינט און אַרבעט, דער היטלער־פּאַטרול. אין שטאָם ווערט אַ שרעקלעכער מומל, אַ נעשריי, אַ דער־שלאָנעניש פון אַלע אין שטאָט. עס איז עפּעס נעקומען אַזוי אונ־דערוואַרטעט, פּלוצים. דער עולם איז דערשראָקן, איבעראַשט, פּאַר־מומלט. מען קען נוט די מעשים פון היטלער ימח שמו...

דער עולם הויבט אָן צו לעבן אין טאָג־טעגלעכער שרעק. מען וויסט נישט וואוהין צו לויפן, וואו זיך צו באַהאַלטן פון דעם מער־דערם העגט. אין שטאָם איז אַ יללה. קיינער איז נישט זיכער ביי

זיך, מיט זיך, סיי אין דער היים זיינער, סיי אין די געשעפטן. די יידן לויפן אַרום ווי פֿאַרסמטע מיינ. זיי ווייסן זייער גוט, וואָס עס וואַרט אויף זיי... אַז היטלער, ימח שמו, מיט זיינע באַגרעפֿן, וועט זיי די ערשטע באַזוכן. אָבער געדענקן זייער גוט דאָס בוך פון היטלערן „מיין קאַמף", און ווייסן, אַז זיי וועלן זיין די ערשטע קרבנות, די ערשטע מאַרטירער. מען זיצט און מען וואַרט אויף דער רייע, אויף דעם פינצטערן טאָג, וועו היטלער מיט זיין פינצטערער מחנה, וועט זיך אַרייגרייסן צו זיי, אין די שטיבער, אין די געשעפטן, און וועט פון זיי הפקר מאַכן, אַ תל מאַכן פון זייערע לעבנס, פון זייערע געשעפטן...

דערווייל, קען מען זיך נישט רירן פון אָרט. נאָר אייניקע, וועלכע זענען נישט שמאַרק פֿאַרבונדן מיט דער שטאָט, מיט זייערע געשעפטן, מיט זייערע הייזער, מיט זייער ביסל אַרעמקייט, קענען זיך דערלויבן אַרויסצוראַמעווען זיך דורך אַ פֿאַרבאַרגענע שפֿאַרונג. די אָבער, וועלכע זענען ענג פֿאַרבונדן, סיי מיט זייערע געשעפטן, סיי מיט זייער ביסל האָב און גוטס – רעזולטאַט פון זייער לאַנגער אַרבעט – איז בפירוש אַ ביסל שווערער. עס איז נישט לייכט דאָס אַלץ צו פֿאַרלאָזן און אַוועק. מען מיינט, מען האָפֿט, אַז נישט זיי מיינט מען... מען גלויבט נאָר, אַז עס איז דאָ אַ גאָט, אַז ער וועט זיי נישט פֿאַרלאָזן, אַז ער, דער אַלמעכטיקער, וועט זיי נישט איבער־געבן אין די מערדערישע הענט פון דער אָנברחמנותדיקער היטלער־מאַכט.

דאָס איז, אָבער, אַ חלום... אַ פּוסטע זאַך. דער יידישער גאָט האָט זיך מיטאַמאָל באַהאַלטן ווייט, ווייט אין די הימלען זיינע, אין פון די הימלען זיינע האָט זיך צו זיי, יידן, אַראָפּגענלאָזט נישט דער בליאיער הימל, דער אמאָליקער עמוד האש אָדער עמוד הענן, צו פֿאַרדעקן זיי, צו פֿאַרהיטן זיי פון די שרעקלעכע רוצחים, נאָר בפּשׁרוש אַראָפּגענלאָזן, נישט דעם הימל, נאָר דעם שרעקלעכן, געמיינעם און אָנברחמנותדיקן רוצח היטלער, ימח שמו וזכרו.

אין שמאָט הויבט זיך אָן אן איבערקערעניש. וואָר מיר געשעפטן, וואָר מיר קאָנצערטן... מען רובט די הייזער, מען רויבט די געשעפטן, מען רויבט די לעבעדיקע לעבנס. עס גייען אַרום – נישט מענטשן, נאָר בפּירוש סקלעמן, פֿאַרפינצטערטע געשטאַלטן פון מענטשן מיט אַראָפּגענלאָזענע קעפּ. יעדער וואַרט אויף זיין מאָג, אויף זיין וויסטער שעה, וועו מען וועט אַלץ ביי אים אַוועקרויבן – דאָס לעבן, די געשעפטן...

אָט, אין דער צייט, וועו אַלץ איז פֿאַרזאָרגט וויי אַזוי זיך מציל זיין פון די רוצחישע אן מערדערישע הענט, וואָרט אונזער אייניקער באַגקיר, מיט נאָר אַנדערע פון דער שטאָט, אַרעסטירט, אן טאָקע דעפּאָרטירט. דער באַנק זיינער, ווי אַלע אַנדערע געשעפטן, וואָרט מיטאַמאָל אַוועקגענומען אָן אַ פֿאַרוואָס. מען רויבט די שטאָט אן זיינע, פֿאַרלאָזט פון גאָט אן פון אַלעמען, יידן. די שמאָט ציטערט אן וויינט. עס איז נישט תשעה באב, נישט יום כיפּור, נאָר אַ סרום. קיינער איז נישט רואיג, נישט אויף דער גאַס, אן נישט ביי זיך אין שטוב. היטלער אן היטלער, ימח שמם, האָבן זיך באַוויזן,

ווי די גוטע תלמידים פון זייערע לערערס, באַלשעוויקן ימח שמם. נישטאָ בײַ זײ קיין רחמנות אויף קיינעם. מענער, ווײַבער, מיידלעך, קינדער, אלטע און יונגע, ווערן אָנגערחמנותדיק ארעסטירט און אַוועקגעשיקט צום טויט.

אונזער באַגקיר איז שוין דעפּאָרטירט, זיין באַנק רעקווירירט, אָבער דורך אַ נס, איז זיין פרוי מאַרי, מיט דעם וואונדער־קינד מאַריצילי, געבליבן אַ באַהאַלטענע, און איז ניצול געוואָרן פון דעם שרעקלעכן שיקזאָל, וועלכער האָט געטראָפן איר טיערן און ליבן מאַן. זי איז, מיט איר קינד, אין אַ קעלער אַ באַהאַלטענע, אָן עסן און אָן טרינקען, שלאָפט אויף דער הוילער ערד אָן אַ קישן. זי טוליעט צו זיך מיט קראַפט איר מאַריצילי. זי ציטערט, נישט אַזויפיל פאַר זיך, ווי פאַר איר קינד, דאָס איינציקע, וואָס איז איר געבליבן. זי האַלט עס בײַ דער אַנט, אין גרויס מורא און פּחד, דאָס קינד אירם חם ושלום, צו פאַרלירן. אין דעם קעלער, וואו זי געפינט זיך מיט איר קינד, איז פינצטער, און עס דאַכט זיך איר, אַז זי הערט די טריט פון די מערדער. אָט, אָט... קומען זיי, צו באַרויבן זי, בײַ איר דאָס קינד אַוועקנעמען... וועגן זיך טראַכט זי נישט. זי טראַכט נאָר וועגן איר איינציק קינד, צוליב וועלכן און פאַר וועלכן זי דאַרף לעבן. דער מאַן אירער... ווער ווייסט וואו ער איז שוין?... אפשר נאָר טויט?... זי ווייסט, זי פילט מיט אירע ווייבערישע חושים, אַז איר מאַן, דער טייערער מאַן אירער, איז מיט געוואַלט פון איר אָפּגערישן געוואָרן. זי ווייגט אין זיך און איר האַרץ צעריסט זיך. זי איז אויסגעשעפּט פון אירע קלייניע ווייבערישע כוחות, פון די שלאַפלאָזע נעכט אירע, פון דעם שטענדיקן שרעק, פון טראַכטן וועגן איר מאַן. זי באַהאַלט, אָבער, אויס פאַר איר קינד, פאַר איר בן יחיד, פאַר איר איינציקע טריסט. זאָל ער, דאָס קינד, דאָס אָרעמע יתומל, נישט פילן און נישט ווישן וואָס עס טוט זיך מיט איר, וואָס זי לעבט אַזוינט, וואָס זי טראָגט אין איר האַרצן, אין איר צעבראָכענער נשמה. ערשט געווען אַזוי גליקלעך, רייך, און געליבט פון איר טייערן מאַן... וועמען האָט זי אויפט, אַ חוץ איר, געליבענעם מיט איר, ליב קינד?... זאָל זי נאָר אַרויס פון דעם פינצטערן נאַסן קעלער מיט דעם לעבן אירן, און מיט דעם קינד... זי וועט פון אַלץ וואָס זי וועט נאָר קענען, כדי זיך, מיט איר קינד צו האַטעווען זייער לעבן.

דאָס קינד אירם איז דאָך איצט דאָס איינציקע, צוליב וואָס זי וועט לעבן, צוליב וואָס זי וועט דאַרפן און מוזן לעבן. עס איז דאָך איר איינציקער אוצר. דאָס קינד איז דאָך אַזוי באַגאַבט, אַ זשעני. צוליב אים מוז זי לעבן, כדי ער זאָל ווערן דאָס, וואָס דער קאָמפּאָזיטאָר האָט געפונען אין דעם קינד. זי טוליעט דאָס קינד וואָס שטאַרקער צו זיך; זי וואַרעמט עס מיט איר לייב, וועלכעם טריסט זיך פון קעלט, און נאָר מער פון שרעק. די טרערן אירע פליסן איבער איר געזיכט; זי שלינגט זיי אין זיך, כדי דאָס קינד זאָל, חס ושלום, נישט הערן, נישט פילן. איין טרער אַבער, איין געזאַלצענע טרער פאַלט פון אירע פאַרוויינטע אויגן און טרעפט אויף דעם געזיכט פון קינד, וועלכעם טוליעט זיך צו איר וואָס שטאַר־

קער און נענטער. דאָס קינד אירם זיך פּלוצים, פֿלוצים, דער מאַמעס ביטערע מרער אויף זיין פּנים, אויף זיין אימשולדיק און שיין פּנים. דאָס קינד אירם, דערפֿילנדיק דער מאַמעס טרער, פּרעגט זי מיט שרעק:

— מאַמע, דו ווייַנסט?... ווייַן נישט, מאַמע. מיר איז קאַלט. קאַלט. וויקל מיך אַרום מיט דיין מוך, און ווייַן נישט...

די מוטער מאַרי דערשרעקט זיך פון דעם קינדס פּראַגע, פון דער ביטער, דאָס צודעקן פון דער קעלט. זי פּילט, אַז עס איז אַן אַנדערע קעלט אויף דעם קינד אירן אַרויף, אַ קעלט, פֿאַר וועלכער זי האָט שטענדיק מורא געהאַט. זי דעקט צו דאָס קינד מיט איר אייגציקן שאַרף, און טויעט אים וואָס שטאַרקער צו זיך. זי פּראָבירט אים אָנצוואַרעמען, אָבער דאָס קינד ציטערט ווי אין אַ פּיבער. פֿאַר דעם האָט מאַקע אונזער מאַמע מאַרי מורא געהאַט, ווייל זי האָט געפּילט, מיט אירע מוטערלעכע חושים, אַז דאָס קען וועלן אַ קאַטאַסטראָפע פֿאַר איר קינד, פֿאַר איר אייגציקער האָפענונג.

ענדלעך, קומט די מוטער מיט איר קינד, מאָריציל, אַרויס אויף דער לויבטיקער שיין, און מיט הילף פון פּריינט, פֿאַרלאָזט זי די שטאָט אירע, וואו זי איז געבוירן, געלעבט אין רייכקייט און אין גליק מיט איר מאַן. איצט – אַן עלנטע, אָן דעם מאַן, אָן אַ פּרוטה, כמעט אַ נאַקעטע, פֿאַרלאָזט זי מיט איר אייגציקער טרייסט, מיט דעם קינד, מיט איר האָפענונג, פון אים דאָך צו מאַכן דעם גרויסן געביל־דעטן מוזיקער.

זי פֿאַרלאָזט, נישט נאָר די געבורט־שטאָט אירע, נאָר מאַקע דאָס לאַנד. זי גייט מיט איר קינד דורך וועלדער און פעלדער, באַהאַלט זיך אָפטמאָל אויף די וועגן, כדי מען זאָל זי נישט זען, מען זאָל זי נישט דערקענען. אַ מידע, אַ שלאָפלאָזע, אַ הונגעריקע קומט זי מיט איר קינד ענדלעך אין אַ שטעטל, וועלכעם איז פריי פון די מערדער, און אַ ספּעציעלער קאָמיטעט פֿאַר פּליטים קומט איר צו הילף. מען נעמט זי, מיט דעם קינד, אַריין אין אַ האָטעל, מען דער־וואַרעמט זי און דאָס קינד. זי באַקומט שפּייזן צום נערן זיך, אַ פּאָר מלבושים, און מאַקע אַ פּאָר גראָשן אויך. אונזער מאַרי, מיט דעם קינד, רוען אוים אַ ביסל זייערע בייגער, דערוואַרעמען זיך זייערע פֿאַרקילטע און פֿאַרנעוועדטע, פון קעלט און שרעקלעכע אי־בערלעבונגען – נשמות. עס דאַכט זיך איר שטענדיק, אויף יעד. טריט און שריט, אַז מען לויפט איר נאָך, אַז אָט וועט מען זי כאַפּן און אַרעסטירן... מען וועט זי פֿאַרשפּאַרן, מען וועט ביי איר, איר ליב קינד אַוועקרויבן... זי האַלט עס נעבן זיך, ביים הענטעלע, זיינעם. זי קוקט יערעם מאָל אין זיין שיין פּנימל, און די אייגעלער. זי ציטערט פֿאַר אים, עס זאָל אים, חס ושלום, קיין שלעכטס נישט געשען. זי פּילט מיט איר חוש, אַז עס וועט אַזוי פּשוט נישט אַדורך, אַז עס קענען בלייבן שלעכטע און שרעקלעכע סימנים פון די אַלע איבערגעלעבטע מעג און נעכט אין די קעלערן, וואו זיי האָבן זיך די נאַנצע צייט באַהאַלטן פֿאַר די פּויערים, וועלבע האָבן זי אויף די וועגן, פעלדער און וועלדער באַגעגנט. זי ציטערט, נישט

פֿאַר זיך, נאָר פֿאַר איר מאַריק. זאָל עס אים נאָר נישט שאַטן, זאָל ער וואָס שנעלער פֿאַרגעסן אין דעם...

אַ ביסל אַן אויסגערוטע, פֿאַרט זי וויטער, ביז זי קומט קיין פּאַריז. דאָ העלפט איר אַ קאָמיטעט זיך איינאָרדנען, צוערשט אין אַ האָטעל, און דערנאָך, טאַקע אין אַ קליינער וואוינונג פון צוויי צימער מיט אַ קוך. דאָס קינד נעמט צו זיך אויף, פֿראָוויזאָריש, אַ יידישע הילפֿס־אינסטיטוציע.

פֿרוי מאַרי, אַ פּעאיקע צו שפּראַכן, לערנט זיך שנעל אוים פֿראַנצויזיש, און באַהערשט פּולקאָם די שפּראַך. דורך אַ פֿראָטעקציע, באַקומט זי טאַקע אַ שטעלע, אַ באַשעפטיקונג אין אַ פֿריוואַטן געשעפֿט. זי אַרבעט שווער, אָבער אַלץ איז פֿאַר איר גאָר נישט שווער. זי האָט מיט וואָס צו צאָלן פֿאַר דער וואוינונג, זיך נערן, און אפילו זיך קליידן. זי איז אַ גליקלעכע און צופֿרידענע, אָבער אין די שלאָפֿ־לאָזע נעכט מראַכט זי נישט פון איר פֿאַרלוירענעם רייכקייט, נאָר פון איר דעפּאַרטירטן מאַן און פון איר מאַריצל. זי חלומט, וויַ זי וועט אים מאַכן פֿאַר אַ גרויסן מוזיקער. עס וועט פֿאַר איר גאָר נישט שווער זיין. זי וועט האָרעווען טעג און נעכט, און פון אים מאַכן אַ מוזיקער...

דאָס לעבן איז אָבער שטענדיק אַנדערש, ווי מען מאַלט זיך עס. די נאַטור האָט אירע געזעצן, און קיין אייגציקער מענטש איז נישט אין שטאַנד עפּעס צו ענדערן. אונזער מאַרי באַקומט, אין אַ שיינעם פּרימאַרגן, מיט דער פּאָסט, אַן אייגלאַדונג אין דעם קאָמיטעט, וואו דאָס גלעיבטע און טייערע קינד אירס איז פֿראָוויזאָריש אייגנגעריכטעט. אונזער מוטער מאַרי וואַרפט אַוועק די אַרבעט אירע, און לויפֿט אין קאָמיטעט, וואו איר זונעלע געפינט זיך.

דער דירעקטאָר פון קאָמיטעט איז רואיק און זייער פֿאַרזיכטיק. ער איז איר מודיע, אַז דאָס קינד אירס איז נישט „מיט אַלעמען", אַז ס'האָבן זיך ביי דעם קינד באַווײַזן סימנים פון איבערלעבונגען, אַ „שאָק". מען באַראַטשקט זי אפילו, אַז עס איז גאָר נישט, אַז עס איז פֿראָוויזאָריש, אַז עס וועט פֿאַרבײַגיין. דער ארצט, אָבער, דער מעדיציניער האָט געשטעלט דעם דיאַגנאָז, אַז דאָס קינד איז נישט געזונט. די קרענק זײַנע איז עפּעס אַ מאַדנע, און מען קען נאָר, דערוויַל, גאָרנישט וויסן פון וואָס דאָס איז געקומען. דאָס קינד מוז דערווײַל בלײַבן אונטער דער שטענדיקער אוגטערזוכונג פון די ערצטע.

דאָס קינד איז שטענדיק מורא־שחורהדיק, פֿאַרטראַכט. עס איז נישט אַזוי ווי אַנדערע קינדער, וועלכע זענען מיט אים. די נעכט זײַנע פֿאַרברענגט ער שטענדיק ווי אין אַ קאָנוואולסיע. ער ציטערט אָפּט, און עס וואַרפט אים, ווי אין אַ פיבער. אָפּטמאָל שרייט ער פֿון שלאָף, און די קינדער, וועלכע שלאָפֿן אין דעם זעלבן צימער, שרעקן זיך אָפּט פון זײַנע געשרייען און געווײַנען. אָפּטמאָל כאַפּט ער זיך אויף פון שלאָף מיט אַ געזאַנג, און בלײַבט פֿלוצים שטיל, ווי אין אַ כּפֿאַזמע, אָבער די מערן ריגען פון זײַנע אויגן. אָפּטמאָל, ציט ער אוים זיין האַנט צום נאַכט־טישל, וועלכעם שטייט ביים בעט זײַנעם, און קלאַפּט עפּעס אויס, איבער דעם טישל, מיט זײַנע פּינגער...

אַ זאַך, וואָס די ערצטע פּאַרשטייען נישט און ווייסן נישט, וואָס דאָס באַדייט. עטמאָל, פּאַרקומט זיך ביי אים דאָס פּנים זיינם, און ער וועט מיטאָמאָל אַזוי אָנגעשטרענגט. די ליפּן זיינע מורמלען עפּעס, אָבער קיינער פּאַרשטייט נישט, וואָס ער וויל. די קינדער ַארום אים שרעקן זיך פון זיינע באַוועגונגען, און האָבן פּשוט מורא מיט אים צו בלייבן.

דאָס קינד מוז מען היילן, קורירן, אָבער מיט וואָס?... די מוטער מאַרי דערמאָנט זיך, אַז ער איז אַ באַגאַבטער מוזיקער. אפשר פּעלט אים אַ פּיאַנינאָ צום שפּילן... זי דערציילט דעם מעריצינער פון זיינע מוזיקאַליש פּעאָקייטן, און בעט רחמים דעם מעריצינער, מען זאָל דעם קינד אירן געבן די מענלעכקייט צו שפּילן. אפשר פּעלט אים דאָס?...און דער אינסטרומענט קען אים באַרואיקן... ער וועט האָבן די מענלעכקייט ַארויסצוברענגן פון דעם אינסטרומענט פּאַרשידענע אָנגענוויטיקטע מענטשן...

די מוטער מאַרי פּועלט ביים ַארצט, און אין צימער פון דעם קראַנקן קינד שטייט שוין אַ פּיאַנינאָ, מיט פּאַרשידענע נאָטן פון זיינע באַליבטע קאָמפּאָזיטאָרן: מאָצאַרט, טשייקאָווסקי, בעטהאָווען, מוסאָרגסקי און אַנדערע, וועלכע פלעגן אים שטענדיק באַצוויבערן, אפילו אין אַ עקסטאַז ַארײַנברענגן, וועו זיינע מוזיקאַליש פינגער פלעגן ַארויסברענגן די געטלעכע טעגער, מיט וועלכע ער פלעגט אלע הערנדע אים שפּילן, באַצויבערן.

מען לייגט אים אויך, אויף זיין נאַכט־טישל, פּאַפּיר צום שרייבן – ער איז דאָך אַ פּאָעט – אפשר וועט ער עפּעס אָנשרייבן, ַארויסזאָגן זיינע געפילן, וועלכע דריקן אים אָנברחמנותדיק. אפשר, דורך זיינע שירים, וועלן די ערצטע אָנהויבן צו פּאַרשטיין זיין קרענק?...

אונזער מאַריצל, אָבער, רירט זיך נישט צו צום אינסטרומענט. ער קוקט אויף אים אפילו נישט. אלץ איז אים פרעמד. עס שרעקט אים אפילו, וועו מען פירט אים צו צום פּיאַנינאָ. ער איז פּאַר־טראַכט, פּאַרטראַכט אין זיינע, אפשר שווערע, נעראַנקען...

אינמאָל, וועו ער איז אַליין געבליבן ביי זיך אין צימער, איז ער פּלוצים צו צום פּיאַנינאָ, און אָנגעהויבן צו קלאַפּן איבער די טאַנצנדיקע קלאַווישן, און עס האָבן זיך דערהערט שרעקלעכע, האַרצ־רייסנדע מענער. אלץ האָט אונטער זיינע פינגער געווינגט, געשריען, געבעטן זיך. די מענער, אָבער, זענען געווען ווילדע, לוּפּנדיקע, שרעק־לעכע און אומבאַקאַנטע – נישט צו פּאַרשטיין. ער האָט געוואָרפן מיט די פינגער זיינע איבער דעם אינסטרומענט, געקריצט מיט די ציין, פּאַרוואַרפנדיק מיט דעם קאָפּ זיינעם, ווי אין אַ בעסמיאַלעך קאַנוואולסיע. פּלוצים, האָט זיך ביי אים דאָס מויל זיינם פּאַרקרימט, און מיט אַ שטאַרקן נערוועאישן הויסטעריש געשריי, האָט ער געשריען:

— פּאַפּאַ, וואו ביסטו?... קום אַהער, איך בעט דיך. קום, קום אַהער... זיי... מיך שמיקט... זיי זענען דאָ... די סאָלדאַטן, די רויבער, די מערדער... זיי...

בישעת מעשה, איז דאָס קינד אַנידערגעפאַלן, ווי אין אַ שרעק־לעכן שלאָף. אלץ האָט אין אים געצימערט. די אקסלען, די ברוסט

אוּן דער קאָפּ – אַזאַ שרעקלעכער. די אויגן פֿאַרקרימטע, ווי פֿאַר־גסיסהטע; ער ליגט, אין עם וואַרפֿט אים, ווי מיט אַ חולה נופֿל. דאָס פּנים זיינט איז נאַס פון שוויים; די מערער רינען פון זיינע פֿאַרקרומטע אויגן – אַ בילד, אַ שרעקלעכס.

די ערצטע זענען איבערגעשטאַנען פֿון פֿאַרלוירענע פון שרעק, פון פֿלוצימדיקער היסטעריע. אַזוי האָט עס לאַנג געדויערט, אוּן די מעדיצינער, אומבאַהאָלפֿענע, האָבן נישט געוואוסט, נישט פֿאַרשטאַנען וואָס מיט דעם קינד איז. זיי האָבן פּישוט מורא געהאַט צו דערנענטערן זיך צו אים.

די מוטער מאַרי קלאָגט אוּן וויינט. עס איז דאָך איר אייניציקע טרייסט – דאָס קינד אירס. זי בעט רחמים די מעדיצינער, דאָס קינד צו רעטעווען, צו הייל. די מעדיצינער, אָבער, זענען מכּלאָ מיט עפּעס צו העלפֿן. די מעדיצין זייערע איז אַ פּוסטע זאַך... אוּן די מוטער איז אַ פֿאַרצווייפֿלטע אין איר שרעקלעכן טרויער, אין אירע איבערלעבונגען.

דאָס קינד בלייבט שטענדיק אונטער דער קאָנטראָל פון די ערצטע, אָבער די קרענק ווערט וואָס שטאַרקער אוּן ערנער. דאָס קינד וואַקסט, אָבער שטענדיק אַ פֿאַרטראַכטס, אַ פֿאַרחלומטס. עס וואַקסט ווי „אין סמאָפֿ אַריין" – אַן אומבאַהילפֿיקס, אָפּמאָל מיט גרויסע עפֿילעפּסישע חלשותן. עס דערקענט שוין נישט אפילו די מוטער זיינע, וועלכע באַזוכט אים זייער אָפֿט. זי רעדט צו אים, אָבער ער קוקט אויף איר, ווי אויף אַ פרעמדער. ער דערקענט זי נישט. די מוטער קלאָגט אוּן וויינט אויף איר שלים מזל. זי קוקט אויף איר בן יחיד מיט פֿאַרבאָרגענע טערען אוּן שטאַרקע האַרצ־קלאָפֿענישן פון אירע שרעקלעכע איבערלעבונגען. נישטאָ קיין רפואה פֿאַר אים – ער איז אַ פֿאַרפֿאַלענער, אַ גייסטיק־קראַנקער.

דער הילפֿס־אָפּטיעק אוּן די ערצטע ראָטן דער מוטער מאַרי, דאָס קינד צו זיך אַהיים נעמען. אפֿשר וועט ער ביי איר, אין דער היים, ווערן אַנדערש, אין איר היימישער סביבה, נעבן איר.. אפֿשר זאָל זי אים ערגעץ אַן ארבעט געפֿונען?...

זי נעמט אים, מיט פֿאַרקריצטע פון וויטיק ציין, צו זיך אַהיים. אין דער היים, אָבער, ווערט ער נאָך קראַנקער. ער פֿאַרשטייט נישט, וואָס מיט אים טוט זיך, אוּן איינמאָל אפילו, איז ער צו, צו דער מוטער זיינער, מיט די פּויסמן זי צו שלאָגן. די מוטער מאַרי הויבט אָן מורא צו האָבן, מיט אים צו בלייבן אַליין: אין דער וואוינונג.

מען רופט ווידער די ערצטע, וועלכע באַזוכט אים. אוּן פֿלוצים, שטעלט דער מעדיצינער פֿאַר נערוואָזיטעט אַ דיאַגנאָז – אַן אומ־דערוואַרטעטע. ער רעט, מען זאָל דעם קראַנקן, וועלכער איז שוין גרוים אוּן טאָקע עלטער געוואָרן, חתונה צו מאַכן. דאָס – זאָגט דער אַרצט – קען זיין, נאָר זיין מיפּער איבערצייגונג, די אייניציקע רפואה. נאָר דאָס קען אים אפשר געזונט מאַכן. דאָס איז דאָס אייניציקע מיטל, וואָס ער, דער פּסיכיאַטער געפֿונט, אַז עס קען אים רעטעווען.

די מוטער מאַרי איז איבערשטאָנען פון אַזאַ פֿלוצימדיקן דיאַגנאָז. וואָס הייסט, ער איז דאָך נאָך אַ „קינד"... ביי איר, דער מוטער מאַרי, איז ער שטענדיק אַ קינד, באַטש ער איז שוין אַ דערוואַקסע־

נער בחור. דער אַרצט, אָבער, שטייט פעסט אויף זיין דיאַגנאָז, און פאָדערט פון דער מוטער אומבאַדינגט דאָס אונטערצוגעמען, ווייל נאָר דאָס קען אים, נאָך זיין טיפער איבערצייגונג, געזונט מאַכן.

די מוטער מאַרי פאַרלירט זיך פֿישוט. ווי וועט זי דאָס קענען מאַכן?... זי איז אָרעם, פאַרצווייפלט. ווער, וועלכעם אַנשטענדיק, באַלעבאַטיש מיידל וועם וועלן זיך פאַרבינדן מיט אַ גייסטיק־קראַנקן?.... די אָרעמע מוטער מאַרי איז פאַרצווייפלט. זי איז אָרעם און עלנט אין אירע איבערלעבונגען. זי שטוינט פון דעם מעדיצינערם פאָדערונג. זי גלויבט אים נישט, זי וואַקלט זיך. עפּעם אַ מאָדנער אַרצט, אַזא פאָדערונג... ווי וועט זי דאָס קענען דורכמאַכן?...

אין דער זעלבער צייט אָבער, באַמערקט זי פלוצים, ווי אַיר „קינד" וואַרפֿט זיך האַסטיק אויף זיין בעט, כאַפּט אַרום דאָס קישן מיט אַזא שרעקלעכער קראַנקער גלוסט... ווי ער קושט דאָס קישן זיינם... ווי ער טאַפּט די וואַנט, נעבן וועלכער ער ליגט, און צו וועלכער ער רעדט... ער שרייט, מיט אַזעלכע אומפאַרשטענדלעכע וועמער... ווי די אויגן זיינע קריכן אים אַרויס פון די אויגן־עלכער... ווי דאָס מויל זיינס איז פאַרקרימט... ווי די ספּאַזמען וועלן אים... ער טרייסלט זיך אין אַ שרעקלעכער עפּילעפּסיע, און מורמלט: „מיין ליבע... מיין טייערע"...

עם שרעקט די מוטער מאַרי. ענדלעך, פּועלט זי ביי זיך, זיך מקריב צו זיין... זי דערגענטערט זיך צו איר בלוט און פלייש, צו איר קינד!... אָבער דער זון וואַרפט איר דעם שוך זיינעם אין פּנים אַריין. ער האָט אַן אָנפאַל באַקומען; עס איז שרעקלעך פאַר איר – דאָסמאָל נאָך שטאַרקער ווי אַלע מאָל. זי לויפט אַרויס דעם מעדי־צינער צו רופן, און גראָד אין דעם מאָמענט, באַגעגנט זי אויף די טרעפּ, כמעט ביי איר טיר, די לייבמזיניקע פרוי, וועלכע באַזוכט אָפט דעם שכן אירן, אַן אַלטן בחור. זי איז זיין „מעטרעסע", אָדער – ווי זי זאָגט – אירם אַ „חודש־קלינט".

מאָדאָם מאַרי רופט זי פלוצים, צו זיך אין דער וואוינונג... כדי איר צו העלפן אין איר פאַרצווייפלונג...

וועו די גאַסן־פרוי קומט אַריין אין צימער פון קראַנקן, נאָך איידער זי מאַכט עפּעם אַ באַוועגונג, כאַפּט זיך אויף פון זיין געלעגער דער קראַנקער ווי פון אַ הינער־פלעם, און ווי אַ פאַריקטער, שלעפּט ער צו זיך די אַריינגעקומענע „מעטרעסע" פון זיין שכן. ער דער־קענט זי, ער וויסט, ווער זי איז... ער זעט זי אָפט אויף די טרעפּ פאַר זיין צימער, און ער שלעפּט זי מיט כוח. ער קושט זי, ווי אַ פאַריקטער, מיט אַ שרעקלעכן קראַנקן גלוסט...

די מוטער מאַרי לויפט אַרויס פון צימער, און דער קראַנקער זון בלייבט אַליין מיט דער לייבמזיניקער פרוי. די פרוי מאַרי איז צע־טומלט, איבערראַשט, דערשראָקן. ביי זיך אָבער, אין די טיפענישן פון איר צעוויטיקט האַרץ איז זי אומבאַוואוסט צופרידן. אפשר. אפשר איז די פרוי דער גוטער שליח – פון גאָט געשיקטע –אים אויס־צוהיילן פון זיין שטאַרקער, אומהיילבאַרער קרענק?...

נאָך אַ נעווייסער צייט, קומט די אומבאַקאַנטע פרוי ווידער צו דעם קראַנקן, און די גלויבלעכע מוטער מאַרי פילט, ווי דעם זון איר

ווערט עפעס ליגדערער. ער רעדט שוין אן פֿאַרשפּייט, וואָס מען רעדט צו אים. ער שרייבט שוין אפילו עפּעס, אָבער ער באַהאַלט זיין שרייבן אונטער גרויסע שלעסער. די מוטער מאַרי צאָלט דער צופּעלִיקער „פֿרייַנדין" פון איר זון וואָכן־געלט, פֿאַר אירע, כמעט טעגלעכע באַזוכן.

איינמאָל, איז די „פֿרייַנדין" זיינע נישט געקומען, און דער קראַנקער איז ווידער, ווי פֿריער, געפֿאַלן אויף דעם דיל און זיך גע־וואָרפן אין שרעקלעכע קאָנוואולסיעס, ביז די צופּעלִיקע „פֿרייַנדין" זיינע איז ווידער צו אים געקומען, און ווי שפּעטדיק נאָר איר „זיין", ווערט אונזער מאַריץ אַן אַנדערער, אַ פֿרישער מענטש.

די מוטער מאַרי אַרבעט שווער, זייער שווער, אָבער זי צאָלט רעגלמעסיק דער פֿרוי, וועלכע באַזוכט שפּעטדיק איר קראַנקן זון, און וועלכע איז געוואָרן – ווי זי זאָגט – זיין „לעבנס־באַגלייטערין", און אים, דעם קראַנקן, כמעט אויף די פּיס געשמעלט.

די צייט לויפֿט... דער קראַנקער פּילט זיך וואָס אַ מאָג בעסער, און דער אַרצט, דער מעדיצינער איז צופֿרידן פון זיין „מעדיצינישן מיטל", פון זיין איינפֿאַל, וועלכער האָט כמעט אויף גאָר נישט רעאַגירט.

אין אַ שיינעם מאָג, רופט דער מעדיצינער די מוטער מאַרי און באַפֿעלט איר כמעט, איר זון נאָר ישראל אַוועקצושיקן, בפֿירוש אין אַ קיבוץ, וואו ער וועט מוזן אַרבעטן, און דאָרט פֿולקאָם געזונט ווערן. די מוטער מאַרי, אָן שום וואָקלען זיך, דערפילט דעם באַפֿעל פון דעם מעדיצינער, און מיט גרויסע אָנשטרענגונגען, שיקט זי איר ליבן זון, מיט גרויסע האָפֿענונגען, קיין ישראל, און טאַקע אין אַ קיבוץ.

דער זון, קומענדיק אין קיבוץ, מוז אַרבעטן, שווער אַרבעטן, אָבער די אַרבעט מאַכט אים געזונט. די ערשטע צייט, מוז אים די מוטער מאַרי אפילו געלט שיקן פֿאַר זיינע „באַדערפנישן", אָבער נישט לאַנג, באַקומט די גליקלעכע מוטער מאַרי אַ בריוו, אין וועלכן איר ליבער זון מאָריץ שרייבט איר, אַז ער גייט חתונה האָבן מיט אַ שיין מיידל, וועלכע אַרבעט מיט אים צוזאַמען אין קיבוץ. ער איז גליקלעך, וואָס ער האָט געפֿונען, גראָד אין ישראל, זיין לעבנס־באַ־גלייטערין, וועלכע – ער האָפֿט – וועט אים נישט נאָר ברענגן גליק, נאָר טאַקע, בפֿירוש, געזונט מאַכן אויף שפּעטדיק. דעם בריוו צו זיין היים־געלִיבטער מאַמאַן מאַרי, ענדיקט דער זון אירער, נישט נאָר מיט טריסט און האָפֿענונג דער אַזויפֿיל געלִיטענער, אָרעמער מוטער זיינער מאַרי, נאָר מיט אַ ברכה אויף ישראל, וועלכע האָט אים געזונט געמאַכט, און די היים־געלִיבטע זיינע לעבנס־באַגלייטערין געגעבן.

די מוטער מאַרי איז גליקלעך. זי האָט צוריק איר ליב קינד „רעראָבערט". איצט וועט זי, פֿאַר אַלע אירע וויטאָגן אוז שרעק־לעכע איבערלעבונגען, בפֿירוש דעם גרויסן נחת פון איר זון האָבן, און אַלס אַ דאַנק צו גאָט, פֿאַרלאָזט זי פֿראַנקרייך, און פֿאָרט קיין ישראל, צו איר ליבן זון און זיין לעבנס־באַגלייטערין.

אינהאלט:

יענקל דער רויטער 9
רב שלומהלע 12
ישראליקל דער חזן 16
רב גאדל סקאמלייאר 21
גרשון דער שדכן 30
סטריזשעווקע 34
די שותפים 39
בחיראווקע 46
רב משה שאפירא, דער חזן 52
מאטיע גוי 57
וואראשילאווקע 62
רב ארעלע גינים 68
די אקושערקע 70
רב בעריש דער נגיד און זיין זון נחימצע 76
רב משה דער געלער 79
רב אברהם נחמן דער גאון 82
רב יוסף מאירל און די שמומע ניבטע 86
רב ישיקעלע, דער מאנאסטרישער צדיק 91
די משומדת 94
מאדאם קלארא סאלאמאן 101
וויקטאר איסאקאוויטש 105
די ישיבה-בחורים 108
די באלשעוויסטישע רעוואלוציע 113
ריטא 116
וואלף בער דער גמרא-מלמד 122
די מאמע (נר. 1.) 128

SOMMAIRE

Yankl der Roiter 9
Reb Schloimele 12
Isrulikel der Chazen 16
Reb Godl Skotliar 21
Guerschn der Schadchen 30
Striszevke 34
Di Schutfim 39
Buchirovki 46
Reb Moische chapiro der Chazen 52
Motie Goi 57
Woroschilivke 62
Reb Arele Guinis 68
Di Akuscherke 70
Reb Berisch der Nuguid un sein Sun Nuchimzi .. 76
Reb Moische der Gueler 79
Reb Avrum Nachman der Goen 82
Reb Ioseph Meirl un di Schtume Nichte 86
Reb Ischikele der Monastricher 91
Di Meschumedis 94
Madame Klara Salomon 101
Wictor Isakovitsch 105
Di Ischuve-Bochirim 108
Di Bolschevistiche Revoluzie 113
Rita 116
Wolf-Ber der Guemure Melamed 122
Di Mame (N° 1) 128

די פאָטאָגראַפיע פונעם מחבר איז געמאַכט
דורך פרוי רעגינאַ שאָלאָ.

נאָכדרוק, אפילו טיילוויז, פאַרבאָטן.

SAMARIO NEMIROVSKI

MES SOUVENIRS

(Types du vieux temps des Juifs russes)

TOME I

IMPRIMERIE ABECE 176, quai de Jemmapes - PARIS-10e
COPYRIGHT BY SAMARIO NEMIROVSKI